

anatolia

TURİZM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bu Sayıda:

Türkiye'nin İleri Yaş Sağlık Turizmi Alanındaki Avantajlarının Değerlendirilmesi
Yeter USLU, Erman GEDİKLİ, Emre YILMAZ, Serra AYGIN, Ebrar ÖZYALVAÇ

Yavaş Seyahat Hareketinin Sürdürülebilir Turizmdeki Yeri: Potansiyel ve Zorluklar
Taner AKKOÇ, Halil KORKMAZ

Otel İşletmeleri İçin Yetkinlik Ölçüm Aracı: Çok Safhalı Tekli Karma Yöntem
Demet CEYLAN, Beykan ÇİZEL

Yazılıkaya (Eskişehir) Jeomorfositlerinin Değerlendirilmesi
Mehmet Ali ÖZDEMİR, Hülya KAYMAK

Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi
Beyza Merve AKGÜL, Tebessüm AYYILDIZ DURHAN, Ferhat KILIÇARSLAN

Hastaların Hastane/Hekim Tercihi Öncesi Sosyal Medya Kullanma Eğilimleri ve Hizmet Kalitesi Algılarının Tedavi Sonrası Sonuçları Paylaşma Eğilimlerine Etkisi
Eda YETİMOĞLU, Cemal YÜKSELEN

Yerel Halkın Turizme Yönelik Algısı ve Desteği: Bakü Örneği
Javid ALİYEV,, İsmail KIZILIRMAK

Boş Zaman Çalışmalarında Farklı İstatistiksel Yaklaşımlar: BAYES Teoremi
Özkan TÜTÜNCÜ

Belgelerle Türk Turizm Tarihi / Turizm Tarihi Çalışmalarında Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi ve Önemi
Ümit Baki ERDEM

Türk Edebiyatında Seyahat / Seyahat Edebiyatı Ekseninde İsmail Habip Sevük ve Zengin Kaynakça Kullanımı
Oğuzhan KARADUMAN

Yapay Zekâ Bakış Açısıyla Türkiye'de Turist Rehberliği Mesleğinin Geleceği
Uğur CEYLAN

Cilt: 36 • Sayı: 1 • Bahar 2025 • ISSN: (Çevrimiçi: 2822 - 4647 - Baskı: 1300 - 4220)

Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi

EDİTÖRLER

Nazmi KOZAK
(Sorumlu Yazı İşleri Müdürü)
Anatolia Turizm Akademisi
P. K. 109, Yenışehir, Çankaya
Ankara
E-posta: nazmi.kozak@gmail.com

Çağrı Hale ÖZEL
Anadolu Üniversitesi
Turizm Fakültesi
Yunus Emre Kampusu, 26470 Eskişehir
Tel: (0222)-335 05 80/2124
Faks: (0222) 335 66 51
E-posta: chkayar@anadolu.edu.tr

ALAN EDİTÖRLERİ

Serhat Adem SOP
Mehmet Akif Üniversitesi
E-posta: serhatademsop@gmail.com

Serhat BİNGÖL
Bilecik Şeyh Edeballı Üniversitesi
E-posta: serhatbingoll@gmail.com

Arzu TOKER
Anadolu Üniversitesi
E-posta: hksanlioz@gmail.com

Mehmet Tahir DURSUN
Pamukkale Üniversitesi
E-posta: mtdursun5111@gmail.com

BÖLÜM EDİTÖRLERİ

Gastronomi İncelemeleri
Özge SAMANCI, Özyeğin Üniversitesi
E-posta: ozge.samanci@ozyegin.edu.tr

Turizm Tarihi İncelemeleri
Murat HANILÇE, Gaziosmanpaşa Üniversitesi
E-posta: murat.hanilce@gop.edu.tr

Farklı Dillerden Lisansüstü Tez İncelemeleri
Hatice GÜÇLÜ NERGİZ, Kocaeli Üniversitesi
E-posta: hg.nergiz@kocaeli.edu.tr

Rekreasyon İncelemeleri
Özkan TÜTÜNCÜ, Dokuz Eylül Üniversitesi
E-posta: ozkan.tutuncu@deu.edu.tr
Turist Rehberliği İncelemeleri
Canan TANRISEVER, Kastamonu Üniversitesi
E-posta: ctanrisever@kastamonu.edu.tr

Etkinlik Notları
Çağdaş AYDIN, Kastamonu Üniversitesi
E-posta: aydincagdas@gmail.com

SANAL YAYIN EDİTÖRÜ

Çağdaş AYDIN, Kastamonu Üniversitesi
E-posta: aydincagdas@gmail.com

YAZIřMA ADRESİ

Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi
P. K. 109 - 06444, Yenışehir, ANKARA
<http://www.anatoliajournal.com/atad> • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atad>

YAYIN POLİTİKASI

Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi'nde 1990 yılından bu yana, turizm, turizm işletmeciliği, gastronomi, rekreasyon ile turizmin diğeri uygulama alanlarına yönelik araştırma ve incelemeleri içeren çalışmalar kabul edilmektedir. Dergiye ulaşan makaleler, 1997 yılından itibaren yayın kurulu listesinde yer alanların hakemliğinde değerlendirildikten sonra, uygun bulunmaları durumunda yayımlanmaktadır. Her makale en az iki üyenin değerlendirilmesine sunulmaktadır; gerekli görüldüğünde İstatistik Editörü ve Yazım ve Dilbilgisi Editörünün incelemesine de başvurulabilmektedir. Dergiye gönderilecek makalelerin hazırlanması aşamasında "Yayın ve Yazım Kuralları"na özellikle uyulması yazarlardan beklenmektedir.

Tararılan Dizin ve Veri Tabanları

Agricultural Economics Database, CAB Abstracts, Global Health Databases, CABI Full Text, EBSCO – SPORTDiscus, EBSCO-Hospitality&TourismComplety, EBSCOhost, Leisure Recreation and Tourism Abstracts, Leisure Tourism, Rural Development Abstracts, Tr Dizin, TUBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı, World Agricultural Economics and Rural Sociology Abstracts.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atad>

HAKEM DENETİMLİ MAKALELER

- 1** Türkiye'nin İleri Yaş Sağlık Turizmi Alanındaki Avantajlarının Değerlendirilmesi
Yeter USLU, Erman GEDİKLİ, Emre YILMAZ, Serra AYGİN, Ebrar ÖZYALVAÇ
- 14** Yavaş Seyahat Hareketinin Sürdürülebilir Turizmdeki Yeri: Potansiyel ve Zorluklar
Taner AKKOÇ, Halil KORKMAZ
- 34** Otel İşletmeleri İçin Yetkinlik Ölçüm Aracı: Çok Safhalı Tekli Karma Yöntem
Demet CEYLAN, Beykan ÇİZEL
- 55** Yazılıkaya (Eskişehir) Jeomorfositlerinin Değerlendirilmesi
Mehmet Ali ÖZDEMİR, Hülya KAYMAK
- 77** Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi
Beyza Merve AKGÜL, Tebessüm AYYILDIZ DURHAN, Ferhat KILIÇARSLAN
- 92** Hastaların Hastane/Hekim Tercihi Öncesi Sosyal Medya Kullanma Eğilimleri ve Hizmet Kalitesi Algılarının Tedavi Sonrası Sonuçları Paylaşma Eğilimlerine Etkisi
Eda YETİMOĞLU, Cemal YÜKSELEN
- 108** Yerel Halkın Turizme Yönelik Algısı ve Desteği: Bakü Örneği
Javid ALİYEV, İsmail KIZILIRMAK

REKREASYON İNCELEMELERİ

Özkan TÜTÜNCÜ, Editör

- 127** Boş Zaman Çalışmalarında Farklı İstatistiksel Yaklaşımlar: BAYES Teoremi
Özkan TÜTÜNCÜ

TURİZM TARİHİ İNCELEMELERİ

Murat HANİLÇE, Editör

- 137** Belgelerle Türk Turizm Tarihi / Turizm Tarihi Çalışmalarında Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi ve Önemi
Ümit Baki ERDEM
- 146** Türk Edebiyatında Seyahat / Seyahat Edebiyatı Ekseninde İsmail Habip Sevük ve Zengin Kaynakça Kullanımı
Oğuzhan KARADUMAN

Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi		
Cilt 36 • Sayı 1	ISSN: (Çevrimiçi: 2822 - 4647 - Baskı: 1300 - 4220)	Bahar 2025
İÇİNDEKİLER		

TURİST REHBERLİĞİ İNCELEMELERİ

Canan TANRISEVER, Editör

- 157** Yapay Zekâ Bakış Açısıyla Türkiye’de Turist Rehberliği Mesleğinin Geleceği
Uğur CEYLAN

FARKLI DİLLERDEN LİSANSÜSTÜ TEZ İNCELEMELERİ

Hatice GÜÇLÜ NERGİZ, Editör

- 162** Farklı Dillerden Lisansüstü Tez İncelemeleri
Hatice GÜÇLÜ NERGİZ

KİTAP İNCELEMELERİ

Nazmi KOZAK, Editör

- 167** Sağlık Turizminde Dijital Pazarlar
Oğuz ÇAM, Abdullah BİRTEK, Cengiz ÇELİK

EDİTÖRE MEKTUP

Çağıl Hale ÖZEL, Editör

- 171** Somut Olmayan Kültürel Miras Konulu Çalışmalar Üzerine Bir Dikkat
İbrahim ÇEKİÇ

Türkiye'nin İleri Yaş Sağlık Turizmi Alanındaki Avantajlarının Değerlendirilmesi

Evaluation of Türkiye's Advantages in the Field of Elderly Age Health Tourism

Yeter USLU,* Erman GEDİKLİ,** Emre YILMAZ,*** Serra AYGIN,**** Ebrar ÖZYALVAÇ*****

*Prof. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Göztepe Mah. Atatürk Cad. No: 40/16, 34815, Beykoz, İstanbul.
ORCID: 0000-0002-8529-6466
E-posta: yuslu@medipol.edu.tr

**Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Göztepe Mah. Atatürk Cad. No: 40/16, 34815, Beykoz, İstanbul.
ORCID: 0000-0002-5508-194X
E-posta: egedikli@medipol.edu.tr

***Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Göztepe Mah. Atatürk Cad. No: 40/16, 34815, Beykoz, İstanbul.
ORCID: 0000-0003-4502-9846
E-posta: emreyilmaz@medipol.edu.tr

****Lisans Öğrencisi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Göztepe Mah. Atatürk Cad. No: 40/16, 34815, Beykoz, İstanbul.
ORCID: 0009-0001-0242-3889
E-posta: serryaygn@gmail.com

*****Lisans Öğrencisi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Göztepe Mah. Atatürk Cad. No: 40/16, 34815, Beykoz, İstanbul.
ORCID: 0009-0003-8803-6162
E-posta: ebrarozyalvac123@gmail.com

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 20 Mart 2024
Birinci düzeltme: 22 Haziran 2024
İkinci düzeltme: 26 Temmuz 2024
Üçüncü düzeltme: 8 Ağustos 2024
Kabul: 9 Ağustos 2024

Anahtar sözcükler: İleri yaş sağlık turizmi, SWARA, Türkiye.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 20 March 2024
Resubmitted: 22 June 2024
Resubmitted: 26 July 2024
Resubmitted: 8 August 2024
Accepted: 9 August 2024

Key words: Elderly health tourism, SWARA, Türkiye.

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye'nin ileri yaş sağlık turizminde küresel pazardaki gelişimini desteklemek ve pazar payını artırmak için çözüm önerilerinin sunulması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin bu alandaki öne çıkan avantajlarını belirleyip, bu avantajların önem derecelerini sıralanması amaçlanmıştır. Alanyazın tarandığında Türkiye'nin ileri yaş sağlık turizminde avantajları arasında sayılabilecek vize kolaylığı, coğrafi konum, ulaşım altyapısı, uygun iklimsel koşullar, bekleme sürelerinin kısa olması, kültürel miras ve doğal güzellikler, nitelikli hekim ve diğer sağlık personeli, sağlık tesislerindeki yüksek sağlık teknoloji imkanları, düşük maliyetli tanı ve tedavilerin uygulanabilmesi, bütünsel tedavi hizmetlerinin sunulabilmesi ve sigorta ile hastaların güvence altına alınması olmak üzere toplam 11 kriter belirlenmiştir. Sağlık yönetimi ve/veya sağlık turizmi alanında en az 10 yıllık deneyime sahip farklı meslek gruplarından altı uzmanın değerlendirmesi alınmıştır. SWARA (Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis) tekniği analizi sonuçlarına göre; kriterlerin en önemli olanları sırasıyla %16'lık ağırlık ile "kalifiye hekim ve diğer sağlık personeli", %14'lük ağırlık ile "bütünsel tedavi hizmetlerinin sunulabilmesi" ve %13'lük ağırlık ile "düşük maliyetli tanı ve tedavilerin uygulanabilmesi" olarak tespit edilmiştir. En düşük öneme sahip kriter ise %4 ağırlıkla "ülke içi ulaşım altyapısı"dır.

ABSTRACT

The aim of this study is to provide solutions to support Türkiye's development in the global market of elderly health tourism and to increase its market share. The aim of this study is the identification of Turkey's outstanding advantages in this field and the ranking of their importance. When the literature was reviewed, a total of 11 criteria were identified, including ease of visa, geographical location, transportation infrastructure, favorable climatic conditions, short waiting times, cultural heritage and natural beauties, qualified physicians and other healthcare personnel, high health technology opportunities in healthcare facilities, low-cost diagnosis and treatment, integrated treatment services, and insurance to secure patients. Six people with at least ten years of experience in health management and/or health tourism were included in the evaluation. According to the results of the SWARA technique, the most prioritized criteria are "qualified physicians and other healthcare personnel" with a weight of 16%, "ability to provide integrated treatment services" with a weight of 14% and "ability to apply low-cost diagnosis and treatments" with a weight of 13%. The criterion with the lowest priority is "in-country transportation infrastructure" with a weight of 4%.

Makalenin kaynak gösterme şekli:

Uslu, Y., Gedikli, E., Yılmaz, E., Aygün, S. Özyalvaç, E. (2024). Türkiye'nin İleri Yaş Sağlık Turizmi Alanındaki Avantajlarının Değerlendirilmesi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 36 (1): xx-xx

GİRİŞ

Sağlık turizmi; tedavi olmak, iyilik halini geliştirmek ve gideceği ülkenin turizm potansiyelinden yararlanmak amacıyla seyahat etmek olarak tanımlanabilir. Estetik müdahale, kardiyovasküler cerrahi, diş, göz, onkoloji, organ nakli sağlık turizminde özellikle tercih edilen alanlardır (Ağaoğlu vd. 2019). Aynı zamanda iyilik halini geliştirmek için kaplıca, fizik tedavi ve rehabilitasyon merkezleri, yoga-meditasyon ve SPA merkezleri de tercih edilmektedir. Bireylerin sağlık turizmini tercih etmesinde birçok faktör rol oynamaktadır. Bireylerin kendi ülkelerindeki sağlık sisteminin sahip olduğu problemlerin aksine hizmet almayı hedefledikleri ülkenin ya da ülkelerin sağlık sisteminin sunduğu imkanlar, mevcut durumu ve avantajları, bireyleri sağlık turizmine yönlendirebilir (Büyüközkan vd. 2021). Sağlık turizmi; medikal turizm, termal ve SPA-Wellness turizmi, ileri yaş ve engelli turizmi olarak üç ana başlıkta incelenmektedir (Tontuş 2017). Bu makalede ileri yaş sağlık turizmine odaklanılacak ve Türkiye'nin bu yöndeki avantajları ele alınarak göreceli değerlendirmeleri yapılacaktır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ); 45-59 yaş aralığını orta yaş, 60-74 yaş aralığını yaşlılık, 75-89 yaş aralığını ihtiyarlık, 90 yaş ve üstünü ilerlemiş ihtiyarlık olarak belirlemiştir (Liu vd. 2022). DSÖ, küresel olarak özellikle 60 yaş ve üzeri kişi sayısının ve nüfus içindeki oranının arttığını ve takip eden yıllarda da artış eğiliminde olacağını ifade etmiştir. Nitekim, 2019 yılında 60 yaş ve üzeri kişi sayısı 1 milyarken, 2030 yılında 1,4 milyara, 2050 yılında ise 2,1 milyara yükselmesi beklenmektedir. Ayrıca, DSÖ bu artışın daha önce görülmemiş bir hızda gerçekleştiğine ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde artışın hızlanacağına vurgu yapmıştır (WHO 2022). Bu demografik değişim, sağlık hizmetleri taleplerinde önemli bir artışa neden olmaktadır.

“Küresel olarak 65 yaş ve üzeri nüfus diğer tüm yaş gruplarından daha hızlı artıyor. Dünya Nüfus Beklentileri: 2019 Revizyonu verilerine göre, 2019'da 11 kişiden biri (yüzde 9) iken, 2050 yılına kadar dünyadaki altı kişiden biri (yüzde 16) 65 yaşın üzerinde olacak. 2050 yılına gelindiğinde Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşayan her dört kişiden biri 65 yaş ve üzerinde olabi-

lir” (Efesoy 2023). Bu doğrultuda ileri yaştaki bireylerin nüfustaki oranının sürekli olarak arttığı görülmektedir. Dolayısıyla ileri yaş sağlık turizminin gelecek yıllarda da önem kazanmaya devam edeceği öngörülmektedir.

İleri yaştaki bireyler, sağlık sorunlarına çözüm bulma arayışında, kendi ülkelerinde erişemedikleri hizmetlere ulaşmak için sağlık turizmine yönelmektedirler. Ancak, seyahat etmek, yaşlı bireyler için çeşitli sağlık risklerini beraberinde getirmektedir. Örneğin, uzun süreli uçuşlar ve yeni çevreye uyum sağlama süreci yaşlı bireyler üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Bu durum, sağlık turizmi sırasında yaşlı bireylerin karşılaştıkları zorlukları artırabilir. Diğer yandan turizm deneyimlerinin yaşlı bireylerin sağlıkları üzerinde olumlu bir etkisi olabileceğini gösteren kanıtlar da farklı çalışmalarla ifade edilmiştir (Hu ve Ritchie 1993; Lee vd. 2010; Gu vd. 2022).

Sağlık turizminin gelişimi ve ülke ekonomisine katkısı açısından pazar payını artırmayı hedefleyen Türkiye'nin döviz geliri artışına, sağlık ve turizm sektöründeki potansiyelini dünyaya tanıtması da yardımcı olacaktır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin ileri yaş sağlık turizmi alanında küresel pazardaki gelişimini desteklemek ve pazar payını artırmak amacıyla öneriler geliştirmektir. Bu doğrultuda Türkiye'nin bu alandaki öne çıkan üstünlüklerinin tespit edilmesi ve en önemli avantajlarının belirlenmesi hedeflenmektedir. Türkiye'nin ileri yaş sağlık turizmi alanındaki avantajlarının sistematik bir şekilde ortaya konulması, alanyazına çeşitli ve önemli katkılar sunmaktadır. Mevcuttaki üstünlüklerin belirlenmesiyle, güçlü yönler uluslararası pazarda daha görünür hale getirilerek ülkenin tercih edilme potansiyeli artırılabilir. Belirlenen avantajlar çerçevesinde, diğer ülkelerle karşılaştırmalı analizler yapılarak Türkiye'nin daha çekici bir destinasyon haline gelmesi sağlanabilir. İleri yaş sağlık turizmi konusunun çok kriterli karar verme yöntemleri açısından değerlendirilmemiş olması, çalışmanın özgün değerini yansıtmaktadır.

İLERİ YAŞ SAĞLIK TURİZMİ

Biyolojik açıdan yaşlılık, yaşam boyu gittikçe ilerleyen moleküler ve hücrel hasar sonucu vü-

cut fonksiyonlarında bozulmanın yanında değişen çevreye uyum sağlama zorluğu ve hastalık ile ölüm riskindeki artış olarak ifade edilmektedir (Kirkwood 2008). Yaşlılık fiziksel, zihinsel ve duygusal bazı fonksiyonel yetersizliklere sebep olabilir. Fiziksel yetersizlik; günlük hayatta yürüme, ağırlık kaldırma gibi motor becerilerinde aksaklıklarda kendini göstermektedir. Zihinsel olarak ise anıların hatırlanmasında ve öğrenmede zorluk yaşanabilirken, duygusal olarak da hayattan beklentinin azalması, alınganlık gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir (Rodrigues vd. 2009). İleri yaştaki bireylerde sıklıkla kas-iskelet sistemi sorunları, görme bozuklukları, işitme kaybı, sinir sistemi hastalıkları, kronik tansiyon, şeker hastalığı, solunum zorluğu, sindirim ve boşaltım bozuklukları, endokrin problemler, çeşitli kanserler ve dolaşım sisteminde bozukluklar görülmektedir (Desai vd. 1999). Belirtilen hastalıkların artışının altında bazı nedenler yatmaktadır. Hızlı yaşam stiline bağlı olarak hazır gıda, fastfood tüketimindeki artış ve hareketsiz yaşam, teknolojiye ileriylemeyle üretimi artan ilaç ve antibiyotiklerin bilinçsiz kullanımı, şehirleşmeyle birlikte doğanın hava, su, toprak bakımından kirlenmesi ve iklimdeki değişiklikler, sigara ve alkol gibi bağımlılıklar, hızla gelişen ve değişen dünyanın getirdiği yükün verdiği stres gibi faktörler bu nedenler arasında sayılabilir. Dolayısıyla bu faktörler göz önüne alındığında yaşlı bireylerin yaşam kalitesi gün geçtikçe azalmaktadır.

Sağlık turizmi için bireylerin koruyucu, tedavi edici ve/veya rehabilite edici hizmetler almak amacıyla ikamet ettikleri ülke dışında bir ülkeye yaptıkları ziyaretler olarak tanımlanmıştır (Tontuş 2019). Zaman içerisinde dünya genelinde sağlık turizminin neden olduğu değişim ve gelişmeler, sağlık turizminin de bu doğrultuda kategorize edilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda sağlık turizmi; medikal turizm, termal ve SPA-Wellness turizmi, ileri yaş ve engelli turizmi gibi türleri ile kategorize edilmektedir (Demirci 2018). Ayrıca, sağlık turizmi çeşitleri içerisinde yer alan ileri yaş sağlık turizminin “geriatri turizmi”, “üçüncü yaş turizmi” veya “yaşlı turizmi” şeklinde isimlendirildiğini görmek de mümkündür (Bektaş ve Şimşek 2016).

İleri yaş sağlık turizmi, yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırarak yaşam kalitelerinin artmasına yardımcı olmaktadır. Bu turizm türü, bazen daha düşük maliyetler veya daha iyi hizmet kalitesi gibi nedenlerle farklı ülkelerde sağlık hizmetlerinden yararlanmayı tercih eden yaşlı bireyleri hedef almaktadır. Bu durum, yaşlı bireylerin daha uygun fiyatlarla kaliteli sağlık hizmetlerine erişmelerini sağlayarak finansal açıdan fayda sağlamaktadır. Ayrıca bazı ülkelerde daha kısa bekleme süreleri, uygun iklimsel koşullar ve destinasyonlar, kültürel miraslar, kalifiye sağlık profesyoneli, yüksek teknoloji gibi hizmet kalemlerini bulmak daha kolay olmaktadır. Nitekim bu tür faktörler yaşlı bireylerin acil veya öncelikli sağlık ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamalarına, sunulan hizmetten daha memnun ayrılmasına ve sağlık hizmeti dışındaki ihtiyaçlarına cevap verilebilmesine olanak tanır. Bu durum yaşlı bireylerin hem sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını hem de keyifli bir tatil deneyimi yaşamalarını sağlamaktadır. Nitekim sağlık profesyoneli, modern ve teknolojik tesisler ve akılcı, çözüm odaklı tedavi planları gibi süreçler işletilirken, aynı zamanda tercümanlık hizmetleri, seyahat düzenlemeleri ve konaklama desteği gibi yardımcı hizmetler de dahil edilerek farklı sektörlerdeki ekonomik kalkınma teşvik edilmektedir. Böylelikle ekonomide bir çarpan etkisi yaratılmaktadır (Demir Uslu vd. 2022).

TÜRKİYE’NİN İLERİ YAŞ SAĞLIK TURİZMİ KAPSAMINDA MEVCUT DURUMU

Avrupa Birliği ve gelişmiş diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında Türkiye’nin yaşlı nüfus oranının göreceli olarak daha düşük olduğunu söylemek mümkündür (Başol 2019). Ancak sahip olduğu altyapı, kültürel, coğrafi ve iklimsel özellikler ileri yaş sağlık turizmi için potansiyel oluşturmaktadır. Nitekim bu alanda yapılan çalışmalarda Türkiye’nin sahip olduğu avantajlar; stratejik jeopolitik konumunun olması, kültürel miras zenginliği ve doğal güzellikleri, yaşlı sağlığı turizmine uygun iklimsel koşulları, ulaşım altyapısı ve sağlık turizmine yönelik vize kolaylıklarının sunulması, bütünsel tedavi hizmetlerinin sunulabilmesi ve bu hizmetlerin kalifiye sağlık per-

soneli tarafından yürütülmesi aynı zamanda sağlık turizmi alanında rekabet edilen ülkelere göre daha düşük maliyetli tanı ve tedavilerinin uygulanabilmesi, JCI (Joint Comission International) tarafından akredite edilen hastane sayısının göreceli olarak fazla olması ve bu tesislerde yüksek teknoloji kullanma imkanının olması, bekleme sürelerinin kısa olması, hekimlerin mesleki sigorta kapsamında zorunluluklarının olması ve bu sayede iki tarafın da güvence altına alınması, ayrıca uluslararası hasta destek birimleri ile 6 dilde 7/24 hizmet sunulması şeklinde sıralanabilir (Bektaş ve Şimşek 2016; Akbolat ve Deniz 2017; Şahin ve Şahin 2018; Şengül ve Bulut 2019; Tontuş 2019; Demir Uslu vd. 2021; Tontuş 2022; Camara ve Develi 2023; Çolakoğlu 2023; Öcel ve Karaca 2023).

Türkiye, yaşlı nüfusu fazla olan gelişmiş batılı ülkelere yakınlığı sebebiyle, doğu ile batı arasında ulaşımı kolay ve avantajlı bir köprü görevi görmektedir. Türkiye sahip olduğu verimli toprakları ve uygun iklim koşullarıyla asırlardır birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerin bıraktığı kültürel miras ve günümüze kadar gelen kilise, cami, türbe, şapel gibi dini yapılar ve bu topraklarda yaşamış kanaat önderleri manevi ihtiyaçların karşılanmasında önemli rol oynar. Örneğin; ABD'de en çok tanınan şair olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, dünyaca tanınan mistik meditasyon akımının öncüsüdür. Ayrıca Rûmî öğretileri; meditasyon, içsel yolculuk, beden ve ruh terbiyesi, stres yönetimi ve bütün olmak fikirleriyle insanların yaşam kalitesini artırmaktadır. İnsanlar yaşlandıkça manevi ihtiyaçları artar ve bunların karşılanması gerekir. Çünkü manevi duygular; başarılı yaşlanmayı sağlayarak, hasta bireylerde kan basıncını ve kas gerginliğini azaltmakta, anksiyete ve depresyonu da engellemektedir (Kutsal 2012).

Bireylerin ve nüfusların çok boyutlu ihtiyaçlarına göre uyarlanmış ve farklı bakım ortamlarında eşgüdümlü bir multidisipliner ekip tarafından sağlanan hizmetlerin kapsamlı bir şekilde sunulması, bütünleşik sağlık hizmetleri olarak ifade edilmektedir (Araja vd. 2023). Farklı tedavi, terapi ve turizm çeşitleri birlikte sunularak bütünleşik tedavi hizmetleri sağlanması mümkün-

dür. Bütünleşik sağlık hizmetleri, ileri yaş sağlık turizmi kapsamında, ileri yaşlı bireylerin bütün sağlık ihtiyaçlarını veya taleplerini karşılayan, koordineli, sürekli ve kişiselleştirilmiş bir bakım sürecini mümkün kılmaktadır. Bu sayede hastaların yurtdışında aldıkları sağlık hizmetlerinin ve tedavi süreçlerinin verimliliğinin artırılması amaçlanmaktadır. Türkiye, nitelikli sağlık personeli ve aynı zamanda gelişmiş teknolojik ekipmanlarla donatılmış modern sağlık kurumlarıyla hizmet vermektedir. Türkiye'de sağlık personelinin istihdam giderlerinin düşük olması ve birçok sağlık kuruluşunun sağlık sigortası kapsamında bulunması gibi sebeplerden dolayı, maliyetler rakip ülkelere göre daha düşüktür. Dünya çapında 100'ü aşkın ülkede faaliyet gösteren JCI platformu, Türkiye'deki birçok sağlık kuruluşuna verdiği akreditasyonla, sağlanan hizmetin güvenilirliğini de tescilleyerek hizmet alımını artırmaktadır (Bektaş ve Şimşek 2016; Bostan vd. 2016; Göçer ve Aydın 2016; Şahin ve Şahin 2018).

Bunlara ek olarak Türkiye'nin sahip olduğu avantajlar arasında coğrafi konumu da yer almaktadır. Türkiye'de jeotermal kaynakların fazlalığı açısından Avrupa'da birinci (sıcaklık 20°C üzerinde), dünyada ise yedinci sıradadır (sıcaklık 30°C üzerinde) ve bu potansiyeli 350 tesiste tedavi ve turizm faaliyetleriyle değerlendirmektedir (TÜBA 2020). Bu kaynaklar içerdiği kükürt, radon, tuz gibi minerallerle birçok enfeksiyon hastalıklarına, romatizmal sendromlara, damar tıkanıklıklarına, kas ve kemik rahatsızlıklarına iyi gelmektedir. Jeotermal kaynakların varlığı ve kaynak kalitesinin rakiplerden göreceli olarak yüksek olması, Türkiye'de kaliteli, güvenilir ve uluslararası standartlarda hizmet veren otel zincirlerinin varlığı bu alanda önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca, sistem içerisinde yer alan paydaşların gelişmeye açık olması, çeşitli düzenlemeler ve stratejilerle (kalkınma planları; kalkınma ajansları, AB fonları vb. ile) kamunun sağlık turizminin tüm çeşitlerine destek olması, bazı alanlarda (onkolojik tedavi, kardiyovasküler cerrahi, çocuk, beyin, estetik cerrahi, göz, diş, organ nakli, yüz nakli vb.) uluslararası tanınırlık ve kabul edilebilirlik, potansiyel olarak değerlendirilmektedir (Şengül ve Bulut 2019). Sonuç olarak, sağlık turizmi küresel turizmin önemli bir

parçasıdır ve Türkiye'nin pazardaki payı gittikçe artan ileri yaş sağlık turizmi potansiyelini değerlendirerek bu pazarda aktif olarak yer alması mümkündür.

Bu araştırma kapsamında alanyazın incelenmiş ve yazarlar tarafından ileri yaş sağlık turizmi kapsamında Türkiye açısından avantaj olarak nitelendirilebilecek başlıklar Tablo 1'de ifade edilmiştir. Avantajların tespiti noktasında uzman görüşü alınmamış sadece alanyazında yer alan bilgiler değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Çalışmada, amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırmacıların çalışmanın amaç ve hedeflerine en uygun katılımcıları ve

ya vakaları belirli kriter ve/veya kriterlere göre seçmesine olanak tanıyarak araştırmanın güvenilirliğini artırır (Campbell vd. 2020). Bu çalışmada kriter olarak sağlık sektöründe en az 10 yıl deneyim sahibi olma ve sağlık yönetimi ve/veya sağlık turizmi alanında çalışma kriterleri belirlenmiş ve buna uygun altı uzmanın değerlendirmesi alınmıştır (Tablo 2). Bu çalışmada Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinden (ÇKKV) biri olan SWARA kullanılmıştır. Bu teknikle farklı bakış açılarına sahip katılımcıların görüşlerinden ortak karara/akla ulaşmak mümkün olmuştur. SWARA tekniği Keršulienė vd. (2010) tarafından geliştirilmiş ve uygulaması kolay ve uzmanlarla çalışmaya uygun olduğu için farklı alanlardaki birçok sorunun çözümünde kullanılmıştır (Rani vd. 2020; Singh ve Modgil 2020; Kızıl ve Gürbüz

Tablo 1. İleri Yaş Sağlık Turizmi Avantajlarına İlişkin Alanyazın Tablosu

Kriter (Avantaj) Numarası	Kriter (Avantaj) Adı	Kaynak
C1	Vize kolaylığı	Aktepe 2013; Aslanova 2013; Şak 2021; Camara ve Develi 2023
C2	Coğrafi konum	Edinsel ve Adıgüzel 2014; Akbolat ve Deniz 2017; Soysal 2017
C3	Ülke içi ulaşım altyapısı	Seçilmiş 2011; İlban vd. 2019; Öcel ve Karaca 2023
C4	Uygun iklimsel koşullar	Aydın 2012; Dalkıran 2017; Şengül ve Bulut 2019; Çolakoğlu 2023
C5	Bekleme sürelerinin kısa olması	Öztürk ve Bayat 2011; Yalçın 2013; Tontuş 2019
C6	Kültürel miras ve doğal güzellikler	Kutsal 2012; Şengül ve Bulut 2019; Pirzada 2022
C7	Nitelikli hekim ve diğer sağlık personeli	Aydın 2012; Ozan-Rafferty vd. 2014; Haddad vd. 2015; Bektaş ve Şimşek 2016; Bostan vd. 2016; Göçer ve Aydın 2016
C8	Sağlık tesislerindeki yüksek sağlık teknoloji imkanları	Aktepe 2013; Edinsel ve Adıgüzel 2014; Yardan vd. 2014
C9	Düşük maliyetli tanı ve tedavilerin uygulanabilmesi	Bayar 2019; Demir Uslu vd. 2021; Tontuş 2022; Hu ve Su 2023
C10	Bütünleşik tedavi hizmetlerinin sunulabilmesi	Bostan vd. 2016; Şahin ve Şahin 2018; Körükcü ve Kabukçuoğlu 2021; Shi 2023
C11	Sigorta ile hastaların güvence altına alınması	Aslanova 2013; Bektaş ve Şimşek 2016; Şahin ve Şahin 2018; Şak 2021

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

2022). SWARA, zor ve karmaşık görünen durumları basit göreceli karşılaştırmalar yaparak anlaşılır hale getirmeye ve uzman görüşlerini sürece dahil etmeye dayanan bir tekniktir (Hashemkhani Zolfani vd. 2015; Işık ve Adalı 2016).

SWARA tekniğiyle kriterlerin göreceli ağırlıklarının belirlenmesi süreci tam olarak şu şekilde gösterilebilir (Hashemkhani Zolfani vd. 2018):

Adım 1: SWARA'nın ilk adımı, hedefin ve hedefi etkileme potansiyeli olan kriterlerin belirlenmesi ve uzman görüşüne başvurulacak grubun tespit edilmesidir.

Adım 2: İkinci adım, uzman görüşlerini toplayarak en önemli kriteri belirlemektir. Uzman grubunun her bir üyesinden kriterlerin önemini sıralaması istenir. Uzman değerlendirmeleri ağırlıklı toplama yoluyla birleştirilebilir (1).

$$\bar{t}_j = \sum_{k=1}^p t_{jk}/p \quad (1)$$

Adım 3: Üyelerden en önemli kritere (j) göre diğer kriterlerin göreceli önemini belirlemeleri istenir. Her bir kriterin göreceli önem düzeyi değeri s_j ile gösterilir ve ortalama değerin karşılaştırmalı önemini ifade eder.

Adım 4: Bu adımda en önemli kriter dikkate alınarak hesaplamalar yapılır. Bu adımda kriter katsayıları (k_j) aşağıdaki denklem (2) kullanılarak hesaplanır.

$$k_j = \begin{cases} 1 & j = 1 \\ s_j + 1 & j > 1 \end{cases} \quad (2)$$

Kriter sayısı belirlendikten sonra ağırlık vektörü hesaplanır (3).

$$q_j = \begin{cases} 1 & j = 1 \\ \frac{k_j - 1}{k_j} & j > 1 \end{cases} \quad (3)$$

Adım 5: Kriterlerin ağırlıkları, ağırlık vektörü normalize edilerek hesaplanır.

$$w_j = \frac{q_j}{\sum_{j=1}^n q_j} \quad (4)$$

Tablo 2'de uzman detayları yer almaktadır. Uzmanlardan ileri yaş sağlık turizmine yönelik alanyazın taraması sonucu belirlenen avantajları, Türkiye'nin mevcut pazar payını artırması açısından önemlerine göre sıralamaları istenmiştir. Uzmanlarla 21 Şubat – 4 Mart 2024 tarihleri arasında yüz yüze kendi iş yerlerinde görüşmeler yapılarak veriler toplanmıştır. Her uzman tüm kriterleri birden sona doğru sıralamıştır. Bir uzman değerlendirme yaparken kendi bilgisini, tecrübe ve deneyimini kullanır.

İkili karşılaştırmaları esas alan SWARA gibi çok kriterli karar verme yaklaşımları; sağlık turizmi, nitelikli personel seçimi, enerji santrali yeri belirleme, perakende sektörü özelinde depo seçimi, işlevsel (operasyonel) risk faktörlerinin belirlenmesi ve personel seçimi gibi birçok farklı alana yönelik çalışmada kullanılmıştır. Söz konusu araştırmalarda görüşleri alınan uzman sayılarının genel olarak üç ile 10 arasında değiştiği, deneyimlerinin ise ortalama 10 yıl kadar olduğu tespit edilmiştir (Stanujkić vd. 2015; Önel ve Çetik 2016; Durak vd. 2017; Demir Uslu vd. 2021; Candan ve Toklu 2021; Kedikli vd. 2021; Demir Uslu vd. 2024). Mevcut çalışmada, araştırmaya

Tablo 2. Uzman Detayları

Uzman Numarası	Ünvanı	Uzmanlık Alanı	Deneyim (yıl)
Uzman 1	Öğretim Üyesi (Dr.)	Sağlık Yönetimi	10
Uzman 2	Öğretim Üyesi (Doç. Dr.)	Sağlık Turizmi	11
Uzman 3	Öğretim Üyesi (Prof. Dr.)	Sağlık Yönetimi	14
Uzman 4	Öğretim Üyesi (Dr.)	Sağlık Yönetimi	11
Uzman 5	İşletme Müdür Yard. (Uzm.)	Sağlık Turizmi	17
Uzman 6	İşletme Müdürü (Dr.)	Sağlık Turizmi	22

katılmayı kabul eden altı uzmanın görüşü alınmıştır. Bu yöntemle göre, en önemli kritere ilk sırada, en az önemli kritere ise son sırada yer verilir. Uzmanlar grubunun genel/ortak sıralaması ise sıralamaların ortalama değerine göre belirlenir (Hashemkhani Zolfani vd. 2013; Zolfani ve Saparauskas 2013).

BULGULAR

Uzman grubunun görüşlerinin toplanabilmesi için SWARA tekniğine uygun soru formu hazırlanmıştır. Bu soru formu doğrultusunda uzmanlardan kriterlerin önemini sıralamaları istenmiştir. Elde edilen uzman değerlendirmeleri ağırlıklı toplama işleme tabi tutularak Tablo 3 elde edilmiştir.

Uzman grubu içerisinde farklı karar vericiler bulunmaktadır. Her bir değişkenin genel değerlendirmelerdeki önemi, geometrik ortalama kullanılarak hesaplanmıştır ve takip eden hesaplamalar, nihai sonuçlara ulaşmak için tamamlanmıştır (Hashemkhani Zolfani ve Bahrami 2014). Sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4'e göre, Türkiye için oluşturulan ileri yaş sağlık turizmi avantajlarının en önemli olanları sırasıyla yüzde 16'lık ağırlık ile C7 (nitelikli hekim ve diğer sağlık personeli), yüzde 14'lük ağırlık ile C10 (Bütünleşik tedavi hizmetlerinin sunu-

labilmesi) ve yüzde 13'lük ağırlık ile C9 (Düşük maliyetli tanı ve tedavilerin uygulanabilmesi) olarak tespit edilmiştir. En düşük öneme sahip kriter ise yüzde 4 ağırlıkla C3'tür (Ülke içi ulaşım altyapısı).

TARTIŞMA

İleri yaştaki bireylerin sağlık turizmine katılırken çeşitli etmenlere öncelik verdiği açıktır. Bu çalışmada sektörün en önemli paydaşlarından olan ve hizmet arzı, koordinasyonu ve yönetimi kısmında yer alan uzmanların görüşleri nezdinde değerlendirilme yapılmıştır. Uzmanlara göre ileri yaş sağlık turizmi avantajlarına ilişkin en önemli avantaj olarak nitelikli hekim ve diğer sağlık personelinin varlığı tespit edilmiştir. Nitekim, Ozan-Rafferty vd. (2014) de çalışmalarında, Türkiye'de sağlık hizmeti alanların önemli bir kısmının nitelikli hekimlerden memnun kaldığını ifade ederek hizmet arzını sağlayan sağlık profesyonellerinin önemini vurgulamıştır. Ayrıca, Haddad vd. (2015) yaşlılar için sağlık turizminin çekiciliğini doğrudan etkileyen unsurlar olarak sağlık sisteminin ve klinik kalitenin iyileştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İlgili çalışmadaki bulgular, ileri yaş sağlık turistlerinin ihtiyaçlarını karşılamada kişiye özel sağlık hizmetlerinin ve yüksek kaliteli bakımın kritik rolünü göstermektedir. Bulgan (2015) ise ileri yaş turizmini ele aldığı çalışmasın-

Tablo 3. Uzmanların Belirlediği Özelliklerin Anlamlılık Düzeyi

Uzman	Sıra değeri t_{jk} ; $j=1,2,3,\dots,11$ $k=1,2,\dots,6$										
	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_{10}	C_{11}
1	10	11	9	7	6	8	1	4	3	2	5
2	7	10	11	8	6	9	3	2	1	5	4
3	9	7	10	8	6	11	2	3	4	1	5
4	8	5	10	1	11	3	4	7	6	2	9
5	7	8	9	10	6	11	4	5	1	3	2
6	8	9	11	10	4	6	1	7	2	3	5
Ortalama	8,167	8,34	10,0	7,34	6,5	8,0	2,5	4,667	2,84	2,67	5,0
Sıra	9	10	11	7	6	8	1	4	3	2	5

Tablo 4. SWARA Tekniğine Göre Ağırlıklandırılmış Kriterlerin Nihai Sonuçları

Kriterler	Ortalama Değerin Karşılaştırmalı Önemi	Katsayı	Yeniden Hesaplanan Ağırlık	Ağırlık
	s_j^*	$k_j = s_j + 1$	$w_j = \frac{x_{j-1}}{k_j}$	$q_j = \frac{w_j}{\sum_{j=1}^n w_j}$
C ₇		1	1	0,16
C ₁₀	0,0794	1,0794	0,9265	0,14
C ₉	0,1266	1,1266	0,8223	0,13
C ₈	0,1344	1,1344	0,7249	0,11
C ₁₁	0,1375	1,1375	0,6373	0,10
C ₅	0,1570	1,1570	0,5508	0,09
C ₄	0,2343	1,2343	0,4462	0,07
C ₆	0,1091	1,1091	0,4023	0,06
C ₁	0,1091	1,1091	0,3627	0,06
C ₂	0,2058	1,2058	0,3008	0,05
C ₃	0,1574	1,1574	0,2599	0,04
Σ			6,4338	1,00

*s_j uzmanların fikirlerinin ortalamasına dayanmaktadır. Her uzmandan özel olarak elde edilen bilgiler ve ölçek %5'in katlarına dayanmaktadır. Daha yüksek kriterin göreceli önemine dayanarak, her bir kriterin önemi hesaplanır. Yani, 0,079 C₇ ve C₁₀ arasındaki göreceli farkı göstermektedir. 0,079, uzmanların fikirlerine dayalı olarak hesaplanmıştır (0,05; 0,10; 0,10; 0,20; 0,05; 0,05; 0,05) ve s_j'yi göstermek için altı uzmanın fikirleri temsil edilmektedir (Hashemkhani Zolfani ve Bahrami 2014)

da personelin misafirlerle etkin ilişkiler kurabilmede sorunlar yaşamasının ve personelin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmamasının memnuniyetsizliğe sebep olduğunu belirtmiştir. Göçer ve Aydın'ın (2016) çalışmalarında artan nitelikli doktor sayısı ve sağlık yatırımlarının Türkiye'nin turizm gelirlerini olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir. Bunlara ek olarak, Bektaş ve Şimşek (2016) ve Bostan vd. (2016) çalışmalarında sağlık personelinin yabancı dil eğitimlerine ağırlık verilerek yaşlı turistlere sunulacak hizmetlerde nitelikli personel ihtiyacının karşılanması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Tontuş (2022) hazırladığı raporda Türkiye'de genç nüfusun fazla olması ve bu nedenle hem eğitilebilir hem de nitelikli işgücüne sahip olması gibi avantajların, Türkiye'yi dünya çapında tercih edilen bir turizm destinasyonu haline getirdiğini belirtmiştir.

İkinci en önemli avantaj ise bütünlüklü tedavi hizmetlerinin sunulabilmesi olarak değerlendirilmiştir. Shi (2023) yaşlı nüfusla ilgili sağlık turizmi destinasyonlarındaki dengesiz dağılımın altını çizerek, bütünlüklü tedavi hizmetlerinin erişilebilirliğini sağlamanın önemine dikkat çekmektedir. Bütünlüklü tedavi hizmetlerinin sunulması, yabancı hastaların memnuniyetini artırırken aynı zamanda Türkiye'nin sağlık turizmindeki konumunu da güçlendirmektedir (Bostan vd. 2016). Bütünlüklü tedavi hizmetlerinin ileri yaş sağlık turizmi için önemi, Türkiye'deki yaşlı bireylerin kaliteli sağlık hizmetlerine zamanında erişimiyle ve anlamlı faaliyetlere verilen değerle açıklanmaktadır (Körükcü ve Kabukcuoğlu 2021). Dolayısıyla, yaşlılar için evde sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği ve evde sağlık hizmeti alan yaşlı hastalar için risk değerlendirme ölçeklerinin geliştirilmesi, ülkenin, yaşlı nüfusun özel

sağlık hizmeti ihtiyaçlarını karşılama konusundaki kararlılığını göstermektedir (Aydemir ve Şahin 2019).

Üçüncü en önemli üstünlük, düşük maliyetli teşhis ve tedavi uygulamaları olarak belirlenmiştir. Nitekim, Hu ve Su (2023) tarafından yapılan çalışma, yaşlı sağlığı ve bakımını birleştiren tüm süreç hizmetlerini gerçekleştirmenin zorluğuna dikkat çekmekte ve sağlık turizmi bağlamında yaşlılara yönelik düşük maliyetli sağlık hizmetlerinin etkinleştirilmesi konusunda kapsamlı ve bütünlük bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bayar (2019) ve Tontuş (2022) çalışmalarında, maliyetlerin düşük olmasının yanında sıcak iklimin de ileri yaş grubu kişilerin tercihlerinde önemli bir etken olduğu ifade etmektedir. Avrasya, Balkanlar ve Orta Asya'dan Türkiye'ye gelen hastaların en önemli tercih sebebi sağlık hizmetleri maliyetlerinin düşük olması olarak ifade edilmiştir (Sağ ve Zengül 2019).

SONUÇ

Çalışmanın sonuçları Türkiye'nin ileri yaş sağlık turizmi potansiyelini ve rekabet avantajlarını belirlemesi açısından önemlidir. Türkiye'nin sahip olduğu nitelikli hekim ve sağlık personeli, ileri yaş sağlık turizmi için hayati bir unsur olup, sağlık hizmetlerinin kalitesini ve güvenilirliğini artırmaktadır. Nitekim bu avantaj uluslararası sağlık turistlerinin Türkiye'yi tercih etmelerini teşvik eden bir etmen olarak değerlendirilebilir.

Bütüncül sağlık hizmetlerine önem verilmesiyle yaşlı turistlerin sadece fiziksel sağlıkları ile değil, aynı zamanda zihinsel ve sosyal ihtiyaçları ile de ilgilenilmektedir. Bu bütünlük süreci hastaların genel sağlık düzeyini ve refahını artırırken, sağlık hizmetlerinin etkinliğini ve hasta memnuniyetini de yükseltmektedir. Bütüncül sağlık hizmetleri arayan yaşlı bireyler için Türkiye cazip bir destinasyon olacak ve bu durum sağlık turizmi gelirlerine katkıda bulunacaktır. Çeşitli ve uygun fiyatlı sağlık hizmetlerinin sağlanması ise Türkiye'yi maliyet etkin bir sağlık turizmi destinasyonu haline getirmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki yüksek sağlık hizmeti maliyetleri göz önüne alındığında, Türkiye'nin uygun fiyatlı ve çeşitli sağlık hizmetleri sunabilmesi,

ileri yaş sağlık turistleri için cazip bir alternatif oluşturmaktadır.

Özetle, bu çalışma Türkiye'nin ileri yaş sağlık turizmi sektöründeki rekabet avantajlarını ve potansiyelini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu avantajlar, Türkiye'yi uluslararası sağlık turizmi pazarında güçlü bir konuma getirirken, aynı zamanda ülke ekonomisine de önemli katkılar sağlayabilir. Bu nedenle, nitelikli sağlık personeli istihdamının sürdürülmesi, bütüncül sağlık hizmetlerine önem verilmesi ve uygun fiyatlı sağlık hizmetlerinin sağlanması gibi unsurlar, politika yapıcılar tarafından stratejik olarak desteklenmeli ve geliştirilmelidir. Bu doğrultuda çalışmanın getirdiği teorik ve pratik katkılar aşağıda sunulmaktadır.

Uygulamaya Katkılar

Türkiye'de sağlık hizmetleri sunumunda kaliteyi artırmak için nitelikli sağlık personeli eğitiminin ve istihdamının sürdürülmesi gerektiği ortaya konulmuştur. İleri yaş sağlık turizmine yönelik stratejilerin bu avantajı koruyacak ve güçlendirecek şekilde planlanması, Türkiye'nin küresel rekabet gücünü artıracaktır.

Bütünlük tedavi hizmetlerinin sunulmasının, yaşlı turistlerin ihtiyaçlarını karşılamada kritik bir rol oynadığı bulgusu, Türkiye'nin sağlık turizmi politikalarının yalnızca fiziksel tedavi hizmetleriyle sınırlı kalmayıp, zihinsel ve sosyal sağlık hizmetlerini de kapsayan bütüncül bir yaklaşıma yönlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Geriatri, geropsikiyatri ve rehabilitasyon gibi ileri yaş sağlık hizmetlerine yönelik alanlarda uzmanlaşmış sağlık profesyonellerinin sayısının artırılması gerektiği belirlenmiştir.

Özellikle gelişmiş ülkelerdeki yüksek sağlık maliyetleri göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin sağlık turizmi sektöründe maliyet avantajını stratejik bir unsur olarak kullanabileceği değerlendirilmektedir. Türkiye'nin sağlık hizmetleri sunumunda maliyet etkinliği sağlayacak politikalar geliştirmesi gerekliliği ve bu avantajı uluslararası düzeyde tanıtmaları için bir fırsatın olduğu, bu çalışmayla desteklenmiştir. Bu noktada, sağlık turistlerinin Türkiye'deki tedavi süreçlerinin sigorta kapsamına alınmasını sağla-

mak üzere yabancı sağlık sigorta şirketleri ile anlaşmalar yapılarak, daha maliyet-etkin avantajlar yaratılabilir.

Alanyazına Katkılar

İleri yaş sağlık turizmi, genel sağlık turizmi alanında nispeten az çalışılmış bir konu olup, yaşlı nüfusun sağlık hizmetleri ihtiyacı ve bu hizmetlerin sunumu konularında yeterince ayrıntılı incelenmemiştir. Çalışmanın teorik açıdan özgünlüğü, sağlık turizmi alanyazınında genellikle göz ardı edilen ve niş bir alan olan ileri yaş grubuna odaklanmasından, bu alandaki avantajlı yönlerin sistematik olarak çok kriterli karar verme yöntemiyle incelenmesinden ve sağlık hizmet kalitesini artırmak için somut öneriler sunmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Araştırma sonuçları belirli bir zaman dilimine odaklandığı ve belirli uzmanların değerlendirmelerine dayandığı için, zaman içinde değişen dinamikleri yansıtamamaktadır. Hızla değişiklik gösteren ileri yaş sağlık turizmi sektörünün geleceği yukarıda belirtilen sınırlılıktan dolayı, tam anlamıyla tahminlenemeyebilir. Gelecek araştırmalar, sağlık personelinin ileri yaş sağlık hizmetlerinde uzmanlaşmasını sağlayacak eğitim programlarının etkilerini inceleyebilir. Nitekim bulgular arasında yer alan bütünleşik sağlık hizmetleri modellerinin uygulanabilirliği ve etkinliği üzerine yapılacak saha araştırmaları, alanyazına önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca uluslararası sağlık sigortası anlaşmaları ve özel vize düzenlemeleri gibi yasal konuların sağlık turizmi üzerindeki etkilerini incelemeyi hedefleyen gelecek çalışma tasarımları, sağlık politikaları alanyazına değerli katkılar sağlayabilir. Ek olarak uygun fiyatlı sağlık hizmetlerinin sağlanması konusundaki araştırmalar, sağlık turizmi alanyazınında maliyet-etkinlik analizlerine yönelik katkıları artıracaktır. Fiyat şeffaflığının ve farklı sağlık paketlerinin sunulmasını amaçlayan çalışmaların da alanyazında, sağlık turizmi alanındaki tüketici davranışlarını ve tercihlerini anlamaya yönelik boşlukları dolduracağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, F. O., Karagöz, N. ve Zabun, S. (2019). Sağlık Turizmi Uygulamaları ve Türkiye'ye Getirilerine İlişkin Bir Değerlendirme, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (2): 428-450.
- Akbolat, M. ve Deniz, N. G. (2017). Türkiye'de Medikal Turizmin Gelişimi ve Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması, *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1 (2): 123-139.
- Aktepe, C. (2013). Sağlık Turizminde Yeni Fırsatlar ve Türkiye'de Yerleşik Sağlık İşletmelerinin Pazarlama Çabaları, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5 (1): 170-188.
- Araja, D., Krumina, A., Berkis, U., Nora-Kruk, Z. ve Murovska, M. (2023). Integrative Approach as a Dormant Element of Integrated Healthcare, *International Journal of Integrated Care*, 23(S1): 760.
- Aslanova, K. (2013). Türkiye'de Sağlık Turizmi ve Sağlık Turizmi Hukuku, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3 (3): 129-145.
- Aydemir, E. ve Şahin, Y. (2019). Evaluation of Healthcare Service Quality Factors Using Grey Relational Analysis in a Dialysis Center, *Grey Systems: Theory And Application*, 9 (4): 432-448.
- Aydın, O. (2012). Türkiye'de Alternatif Bir Turizm; Sağlık Turizmi, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012 (2): 91-96.
- Başol, R. Ö. (2019). Türkiye ve AB Ülkelerinde Yaşlı Nüfusun Görünümü, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37): 35-46.
- Bayar, K. (2019). Dünya'da ve Türkiye'de Sağlık Turizminin Önemi ve Gelişimi: Antalya Yöresi Araştırması (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bektaş, G. ve Şimşek, F. (2016). İleri Yaş Sağlık Turizminde Mobil Sağlık Hizmetlerinin Önemi, *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 3 (4): 179-185.
- Bostan, I., Roman, T., Lazar, C. ve Manolica, A. (2016). The Current Trends and Opportunities in the Industry of Medikal Turizm, *Revista de Turizm-Studii si Cercetari in Turizm*, (22): 58-63.
- Bulgan, G. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Engelli Turizmi ile İlgili Yapılan Çalışmalar, *Akademik Bakış Dergisi*, 50: 102-125.
- Büyükoçkan, G., Mukul, E. ve Kongar, E. (2021). Health Tourism Strategy Selection via SWOT Analysis and Integrated Hesitant Fuzzy Linguistic AHP-MABAC Approach, *Socio-Economic Planning Sciences*, 74: 100929.
- Camara, A. ve Develi, E. İ. (2023). Türkiye'den Sağlık Hizmeti Alan Yabancıların Hizmet Alma ve Araştırma Süreçlerindeki Tercih Etme Motivasyonları Hakkında Derinlemesine Görüşme, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi*, 1(4): 90-111.
- Campbell, S., Greenwood, M., Prior, S., Shearer, T., Walkem, K., Young, S., Bywaters ve Walker, K. (2020). Purposive Sampling: Complex or Simple? Research Case Examples, *Journal of Research in Nursing*, 25(8): 652-661.

- Candan, G. ve Toklu, M.C. (2021). Determining Solar Power Plant Location Using Hesitant Fuzzy AHP Method, *Alphanumeric Journal*, 9 (1): 25-34
- Çolakoğlu, Ü. (2023). Sağlık Turizminde Müşteri Tatmininin Elektronik Kulaktan Kulağa Pazarlama (E-Wom) ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetine Etkisi; Kuşadası'nda Bulunan Yerli ve Yabancı Turistler Üzerine Bir Araştırma (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Dalkıran, G. B. (2017). Bir Sağlık Turizmi Destinasyonu Olarak Trakya Bölgesi, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (4): 162-178.
- Demir Uslu, Y., Gedikli, E., Yılmaz E., Özbey, Y. ve Çakmak, I. (2024). Determining Risk Management Priorities and Suggesting Strategies in the Management of Family Health Centres, *TJFMPC*, 18 (2): 181-7.
- Demir Uslu, Y., Kedikli, E., Yılmaz, E., Çiçek, A., Karataş, M. ve Aydın, S. (2021). Türkiye'nin Sağlık Turizmi Pazar Payını Arttırıcı Stratejilerin Bulanık AHP Yöntemi Kullanılarak Geliştirilmesi, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10 (2):159-171.
- Demir Uslu, Y., Yılmaz Alarçın, E. Yılmaz, E. ve Gedikli, E. (2022). Türk Sağlık Sisteminin Markalaşmasına Stratejik Bir Bakış, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23): 207-225.
- Demirci, Ç. (2018). Sağlık Turizminde Algılanan Değerin Müşteri Tatmini ve Sadakatine Etkisi: Sağlık Turistlerine Yönelik Bir Araştırma (Basılmamış Doktora Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Desai, M. M., Zhang, P. ve Hennessy, C. H. (1999). Surveillance for Morbidity and Mortality Among Older Adults—United States, 1995–1996, *Morbidity and Mortality Weekly Report: Cdc Surveillance Summaries*, 7-25.
- Durak, İ., Yıldız, M.S., Olgaç Akar, Y. ve Yemenici A.D. (2017). Warehouse Site Selection in Retail Sector: Application AHP (Analytical Hierarchy Process) and VIKOR Methods, *International Journal of Business and Management Invention (IJBMI)*, 6 (12): 65- 73.
- Edinsel, S. ve Adıgüzel, O. (2014). Türkiye'nin Sağlık Turizmi Açısından Son Beş Yıldaki Dünya Ülkeleri İçindeki Konumu ve Gelişmeleri, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2): 167-190.
- Efesoy, C. (2023). Dünyada 2050'de 6 kişiden 1'i, 65 yaş üstü olacak, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/dunyada-2050de-6-kisiden-1-i-65-yas-ustu-olacak/3004522> Erişim Tarihi: 06.02.2024.
- Göçer, İ. ve Aydın, N. (2016) Türkiye'de Sağlık Değişkenlerinin Turizm Gelirine Etkisi: Çoklu Yapısal Kırılmalı Bir Analiz, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1): 777-800
- Gu, X., Hunt, C. A., Jia, X. ve Niu, L. (2022). Evaluating Nature-Based Tourism Destination Attractiveness with a Fuzzy-AHP Approach, *Sustainability*, 14 (13): 7584.
- Haddad, A., Skelton-Macedo, M., Abdala, V., Bavaresco, C., Menghel, D., Abdala, C. ve Harzheim, E. (2015). Formative Second Opinion: Qualifying Health Professionals for the Unified Health System Through the Brazilian Telehealth Program, *Telemedicine Journal and E-Health*, 21(2): 138-142.
- Hashemkhani Zolfani, S. ve Bahrami, M. (2014). Investment Prioritizing in High Tech Industries Based on Swara-Copras Approach, *Technological and Economic Development of Economy*, 20 (3): 534-553.
- Hashemkhani Zolfani, S. ve Saparauskas, J. (2013). New Application of SWARA Method in Prioritizing Sustainability Assessment Indicators of Energy System [SWARA Metodo Taikymas Nustatant Energetikos Sistemose Darnos Prioritetinius Rodiklius], *Engineering Economics*, 24(5): 408-414.
- Hashemkhani Zolfani, S., Aghdaie, M. H., Derakhti, A., Zavadskas, E. K. ve Morshed Varzandeh, M. H. (2013). Decision Making On Business Issues With Foresight Perspective: An Application of New Hybrid Mcdm Model in Shopping Mall Locating, *Expert Systems With Applications*, 40 (17): 7111-7121.
- Hashemkhani Zolfani, S., Salimi, J., Maknoon, R. ve Simona, K. (2015). Technology Foresight about R&D Projects Selection, Application of SWARA Method at the Policy Making Level, *Engineering Economics*, 26 (5): 571-580.
- Hashemkhani Zolfani, S., Yazdani, M. ve Kazimieras Zavadskas, E. (2018). An Extended Stepwise Weight Assessment Ratio Analysis (Swara) Method for Improving Criteria Prioritization Process, *Soft Computing*, (22): 7399-7405.
- Hu, M. ve Su, F. (2023). Blockchain-Enabled Cross-Chain Collaboration Model for Elderly Health Information from a Whole Process Perspective, *Frontiers in Public Health*, 11: 1081539.
- Hu, Y., ve Ritchie, J. B. (1993). Measuring Destination Attractiveness: A Contextual Approach, *Journal of Travel Research*, 32 (2): 25-34.
- İşık, A. T. ve Adalı, E. A. (2016). A New Integrated Decision Making Approach Based on SWARA and Ocra Methods for the Hotel Selection Problem, *International Journal of Advanced Operations Management*, 8(2): 140-151.
- İlban, M. O., Uğuz, S. Ç., Bezirgân, M., Pekbay, K. N. ve Liceli, M. T. (2019). *Burhaniye Turizmi 2023 Stratejileri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kedikli, E., Yılmaz, E., Demir Uslu, Y. ve Yiğit, P. (2021). Developing Strategies for Hospitals from Patient and Personnel Perspective with DEMATEL. İçinde; H. Dinçer ve S. Yüksel (Editörler) *Management Strategies to Survive in a Competitive Environment* (ss. 1-15). Springer Cham.
- Kerşulienė, V., Zavadskas, E. K. ve Turskis, Z. (2010). Selection of Rational Dispute Resolution Method by Applying New Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA), *Journal of Business Economics and Management*, 11(2): 243-258.
- Kızıl, F. ve Gürbüz, F. (2022). Bireysel Müşteriler İçin İnternet Hizmeti Sağlayıcısının ve İnternet Paketi Seçiminin Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile Belirlenmesi, *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 15 (2): 119-137.
- Kirkwood, T. A. (2008). Systematic Look at an Old Problem, *Nature*, 451: 644–647.
- Körökcü, Ö. ve Kabukcuoğlu, K. (2021). Health Promotion Among Home-Dwelling Elderly Individuals in Turkey. İçinde; G. Haugan ve M. Eriksson (Editörler) *Health Promotion in Health Care—Vital Theories and Research* (ss. 313-327). Gewerbestrasse: Springer.

- Kutsal, Y. G. (2012, 22-23 Eylül). Yaşlanan Dünya ve Yaşlanan İnsan, Birinci Basamak için Temel Geriatri. Ankara Tıp Odası 1. Basamak İçin Temel Geriatri Sempozyumu, Ankara.
- Lee, C. F., Huang, H. I. ve Yeh, H. R. (2010). Developing An Evaluation Model for Destination Attractiveness: Sustainable Forest Recreation Tourism in Taiwan, *Journal of Sustainable Tourism*, 18(6): 811-828.
- Liu, Y., Li, L., Miao, G., Yang, X., Wu, Y., Xu, Y., Gao, Y., Zhan, Y., Zhong, Y. ve Yang, S. (2022). Relationship between Children's Intergenerational Emotional Support and Subjective Well-Being among Middle-Aged and Elderly People in China: The Mediation Role of the Sense of Social Fairness, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (1): 389, <https://doi.org/10.3390/ijerph19010389>.
- Ozan-Rafferty, M. E., Johnson, J. A., Shah, G. H. ve Kursun, A. (2014). In the Words of The Medical Tourist: An Analysis of Internet Narratives by Health Travelers to Turkey, *Journal of Medical Internet Research*, 16(2): e2694.
- Öcel, Y. ve Karaca, Ş. (2023). Sağlık Turizminde Kent Rekabetçiliği Öncüllerinin Elmas Modeli Kullanılarak İrdenmesi, *In Traders International Trade Academic Journal*, 6 (2): 174-200.
- Önel, C.B. ve Çetik, O. (2016). Bulanıp AHP ile Personel Seçimi ve Adana İlinde Uygulaması, *Ç.Ü. Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 34 (5): 95-104.
- Öztürk, M. ve Bayat, M. (2011). Uluslararası Turizm Hareketlerinde Sağlık Turizminin Rolü ve Kalite Çalışmalarının Önemi Bir Literatür Çalışması, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2): 135-156.
- Pirzada, N. (2022). The Expansion of Turkey's Medical Tourism Industry, *Voices in Bioethics*, 8: 1-7.
- Rani, P., Mishra, A. R., Mardani, A., Cavallaro, F., Štreimikienė, D. ve Khan, S. A. R. (2020). Pythagorean Fuzzy SWARA-VIKOR Framework for Performance Evaluation of Solar Panel Selection. *Sustainability*, 12(10), 4278. <https://doi.org/10.3390/su12104278>
- Rodrigues M., Facchini L., Thumé E. ve Maia F. (2009). Gender and Incidence of Functional Disability in the Elderly: A Systematic Review, *Cad. Saúde Pública, Rio De Janeiro*, 25 (3): 464- 476.
- Sağ, I. ve Zengül, F. (2019). Why Medical Tourists Choose Turkey as a Medical Tourism Destination?, *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 2 (3): 296-306.
- Seçilmiş, C. (2011). Ziyaretçilerin Gözüyle Eskişehir Turizminin Gelişmesini Etkileyen Sorunlar, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3 (3): 37-57.
- Shi, S. (2023). Spatial Matching Relationship Between Health Tourism Destinations and Population Aging in the Yangtze River Delta Urban Agglomeration, *Environmental Research Communications*, 5 (9): 095001.
- Singh, R. ve Modgil, S. (2020). Supplier Selection Using SWARA and WASPAS – A Case Study of Indian Cement Industry, *Measuring Business Excellence*, 24 (2): 43-265.
- Soysal, A. (2017). Sağlık Turizmi: Tehdit ve Fırsatlar Bağlamında Türkiye Açısından Bir Durum Değerlendirmesi, *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2): 169-188.
- Stanujkić, D., Karabašević, D. ve Zavadskas, E. K. (2015). A Framework for the Selection of A Packaging Design Based on the SWARA Method, *Engineering Economics*, 26 (2). <https://doi.org/10.5755/j01.ee.26.2.8820>.
- Şahin, Ö. U. ve Şahin, M. (2018). Türkiye'de Sağlık Turizminin Potansiyeli ve Geleceği: SWOT Analizi, *Journal of Awareness*, 3 (5): 287-300.
- Şak, Ü. N. (2021). Sağlık Turizmi ve Ekonomik Büyümede Asimetrik Etkiler: Türkiye Uygulaması, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17 (3): 781-799.
- Şengül, H. ve Bulut, A. (2019). Sağlık Turizmi Çerçevesinde Türkiye'de Termal Turizm; Bir Swot Analizi Çalışması, *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi*, 4 (1): 55-70.
- Tontuş, H. Ö. (2017). Sağlık Turizmi Nedir?, SATURK Yayınları, https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/10944_02pdf, Erişim Tarihi: 12.03.2024.
- Tontuş, H.Ö. (2019). Dünyada Sağlık Turizmi, SATURK, 14.
- Tontuş, H.Ö. (2022). Sağlık Turizminde Türkiye Vizyonu, SATURK, <http://www.saturk.gov.tr/images/pdf/tyst/05.pdf>, Erişim Tarihi: 29.02.2024.
- TÜBA. (2020). TÜBA Jeotermal Enerji Teknolojileri Raporu, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, TÜBA Raporları No:41.
- WHO. (2022). Ageing, World Health Organization, https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1, Erişim Tarihi: 01.03.2024.
- Yalçın, B. (2013). Antalya İli Sağlık Turizmi Potansiyeli Araştırması (Basılmamış Doktora Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yardan, E.D., Dikmetaş, H., Us, N.C. ve Yabana, B. (2014). Türkiye ve Dünya'da Sağlık Turizmi, *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 8 (2): 27-42.

Yeter USLU

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu (1999). Yüksek lisans derecesini Niğde Üniversitesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'ndan (2002), doktora derecesini de Selçuk Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı'ndan aldı (2006). İşletme doktora-sının ardından özel sektörde ve İller Bankası Genel Müdürlüğü'nde çeşitli görevlerde bulundu. 2011-2014 arasında Ordu Üniversitesinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Başkanlığı ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Yardımcılığı görevlerini üstlendi. 2015-2016 yılları arasında Giresun Üniversitesi'nde İşletme Bölümü Öğretim Üyeliği ve Dekan Yardımcılığı yaptı. Doçentlik ünvanını Yönetim ve Strateji alanında aldı (2013). İstanbul Medipol Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2016). Profesörlüğe İstanbul Medipol Üniversitesi'nde yükseltildi (2018). Halen İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları; Yönetim Organizasyon, Girişimcilik, İnovasyon, Örgütsel Davranış ve Sağlık Yönetimi'dir.

Erman GEDİKLİ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü'nden mezun oldu (2013). Yüksek lisans derecesini Avrasya Üniversitesi'nin İşletme Ana Bilim Dalı'ndan (2016), doktora derecesini de İstanbul Medipol Üniversitesi'nin Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı'ndan aldı (2021). İstanbul Medipol Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2017). Halen İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları; Sağlık Yönetimi, Sağlık Tesisleri Yönetimi, Şehir Hastaneleri ve Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri'dir.

Emre YILMAZ

İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu (2017). Yüksek lisans derecesini İstanbul Medipol Üniversitesi'nin Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı'ndan (2019), doktora derecesini de aynı üniversitenin Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı'ndan aldı (2023). İstanbul Medipol Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2018). Halen İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları; Sağlık Yönetimi, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Sağlık Ekonomisi'dir.

Serra AYGİN

İstanbul Medipol Üniversitesi, Tıp Fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü'nde lisans öğrencisi olarak öğrenimine devam etmektedir. Temel çalışma alanları; Tıp ve Sağlık Yönetimi'dir.

Ebrar ÖZYALVAÇ

İstanbul Medipol Üniversitesi, Tıp Fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü'nde lisans öğrencisi olarak öğrenimine devam etmektedir. Temel çalışma alanları; Tıp ve Sağlık Yönetimi'dir.

Yavaş Seyahat Hareketinin Sürdürülebilir Turizmdeki Yeri: Potansiyel ve Zorluklar

The Role of The Slow Travel Movement in Sustainable Tourism: Potential and Challenges

Taner AKKOÇ* - Halil KORKMAZ**

* (Sorumlu yazar) Arş. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Turizm Fakültesi, Çetinkaya, Ada Sk No:18, 55400, Samsun.
ORCID: 0000-0002-2196-3266
E-posta: taner.akkoc@omu.edu.tr

** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi, Barbaros, Terzioğlu Yerleşkesi, 17020, Çanakkale.
ORCID: 0000-0002-6795-9289
E-posta: halilkorkmaz@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 26 Haziran 2024

Birinci düzeltme: 22 Temmuz 2024

İkinci düzeltme: 12 Aralık 2024

Kabul: 31 Aralık 2024

Anahtar sözcükler: Sürdürülebilir turizm, Yavaş hareketi, Yavaş seyahat hareketi.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 26 June 2024

Resubmitted: 22 July 2024

Resubmitted: 12 December 2024

Accepted: 31 December 2024

Key words: Sustainable tourism, Slow movement, Slow travel movement.

ÖZ

Turizm küresel sera gazı emisyonlarının yüzde 5'ine sebep olmaktadır bu oranın yüzde 90'ı ulaştırma sektöründen kaynaklanmaktadır. Turizmin yarattığı bu olumsuz etkileri azaltmak için Yavaş Seyahat Hareketi gündeme gelmiştir. Bu kapsamda, çalışmanın amacı başta ekonomik olmak üzere sürdürülebilirliğin boyutları açısından Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilirliğini ortaya çıkarmaktır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada veriler seyahat sektörünü temsil eden işletmelerden derinlemesine görüşme yapılarak elde edilmiştir. Veriler içerik analizine ve betimsel analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre Yavaş Seyahat Hareketi her ne kadar daha çok sosyal ve çevresel açıdan olumlu etkiler yaratsa da ekonomik alanda yaratacağı olumsuz etkiler Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilirliği konusunda ciddi şüpheleri beraberinde getirmektedir. Araştırmada Yavaş Seyahat Hareketinin özellikle rehberli turlar için uygun bir faaliyet olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca hareketin turizmi değil daha çok rekreasyon alanını ilgilendiren bir faaliyet olabileceği belirlenmiştir.

ABSTRACT

While tourism causes 5 per cent of global greenhouse gas emissions, 90 per cent of this amount comes from the transportation sector. The Slow Travel Movement has come to the fore to reduce this negative impact of tourism. The study aims to reveal the applicability of the Slow Travel Movement in terms of sustainability dimensions, primarily economic. In this study, where the qualitative research method was adopted, data were obtained through in-depth interviews with businesses representing the travel industry. The data were subjected to content and descriptive analysis. According to the results, although the Slow Travel Movement creates positive effects in social and environmental terms, the negative effects in the economic field raise serious doubts about the applicability of the movement. Also, the Slow Travel Movement is not a suitable activity, especially for guided tours. In addition, it has been determined that the movement may be an activity related to recreation rather than tourism.

Makalenin kaynak gösterme şekli:

Akkoç, T. ve Korkmaz, H. (2024). Yavaş Seyahat Hareketinin Sürdürülebilir Turizmdeki Yeri: Potansiyel ve Zorluklar , Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 36 (1): 14 - 33.

GİRİŞ

Dünya Turizm Örgütü'nün 2022 yılı verilerine göre, 2021 yılında 960 milyondan fazla turist uluslararası seyahat gerçekleştirmiştir. Bu rakam, Covid-19 Pandemisinin hemen öncesinde seyahat eden 1,4 milyar turist sayısının üçte ikisine (yüzde 66) ulaşıldığı anlamına gelmektedir (UNWTO

2024). Her ekonomik faaliyet gibi turizm de ülkelere ekonomik fayda sağlarken enerji tüketimi ve iklim değişikliği gibi olumsuz çevresel etkilerin artmasına yol açmaktadır (Streimikiene vd. 2021). Konuya özellikle ulaştırma sektörü açısından bakılırsa turizm, küresel sera gazı emisyonlarının yüzde 5'inden fazlasını oluştururken,

bunun yüzde 90'ı ulaşımdan kaynaklanmaktadır (UNWTO 2024). Bu noktada uçak veya özel araçlardan daha düşük karbonlu ulaşım biçimlerine geçiş yapılmasına ve hem davranışsal hem de yapısal değişiklikleri ele alan yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır (Dickinson vd. 2011). Bu ihtiyacı karşılama iddiasıyla ortaya çıkan anlayışlardan biri de “yavaşlık” akımları içerisinde yer alan Yavaş Seyahat Hareketi olmuştur.

Yavaşlık, hız kültürünü sorgulayarak insan ve mekân arasındaki ilişkide zamana değer veren yaşam anlayışını ifade etmek için kullanılan bir metafordur (Markwell vd. 2012). Bu anlayışla, iş hayatından sosyal ilişkilere ve yemekten boş zaman değerlendirmeye kadar yaşamın her alanında uygulanması için bir “yavaş hareketi” olması gerektiği ileri sürülmüştür (Honore 2004). Bu kapsamda yerel kimliği yansıtan yemek kültürünü olumsuz etkilediği için fast-food akımına karşı Yavaş Yemek Hareketi (slowfood.com 2024), küçük kentlerin dokusunu ve kültürel zenginliğini olumsuz etkilediği için küreselleşme akımına karşı Yavaş Şehir (Cittaslow) Hareketi başlamıştır (cittaslow.org 2024). Turizmde zamanın ruhunu önemsizleştiren ve çevreye zarar veren yüksek karbonlu seyahat uygulamalarına karşı ise Yavaş Seyahat Hareketi ortaya çıkmıştır (Gardner 2009).

Yavaş Seyahat kavramı, hızın vazgeçilmez olduğu bir dünyada toplumun her kesimini etkisi altına alan telaşlı yaşam tarzından kaçmanın bir yolu olarak görülmektedir (Georgică vd. 2013). Bu çerçevede Yavaş Seyahat Hareketi, düşük karbonlu seyahat türleriyle eve yakın turizm destinasyonlarının tercih edilmesi ve destinasyonun derinlemesine keşfedilmesini öneren bir seyahat anlayışıdır (Dickinson ve Lumsdon 2010). Yavaş Seyahat anlayışında insanlar uçak ve özel araç yerine tren, bisiklet ve yürüme gibi seyahat türlerini tercih ederken manzara, kültür, diğer turistler ve yerel halkla etkileşime geçerek anlamlı deneyimler yaşar. Bu açıdan yavaş seyahat hareketi seyahatin deneyimsel yönü ile çevresel etkisi ekseninde tüketicinin düşünme biçimini temsil eder (Dickinson vd. 2011). Ancak bu bakış açısı, öncelikli olarak talep tarafındaki yavaş turistlerin deneyimine odaklanırken arz tarafının sektörel

büyümesi, farklılaşması ve dinamizmine daha az önem vermektedir (Conway ve Timms 2012). Öyle ki, istatistikler seyahat acentalarının küresel gelirinin Ocak 2024 itibarıyla yaklaşık 296 milyar dolar olduğunu, pazarda yaklaşık 589 bin işletmenin faaliyet gösterdiğini ve yaklaşık üç milyon kişinin istihdam edildiğini ortaya koymaktadır (Statista 2024). Benzer şekilde bir başka seyahat sektörü olan havacılığın, turizmi ve ticareti kolaylaştırarak yarattığı vergi ve istihdam artışı sayesinde ekonomik gelişimde kilit bir rol oynadığı bilinmektedir (Aydın 2024). Ayrıca, dünyanın en önde gelen tur operatörü TUI AG'nin küresel gelirinin, 2023 mali yılında yaklaşık 20,7 milyar avroya ulaştığı görülmektedir (Statista 2024). Bu değerler, seyahat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin ekonomik açıdan sağladığı yararları gözler önüne sermektedir.

Yavaş Seyahat Hareketine ilişkin açıklamalar konunun daha çok talep yönüyle ele alındığını, çevresel ve sosyo-kültürel katkılarına odaklandığını buna karşın arz yönünün ve seyahat sektörüne olası ekonomik etkilerinin yeterince irdelenmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum alanyazında önemli bir eksikliğe ve konunun arz yönüyle de ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı; başta ekonomik olmak üzere sürdürülebilirliğin boyutları açısından Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilirliğini arz yönüyle ortaya çıkarmaktır. Çalışma, sosyal ve çevresel boyutlara ek, hareketin ekonomik etkilerini özellikle arz yönünden ortaya çıkararak alanyazındaki bu eksikliği giderecektir. Bu sonuçlar hem alanyazın hem de uygulayıcılar açısından Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilirliğine ilişkin daha somut bilgiler ortaya koyacaktır. Bu bakımdan çalışma, hareketin uygulanmasına engel olan zorlukları tespit edip buna yönelik öneriler getireceği için alandaki uygulayıcıları da yol gösterici olabilecektir.

Çalışmanın yukarıda aktarılan genel çerçevesi doğrultusunda bir sonraki bölümde Yavaş Seyahat Hareketine ilişkin bilgilerin aktarıldığı kavramsal çerçeve sunulmuştur. Devamında ise araştırmada izlenen yöntem aktarılmış olup bir sonraki bölümde bu yöntemle elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise araştır-

ma bulguları tartışılarak önemli çıkarımlar elde edilmiş ve bu bağlamda alana yönelik öneriler getirilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışmanın dayandırıldığı kuramsal alanlar aktarılmaya çalışılmıştır. Buna göre öncelikle, diğer yavaş akımlarla olan ilişkisinden hareketle Yavaş Seyahat Hareketi tanımlanmıştır. Daha sonra hareketin sürdürülebilir turizm üzerindeki etkileri çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan ele alınmıştır.

Yavaş Seyahat Hareketi

Yavaş Seyahat Hareketi, 1980'lerde Roma'da McDonald's'ın restoran açma girişimini protesto etmek için başlatılan Yavaş Yemek Hareketi'nin bir uzantısıdır. Yavaş Yemek Hareketi yöresel mutfak, yerel çiftçiliği ve geleneksel yemek hazırlama yöntemlerini korumayı amaçlar (Georgica 2015). Yavaş Seyahat Hareketi kendinden önceki yavaş akımlarıyla paralellik göstermektedir. Yavaşlık, zamanın yansıyan etkisini, iyi olma hissini, kaliteyi ve sakinliği içerir. Bunlar, yavaş seyahati diğer seyahat biçimlerinden ayıran temel unsurlardır. Bu anlayışta seyahat deneyimi ön plana çıkar. Bu deneyim sadece destinasyona ulaşmak için kullanılan rotayla ilgili değil, orada zamanın nasıl geçirildiğiyle de ilgilidir (Lumsdon ve McGrath 2011).

Yavaş Seyahat Hareketi, hava ulaşımına ve özel araçlara alternatif ulaştırma türleriyle kara üzerinden daha yavaş seyahat etme, destinasyonda daha uzun süre konaklama ve daha az sıklıkta seyahat etme iddiasıyla kavramsal bir çerçeve sunar (Dickinson ve Lumsdon 2010). Yavaş Seyahat, bir ulaşım türü olmaktan çok bir anlayış biçimidir. Bu anlayışa sahip bir turist, her seyahatinde mümkün olduğu kadar çok sayıda turistik yeri görmeye çalışmak yerine, her varış noktasını derinlemesine keşfetmek ve yerel kültürü deneyimlemek için zaman ayırır (Nistoreanu 2012). Yolculuk, ev ile varış noktası arasında dayatılan stresli bir ara süreç olmaktan öte, rahatlatma anına dönüşür (Gardner 2009). Yavaş seyahat anlayışında, turist ayrıcalıklı bir bakış açısına sahiptir ve deneyimi en üst seviyede yaşar. Çünkü seya-

hatin yavaş tempoda yapılıyor olması doğal çevrenin görüntüsünü ve seslerini hissettirdiği için estetik bir hazzı da beraberinde getirmektedir (Conway ve Timms 2012).

Yavaş Seyahat Hareketi, karbon salınımını azaltmak adına hem rota hem de destinasyonda değişen turist davranışını esas alarak gelecekteki turizm faaliyetleri için gerekli önkoşulları bir araya getirir (Dickinson ve Lumsdon 2010). Bu bağlamda yürüyüş, bisiklete binme, binek hayvanı veya tren gibi toplu taşıma seçenekleriyle daha düşük ekolojik ayak izine sahip alternatif yavaş türler tercih edilmektedir (Conway ve Timms 2012). Yavaş Seyahat Hareketi günümüzde niş bir faaliyettir ancak gelişmesi için çok fazla alan bulunmaktadır. Üstelik hem pazar hem de kurumsal düzeyde uygulanabilir bir potansiyele sahiptir. Özellikle iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ve turizmin çevresel sorunları daha fazla kabul gördükçe, yaşam şeklini değiştirme arayışına giren tüketici sayısında da bir artış olacağı düşünülmektedir (Dickinson ve Lumsdon 2010).

Yavaş Seyahat Hareketi ve Sürdürülebilir Turizm ilişkisi

Yavaş deneyimler sayesinde turistler ve yerel halk bölge ekonomisine fayda sağlar, ekolojik değerleri korur ve yabancılarla daha iyi ilişkiler kurar. Bu nedenle yavaş seyahat, doğal ve kültürel çevre için, turizm tedarikçileri ve turistler için daha sürdürülebilir olmaktadır (Singh 2012). Dünya Turizm Örgütü sürdürülebilir turizmi: *"Ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve yerel halkın ihtiyaçları karşılanırken mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerin de dikkate alınmasıdır."* şeklinde tanımlamıştır (World Tourism Organization 2013). Turizm faaliyetleri her şekilde bir etki yaratacağı için yavaş seyahat anlayışı iklim değişikliğinin tüm etkileri için kesin çözüm olamayabilir ancak bu anlayış sürdürülebilir turizmin bir parçası olarak fayda sağlayabilir (Dickinson ve Lumsdon 2010).

Yavaş Seyahat Hareketinin Çevresel Sürdürülebilirliğe Etkisi

Turizmin çevresel sürdürülebilirliği, sektör için gerekli olan doğal kaynakların korunması ve

sektörün ürettiği tehlikeli emisyonların azaltılmasına yönelik hedeflerin gerçekleştirilmesiyle ilgilidir (Solís-Radilla vd. 2019). Günümüzde seyahat işletmeleri, faaliyetlerinden kaynaklanan olumsuz etkileri azaltma ve çevreye duyarlı girişimler konusunda diğer turizm işletmelerinin gerisinde kalmıştır (Erdoğan 2013). Örneğin, katkı sunma noktasında yüksek potansiyel taşımasına rağmen seyahat acentalarının sürdürülebilir turizm faaliyetlerine katılımı oldukça kısıtlıdır (Arıca 2020). Seyahat işletmelerinin bu tür girişimlere yönelimini kısıtlayan unsurlar arasında ekonomik engeller, yasal düzenlemeler ve yoğun rekabet şartları öne çıkmaktadır (Schwartz vd. 2008). Tedarikçilerin sürdürülebilir politikaları uygulama konusunda iş birliği yapmaması, sosyal ve çevresel girişimler için fon ayırma gerekliliği, ISO 14000 gibi çevre temelli sertifikaların oluşturduğu maliyet ve paydaşların yetersiz desteği gibi durumlar seyahat işletmelerinin önündeki somut engellerdir (Khairat ve Maher 2012). Sürdürülebilir turizm anlayışının benimsenmesi noktasında seyahat işletmelerinin önündeki bu tür engellere ve zorluklara karşın Yavaş Seyahat Hareketi, daha az enerji tüketen ve daha küçük karbon ayak izine sahip bir seyahat anlayışını savunur (Singh 2012). Bu bağlamda hareket, yürüme ve bisiklete binme gibi karbon nötr ulaşım seçenekleri önerdiği için daha düşük karbon salınımına neden olur. Ek olarak daha kısa mesafeli yolculuklar ve daha az sıklıkta seyahat etmeyi önerdiği için çevresel açıdan benzer sonuçları doğurur (Dickinson vd. 2011). Bu anlayışta yürümek, bisiklet, otobüs ve tren yavaş yolculuğu kolaylaştırır. Çevre, yavaş hareket eden turistlerin temel endişe kaynağı olur ve karbon ayak izinin azaltılması için teşvik edilmesi gerektiği düşünülür (Dickinson vd. 2011).

Yavaş Seyahat Hareketinin Ekonomik Sürdürülebilirliğe Etkisi

Hava taşımacılığı sosyo-ekonomik faydalar sunan önemli hizmetlerden biridir. Örneğin, turizm faaliyetlerine hizmet ederek ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, vergi gelirlerinin ve istihdamın artmasını sağlamaktadır (Acar ve Karabulak 2015). Yarattığı bu

tür doğrudan ekonomik etkilerin yanı sıra, ilişkili olduğu diğer sektörlerdeki ekonomik faaliyetlerinden kaynaklı dolaylı ekonomik yararlar da sağlayabilmektedir (Aydın 2024). Öte yandan, havacılık sektöründeki büyüme oranları ve teknoloji temelli maliyet engelleri turizmin karbondan arındırılmasını zorlaştırmaktadır (Gössling vd. 2024). Bu sebeple, küresel çapta emisyon miktarı son yirmi yılda yıllık yaklaşık yüzde 2,3 oranında artmıştır. Dahası, 2010'dan 2020'ye kadar ortalama yıllık büyüme oranı yüzde 3,6'ya ulaşmıştır (Lyu vd. 2023).

Seyahat sektörünün bir diğer faaliyet alanı olan tur operatörlüğü de önemli çevresel sorunların kaynağı olabilmektedir. Tur operatörlerinin kâr odaklı olması turizm hizmetlerinden yararlanma noktasında daha fazla insanın teşvik edilmesi anlamına gelmektedir. Bu politika neticesinde ortaya çıkan kitle turizminin olumsuz etkileri, tur operatörlerinin turistleri destinasyona yönlendirme biçimini sorgulatmaktadır (Ullah vd. 2021). Çünkü tur operatörleri destinasyondaki turist sayısını en üst düzeye çıkarmaya çalışmaktadır. Bu da fiziksel çevre dikkate alınmaksızın destinasyonun hızlı ve irrasyonel büyümesine sebep olmaktadır (Curtin ve Busby 1999). Ancak, ekonomik açıdan sürdürülebilir turizmden beklenen turistik altyapının gelişimi ve optimum kullanımı sağlanırken yerel halkın ekonomik gelişimine de katkı sunulmasıdır (Solís-Radilla vd. 2019).

Uçak ve özel taşıtlar yerine doğa dostu ulaşım türlerini öneren Yavaş Seyahat Hareketinde turistler, yakın bölgelerde günlük gezilerle yerel kültürü deneyimlemektedir. Böylece pansiyon gibi küçük konaklama türünü tercih etmekte ve yerel halkla uyum içinde yavaş tempoda tüketilen yerel mutfağı, yerele özgü yiyecek ve içeceği talep etmektedir (Conway ve Timms 2012). Yavaş Seyahat Hareketi hızın hakimiyetine son vermeyi amaçladığı için turistlerin doğal olarak mekânla ve diğer insanlarla etkileşimi artmaktadır. Bu durum turistlerin bölgede daha fazla zaman geçirmesine ve ulaşımdan kaynaklı maliyetlerin azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Tüm bunlar yavaş turistlerin yereldeki gastronomi ürünlerini, konaklama işletmelerini ve ulaşım türlerini talep etmesini sağlamaktadır (Dickinson vd. 2011).

Yavaş Seyahat Hareketinin Sosyal Sürdürülebilirliğe Etkisi

Seyahat acentaları turistik ürün üretenlerle turistler arasında aracı görevi görmekte ve turistlerle olan ilişkilerin şekillenmesinde önemli roller üstlenmektedir (Mossaz ve Coghlan 2017). Benzer şekilde, tur operatörleri de turizm akışlarının hacmini ve yönünü etkileyebilme, destinasyon ve yerel halkı şekillendirebilme gücüne sahiptir (Khairat ve Maher 2012). Bu süreçte, seyahat işletmelerinin faaliyetlerinde yerel halkı dikkate alması sürdürülebilir gelişimin sağlanması için önem arz etmektedir. Yerel halkın değerleri ve beklentileri dikkate alınmadan salt ekonomik gelişim üzerine odaklanan yaklaşımla bu amaç gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktır (Arıca 2020). Çünkü sürdürülebilir turizmin sosyal boyutu gelecek nesillerin en az şu anki nesil kadar sosyal olanaklara erişebilmesini gerektirir (Bilgili 2017). Bu amaçla bir turizm bölgesinde kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi, turizm sektöründe insana yakışır işlerin yaratılması, yerel halkın planlama süreçlerine katılım düzeyinin artırılması ve hem ziyaretçiler hem de yerel halk için eğlence fırsatlarının eşit şekilde sağlanması amaçlanır (Solís-Radilla vd. 2019). Bu sebeple, rehberler ve tur operatörlerinin destinasyonun kültürel özelliklerini, değer yargılarını ve hassasiyetini dikkate alması bir gerekliliktir (Civelek 2010).

Tur operatörleri, kâr odaklı ve ölçek ekonomisi ilkesiyle faaliyet gösterdiği için (Curtin ve Busby 1999) ve destinasyona karşı bir aidiyet veya sorumluluk duygusu taşımadığı için (Ullah 2021) bölgeye yönlendirilen turistler, kültürel değerlere aykırı gelen davranışlar yüzünden yerel halkla karşı karşıya gelebilmektedir. Dahası, destinasyonda oluşan kalabalıktan dolayı yerel halk rahatsız ve huzursuz olabilmektedir (Dinç 2002). Buna karşın Yavaş Seyahat Hareketi, sosyalleşmeye, diğer kültürlerle, halklara ve onların geleneklerine değer vererek turistlerin tüm bu deneyimlerden daha fazla keyif almasını sağlar (Singh 2012). Ek olarak hareket, turistlerin rotaları üzerindeki topluluklarla daha fazla etkileşim kurmasına olanak tanıyan ve genellikle yerel hal-

kın tercih ettiği noktaları ziyaret etmeyi teşvik eden bir yaklaşımdır (Georgică vd. 2013).

Yukarıdaki açıklamalara göre Yavaş Seyahat Hareketi daha çok çevresel ve toplumsal alanlar ile turist deneyimi üzerinden ele alınmış ve bu alanlara sağladığı faydalar öne çıkarılmıştır (Dickinson ve Lumsdon 2010; Conway ve Timms 2012; Singh 2012; Georgică vd. 2013). Buna karşın, seyahat sektörünü temsil eden arz tarafındaki paydaşlar açısından hareketin olası etkileri konusunda tartışmaların kısıtlı olduğu görülmüştür. Bu durum, özellikle ekonomik etkiler bakımından, sektörün arz tarafında hareketin uygulanabilirliği konusunda akıllarda soru işareti bırakmaktadır. Araştırma arz tarafındaki paydaşların görüşlerine başvurarak Yavaş Seyahat Hareketinin uygulamaya geçirilebilir bir anlayış mı yoksa sadece bir temenni mi olduğunu biraz daha gün yüzüne çıkaracak ve alanyazındaki bu eksikliği giderecektir.

YÖNTEM

Yavaş Seyahat Hareketinin çevresel ve sosyo-ekonomik etkileri üzerinden uygulanabilirliğini arz yönüyle ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın deseni için durum analizi tercih edilmiştir. Durum analizi, yaşama dair sınırları çizilmiş güncel bir durumun ya da belirli bir zaman dilimindeki durumların derinlemesine toplanan veriler aracılığıyla betimlendiği bir araştırma desendir (Creswell 2013). Bu bağlamda, zamanın ruhunu önemsizleştiren ve çevreye zarar veren yüksek karbonlu seyahat anlayışı içinde yeni bir akım olarak yer bulan Yavaş Seyahat Hareketi (Garden 2009) betimlenmek istenen durum olarak belirlenmiştir. Bu araştırma deseni, genellikle betimleyici/açıklayıcı bir araştırma sorusuna yanıt aranan ve değerlendirmeye ihtiyaç duyulan durumlar için uygundur (Akdemir ve Kılıç 2021). Buna göre, yeni bir akım olan Yavaş Seyahat Hareketi, seyahat sektörünü temsil eden işletmelerin düşünceleri doğrultusunda potansiyeli ve zorluklarıyla açıklanmaya çalışılmış ve uygulanabilir olup olmadığı değerlendirilmiştir. Çalışmada durum olarak belirlenen hareketin güncel olması ve uygulanabilir olup olmadığı-

nın değerlendirilmesi, durum analizi türlerinden hangisinin tercih edilmesi gerektiğine de ışık tutmaktadır. Buna göre çalışmada, daha önce diğer araştırmaların ele almadığı ve ortaya atılmış bir anlayışın onaylanmak veya reddedilmek istendiği durumları inceleyen bütüncül tek durum deseni tercih edilmiştir (Özenç 2022).

Örneklem

Durum desenli araştırmalarda belirli bir olay incelendiği için ilgili durumu temsil eden bir örneklem seçilmesi önem arz eder. Konu belirli bir durum kapsamında incelendiği için bu tür desenlerde genellikle amaçlı örnekleme tercih edilir (Özdemir ve Tuti 2023). Bu açıklamalar ışığında araştırmada amaçlı örnekleme türlerinden biri olan kartopu örnekleme tekniği tercih edilmiştir. Kartopu örnekleme, katılımcılara ulaşmanın zor olduğu durumlarda araştırmacının zengin bilgi edinebileceği kişiye odaklandığı ve bu kişiye başka kimlerle görüşebileceğini sorarak yeni bilgiler edinmeye çalıştığı bir tekniktir (Baltacı 2018).

Turizm endüstrisinde faaliyet gösteren işletmelerle turistler arasında aracılık rolünü üstlenen seyahat işletmeleri, ulaştırma ve konaklama işletmelerinin ürettiği hizmetlerin tedarik ve satışını gerçekleştirmek (Gee vd. 1997) rehberli turlar ve etkinlikler planlayıp düzenlemek, araç kiralama ve transfer hizmetleri sunmak amacıyla faaliyet gösteren organizasyonlardır (İçöz 2009). Araştırma, tercih ettiği ulaştırma türleri ve rehberleri turlara uygunluğu gibi temel koşullar üzerinden Yavaş Seyahat Hareketinin etkilerini ve uygulanabilirliğini sorgulamaktadır. Bu açıdan konu teknik olarak daha çok turist rehberlerini, rehberli tur düzenleyen seyahat acentalarını, araç kiralama işletmelerini ve havayolu işletmelerini ilgilendirdiği için görüşmeler seyahat sektörünü temsil eden işletmelerle yapılmıştır. Ek olarak, araştırmanın konusu Yavaş Turizm Hareketi olmadığı için turizmin diğer sektörleri olan konaklama, yiyecek içecek ve rekreasyon işletmeleri örneklemin dışında tutulmuştur. Bu bakımdan, çalışmanın örneklem çerçevesi sadece seyahat sektöründe faaliyet gösteren işletme temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu kapsamda, seyahat sektöründe faaliyet gösteren işletme temsilcilerinin

den 13 katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Guest vd. (2006) nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü için 12 görüşmenin yeterli olacağını ifade etmiştir. Ek olarak, katılımcılardan elde edilen verilerin tekrarlanmaya başladığı gözlenmiş ve veri doygunluğuna ulaşıldığından da emin olunmuştur (Baltacı 2018).

Görüşmelere seyahat sektörü üzerine çalışmalar yapan alanında uzman bir araştırmacının yönlendirmesi sonucu, deneyimli bir seyahat acentası işletmecisiyle (K1/yaş:73) başlanmıştır. Kartopu tekniğinden hareketle kendisi gibi deneyimli seyahat acentası işletmecisi ve turist rehberlerine ulaşarak görüşmelere devam edilmiştir. Ek olarak sürdürülebilir turizm üzerine çalışmalar yapan öğretim üyelerinin de görüşlerine başvurulmuş ve böylece veri kaynağı olarak en doğru kişilerin seçilmesinde gereken özen gösterilmiştir. Bu kapsamda, görüşmeler üç seyahat acentası işletmecisi, dört turist rehberi, iki akademisyen, iki araç kiralama işletmecisi ve iki havayolu çalışanıyla yapılmıştır. Katılımcıların sekizi erkek, beşi kadındır ve yaşları 29 ile 73 arasında değişmektedir.

Veri Toplama Tekniği

Durum analiziyle desenlenen nitel araştırmalarda durumun derinlemesine betimlenebilmesi için veri toplama aşamasında tek bir veri kaynağı yerine doküman, görüşme ve gözlem şeklinde birden fazla veri toplama kaynağı kullanarak veri çeşitlenmesine gidilmesi önerilir (Creswell 2013). Buna göre çalışmada öncelikle hem Yavaş Seyahat Hareketinin ilkeleri hem de mevcut seyahat işletmelerinin işleyişi üzerine doküman incelemeleri yapılmıştır. Böylece hareketin ilkeleri, mevcut durum içerisinde seyahat işletmelerinin işleyişiyle karşılaştırılmış ve uygulanabilir olup olmadığına yönelik önemli bilgilere ulaşılmıştır. Yavaşlık Hareketi başta İtalya olmak üzere daha çok Avrupa ve Kuzey Amerika'ya özgü bir niş pazar olarak tanımlanmaktadır (Dickinson ve Lumsdon 2010). Bu doğrultuda, hareketin Türkiye'de yeterince yaygınlaşmadığı ve buna bağlı olarak gözlem yoluyla veri toplanması için elverişli ortamın yeterince gelişmediği ileri sürülebilir. Nitekim, seyahat sektöründe faaliyet

gösteren işletmelerle yapılan görüşmeler de bu çıkarımı destekler niteliktedir. Gözlem yoluyla veri toplanamamasına ilişkin bu sonuç veri kaynağının çeşitlendirilmesi adına çalışmanın bir kısıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak çalışmada, sözlü iletişim yoluyla insanları ve onlarla ilişkili olayları anlamaya çalıştığı için, ayrıca bireylerin deneyimlerine, görüşlerine, duygu ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede etkili olduğu için görüşme yöntemi tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek 2018). Buna göre veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Bu tekniğe araştırmacı görüşme sorularını genel hatlarıyla önceden hazırlar. Görüşme esnasında katılımcının ilgisine ve bilgi düzeyine bağlı olarak alt sorularla konunun farklı boyutları hakkında derinlemesine bilgi edinebilir (Altunışık vd. 2010). Araştırmacıya sunduğu bu esneklik sebebiyle çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir.

Görüşme formunda yer alan ifadeler konu hakkında alanyazında yer alan çalışmalardan yararlanarak oluşturulmuştur (Gardner 2009; Dickinson ve Lumsdon 2010; Lumsdon ve McGrath 2011; Dickinson vd. 2011; Conway ve Timms 2012). Görüşme formunda yer alan soru ifadeleri şu şekildedir:

1. Uzak mesafelere yapılan seyahatlerin azaltılarak daha yakın bölgelere seyahat edilmesinin sürdürülebilir turizme olan etkileri konusunda düşünceleriniz nelerdir?
2. Turizm amaçlı seyahatlerin uçak ve kişisel araçlar yerine bisikletle, yürüyerek, binek hayvanlarıyla ya da trenle yapılmasının sürdürülebilir turizme olan etkileri konusunda düşünceleriniz nelerdir?
3. Turizm amaçlı yapılan seyahatlerin sıklığı azaltılarak destinasyonda daha uzun süreler konaklama yapılmasının sürdürülebilir turizme olan etkileri konusunda düşünceleriniz nelerdir?
4. Konaklama yapılan bölgedeki seyahatlerin özel araçlar yerine bisikletle, yürüyerek ya da şehir içi toplu taşıma araçlarıyla yapılmasının sürdürülebilir turizme olan etkileri konusunda düşünceleriniz nelerdir?

Görüşme formundaki ifadeler hazırlandıktan sonra turizm rehberliği ve sürdürülebilir turizm üzerine çalışmalar yapan iki akademisyenin görüşüne başvurulmuş ve görüşme formunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Görüşme soruları mülakat sırasında sürdürülebilir turizmin boyutları olan çevresel, sosyal ve ekonomik etkilere yönelik sonda sorularla genişletilmiş ve derinlemesine bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Bu sorulara ek olarak, katılımcılara cinsiyet, yaş ve meslek bilgilerine ilişkin üç adet demografik soru yöneltilmiştir.

Görüşmeler 1 – 7 Haziran 2024 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara Yavaş Seyahat Hareketi hakkında genel bilgilendirme yapılmıştır. Veriler görüşme esnasında katılımcıların izni dahilinde ses kaydı yapılarak toplanmıştır. Yapılan görüşmeler ortalama yirmi beş dakika sürmüştür. Bu çalışmada veri toplama aracı ve yöntemiyle ilgili süreçlerin yürütülebilmesi için Çanakkale Üniversitesi 24/04/2024 tarihli ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Etik Kurulunun 06/42 sayılı kararıyla izin alınmıştır.

Veri Analizi

Ses kaydıyla toplanan veriler Word Programında deşifre edilmiştir. Daha sonra analiz edilmek üzere MAXQDA 24 paket programına aktarılmıştır. Verilerin analizi için içerik analizi ve betimsel analiz tercih edilmiştir. Çalışmada, katılımcı görüşleriyle alanyazından edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak amaçladığı için içerik analizi tercih edilmiştir (Baltacı 2019). İçerik analizinde, veri setinde sıklıkla tekrarlanan veya yoğun bir şekilde vurgu yapılan olay ve olgulardan kodlar çıkarılır. Birbirine benzeyen kodlar bir araya getirilerek kategoriler elde edilir. Benzer şekilde birbiri ile ilişkisi olduğu tespit edilen kategorilerden de temalara ulaşılır (Baltacı 2019). Bu analiz sayesinde araştırmacı ham verilerde göremediği ancak kavramsal kodlama ve tema oluşturma işlemiyle ortaya çıkan ilişkilere ulaşabilmektedir (Saruhan ve Özdemirci 2013).

Kodlama ve tema oluşturma sürecinde Elo ve Kyngas'ın (2008) önerdiği üç aşamalı içerik ana-

lizi yöntemi uygulanmıştır. Buna göre, ilk aşamada deşifre edilen metin birkaç kez okunarak katılımcı ifadelerini açık (manifest) şekilde betimleyen bir yaklaşımla kodlar belirlenmiş, ikinci aşamada benzer olan kodların gruplandırılmasıyla kategoriler oluşturulmuş ve son aşamada ise benzer olay ve olgulara sahip bu kategoriler de gruplandırılarak ana kategoriler yani temalar oluşturulmuştur. Sürdürülebilir turizm konusu sıklıkla çalışılan bir konu olduğu için kod ve temaların oluşturulmasında tümdengelim yaklaşımı benimsenmiştir. Ayrıca, ortaya çıkan kod ve temaları tümevarım yaklaşımıyla desteklemek için literatürle karşılaştırmalar yapılmıştır. Örneğin, “ozon tabakasının korunması” çevre temasının bir kodu olarak çoğu katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Mevcut alanyazın da ozon tabakasının korunmasının sürdürülebilir çevre için önem arz ettiğini desteklemektedir (Dickinson vd. 2011). Bu bilgiler ışığında, tüm veriler sürdürülebilir kalkınmanın boyutları olan çevresel, sosyal ve ekonomik etkiler bağlamında incelenmiş ve bu üç boyut çerçevesinde kodlanmıştır. Sonrasında kodların anlam bütünlüğü ve kendi aralarındaki ilişki dikkate alınarak temalar belirlenmiştir. Temaların isimlendirilmesi için de sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarından yararlanılmıştır.

Verilerin İnanırcılığı

Geçerlik ve güvenilirlik araştırma sonuçlarının inanırcılığını ortaya koymak açısından dikkate alınan iki önemli kriterdir (Yıldırım ve Şimşek 2018). Güvenilirlik bir araştırmada bulguların gerçeği ne ölçüde yansıttığını (Ekiz 2009); bağlamı aynı olan bir araştırmanın, aynı yöntemlerle tekrarlanması durumunda ne düzeyde benzer sonuçların elde edilebileceğini ortaya koyar (Shenton 2004).

Güvenirliğini sağlamak adına kodlama süreci araştırmacılar tarafından bağımsız olarak yürütülmüş ve temalar üzerinde uzlaşma sağlamak için birkaç kez bir araya gelinmiştir (Coleman 2021). Araştırmacıların uzlaşmadığı konularda ise tümevarım yaklaşımıyla hareket edilerek literatürden destek alınmıştır. Ayrıca, görüşme sürecinde elde edilen bazı ifadeler doğrudan alıntı yoluyla aktarılmıştır. Çünkü katılımcı ifadeleri-

nin olduğu gibi aktarılması, araştırmanın yapıldığı ortam hakkında okuyucuya fikir vermektir (Yıldırım ve Şimşek 2021). Geçerliği sağlamak için ise iki araştırmacı ve bir alan uzmanı tarafından ham verilerle bulgular karşılaştırılmış böylece akran değerlendirmesi ve dış denetim koşulları sağlanmıştır (Creswell 2013). Bu karşılaştırma sonrasında kodlar ve temalar revize edilerek bulgulara son hali verilmiştir.

Sonuç olarak çalışmada; uzman görüşü olarak, verileri bağımsız işleyerek, doğrudan alıntılar yaparak, tümdengelim ve tümevarım karşılaştırmasıyla verileri onaylayarak, araştırmanın stratejisi açıkça anlatılarak ve dış denetim yaparak araştırma sürecinin ön yargılardan mümkün olunca uzak bir şekilde yürütülmesi sağlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmada Yavaş Seyahat Hareketinin etkilerine ilişkin unsurlar üç başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklar, sürdürülebilir turizme yönelik olumlu etkiler, sürdürülebilir turizme yönelik olumsuz etkiler ve uygulanabilirlik şeklinde belirlenmiştir. Bu başlıklara ilişkin bulgular sırasıyla aşağıda yer almaktadır.

Yavaş Seyahat Hareketinin Sürdürülebilir Turizme Yönelik Olumlu Etkileri

Tablo 1, sürdürülebilir turizm için olumlu etki yaratan temaları, alt temaları ve kod sıklıklarını içermektedir. Buna göre, ekonomik etki, sosyal etki ve çevresel etki şeklinde üç farklı tema belirlenmiştir. Bu temalar çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan sürdürülebilir turizmin boyutlarıyla isimlendirilmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere toplamda 111 kodlama yapılmıştır. Ekonomik Etkiler teması üç alt tema içermektedir. Bu alt temaların toplam kod sıklığı 37 olup toplam kodlama içindeki ağırlığı ise yüzde 33’tür. Sosyal Etkiler teması ise dört alt tema içermektedir. Bu alt temaların kod sıklığı 41 olup toplam kodlama içindeki ağırlığı ise yüzde 37’dir. Son olarak Çevresel Etkiler teması üç alt tema içermektedir. Bu alt temaların kod sıklığı 33 olup toplam kodlama içindeki ağırlığı ise yüzde 30’dur. Temaların oransal değeri, katılımcı düşüncesine göre Yavaş Seyahat Hareketinin uygu-

Tablo 1. Sürdürülebilir Turizme Yönelik Olumlu Etki Temaları ve Kodları

Tema ve Alt Temalar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	Σ	Yüzde
Tema 1: Ekonomik Etkiler															
Ulaşım Maliyetinde Azalma	1				1	1		3	1			2	1	10	9
Yerel Ekonomide Canlanma	1		1	2	1	2	1	2	2	2	1		1	16	14
Bölgesel Kalkınma	2		4	1					3			1		11	10
Tema 2: Sosyal Etkiler															
Sosyalleşmenin Artması	1		1	1		1	1	1	2	1		1	1	11	10
Kültürel Farkındalık	3	1	1		2		2		2			2	1	13	12
Yaşam Kalitesinde Artış	2	1	1			1	1			1				8	7
Kültürün Korunması	4	1	1			1	1						1	9	8
Tema 3: Çevresel Etkiler															
Çevrenin Korunması	1		1				1	2	2	1	1	2		10	9
Taşıma Kapasitesini Koruma	2			2					1					5	5
Ozon Tabakasının Korunması	1	2		2	3	1		1	2	2	1	1	1	18	16
Toplam (Σ)	18	5	10	8	7	7	7	9	15	7	3	9	6	111	100

lanması halinde sürdürülebilir turizm açısından yaratacağı olumlu etkinin toplam kodlama içindeki ağırlığını göstermektedir. Söz konusu temalar ve alt temalar aşağıda ayrı başlıklar halinde açıklanmıştır.

Olumlu Ekonomik Etkiler

Yavaş Seyahat Hareketinin sürdürülebilir turizm üzerindeki olumlu ekonomik etkilerine ilişkin üç alt tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar, ulaşım maliyetinin azalması, yerel ekonominin canlanması ve bölgesel kalkınma şeklinde belirlenmiştir.

Yavaş Seyahat Hareketinde ilkeleri gereği destinasyonda daha uzun süreler konaklama yapılmaktadır (Dickinson vd. 2011). Bu durum azalan seyahat miktarına bağlı olarak turistler için ulaşım maliyetlerinin ve araç kiralama işletmeleri için araç masraflarının azalmasına katkı sağlayacaktır. Buna ilişkin bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir: “Yakın mesafelere gidildiği için

öncelikle seyahat maliyeti azalacaktır.” (K1). “Araç kiralama işletmeleri için şöyle olumlu olabilir; yakıt masrafı ve araçların bakımı gibi masraflar olmayabilir.” (K6). “Metal yorgunluğu, teknik bakım, yakıt maliyeti gibi durumların sık tekrar etmesinden dolayı yakın mesafe uçuşlar zaten havayolu şirketlerinin çok istediği bir şey değildir. Bu sebeple, havayolu şirketleri uzun menzilli uçuşlar ister.” (K12).

Yavaş Seyahat Hareketinde turistler uzun konaklama süresine bağlı olarak destinasyondaki mekânlar ve işletmelerle daha fazla etkileşim kuracağı için (Nistoreanu 2012) bu durum öncelikle yerel ekonomilerin canlanmasını sağlayacaktır. Katılımcılar bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Ekonomik açıdan bölgedeki yeme-içme işletmeleri, oteller, hediyelik eşya dükkânları daha çok kâr elde edecektir.” (K5). “Kalış süresi uzayacağı için civardaki yerleri de gezmek isteyecektir. Bu durum bölgede etkinliklerin veya yeni mesleklerin ortaya

çıkmasını sağlar. Bu da yereldeki çeşitliliğin ve gelirlerin artması demektir.” (K9).

Daha uzun konaklama sürelerine bağlı olarak destinasyonda yaşanan ekonomik hareketlilik istihdamın artması ve yeni işyerlerinin açılmasını sağlayacağı için hareket bölgesel kalkınmayı da beraberinde getirecektir. Buna yönelik bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir: “Turizm hareketliliğinden doğacak ekonomik çıktılar olacağı için istihdam gelişebilir, yerel işletmeler gelir elde eder ya da altyapı gelişebilir.” (K3). “Her şey dahil sistem için uygulanmayacaksa yerel ekonomi için faydalı olur. Çünkü yereldeki pansiyonlarda konaklama yapılacak ve esnaflardan alışveriş yapılacak. Kalkınma başlayacak.” (K12).

Olumlu Sosyal Etkiler

Yavaş Seyahat Hareketinin sürdürülebilir turizm üzerindeki olumlu sosyal etkilerine ilişkin dört alt tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar, sosyalleşmenin artması, kültürel farkındalığın artması, yaşam kalitesinde artış ve kültürün korunması şeklinde belirlenmiştir.

İlkeleri gereği turistler daha uzun sürelerde konaklama yapacağı için (Dickinson ve Lumsdon 2010) Yavaş Seyahat Hareketi destinasyonlarda sosyalleşmenin gelişmesini de sağlayacaktır. Buna ilişkin katılımcı görüşleri şu şekildedir: “Yerel halkla gelen turist daha fazla vakit geçireceği için birbirlerini tanıyabilirler.” (K1). “Bu çok kıymetli olur çünkü insanların sosyal açısından turizme bakışı değişir. İnsanların sosyalleşmesi artar.” (K4).

Yavaş Seyahat Hareketi yakın bölgelere daha sık seyahat edilmesi gerektiğini savunur (Conway ve Timms 2012). Bu durum öncelikle kültürel farkındalığın gelişmesini sağlayacaktır. Buna yönelik katılımcı görüşleri şu şekildedir: “Bir turistin Karadeniz Bölgesindeki insanlara karşı ön yargısı varsa bu ön yargıyı 10 günde yıkması daha olağan bir durum. Ama üç günde bir yeri anlaması mümkün olmayacaktır.” (K5). “Ben koştur koştur bir yeri anlatmak yerine çok daha derinine inerek ya da Eskişehir’in kültürel mirasını daha çok anlatarak rehberlik yapmayı isterim.” (K7). “Yerelin festivalini, otantik değerlerini, somut ve soyut kültürel mirasını daha iyi tanımak için etkili olur.” (K9).

Yavaş Seyahat Hareketinde genellikle yakın bölgelere seyahat edileceği için (Dickinson ve Lumsdon 2010) turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu destinasyonlardaki turist sayısı azalacaktır. Bu durum hem turistler hem de sakinler için yaşam kalitesinin artmasını sağlayacaktır. Bu düşüncüyü destekleyen bulgular şu şekildedir: “İnsanların çevresi içinde seyahat etmesi rekreasyon anlamında hem kişisel iyi oluşu artırır hem de bireyler iyi hissettiği zaman toplum refahı artar.” (K3). “Destinasyonda park sorunu kalkar ve trafik yoğunluğu yaşanmaz. Daha sonra tabi ki sosyal refah ve güvenlik ortamı artar.” (K1).

Yavaş Seyahat Hareketinde yakın bölgelere yapılan seyahatler ve uzun konaklamalar sayesinde yerel değerlere artan ilgiden dolayı bölge halkı kültürel değerlerini de korumaya başlayacaktır. Buna yönelik katılımcı düşünceleri şu şekildedir: “Kültürel ve tarihi değerlerin korunmasına yönelik bilinç artar.” (K1). “Tur programının yoğunluğundan dolayı eksik kaldığımı hissediyorum. Yerel halkın kültürünü yaşayıp daha fazla anlatmak istiyorum.” (K7).

Olumlu Çevresel Etkiler

Yavaş Seyahat Hareketinin sürdürülebilir turizm üzerindeki olumlu çevresel etkilerine ilişkin üç alt tema tespit edilmiştir. Bu alt temalar, fiziksel çevrenin korunması, taşıma kapasitesinin korunması ve ozon tabakasının korunması şeklinde ifade edilmiştir.

Yavaş Seyahat Hareketi düşük karbonlu ulaşım araçlarıyla seyahat etmeyi önerdiği için (Gardner 2009) fiziksel çevre üzerindeki etkileri de azalacaktır. Buna yönelik katılımcı düşünceleri şu şekildedir: “Bireysel araçlara kıyasla daha az çevresel etkisi olacak. Bu açıdan iyi olabilir.” (K3). “Uçaklar sadece yakıtı kullanarak sera gazı yaratmıyor. Bazen iniş yaparken fazla yükü boşaltmak için depodaki yakıtı yere boşaltıyor. Bu sebeple çevresel etkisi daha az olacaktır.” (K10).

Yavaş Seyahat Hareketi daha yakın bölgelere seyahat etmeyi önerdiği için (Conway ve Timms 2012) turizm faaliyetlerinin fazla olduğu bölgelerdeki turist yoğunluğunun azalmasını sağlayacaktır. Bu durum taşıma kapasitesinin korunmasını sağlayacaktır. Buna ilişkin katılımcı görüşleri şu şekildedir: “Kapasite aşımı olmasın is-

tendiği için tesis sayısı sürdürülebilir olsun diye uygun olarak planlanacaktır. Böylece gereksiz yatırımlar yapılmayacaktır." (K4). "Böyle bir seyahat türü mümkünse destinasyonun taşıma kapasitesi aşılmayacaktır." (K1).

Yavaş Seyahat Hareketinin en belirgin faydası azalan araç ve seyahat sıklığına bağlı olarak ozon tabakasının korunmasına yönelik olacaktır. Bu düşüncüyü destekleyen katılımcı görüşleri şu şekildedir: "Dünyaya çok büyük faydası olur araç miktarı azaltılınca bir defa ozon tabakası daha farklı bir noktaya gelir." (K2). "Havayolu taşımacılığı ve karbon salınımının arttığı bir dönemde böyle bir uygulama yararlı olur." (K9).

Yavaş Seyahat Hareketinin Sürdürülebilir Turizme Yönelik Olumsuz Etkileri

Tablo 2, sürdürülebilir turizm için olumsuz etki yaratan temaları, alt temaları ve kod sıklıklarını içermektedir. Buna göre, ekonomik etki, sosyal

etki ve çevresel etki şeklinde üç farklı tema belirlenmiştir. Bu temalar çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan sürdürülebilir turizmin boyutlarıyla isimlendirilmiştir.

Tablo 2'ye göre yapılan kodlama sayısı toplam 75'tir. Ekonomik Etkiler teması dört alt tema içermektedir. Bu alt temaların kod sıklığı 44 olup toplam kodlama içindeki ağırlığı ise yüzde 59'dur. Sosyal Etkiler teması ise iki alt tema içermektedir. Bu alt temaların kod sıklığı 18 olup toplam kodlama içindeki ağırlığı ise yüzde 24'tür. Son olarak Çevresel Etkiler teması üç alt tema içermektedir. Bu alt temaların kod sıklığı 13 olup toplam kodlama içindeki ağırlığı ise yüzde 17'dir. Temaların yüzdesel değeri, katılımcı düşüncesine göre Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanması halinde sürdürülebilir turizme yönelik olumsuz etkisinin toplam içindeki ağırlığını göstermektedir. Söz konusu temalar ve alt temalar aşağıda ayrı başlıklar halinde açıklanmıştır.

Tablo 2. Sürdürülebilir Turizme Yönelik Olumsuz Etki Temaları ve Kodları

Tema ve Alt Temalar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	Σ	%
Tema 1: Ekonomik Etkiler															
Sektörün Küçülmesi	1		1		1	2		1	2	1	2		1	12	16
Altyapının Gelişmesi	1													1	1
Çarpan Etkisinde Azalma	2			1		1			2	1	1		1	9	12
İstihdam Kaybı	1			1		2		1		1	1		1	8	11
Gelir Kaybı	2	1		1		1	1	1	1	1	2		2	13	17
Tema 2: Sosyal Etkiler															
Yerelin Rahatsız Olması					1		2	2		1		2	1	9	12
Kültürleşmenin Azalması	2			1	1	1		1	2	1	1			10	13
Tema 3: Çevresel Etkiler															
İkincil Konut Artışı	1			1										2	3
Hızlı Kaynak Tüketimi									1				1	2	3
Çevresel Kirlilik	1		2	2		1	1			1		1		9	12
Toplam (Σ)	11	1	3	7	3	8	4	6	8	7	7	3	7	75	100

Olumsuz Ekonomik Etkiler

Yavaş Seyahat Hareketinin sürdürülebilir turizm üzerindeki olumsuz ekonomik etkileri beş alt temayla açıklanmıştır. Bu temalar, ulaşım sektörünün küçülmesi, altyapının gelişmemesi, çarpan etkisinin azalması, istihdam kaybı ve gelir kaybı şeklinde ortaya çıkmıştır.

Yavaş Seyahat Hareketi bisiklet, binek hayvanı ve tren gibi araçları tercih etmesi nedeniyle (Conway ve Timms 2012) havacılık ve araç kiralama gibi seyahat işletmelerine yönelik talebi azaltacağı için seyahat sektöründe ciddi bir daralmaya sebep olacaktır. Buna yönelik katılımcı görüşleri şu şekildedir: *"Kişiler uçaktan indikten sonra otele, adaya, kıyıya ve benzeri yerlere hızlı ve rahat ulaşımı tercih ediyor. Bu da bizlerden araç temini anlamına geliyor. Bu bizim işimizi sekteye uğratar." (K6). "Acentalara transfer hizmeti için otobüs ve minibüs kiralayan işletmeler var. Bunlar aynı zamanda okullara ve fabrikalara da araç kiralar. Bu uygulama hayata geçerse sektörün bir kolunu kesmiş olursunuz." (K11). "Biz özellikle Türkiye'yi yakından tanıyan çevre ülkelere ve gurbetçiler dahil büyük bir kitleye hizmet veriyoruz. Bu durum bizi çok etkiler ama bu uygulamaya da gerek yok artık elektrikli araçlar yaygınlaşıyor ve bunun için teşvikler var. Bu da hem maliyetlerin hem de çevresel etkinin azalması demek." (K13).*

Yavaş Seyahat Hareketi turistik bölgelerde azalan talebe bağlı olarak altyapının gelişmesine de engel olacaktır. Buna ilişkin katılımcı görüşü şu şekildedir: *"Bir destinasyon ne kadar fazla turist çekiyorsa altyapı olanakları da o kadar fazla gelişiyor. İlerleyen seviyelerde destinasyon için kötü bir durum olur." (K1).*

Yavaş Seyahat Hareketi gerek belirli ulaşım araçlarını tercih ettiği için gerekse sadece yakın bölgelere seyahati önerdiği için (Dickinson ve Lumsdon 2010) zamanla turizm faaliyetlerinin yarattığı çarpan etkisinin azalmasına neden olabilecektir. Bu bulguyu ortaya çıkaran görüşler şu şekildedir: *"Turizm çok gelişiyor. İnşaat ve tarım gibi yatırım harcamalarından bahsederek kârlılığın azalmasıyla sonuçlanır." (K1). "Türk Hava yollarının yer hizmetleri, yiyecek-içecek, sağlık ve temizlik gibi birçok alanda hizmet alımı yaptığı başka işletmeler de var." (K10).*

Yavaş Seyahat Hareketi yakın çevreye belirli ulaşım araçlarıyla seyahati önermektedir (Gardner 2009). Bu durum günümüz turizm faaliyetlerinin yarattığı istihdam olanaklarının azalmasına sebep olacaktır. Konuyla ilgili katılımcı ifadeleri şöyledir: *"Türk Hava Yollarının 30bine yakın personeli var. Diğer yer hizmetlerini ve taşeronlarını saymıyorum." (K10). "Acentada, araç ve otobüs kiralama, uçak bilet satışı ve otel rezervasyonları için ayrı personeller çalıştırıyoruz. Öyle bir durumda personel azaltmaya gideriz." (K11).*

Yavaş Seyahat Hareketinin sebep olacağı sektörel küçülme, istihdam kaybı ve çarpan etkisinin azalması gibi ekonomik olumsuzlar en başta gelir kaybının azalmasıyla hissedilmeye başlanacaktır. Bu sonucu destekleyen katılımcı görüşleri şu şekildedir: *"Dünyanın en çok turist gönderen kıtası Avrupa kıtasıdır. Buna göre Avrupa kıtasının kendi içinde seyahat etmesi icap eder. E bu sefer turizmden gelir beklentisi olan ülkeler olumsuz etkilenir." (K4). "Amerika ve Japonya gibi uzak ülkelerden yüksek harcama yapan ziyaretçilerimiz var. Bu, gelirlerin azalması ve turizm pazarının küçülmesi demektir." (K9).*

Olumsuz Sosyal Etkiler

Yavaş Seyahat Hareketinin sürdürülebilir turizm üzerindeki olumsuz sosyal etkileri için iki alt tema tespit edilmiştir. Bu temalar, yerel halkın rahatsız olması ve kültürleşmenin azalması şeklinde ifade edilebilir.

Yavaş Seyahat Hareketi özel araçlar yerine çevre dostu olması sebebiyle belirli ulaşım araçlarını tercih etse de bu durum yerel halkın günlük yaşamına uygun olmayacağı için zamanla toplum üzerinde bir rahatsızlık yaratabilecektir. Buna ilişkin katılımcı görüşleri şu şekildedir: *"Toplu ulaşım aracına 30 veya 40 kişiyle binmek seyahat eden diğer insanları rahatsız edebilir. Çünkü insanların günlük telaşının içerisinde oluyorsun ve araçlarını kullanıyorsun." (K8). "İnsanlar kalabalıktan uzaklaşmak için toplu taşımaya binmiyor. Bunun yerine belediyeler elektrikli bisiklet ve scooter gibi çevreci araçları teşvik etmeli ve buna göre bir düzenleme yapmalıdır." (K13).*

Yavaş Seyahat Hareketi her ne kadar yakın destinasyonlardaki sakinlerle etkileşimi arttırsa da uzak kültürlerle olan mesafeyi de arttırdığı için

bu durum kültürel etkileşimi azaltacaktır. Bu sonuca yönelik katılımcı ifadeleri şöyledir: “Turizm kültürleri öğrenme gibi toplumsal kaynaşmayı da hedefliyor. Bu durumda insanların sadece yakın yerlere gitmesi zaten kendi çevresinde olan ve kendine yakın kültürleri tanıyacak olması anlamına geliyor.” (K8). “Destinasyonun heterojen yapısını bozar bu uygulama çünkü sadece yakın bölgelerden gelen benzer insanların oluşturduğu bir pazar oluşur.” (K9).

Olumsuz Çevresel Etkiler

Yavaş Seyahat Hareketinin sürdürülebilir turizme yönelik olumsuz çevresel etkileri için üç alt tema belirlenmiştir. Bu temalar, ikincil konut artışı, kaynakların hızla tüketilmesi ve çevresel kirlilik şeklinde ifade edilmiştir.

Yavaş Seyahat Hareketi uzak bölgelere seyahatlerin azaltılması gerektiğini savunduğu için (Conway ve Timms 2012) yakın bölgelerde artan turizm talebi, ikincil konut artışı ve çarpık kentleşme gibi sorunları beraberinde getirebilecektir. Bu değerlendirmeye ilişkin katılımcı görüşleri şöyledir: “İnsanların tatil anlayışları değişmeye başlar. Geçmişte olduğu gibi tatilde köye gidilir. Yakın çevresinde ikincil konut patlaması olabilir.” (K4). “Bu uygulama çarpık kentleşmeye, çevresel tahribata ve aşınmaya neden olabilir.” (K1).

Yavaş Seyahat Hareketinin ilkeleri gereği yakın bölgelere yapılan seyahatlerin artması ve konaklama sürelerinin uzaması (Dickinson ve Lumsdon 2010) yereldeki kaynakların hızla tüketilmesine neden olabilecektir. Bu sonuca ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir: “Avrupa içinde çok fazla seyahat olacaktır. O zaman Afrika’da atık üretilmeyecek ama Avrupa’da çok fazla atık ortaya çıkacak. Yani doğal kaynak tüketimi belli bir alanda aşırı olacak.” (K4). “Bölgede kaynakları paylaşan kişi sayısı artacağı ve kalış süreleri uzayacağı için olumsuz etki-leyebilir.” (K13).

Yavaş Seyahat Hareketi, yakın bölgelere artan seyahat ve uzayan konaklama süreleri nedeniyle çevresel kirliliğe sebep olabilecektir. Ancak bu durum daha çok turlara katılan grupların farkındalığına bağlı olarak değişkenlik gösterecektir. Bu sonuca ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir: “Eğer bunlar kitle halinde yapılıyorsa o zaman çöp sorunu olabilir. Burada ölçek önemli.” (K3). “Kültür

turlarına katılan turistler genellikle çevre konusunda hassas oluyorlar. Ayrıca, tur rehber eşliğinde olduğu için bir düzen oluyor.” (K11).

Yavaş Seyahat Hareketinin Uygulanabilirliği

Tablo 3, Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilirliğine ilişkin temaları, alt temaları ve kod sıklıklarını içermektedir. Yapılan 53 kodlama sonucu belirlenen altı alt temanın tek ana tema altında açıklanması uygun görülmüştür. Söz konusu tema ve alt temalar tablonun devamında açıklanmıştır.

Araştırma sonucunda, turistlerin demografik özellikleri, hava koşulları, güvenlik ve sağlık tedbirleri gibi koşullar nedeniyle Yavaş Seyahat Hareketinin rehberli turlara uygun bir anlayış olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Konuyla ilgili katılımcı düşünceleri şu şekildedir: “Örneğin, 10 - 15 kişilik özel bir grup aldım. Bisikletle antik kente bir tur planlamak rehber açısından zor olacaktır.” (K5). “Kapalı gruplarla belki olabilir ama klasik turlarda çok zor. Çünkü ören yerleri arasındaki mesafeyi ve yolları düşünün o tür araçlarla mucize olur. Ayrıca, o araçlar zamanı sınırlar.” (K9). “Biz zaten mevsime göre uzun süreli turlar düzenliyoruz. Örneğin GAP turlarımız bölgenin özelliğinden dolayı Eylül-Aralık ayları arasında olur ve uzun konaklama gerektirir.” (K11).

Yavaş Seyahat Hareketi, özellikle havayolu taşımacılığında, zaman ve konfor yetersizliği nedeniyle uzak mesafeler için uygulanabilir olmasa da yakın mesafelerde zaman ve konfor unsuru yeterince etkili olamadığı için daha uygulanabilir olacaktır. Bu sonuca ilişkin katılımcı yorumları şu şekildedir: “Turizm için zaman lazım ve insanların sınırlı zamanı var. Diyelim ki 10 veya 15 günün var. Yani bu süre yolda değil, destinasyonda geçirmek istenecektir.” (K3). “Ben de bisiklet kullanıcısıyım. 30 - 40 km yaptığımda vücudumda nasıl bir ağırlık bıraktığını biliyorum.” (K6). “Aslında uçak seyahatleri için zaman açısından yanlış bir algı var. Örneğin ben İstanbul’dan Ankara’ya uçakla gitmek istesem İstanbul trafiğinde havalimanına gitmek, check-in işlemleri, bagaj işlemleri, güvenlik kontrolleri gibi birçok aşamadan geçiyorum ve fazlasıyla zaman kaybediyorum. Ben bu sebeple hızlı treni tercih ediyorum.” (K12).

Tablo 3. Yavaş Seyahat Hareketinin Uygulanabilirliğine Yönelik Tema ve Kodlar

Tema ve Alt Temalar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	Σ	%
Tema 1: Uygulanabilirlik															
Turlara Uygun Olmama					4		2	2	2		2			12	23
Zaman ve Konfor Eksikliği	1	1	1			1			2	2	1	3	1	13	24
Ekonomik Gelişmişlik		1										1		2	4
Turist Motivasyonları	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1		1		13	24
Alt Yapı Eksikliği		2		3			1		2		1	1	1	11	21
Kuramsal Belirsizlik			1		1									2	4
Toplam (Σ)	2	6	3	5	6	2	4	3	7	3	4	6	2	53	100

Yavaş Seyahat Hareketi esas olarak bisiklet, binek hayvanı ve tren gibi ulaşım araçlarıyla seyahat etmeyi önerdiği için (Conway ve Timms 2012) hareketin uygulanabilirliği ülkelerin kalkınma seviyesine ve teşvik politikalarına bağlı olarak değişkenlik gösterecektir. Bu sonuca ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir: “Ekonomisi gelişmiş ülkelerde yavaş turizmi daha sağlıklı yapabilirsiniz. İnsanlar ekonomik güce sahip olduğu müddetçe daha rahat hareket etmeyi daha uzun süre tatil yapmayı yeğleyebilirler.” (K2). “Turizm faaliyetine katılmayan alt gelir grubundaki kişiler bunun için teşvik edilebilir. Örneğin belediyeler yakın mesafelere seyahatler düzenleyebilir.” (K12).

Seyahat motivasyonu, turistleri destinasyona yönelten temel ihtiyaçlar olup bunlar rahatlatma, heyecan arayışı, sosyal etkileşim, macera ve statü şeklinde değişkenlik gösterebilmektedir (Gök vd. 2021). Ancak, Yavaş Seyahat Hareketi belirli ulaşım araçlarıyla yakın çevreye seyahat etmeyi önerdiği için (Gardner 2009) turistlerin değişkenlik gösteren seyahat motivasyonları hareketin uygulanabilir olmasının önündeki en büyük engel olarak ortaya çıkacaktır. Bu düşüncüyü destekleyen araştırma bulguları şu şekildedir: “İnsanlar farklı isteklere göre seyahat ediyorlar. Mesela sıcak denizlere giden Ruslar nereye gidecekler?” (K4). “Niyet iyi olabilir ama uzak mesafelerde yapılacak turizm faaliyetleri de birçok insanın dikkatini çekiyor ve

bunları deneyimlemek isteyecekler.” (K5). “Turizm türleri açısından çok zor. Örneğin sağlık turizminde Türkiye’ye çok yoğun bir ilgi var.” (K10).

Bisiklet, binek hayvanı ve tren gibi ulaşım araçlarıyla seyahat etmek Yavaş Seyahat Hareketinin temel ilkesi olduğu için (Conway ve Timms 2012) hareketin uygulanabilirliği ülkelerin alt yapısının gelişmişlik seviyesine göre değişkenlik gösterecektir. Bu sonuca ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir: “Tren yolu bağlantısı Avrupa içinde çok o yüzden onlar böyle bir şeyi konuşabilirler ama farklı ülkeler için bunu söyleyemem.” (K4). “Bunun için önce bisiklet yolları lazım. Uygun duraklar lazım. Yani çok fazla altyapı gerekiyor.” (K7). “Bu altyapıyla ilgili bir durum. Avrupa’da zaten bu uygulanıyor. İnsanlar, şehirler ve ülkeler arasında trenle hatta bisikletle rahatlıkla seyahat edebiliyor. Örneğin, metrobüs sistemi ilk kez Kolombiya’da 1960’lı yıllarda trafiği azaltmak için geliştirildi.” (K12).

Yavaş Seyahat Hareketi yakın bölgelere seyahat etmeyi önermektedir (Dickinson ve Lumsdon 2010). Benzer şekilde rekreasyon da günlük ya da hafta sonu rutini olarak insanların doğaya erişebildikleri bir faaliyet olarak görülmektedir (Güçlü Nergiz 2024). Yavaş Seyahat Hareketinin uygulamaya dönük ilkelerinin rekreasyonla benzerlik göstermesi, hareketin turizm ve rekreasyon alanlarıyla olan ilişkisine yönelik kuram-

sal tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu duruma ilişkin katılımcı ifadeleri şöyledir: *“Bu rekreasyon olmaz mı? Turizm olması için sanki daha uzun vadede yani iki veya üç günlük de olsa bir uzaklaşma gerekir. Bu sanki daha çok rekreasyon tanımımıymış gibi geldi. Yani bisikletle yapılabilecek turizm faaliyeti çok sınırlı kalacaktır.”* (K5). *“Bence bu hareket sanki daha çok rekreasyonla ilgili turizme gerçekten uygulaması biraz zor gibi. Çünkü doğası gereği, olan çevrenin dışına çıkmam ve hareket etmem icap ediyor.”* (K3).

Dickinson ve Lumsdon (2010) yavaş seyahat anlayışının iklim değişikliğinin etkileri için kesin çözüm olamasa da sürdürülebilir turizmin bir parçası olarak fayda sağlayabileceğini ileri sürmüştür. Ancak bu iddia öncelikle hareketin gerçekten uygulanabilir olmasına bağlıdır. Yukarıdaki açıklamalar göstermektedir ki Yavaş Seyahat Hareketi, günümüz şartlarında zaman ve konfor eksikliği, altyapı eksikliği ve turist motivasyonları gibi faktörlerden kaynaklı uygulanabilir olmaktan uzaktır. Daha da önemlisi Yavaş Seyahat Hareketinin, turist rehberleri ve rehberli tur düzenleyen seyahat acentaları için teknik olarak uygulanabilir bir uygulama olmadığı görülmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Toplumun her kesimini etkisi altına alan telaşlı yaşam tarzından uzaklaşmanın bir yolu olarak görülen Yavaş Seyahat Hareketi (Georgică vd. 2013) genellikle evden destinasyona geçiş ve bu süreçte tercih edilen seyahat şekline odaklanmaktadır (Paul 2014). Ek olarak, küçük ölçekli ulaşım yöntemleriyle çevresel etkiyi azaltarak yerel halkla iç içe olmayı ve toplumu önceleyen bir anlayışı savunmaktadır (Markwell vd. 2012). Ancak bu açıklamalar, konunun daha çok talep yönüne, çevresel ve toplumsal katkılarına odaklanmaktadır. Buna karşın, hareketin seyahat sektörüne olası ekonomik etkilerini arz yönüyle yeterince ortaya koyamamaktadır. Bu noktada çalışma, başta ekonomik olmak üzere sürdürülebilirliğin boyutları açısından Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilirliğini arz yönüyle incelemeyi amaçlamıştır. Bu sayede çalışma, hareketin uygulanabilirliğine ilişkin potansiyeli ve zorlukları

ortaya çıkarmış ve konuya ilişkin somut bilgileri alana kazandırmıştır. Alandaki uygulayıcılar gerekli önlemleri ve çözüm önerilerini bu bilgiler doğrultusunda alabileceği için çalışmanın toplum refahına da katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmada, başta ekonomik olmak üzere hareketin, çevresel ve sosyal etkileri hem olumlu hem de olumsuz açıdan ortaya çıkarılmıştır. Katılımcı düşüncelerini yansıtan tablolardaki temaların kod ağırlıkları, Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilmesi halinde sürdürülebilir turizm üzerindeki olumlu etkilerinin olumsuz etkilerinden fazla olacağını ortaya koymaktadır. Buna göre, Yavaş Seyahat Hareketi uzun süreli konaklama yaparak yakın bölgelere seyahat etmeyi önermektedir. Bu durum bazı bölgelerde turist yoğunluğunun artmasına bağlı olarak çevresel kirlilik ve toplumsal rahatsızlık yaratma riskini taşımaktadır. Belirli bölgelerde ise özellikle yurtdışı seyahatlerin azalmasına bağlı olarak fiziksel çevrenin ve taşıma kapasitesinin korunmasını sağlayacaktır. Bu sonuç, çevresel açıdan bir şeyin değişmeyeceğine işaret etse de seyahatlerin azalmasına bağlı olarak özellikle atmosferdeki sera gazı yoğunluğunun azalmasını sağlayacaktır. Bu açıdan bulgular, Dickinson vd.’nin de (2011) ifade ettiği gibi Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanması halinde en önemli çevresel etkisinin atmosfere yönelik olacağını göstermektedir. Küresel sıcaklık düzeyinin 2023 yılı itibariyle sanayileşme öncesi seviyeyi 1,4°C aşarak kritik eşik olan 1,5°C’ye yaklaştığı (Yurtseven vd. 2024) göz önüne alındığında hareketin çevresel açıdan yaratacağı olumlu etkisini gözler önüne sermektedir.

Yavaş Seyahat Hareketi uygulanması halinde sosyal açıdan olumlu etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. Çünkü hareketin ilkesi gereği turistlerin yakın çevresindeki kültürleri derinlemesine tanıması kültürel farkındalığın artmasını sağlayacaktır. Benzer şekilde, Georgică vd. (2013) hareketin yerel halkın tercih ettiği noktaları ziyaret etmeyi teşvik ettiğini ve turistlerin rotaları üzerindeki topluluklarla daha fazla etkileşim kurmasına olanak tanıdığını ileri sürmektedir. Öte yandan, hareketin toplumsal açıdan bir takım olumsuz etkileri de beraberinde getirmesi beklenmelidir. Çünkü turistlerin sürekli olarak

yakın çevreyi ziyaret etmesi kültürleşmenin azalmasına ve kültürlerarası önyargının devam etmesine neden olacaktır. Bu açıdan çalışma, alan yazından farklı olarak (Dickinson ve Lumsdon 2010; Singh 2012; Georgică vd. 2013) hareketin toplumsal açıdan olumsuz etkilerinin de olabileceğini ortaya çıkarmıştır.

Araştırma sonuçları, Yavaş Seyahat Hareketinin ekonomik alana önemli katkılar sunacağını göstermiştir. Çünkü hareket yerel ekonomik faaliyetleri canlandırarak yerel kalkınmayı sağlayacaktır. Diğer bir ekonomik katkı ise bu anlayış sayesinde turistlerin ulaşım maliyetleri düşecektir. Bu iki ekonomik etki aslında birbirini destekler niteliktedir. Dickinson vd. (2011) Yavaş Seyahat Hareketi'nde turistlerin mekânla ve yerel halkla etkileşiminin artacağını, buna bağlı olarak ulaşımından kaynaklı maliyetlerin azalacağını ve böylece yereldeki turistik ürünlerin daha fazla talep edileceğini ifade etmiştir. Öte yandan, araştırma sonuçları hareketin uygulanması halinde ekonomik açıdan çok ciddi olumsuz etkilerinin de olabileceğini göstermiştir. Seyahat sektöründe daralma, çarpan etkisinin azalması, istihdam ve gelir kaybı öncelikle hissedilecek olan olumsuz ekonomik etkiler olacaktır. Örneğin, araç kiralama sektörünün 2023 yılında Türkiye'deki gelirinin 215 milyar TL'yi aştığı (TOKKDER, 2024), küresel gelirinin ise yaklaşık 100 milyar dolar olduğu (Statista 2024) dikkate alındığında, hareketin, söz konusu olumsuz ekonomik etkilere sebep olabileceği görülmektedir. Ekonomik etkilere ilişkin bu sonuçlar, Conway ve Timms'in (2012) hareketin uygulanması halinde sektörün büyümesini ve dinamizmini nasıl etkileyeceği sorusu için aradığı cevabı ortaya koymaktadır.

Hareketin etkileri açısından genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, araştırmanın bulguları Conway ve Timms'in (2012) ileri sürdüğü Yavaş Seyahat Hareketinin daha çok çevre ve toplum temelli bir anlayış olduğu düşüncesinden bir noktada ayrılmaktadır. Buna göre, hareket en belirgin haliyle çevresel açıdan olumlu etkiler yaratabilecektir. Buna karşın, sosyal ve ekonomik açıdan ciddi olumsuz etkileri beraberinde getirecektir.

Seyahat sektörünün belirli alanlarda karşılaşacağı zorluklar hareketinin uygulanabilir olduğuna dair şüpheleri beraberinde getirmektedir. Turistlerin demografik özellikleri, hava koşulları, güvenlik ve sağlık tedbirleri gibi rehberli turların düzenlenmesinde dikkate alınan bu unsurlar Yavaş Seyahat Hareketinin sektördeki gelişimine engel olacaktır. Öte yandan, rehber katılımcılar bu hareketin niş gruplar için uygulanabileceğini ifade etmektedir. Bu açıdan, doğa ve kültür temelli gruplar üzerinden hareketin yaygınlaşması sağlanmalıdır. Doğancılı (2024), COVID 19 Pandemisinin de etkisiyle öne çıkan kamp aktivitesi gibi türlerle birlikte toplamda 34 farklı faaliyeti içinde barındıran doğa temelli turizm türlerinin yükselişte olduğunu ifade etmiştir. Acentaların bu faaliyetler üzerinden turlara katılanları Yavaş Seyahat Hareketi konusunda bilinçlendirmesi ve bu anlayışla turlar düzenlemesi hareketin yaygınlaşmasını sağlayacaktır.

Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilir olmasının önündeki en güçlü engellerden biri ülke altyapısı ve ekonomik gelişmişlik düzeyidir. Başta tren ve bisiklet gibi araçlar olmak üzere hareketin önerdiği ulaşım yöntemleri için çok ciddi alt yapı yatırımları gerekmektedir. Nitekim Yavaş Seyahat Hareketinin önerdiği ulaşım araçlarıyla Avrupa'da bazı şehirler ve hatta ülkeler arası seyahat edilebilmektedir. Avrupa'da yüksek hızlı trenle yolcu taşımacılığı, 2005 yılına kıyasla hedeflenen 2030 için yüzde 34 ve 2050 için yüzde 50 büyüme (Altan ve Kızıltaş 2020) gerçekleşirse hareket kendiliğinden bir seyahat anlayışı haline gelecektir. Buna karşın, Türkiye'de 1950 yılında yolcu taşımacılığında demiryollarının payı yüzde 78 iken, bu oran, 1999 yılında yüzde 4,6'ya (Koç 2021) 2022 yılında ise yüzde 1,5'e gerilemiştir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı 2024). Bu oranlar, Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilmesi için Türkiye'deki altyapının günümüzde elverişli olmadığını göstermektedir. Bu bakımdan, Türkiye'de hareketin yaygınlaşması için alt yapı yatırımlarına öncelik verilmesi atılması gereken öncelikli adımlardan biri olacaktır.

Havacılık halen dünya çapında en hızlı ulaşım ağını sunmaktadır. Bu durum, sektörü hem iş seyahatleri hem de turizm için vazgeçilmez kıl-

maktadır (Acar ve Karabulak 2015). Bu sebeple insanlar kısıtlı tatil günlerini en verimli şekilde kullanabilmek için uçak gibi hızlı ulaşım araçlarını kullanmaya devam edecektir. Günümüzün yaşam şeklini yansıtan bu durum Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilir olmasının önündeki engellerden bir diğeridir. Ayrıca, 2023 yılı küresel gelirinin 763 milyar dolar olması (Statista 2024) ve havacılık destekli turizmin dünya çapında yaklaşık 44,8 milyon istihdam yaratması (ATAG 2024) havacılık sektörünün küresel ekonomi için ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu değerler, Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanması halinde, bulguların işaret ettiği olumsuz ekonomik etkileri beraberinde getireceğini kanıtlar niteliktedir.

Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilir olmasının önündeki en güçlü engellerden biri de turist motivasyonlarıdır. Türkiye'deki dalış destinasyonlarının tamamına gitmiş olan bir turist için bu hareket, dünyadaki pek çok dalış deneyiminden kendisini mahrum bırakan bir anlayış olarak algılanacaktır. Kıyı turizmine alternatif olarak geliştirilen turizm çeşitlerinin, bugüne kadar yapılan turizm faaliyetlerinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırdığı ve turizme kaynak oluşturacak yeni ürünler geliştirdiği (Yıldız ve Gürhan 2020) düşünüldüğünde, hareketin ilkelerine dayanarak turistleri kısıtlamak bu olumlu etkilerin ortadan kalkması anlamına gelecektir.

Conway ve Timms (2012) seyahat sektöründe oluşabilecek ekonomik olumsuzlukların, Yavaş Seyahat Hareketinin aşılmadığını olduğunu dile getirmiştir. Buna karşın, sektöre yönelik bazı önerilerle ekonomik alanda oraya çıkabilecek olumsuzluklar azaltılabilir ve Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilir olması ve yaygınlaşması sağlanabilir.

Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilir olmasının önündeki engeller önemli bir gerçeği gün yüzüne çıkarmıştır. Buna göre, hareketin ilkeleri belirlenirken seyahat sektörünü temsil işletmelerin göze ardı edildiği görülmektedir. Bu bakımdan mevcut ilkelerin ilgili paydaşlarla bir araya gelerek yeniden belirlenmesi hareketin uygulanabilir olmasını ve yaygınlaşmasını olumlu etkileyecektir. Yavaş akımlarından biri olan Ya-

vaş Yemek Hareketi toplanan fonları yönetmek, ilkeleri uygulamak ve eğitim faaliyetleri yürütmek gibi amaçlarla zaman içinde tüzel kişiliğe bürünerek kurumsallaşmıştır. Benzer şekilde, Yavaş Seyahat Hareketinin de tüzel kişiliği olan bir kurum altında yönetilmesi, ilkelerin daha etkili uygulanmasını ve hareketin yaygınlaşmasını sağlayacaktır.

Hareketin ilkeleri gereği insanların öncelikle daha yakın mesafelere seyahat etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, farklı turist motivasyonlarına yönelik satış ve tutundurma faaliyetlerinin geliştirilmesi iç turizmi canlandıracaktır. Ek olarak, yerel yönetimler sosyal turizm faaliyetlerini arttırarak dezavantajlı kesimler aracılığıyla hareketin yaygınlaşmasına destek olabilir. Bu sayede hem turizm bilinci ve kültürel farkındalığın gelişmesi hem de yerel ekonominin canlanması sağlanacaktır. Yavaş Seyahat Hareketinin önemli ilkelerinden biri de destinasyonda daha uzun sürelerde konaklama yapılmasıdır. Bu ilkenin hayata geçmesi adına yerel kimliği yansıtan kültürel değerlere ve doğal güzelliklere dayalı etkinliklerle turizmin çeşitlendirilmesi sağlanarak geceleme sayısı arttırılabilir.

Yavaş Seyahat Hareketinin yaygınlaşabilmesinde altyapı en önemli faktörlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, hızlı tren taşımacılığı öncelenerek kamu yatırımlarının demir yollarının lehine olacak şekilde artırılması hayati önem taşımaktadır. Çünkü, K12'nin de ifade ettiği gibi uçak seyahatinin ülke içinde düşünüldüğü gibi konforlu ve zaman kazandırıcı olmadığı göz önüne alınırsa, insanlar teşvik politikalarına da gerek kalmadan daha çevreci ve ekonomik bir araçla seyahat etmeyi tercih edecektir.

Seyahat sektörünün etkin temsilcilerinden olan araç kiralama işletmelerinin faaliyetlerini elektrikli araçlarla yürütebilmesi için ilgili bakanlıklar ile bağlı kurum ve kuruluşlar gerekli teşvik politikalarını hayata geçirebilirler. Daha sonra, hareketin ilkeleri "*fosil yakıtlarla çalışan özel araçlar yerine elektrikli araçlar tercih edilmesi*" şeklinde güncellenebilir. Böylece hem hareket yaygınlaşarak hayata geçirilebilir hem de önemli bir sektörün küçülmesinin önüne geçilebilir.

Seyahat sektörünün bir başka önemli temsilcisi olan seyahat acentası ve tur operatörlerinin de faaliyetlerini daha çevreci ve toplum temelli yürütmesi için önlemler ve denetimler artırılabilir. Örneğin, bu tür işletmelerin sürdürülebilirliğini değerlendiren Travellife gibi uygulamalar (Arıca 2020) genişletebilir veya zorunlu tutulabilir. Bu tür önlemler, seyahat işletmelerinin doğayı ve yerelin değerlerini koruma konusunda daha duyarlı olmasını sağlayacaktır.

Yavaş Seyahat Hareketinin turizm alanı içinde mi yoksa rekreasyon alanı içinde mi olması gerektiğine yönelik bilimsel bir çalışma yürütülmesi hareketin kavramsal çerçevesinin netleşmesi adına alanyazına önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu çalışma, Yavaş Seyahat Hareketine yönelik yürütüldüğü için veriler seyahat sektöründe faaliyet gösteren işletme temsilcilerinden toplanmıştır. Bu sektöre ek, konaklama, yiyecek-içecek ve eğlence sektöründeki paydaşların yer aldığı bir başka araştırmayla, diğer bir yavaş akım olan Yavaş Turizmin de uygulanabilir olup olmadığı ortaya çıkarılabilir. Bu sayede, yavaş akımının uygulanabilirliği tüm turizm endüstrisi için irdelemiş olacaktır. Mevcut çalışma, Yavaş Seyahat Hareketinin etkilerini ve uygulanabilirliğini, seyahat sektöründe faaliyet gösteren işletmeler açısından ortaya çıkarmıştır. Benzer şekilde, hareketin alternatif turizm türleri açısından da etkilerini ve uygulanabilirliğini irdelemek, hareketin yaygınlaşmasının önündeki engellerin kapsamlı şekilde ortaya çıkarılması için faydalı olacaktır. Son olarak, hareketin turistler açısından etkilerini ve uygulanabilirliğini araştırmak, hareketin yaygınlaşabilir olup olmadığına ilişkin somut bilgilerin talep yönüyle de ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Araştırmanın önemli birkaç sınırlılığı da bulunmaktadır. Çalışma Türkiye’de yürütülmüştür ve özellikle altyapısına bağlı olarak Yavaş Seyahat Hareketinin uygulanabilir olmadığına dair görüşler dile getirilmiştir. Buradan hareketle altyapısı gelişmiş bir ülkede ortak bir çalışma yürütülerek sonuçların karşılaştırılması hareketin uygulanabilirliğine dair daha belirgin sonuçlar ortaya koyacaktır. Ek olarak, Türkiye’de altyapının yeterince gelişmemiş olması hareketin yaygınlaşmasındaki engellerden biri olarak görülmek-

tedir. Bu durum çalışmada gözleme dayalı veri toplanması için bir sınırlılık olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, altyapısı gelişmiş bir ülkede gözleme dayalı verilerden hareketle bir araştırma yürütülmesi hareketin uygulanabilirliğine yönelik daha kapsamlı sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKÇA

- Acar A. Z. ve Karabulak S. (2015). Competition Between Full Service Network Carriers and Low Cost Carriers in Turkish Airline Market, *Procedia Soc Behav Sci*, 207: 642-651.
- Air Transport Action Group (ATAG) (2024). Facts & figures, Employment. <https://atag.org/factsfigures#:~:text=Theyüzde 20airyüzde 20transportyüzde 20industryüzde 20provided,enginesyüzde 20Cyüzde 20employedyüzde 201.3yüzde 20millionyüzde 20people>, Erişim Tarihi: 11 Ekim 2024.
- Akdemir, A. B. ve Kılıç, A. (2021). Nitel Makalelerin Yöntem Analizi, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (2): 486-502.
- Altan, M. F., Kızıltaş, M. Ç. ve Ayözen, Y. (2020). Gelişmekte Olan ve Gelişmiş Ülkelerde Yüksek Hızlı Demiryolu Yatırım Kriterlerinin İncelenmesi, *Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, 11 (3): 1297-1305.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Arıca, R. (2020). Travellife Üyesi Seyahat Acentalarının Sürdürülebilirlik Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7 (3): 350-374.
- Aydın, S. (2024). Sustainable Airport Management and Airline Marketing, *Black Sea Journal of Engineering and Science*, 7 (3): 478-487.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1): 231-274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2): 368-388.
- Bilgili, M. Y. (2017). Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (49): 559-569.
- Cittaslow Association. www.cittaslow.org/content/association, Erişim Tarihi: 8 Mart 2024.
- Civelek, A. (2010). Turizmin Sosyal Yapıya ve Sosyal Değişmeye Etkileri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13 (1-2): 331-350.
- Coleman, P. (2021). Validity and Reliability within Qualitative Research for the Caring Sciences, *International Journal of Caring Sciences*, 14 (3): 2041-2045.
- Conway, D. ve Timms, B. (2012). Are Slow Travel and Slow Tourism Misfits, Compadres or Different Genres?, *Tourism Recreation Research*, 37 (1): 71-76.

- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (Çev: M. Bü-tün; S. B. Demir). Londra: Sage Yayıncılık.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). Çevresel Göstergeler. <https://cevreselegostergeler.csb.gov.tr/ulastirma-turlerine-gore-tasinan-yolcu-ve-yuk-miktari-i-85789>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2024.
- Dickinson, J. E., Robbins, D. ve Lumsdon, L. (2011). Slow Travel: Issues for Tourism and Climate Change, *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (3): 281-300.
- Dickinson, J. ve Lumsdon, L. (2010). *Slow Travel and Tourism*. Washington: Earthscan.
- Dinç, Y. (2002). Tur Operatörlerinin Yapısal Analizi ve Bölge-sel Pazarlara (Destinasyonlara) Etkisi (Örnek Bir Uy-gulama). (Basilmamış Doktora Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğancılı, O. S. (2024). Yükselişteki Destinasyonların Alternatif Turizm Kapsamında İncelenmesi: Tripadvisor Örneği, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences (Joshas)*, 8 (59): 2059-2069.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elo, S. ve Kyngäs, H. (2008). The Qualitative Content Analysis Process, *Journal of Advanced Nursing*, 62(1): 107-115.
- Erdoğan, N. (2013). Seyahat Acenteleri Örneğiyle Turizmde Sürdürülebilirlik: Ekoetiket, Sertifikasyon ve Akredita-syon Programı, *Verimlilik Dergisi*, (3): 65-92.
- Gardner, N. (2009). A Manifesto for Slow Travel. <https://www.hidden europe.eu/the-magazine/issues/hidden-europe-25/a-manifesto-for-slow-travel/>, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2024.
- Gee, C.Y., Makens, J. C. ve Choy, D. L. (1997). *The Travel Industry*. International Thomson Publishing.
- Georgică, G., Daniel, B., Roxana, D., Stefania, B. ve Puiu, N. (2013). Slow Movement as an Extension of Sustainable Development for Tourism Resources: A Romanian Approach. İçinde; Soliman, K. S. (Editör), *Entrepreneurship Vision 2020: Innovation, Development Sustainability, and Economic Growth* (ss. 595-605). Malaysia: International Business Information Management Association.
- Georgica, G. (2015). The Tourist's Perception About Slow Travel - A Romanian Perspective, *Procedia Economics and Finance*, 23: 1596-1601.
- Gök, H. S., Aylan, F. K. ve Şalvarcı, S. (2021). Yalnız Seyahat Eden Turistlerin Seyahat Motivasyonu ve Deneyimi: Z Kuşağı Örneği, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16 (62): 698-717.
- Gössling, S., Humpe, A. ve Sun, Y. Y. (2024). On Track to Net-zero? Large Tourism Enterprises and Climate Change, *Tourism Management*, 100: 104842.
- Guest, G., Bunce, A. ve Johnson, L. (2006). How Many Interviews Are Enough An Experiment With Data Saturation and Variability, *Field Methods*, 18 (1): 59-82.
- Honore, C. (2004). *In praise of slowness: How a Worldwide Movement is Challenging the Cult of Speed*. New York: Harper Collins.
- İçöz, O. (2009). *Seyahat Acentaları ve Tur Operatörlüğü Yönetimi*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Koç, P. (2021). Demiryolu Yatırımlarının Kişi Başına Düşen Gelir Üzerindeki Etkisinin Analizi: Türkiye Üzerine Bir Araştırma, *Demiryolu Mühendisliği*, (14): 77-86.
- Lumsdon, L. M. ve McGrath, P. (2011). Developing a Conceptual Framework for Slow Travel: a Grounded Theory Approach, *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (3): 265-279.
- Lyu, C., Liu, X., Wang, Z., Yang, L., Liu, H., Yang, N., Xu, S., Cao, L., Zhang, Z., Pang, L., Zhang, L. ve Cai, B. (2023). An Emissions Inventory Using Flight Information Reveals The Long-Term Changes of Aviation CO2 Emissions in China, *Energy*, 262 (B): 125513.
- Markwell, K., Fullagar, S. ve Wilson, E. (2012). Reflecting Upon Slow Travel and Tourism Experiences. İçinde; S. Fullagar, K. Markwell, ve E. Wilson (Editörler), *Slow Tourism Experiences and Mobilities* (ss. 227-233). Canada: Channel View Publications.
- Mossaz, A. ve Coghlan, A. (2017). The Role of Travel Agents' Ethical Concerns When Brokering Information in the Marketing and Sale of Sustainable Tourism, *Journal of Sustainable Tourism*, 25 (7): 989-1006.
- Nergiz, H. G. (2024). Açık Alan Rekreasyonunun Yaşam Kalitesi ve İyi Oluşa Etkisi: Yaşlı Yetişkinlerde Sistemati-k İnceleme, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 35 (2): 70-84.
- Nistoreanu, P. (2012). *Slow Travel - A New Form of Superior Tourist Resources Development in Romanian Rural Environment - Case of Vâlcea County*. Romania: Editura ASE Piata Romana.
- Özdemir, M. ve Tuti, G. (2023). Nitel Araştırma Desenleri: Metodolojik Bir Temellendirme, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2): 217-235.
- Özenç, Y. Y. (2022). Eğitim Araştırmalarında Durum Çalışması Deseni Nasıl Kullanılır?, *Uluslararası Eğitimde Nitel Araştırmalarda Mükemmellik Arayışı Dergisi*, 1 (2): 57-67.
- Paul, B. D. (2014). From Slow Food to Slow Tourism, *Annals of Faculty of Economics*, 1 (2): 137-144.
- Saruhan, Ş. C. ve Özdemirci, A. (2013). *Bilim, Felsefe ve Metodoloji* (3.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Schwartz, K., Tapper, R. ve Font, X. (2008). A Sustainable Supply Chain Management Framework for Tour Operators, *Journal of Sustainable Tourism*, 16 (3): 298-314.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects, *Education for Information*, 22 (2): 63-75.
- Singh, S. (2012). Slow Travel and Indian Culture: Philosophical and Practical Aspects. İçinde; S. Fullagar, K. Markwell ve E. Wilson (Editörler), *Slow Tourism Experiences and Mobilities* (ss. 214-226). Great Britain: Channel View Publications.
- Slowfood.com. (2024). Slow Food. <https://www.slowfood.com/wp-content/uploads/2023/10/slow-food-manifesto.pdf>, Erişim Tarihi: 10 Mart 2024.
- Solis-Radilla, M. M., Hernández-Lobato, L., Callarisa-Fiol, L. ve Pastor-Durán, H. (2019). The Importance of Sustainability in The Loyalty to A Tourist Destination Through The Management of Expectations and Experiences, *Sustainability*, 11 (15): 1-23.

- Statista. (2024). Leisure Travel: <https://www.statista.com/statistics/1179124/global-travel-agency-sector-key-data/>, Erişim Tarihi: 5 Ekim 2024.
- Streimikiene, D., Svagzdiene, B., Jasinskas, E. ve Simanavicius, A. (2021). Sustainable Tourism Development and Competitiveness: The Systematic Literature Review, *Sustainable Development*, 29 (1): 259–271.
- Ullah Z, Naveed R.T., Rehman A.U., Ahmad N., Scholz M., Adnan M. ve Han H. (2021). Towards the Development of Sustainable Tourism in Pakistan: A Study of the Role of Tour Operators, *Sustainability*, 13 (9): 4902.
- UNWTO. (2024). UN Tourism. UN Tourism: <https://www.unwto.org/news/tourism-on-track-for-full-recovery-as-new-data-shows-strong-start-to-2023>, Erişim Tarihi: 7 Nisan 2024.
- World Tourism Organization. (2013). *Sustainable Tourism for Development*. Madrid: European Commission.
- Yıldırım, A. ve Simsek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, Ü. ve Gürhan, N. (2020). The Effects of Alternative Tourism Activities on Sustainable Tourism Potential and Employment, *Revista Argentina de Clínica Psicológica*, 29 (5): 1567-1581.
- Yurtseven, A., Şimşek, M. ve Koca, G. (2024). İklim Değişikliğinin Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Açısından Değerlendirilmesi: CRITIC ve GIA Yöntemi. *10. Uluslararası Ankara Bilimsel Araştırmalar Kongresi* (ss. 1-16). Ankara.

Taner AKKOÇ

Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü'nden mezun oldu (2012). Yüksek lisans derecesini Anadolu Üniversitesi'nden Turizm İşletmeciliği dalından (2015), doktora derecesini de Anadolu Üniversitesi'nden Turizm İşletmeciliği dalından aldı (2020). Anadolu Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2012). Halen Ondokuz Mayıs Üniversitesi Turizm Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları Turizm İşletmeciliği, Turizm Pazarlaması, Sürdürülebilir Turizm'dir.

Halil KORKMAZ

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü'nden mezun oldu (2007). Yüksek lisans derecesini Balıkesir Üniversitesi'nden Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik dalından (2013), doktora derecesini de Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Turizm İşletmeciliği dalından aldı (2016). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2011). Doçentlik unvanını Turizm alanında aldı (2021). Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları Turizm İşletmeciliği, Turizm Pazarlaması, Sürdürülebilir Turizm'dir.

Otel İşletmeleri İçin Yetkinlik Ölçüm Aracı: Çok Safhalı Tekli Karma Yöntem

Competency Measurement Tool For Hotels: Multiphase Single Mixed Research

Demet CEYLAN,* Beykan ÇİZEL**

* (Sorumlu Yazar) Dr., Antalya Bilim Üniversitesi Turizm Fakültesi, Çıplaklı Mah. Akdeniz Bulvarı No:290, 07190 Döşemealtı, Antalya.

ORCID: 0000-0003-3948-8309

E-posta: demet.ceylan@antalya.edu.tr

** Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, Pınarbaşı Mah. Dumlupınar Bulvarı, 07070 Konyaaltı, Antalya.

ORCID: 0000-0003-0474-9222

E-posta: beykan@akdeniz.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 4 Nisan 2024

Birinci düzeltme: 31 Ekim 2024

İkinci düzeltme: 15 Ocak 2025

Kabul: 16 Şubat 2025

Anahtar sözcükler: İnsan kaynakları yetkinlik, Otel İşletmeleri, Ölçüm aracı, DEMATEL, Tekli çok safhalı karma yöntem, Yakımsak desen tam entegre varyant.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 4 April 2024

Resubmitted: 31 October 2024

Resubmitted: 15 January 2025

Accepted: 16 February 2025

Key words: Human Resources competency, Hotel management, Measurement tool, DEMATEL, Single multiphase mixed method research, Convergent design fully integrated variant.

ÖZ

Otel işletmelerinde hizmet üretiminin temel bileşeni olan çalışanın yetkinliklerinin geliştirilmesi, hizmet kalitesini ve müşteri memnuniyetini artırma potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin kitle turizmi merkezi olan Antalya kentinde otel yöneticileri ile yapılan görüşmeler sonucunda, özellikle pandemi sonrası otelcilik sektöründe meydana gelen değişiklikler nedeniyle, teorik bir modele dayanan bir yetkinlik ölçüm aracının, insan kaynakları yöneticileri ile iş birliği yaparak oluşturulmasının faydalı olacağı belirlenmiştir. Bu karma yöntem araştırmasında ilk aşamada DeVellis (2017) ölçek geliştirme süreci ile toplam on iki madde ve dört boyuttan oluşan yetkinlik ölçüm aracı geliştirilmiştir. İkinci aşamada ise çok kriterli karar verme yöntemlerinden DEMATEL yöntemi kullanılarak ölçeğin yetkinlik boyutlarının birbirine etkisi ve düzeyi belirlenmiştir. Kullanılan araştırma tasarımı, yetkinlik ölçümüyle ilgili daha derinlemesine analizlerin yapılmasına katkı sağlamaktadır. Sonuçlar yetkinliğin profesyonel bilgi beceri boyutunun diğer boyutları etkileyen en önemli boyut olduğunu göstermektedir. Mesleki yetkinlikler, ilişki yönetimi ve kişisel yetkinlik boyutları, profesyonel bilgi beceri boyutundan etkilenmektedir. Geliştirilen ölçüm aracı öncelikle kitle turizmde faaliyet gösteren otel işletmeleri başta olmak üzere, zaman içerisinde değişen yetkinlik ihtiyaçlarının ölçümü ve izlenmesi için faydalı bir analitik araç olabilir. Ayrıca, bu çalışma araştırmacıların ölçüm aracı geliştirme sürecinde yöneylem araştırmasını dahil ederek ölçme ve değerlendirme sürecinin katkısını nasıl artıracakları konusunda değerli içgörüler sunabilir.

ABSTRACT

The development of employee competencies, which is the basic component of service production in hotel businesses, has the potential to increase service quality and customer satisfaction. As a result of interviews with hotel managers in Antalya, which is the center of mass tourism in Turkey it was determined that it would be useful to develop a competency measurement tool based on a theoretical model in cooperation with human resources managers, especially due to the changes in the hotel sector after the pandemic. In this mixed method research, in the first stage, a competency measurement tool consisting of a total of twelve items and four dimensions was developed with the DeVellis (2017) scale development process. In the second stage, the DEMATEL method, one of the multi-criteria decision-making methods, was used to determine the effect and level of the scale's competency dimensions on each other. The research design used contributes to more in-depth analyses on competency measurement. The results show that the professional knowledge and skill dimension of competency is the most important dimension affecting the other dimensions. Professional competencies, relationship management and personal competency dimensions are affected by the professional knowledge and skill dimension. The developed measurement tool can be a useful analytical tool for measuring and monitoring the changing competency needs over time, especially in hotel businesses operating in mass tourism. In addition, this study can provide valuable insights on how researchers can increase the contribution of the measurement and evaluation process by including operations research in the measurement tool development process.

Makalenin kaynak gösterme şekli:

Ceylan, D. ve Çizel, B. (2024). Otel İşletmeleri İçin Yetkinlik Ölçüm Aracı: Çok Safhalı Tekli Karma Yöntem, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 36 (1): 34 - 54.

Önerilen çalışma başlıca yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Küreselleşme ile artan rekabet ve teknolojik gelişmeler iş hayatını derinden etkilemiş ve işletmelerin rekabet avantajları sağlamasında ve sürdürmesinde fiziki şartların yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Değişen koşullara, beklentilere uyum sağlayabilmek ve finansal karlılığın devam ettirilmesi için kopyalanması zor olan insan kaynağına verilen önem giderek artmaktadır. 1959 yılında White (1959) tarafından ilk kez kullanılan yetkinlik kavramı, 1973 yılında McClelland tarafından yapılan çalışmalarla modern iş dünyasında yerini almıştır. Şirketler, az bulunan, değerli, taklit edilmesi güç ve ikame edilemez çalışanları ile rakiplerinden daha iyi performans gösterebilirler (Van Esch vd. 2018; Salman vd. 2020). Bu nedenle yetkin çalışanları cezbederek, işe alarak, elde tutarak ve yetkinliklerini daha da geliştirerek rekabet avantajını sürdürebilirler.

Kültür farklılıkların yetkinlik ölçümünü etkileyebileceği ve farklı kültürlerde mesleki yetkinliklere verilen önemin farklılaşabileceği (Jeou-Shyan vd., 2011) ve teknolojinin gelişmesi ve sektörlerdeki değişim ve dönüşümler ile birlikte zaman içerisinde gerek duyulan mesleki yetkinliklerin farklılaşabileceği ifade edilmektedir (Ashley vd. 1995; Hsu ve Gregory 1995; Breiter ve Clements 1995; Çizel vd. 2007; Marneros vd. 2021).

Ulusal alan yazında otel işletmelerinde beklenen, istenen, tercih edilen yetkinliklerin neler olması gerektiği, yetkinlik ölçümünde hangi boyutların ne oranda temsil edilmesi gerektiği ile ilgili çalışma sayısı sınırlıdır. Çizel vd. (2007) yönetsel yetkinliklerle ilgili yapmış oldukları öncül çalışmada Türkiye konaklama sektöründeki boşluklar açısından yetkinlik ihtiyaçlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada turizm sektöründeki yönetsel yeterliliklerdeki boşluklarla başa çıkmak için önceliklerin belirlenmesi hedeflenmiş ve Türkiye'deki turizm sektöründeki yetkinlik boşluklarını değerlendirmek için boyamsal çalışmaların yapılması önerilmiştir. Bu çalışmada zamanla turizm sektöründeki yönetsel yetkinliklerin değişebileceği ve izlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Böylelikle sektör çalışanlarının beceri uyumsuzluğunun ortadan kaldırılmasının

da sağlanabileceği vurgulanmaktadır. Bir diğer öncü çalışmada ise Avcı (2015), İzmir bölgesinde otel yönetici yetkinliklerinin şehir otelleri ile resort oteller açısından farklılıklarını incelemiştir. Bu çalışma ulusal yazında ölçüm aracı kullanan ilk çalışmadır. Son olarak Temizkan ve Yabancı (2020) karma yöntem kullanarak yaptıkları yetkinlik ölçümü çalışmalarında Temel yetkinlikleri liderlik, kişilerarası, idari ve kavramsal/yaratıcı alanlarıyla ilgili olduğunu göstermişlerdir.

Bu çalışmanın yapılmasındaki yazarların motivasyonu ve öngörülen faydaları çeşitlidir; Bunlardan ilki Türkiye'deki kitle turizmi destinasyonu olan Antalya'daki konaklama sektöründe zaman içerisinde değişen yetkinlik ihtiyacının bir ölçüm aracı geliştirerek analiz edilmesidir. İkinci olarak ise yöneylem araştırması ile yetkinlik boyutlarının kendi içindeki ilişki yönü ve şiddetini analiz edilerek otel yöneticilerine daha detaylı bir yetkinlik analizi için çerçeve sunulmuştur. Araştırmanın öngörülen bir diğer faydası ise ilgili alanda çalışan araştırmacılar ve uygulamacılar için farklı bir kültürde ve kitle turizmi gibi farklı bir turizm türünde teorik bir çerçeve kullanılarak yetkinlik ölçümü için bir ölçek geliştirilmiş olmasıdır. Bu ölçüm aracının özellikle kitle turizmi destinasyonunda faaliyet gösteren otel işletmelerinin işe alma, yerleştirme, elde tutma ve eğitim ihtiyacının belirlenmesi gibi insan kaynakları fonksiyonlarına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde Devellis (2017) ölçek geliştirme süreci ve yakınsak paralel desen tamamen entegre varyant kullanılarak hem nicel hem nitel yöntemlerin eş zamanlı ve birbirini besleyecek şekilde iteratif kullanımı ile kapsamlı bir ölçek geliştirme süreci yürütülmüştür. Türkiye'de ölçüm aracının bir yetkinlik modeli (teorik çerçeve) kullanılarak geliştirilmesi ölçüm aracının nomolojik geçerliliğini artıran önemli bir yeniliktir (Bagozzi 1980). İkinci bölümde ise Çoklu Karar Verme Tekniklerinden DEMATEL tekniği kullanılarak ölçüm aracı boyutlarının kendi içinde hiyerarşisi, hangi boyutların daha etkin olduğu, hangi boyutların hangi boyutları etkilediği veya boyutlardan etkilendiği araştırıl-

miştir. İki bölümden oluşan araştırma tasarımında hem yakınsak paralel desen tamamen entegre varyant hem de yöneylem safhalarını bir araya getiren tekli karma yöntemin insan kaynakları alanında ilk defa kullanılması yöntem çeşitliliği konusunda araştırmacılara yol gösterici olabilir.

ALANYAZIN TARAMASI: OTEL İŞLETMELERİNDE YETKİNLİK ÖLÇÜMÜ VE DEĞERLEMESİ

Yetkinlik, kişilerin bir işi yapmak için gereksinim duydukları yetenek, güç, yetki, bilgi ve beceriye sahip olma durumu olarak tanımlanır (Erdoğan 1988). Marrelli (1998) yetkinliği, “etkin iş performansı için gereken, ölçülebilir insan kabiliyetleri olarak tanımlarken, Jackson ve Schuler (2003) bir işi etkili bir şekilde yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyulan beceriler, bilgiler, yetenekler ve diğer özellikler olarak tanımlamıştır. Draganidis ve Mentzas (2006) çalışmasında yetkinlikleri tanımlamak için gereken unsurları tanımlamıştır. Bunlar benzer yetkinlikleri gruplayan yetkinlik kategorisi, kategorinin altında özgün yetkinlikler, yetkinliğin içeriği ve bu yetkinliğe sahip bireylerin gösterdiği gözlemlenebilir davranış ve tutumlarıdır.

White (1959), yetkinliğin yüksek motivasyonla beraber üstün performans sağlayan kişilik özellikleri olarak tanımlarken, yetkinliğin çevre ile etkili bir etkileşim, edinilmiş kapasite ve motivasyonun sonucu olduğunu savunmuştur. Yetkinlikler bireysel performansın değerlendirilebileceği kıyaslamaları temsil eden standartlardır (Çizel vd. 2007). Bireyin performansındaki gelişmelerin standartlara göre değerlendirilmesi için periyodik olarak bireysel başarının ölçümünü gerektirir. Yetkinlik modeli insan kaynakları yönetimi, bireylerin performansını analiz ederken yetkinlik standartlarını şeffaf ve ortak bir kriter olarak kullanır. Verimli iş performansı için gerekli yetkinliğe sahip olmayan çalışanlar için yetkinlik gelişimi hedefli eğitim ihtiyacı ortaya çıkar (Agut ve Grau 2002; Moore vd. 2002).

Yetkinliklerin iş hayatında geniş kabul görmesinin nedenlerinden birisi de iş tanımlarının yetenek ve becerilere getirdiği sınırları aşma imkânı vermesidir. Bu nedenle iş tanımları ile yetkinlik-

lerin ilişkisi de incelemeye konu olmuştur (Bayraktar 2018). Yetkinliğe dayalı yönetim yaklaşımı, örgütlerin rekabetçi üstünlüğünün çalışanların geliştirdiği yetkinliklere bağlı olduğu düşüncesine dayanmaktadır. McClelland (1973) bu yaklaşımı sürdürerek zekanın aksine yetkinliği ölçmek için testler geliştirmiş ve daha sonra (McClelland 1976) üstün performansın altında yatan bu özelliği “yetkinlik ölçümü” olarak modern iş dünyasına kazandırmıştır.

Yetkinliklerin iş analizi ile işin beklediği bilgi, beceri ve iş yapış biçimine ilişkin yönetsel tutum ve davranışlar üzerinden ölçümü yapılırken, yetkinliklerin bazılarının organizasyonun tamamına bazılarının ise bazı departmanlar ve bazı seviyelerde beklenen yetkinlikler olduğu tespit edilmiştir (McClelland, 1973). Yetkinlikler, bir bireyin bir pozisyonda yerine getirdiği davranışsal boyutları ifade eder ve işin yetkin bir şekilde yapılmasını sağlayan dolaylı ve doğrudan iş performansı üzerinde etkisi olabilecek özellikleri ifade etmektedir (Woodruffe 1993).

Yetkinlik kavramı bireysel analiz düzeyine atıfta bulunurken, temel yetkinlik kavramı organizasyonel analiz düzeyine atıfta bulunur. Temel yetkinlikler, bir şirketin karakteristik uzmanlık alanlarıdır ve motivasyon, çalışanların katkıları, teknolojik ve profesyonel uzmanlık gibi entelektüel varlıkların sinerjisinden ve rakiplerin taklit etmesi zor olan iş birliği yöntemleri ve yönetim süreçlerinden oluşur. Sektörün ve işin gerektirdiği bireysel yetkinliğe sahip kişilerden oluşan örgütler temel yetkinlik geliştirerek örgütün rekabet şansını arttırmırlar. Bireysel düzeyde yetkinlikler “uzmanlık” ya da “beceri” olarak da alan yazında yer almaktadır. Yetkinlik kümelerinin altında yer alan beceri ve uzmanlık alanları beklenen veya üstün performans için bireysel düzeyde gereklidir (Davis vd. 2004)

Godbout (2001), yetkinlik temelli organizasyon fikrini geliştirmek için bireysel ve temel yetkinlik üzerinde durmuş ve temel yetkinliklerin organizasyonun hedefleri, yapısı ve kültürü arasındaki mantıksal ve pratik bağlantılar aracılığıyla yaratıldığını ve bu temel yetkinliklerin çalışanların uzmanlığını yansıtan bir dizi yönetim kavramına ve iş kuralına dönüştüğünü vurgular. Çalı-

şanların bilgi birikimi yönetim tarafından takdir edildiği ve çalışanların uzmanlıklarının, becerilerinin ve motivasyonunun örgütün hedeflerine ulaşmasında önemli faktörler olduğunu ve bireysel yetkinliğin, temel yetkinliği geliştirmek için gerekli bir koşul olduğunu vurgular. Bu bakış açısı ile yetkinlikler, kişisel özellikleri, kişilerin güdülerini, öz benliklerini ve kişilerin tutumları içerebildiği gibi değerler, belirli içerik alanlarının yanı sıra bilişsel, davranışsal ve fiziksel bilgi becerileri istek ve kabiliyeti ifade eder (Boyatzis 1982; Spencer ve Spencer 1993; Bharwani ve Talib 2017). Delamare ve Winterton, (2005) araştırmalarında yetkinliklerin, belirli bir işin işlevsel yönleriyle mi yoksa bireyin kişiliği ile mi ilgili olduklarına göre ve zihinsel yetenekle mi yoksa belirli bir iş rolünde yerine getirmek için operasyonel yeteneklerle mi ilişkili olduklarına göre sınıflandırılabilceğini savunmuşlardır. Delamare ve Winterton, (2005) yetkinlik tipolojisinde yetkinliği, mesleki mi kişisel mi ve kavramsal mı operasyonel mi olduğuna göre gruplandırılmıştır.

Gözlemlenebilir davranışlar ile yetkinlik ölçümü, yetkinliğin davranış olarak gösterilmesine yol açan altta yatan sebepleri ölçmeye (Boyatzis 1982) kıyasla nispeten daha kolaydır. Birinci yaklaşımda yetkinliği ölçmek daha kolay ve objektif kriterlerle tanımlanabilir iken, altta yatan nedenleri ölçmek örneğin hedeflere ulaşma arzusu-na ilişkin ölçüm yapmak bilinç dışında kişilerin davranış sebeplerini anlamamıza olanak sağladığı için değerlidir. Spencer ve Spencer (1993) hem davranışı hem de davranışın altında yatan sebepleri ölçerek yetkinliğin derinliğinin belirlenmesi için buz dağına benzer katmanlı, su yüzeyindeki gözlemlenebilir davranışların yanı sıra su yüzeyinin altında kalan buz kütesinin katmanlarını da dikkate alan bir yöntem önermektedir. Gözlemlenebilen kısımda iş ile ilgili mesleki yetkinlikler, ikinci katmanda iletişim ve problem çözme gibi işten bağımsız pek çok duruma uyarlanabilecek ilişki yönetimi yetkinlikleri, üçüncü katmanda kişinin değerlerine yönelik kişisel yetkinlikleri ve en alt dördüncü katmanda ise davranış ile doğrudan ilişkilendirilmesi güç olan kişilik özellikleri olduğunu savunmaktadır. Derin katmanlara doğru ilerledikçe yetkinliklerin göz-

lemlenebilir davranışlar veya objektif kriterler ile ölçülmesi, bir başkasına öğretilmesi veya aktarılması zorlaşmaktadır (Rajadhyaksha 2005)

Boyatzis (2008) benzer bir yapı sunarak gözlemlenebilir davranışların üzerine yetkinlik grupların eklemiştir. Gözlemlenebilir davranışların altındaki katmanları ise kişinin değerleri ve felsefesi; kişinin bilinç dışı eğilimleri, motivasyonu ve özellikleri; bir yetkinlik kümesine ilişkin sinir ağı sistemi ve hormonal etkenler olarak tanımlamıştır. Boyatzis (1982) yetkinliğin yeter seviyede mi yoksa üstün performans göstergesi mi olduğunu ayırt eden yaklaşım sergilemiştir. Yetkinlik eşiği, çalışanın ana dili konuşma yetkinliği gibi bir işi yapmak için ihtiyaç duyduğu minimum yetkinlik düzeyini ifade etmektedir. Farkı yaratan üstün performans yetkinlikleri ise ortalama veya eşik düzeyde performans gösteren çalışanlardan farklılaşan üstün performans faktörlerini ifade etmektedir. Çoğu eşik yetkinlik doğası gereği jeneriktir ve sektörler veya işler arasında uyarlanabilir. Örneğin temel yöneticilik yetkinliklerinden iletişim, müzakere, problem çözme, yaratıcılık gibi yetkinlikler sektör veya işten bağımsız yetkinlikler olarak her yöneticide olması beklenen eşik yetkinliklerdir. Ancak otel sektörü gibi farklı kültürlerle çalışma gerekliliği olan sektörlerde kültürler arası anlayış veya uluslararası iş anlaşması yapmaya yönelik yetkinlik sektöre özel eşik yetkinlikler de olabilir (Lee ve Beard 1994; Rajadhyaksha 2005).

Turizm ve otelcilik sektörlerinde yetkinlik ölçümü ile ilgili yapılan çalışmalar Tablo 1’de sistematik olarak derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda verilen literatür incelendiğinde, otel işletmelerinde çalışan yöneticilerin yetkinliklerini belirlemeye yönelik çalışmalarda nitel (Okeiyl vd. 1994; Testa ve Sipe 2012), nicel (Taş 1988; Baum 1990; Chung-Herrera vd. 2003; Kay ve Russet 2000; Çizel vd. 2007; Wang ve Tsai 2014; Stofkova vd. 2018; Marneros vd. 2021) ve karma (Shyan vd. 2011; Temizkan ve Yabancı 2020) yöntemlerin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Çalışmaların bazıları (örneğin, McClelland 1973) görüşme ve odak grup toplantıları ile belirledikleri yetkinlikleri kavramsal olarak sınıflandırmışlardır. Ulusal ve uluslararası yazında

Tablo 1. Turizm ve otelcilik sektöründe yetkinlik ölçümü ile ilgili yapılan çalışmalar

Araştırma Künyesi	Amaç	Kapsam	Yöntem	Bulgular
McClelland (1973).	Yetkinlik gruplarını belirlemek		Kavramsal	Yetkinlik genellenabilirliği (spesifik/özgün – jenerik/genel), Yetkinlik Düzeyi (örgütsel – bireysel), Yetkinlik tipi (mesleki – kişisel ve kavramsal - operasyonel) olarak ayırmıştır
Taş (1988)	Otel endüstrisindeki gerekli olan yönetim yetkinliklerinin belirlenmesi	Amerikan otel genel müdürleri	Nitel	Taş'ın (1988) çalışması, otel işletmeciliği adayları için altı temel yetkinliği şu şekilde tanımlamıştır: Kişilerarası: (i) konuk sorunlarını hassasiyetle anlama ve yönetme; (ii) etkili sözlü ve yazılı iletişim; Liderlik: (iii) işyerinde profesyonel ve etik standartları korumak; (iv) profesyonel görünüm ve duruş sergilemek; (v) olumlu ve yapıcı müşteri ilişkileri geliştirmek; (vi) çalışanlarla olumlu iş ilişkileri kurmaya çalışmak. Önem düzeyine göre derecelendirilen 36 yetkinlikten oluşan bir model geliştirilen çalışmada en önemli yetkinlik "Misafir şikâyet ve sorunlarını anlayış ve hassasiyetle yönetir" olmuştur.
Baum (1990)	Otel yöneticileri için gerekli olan yetkinlikleri belirlemek	Amerikan otel genel müdürleri	Nitel	Otel yöneticileri için en misafire ilişkin tutum ve davranışların yönetilmesi ile ilgili olduğu saptanmıştır.
Chung-Herrera vd (2003)	Otel yöneticilerin yetkinliklerini belirlemek	Üniversite mezunları	Nitel	Misafirler ile iletişim otel endüstrisinde en önemli yönetsel yetkinlik olarak saptanmıştır.
Okeyl, vd., (1994)	Yiyecek içecek Müdürü yetkinliği üzerine sektör uzmanları, eğitimciler ve öğrenciler		Nitel	Yiyecek içecek sektöründe de müşteri ilişkileri ve müşteri odaklı tutum ve davranışların en önemli yetkinlikler olduğunu göstermiştir.
Kay ve Russet (2000)	Otelde yiyecek içecek, ön büro ve satış departmanlarında beklenen önemli yetkinliklerini kıyaslamıştır	Amerika Birleşik Devletlerinde Palm Beach County otel ve motel birliği üyesi olan 56 işletme yöneticileri	Nitel	Yetkinlikler kişilerarası, yönetsel ve kavramsal yetkinlikler olarak gruplanmıştır. İş analizleri sonucu departmanların ihtiyaç duyduğu yetkinlikler işlerin doğası gereği birbirinden farklılaşırken, tüm departmanların nihai hedefi misafir memnuniyeti olan otel sektöründe her departman ve her seviyede misafir memnuniyetini sağlamaya yönelik yetkinlikler organizasyonun tamamında ihtiyaç duyulur.
Çizel vd., (2007)	Orta kademe tel yöneticilerinin yönetsel yetkinlik ihtiyacını analiz etmek	Türkiye'nin Antalya ilindeki konaklama sektöründe görev yapan 168 orta düzey yöneticisi	Nitel	Sonuç olarak, bu çalışmada önerilen boşluk analizi, yönetsel yeterliliklerdeki boşluklarla başa çıkma önceliklerinin belirlenmesine yardımcı olacak ve yöneticilerin yeterlilik gereksinimlerini belirlemek için bir çerçeve sunmaktadır.

Tablo 1. Turizm ve otelcilik sektöründe yetkinlik ölçümü ile ilgili yapılan çalışmalar (Devam)

Araştırma Künyesi	Amac	Kapsam	Yöntem	Bulgular
Shyan vd. (2011)	Otel yöneticilerinin yetkinliklerini belirlemek	Taywan'da 25 otel yöneticisi	Karma	Analitik sonuçlar, otel endüstrisindeki üst düzey yöneticilerin gerekli yeterliliklerini gösterir ve bunları genel ve teknik boyutlara, 18 yeterlilik alanına ve 107 yeterlilik endeksine ayırır. En önemli üç yeterlilik alanı "liderlik", "kriz yönetimi" ve "problem çözme"dır.
Testa ve Sipe (2012)	Hizmet liderliği yetkinlik modeli geliştirmek	Amerika'da faaliyet gösteren Restoran sektöründen 25 katılımcı, otel alanından 19 katılımcı, cazibe merkezlerinden 22 katılımcı ve turizm sektöründen 44 katılımcı (toplam 110 katılımcı)	Nitel	Otelcilik ve turizm sektöründe önemli olan yeterlilikler, iş zekası, insan zekası ve öz zekası olmak üzere 3 üst düzey kategoriye kümelennmiştir.
Wang ve Tsai (2014)	Konaklama sektöründe öğrencilerin istihdamında yetkinliklerin neler olduğunun öğrenciler ve sektör temsilcileri perspektifinden belirlenmesi	Taywan'da konaklama işletmeciliği okuyan son sınıf öğrencileri ve 15 otelin orta kademe yöneticisi	Nicel	İstihdam edilebilirlik hem kişisel yetkinlikler hem de iş yetkinlikleri ile ölçülür. Kişisel yetkinlik, kariyer planlama ve geliştirme becerileri ve temel istihdam edilebilirlikle ilişkilidir. İş yetkinliği ise liderlik, profesyonel yönetim becerileri, teknik beceriler ve temel yeterlilik (yani, iş tutumu ve kişisel özellikler) dahil olmak üzere belirli istihdam edilebilirliği ifade eder.
Stofkova vd. (2018)	Otel yöneticileri için yönetsel yetkinlik gruplarını belirlemek		Nicel	Yetkinlikleri profesyonel bilgi ve beceriler, kişisel yetkinlikler, işi yönetimi ve mesleki yetkinlikler olarak gruplamıştır.
Temizkan ve Yabancı (2020)	Otel endüstrisinin üst düzey yönetici pozisyonlarına girenken temel olarak kabul edilen temel yetkinlikleri belirlemek	Türkiye'de çalışan 243 otel müdürü ve 218 akademisyen	Karma	Temel yetkinliklerin liderlik, kişilerarası, idari ve kavramsal/yaratıcı alanlarıyla ilgili olduğunu göstermektedir.
Marneros vd. (2021)	Otel endüstrisinde başarılı bir kariyer için gerekli temel yeterlilikleri belirlemek	Kıbrıs'ta 24 eğitmen ve 198 otel profesyoneli	Nicel	Keşifsel faktör analizi tekniğini kullanarak altı temel yeterlilik faktörü belirlendi: Liderlik ve Eleştirel Düşünme, Bilgi Teknolojisi ve Finansal Analiz, İnsan İlişkileri - İletişim, Kişilerarası İletişim - Kültürel Çeşitlilik, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Profesyonel İmaj - Operasyonel Bilgi.

yapılan araştırmaların otel işletmelerinde gerekli olan yetkinlikleri ölçme çabası geçmişten günümüze devam etmektedir. Ulusal yazında Temizkan ve Yabancı (2020) ölçüm aracı ile yetkinlikleri değerlendirmişlerdir. Yapılan çalışmalarda işletmelerin güncel ve gelecek rekabet avantajı yaratabilecek veya değişen koşullara uyum sağlayabilecek, ikame edilmesi veya taklit edilmesi güç yetkinlikler ile mevcut ve gelecekteki insan kaynağı ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duyulan beceri, bilgi, davranış ve yetenekleri tanımlaması ve ölçmesi gereği ve sürekliliği vurgulanmaktadır (Chung-Herrera vd. 2003; Draganidis ve Mentzas 2006).

YÖNTEM

Araştırmanın amacına uygun olarak karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntemin avantajı birbirini destekleyen iki farklı paradigma kullanımına olanak sağlayarak nitel ve nicel yöntemin birlikte kullanımına imkân tanınmasıdır. Bu çalışmada nicel veri toplama ve analiz edilirken işlevselci paradigma kullanılmış, nitel safhalarda ise yorumlayıcı paradigma araştırmaya rehberlik etmiştir. Creswell ve Plano Clark (2011) çalışmasında eş zamanlı veya paralel tasarım olarak isimlendirilen araştırma tipolojisi için Creswell ve Plano Clark (2017) de yakınsak desen olarak adlandırılmıştır. Yakınsak desen araştırmacının nitel ve nicel verileri ve analizleri birleştirmek veya kıyaslamak ve böylece araştırılan olgunun birbirini tamamlayan veriler elde ederek olgunun daha eksiksiz şekilde anlaşılmasını ve doğrulanmasını sağlamak için kullanılır.

Yakınsak desen varyantları arasında tam entegre varyant, bir çalışmanın nicel ve nitel aşamalarını ayrı ve bağımsız tutmak yerine uygulama sırasında birbirleriyle etkileşime girmesiyle ortaya çıkar. (Creswell ve Plano Clark 2017). Araştırma deseni seçiminde hem nicel hem nitel yöntemin eş zamanlı kullanımını destekleyen yakınsak desen tercih edilmiştir. Karma araştırma tasarımında araştırmacının kullandığı veri toplama ve analiz yöntemi olarak nicel ve nitel yöntemlerin zamansal olarak sırasının eş zamanlı veya yakınsak olması ile nitel-nicel yöntemlerin birbirine göreceli önemi, baskınlığı veya eşitliği göz önü-

ne alan farklı karma desen araştırma tasarımları bulunmaktadır (Creswell 2012; Onwuegbuzie ve Leech 2007).

Çok aşamalı tasarım, temel tasarımların (yakınsak, açımlayıcı, keşfedici ve gömülü) ötesine geçen karma yöntem tasarımına bir örnektir. Aynı olguyu inceleyen birden fazla aşamaya sahip araştırma tasarımı olan çok aşamalı karma yöntem, bir olguyu, sıralı olarak birbiri ile bağlantılı nicel ve nitel çalışmaların bir yinelemesi yoluyla incelendiğinde, her yeni yaklaşım, bir önce öğrenilenler üzerine inşa edildiğinde ortaya çıkar. Çok aşamalı, diğer bir deyişle çok safhali karma yöntemde araştırmacı birbiri ile ilintili ve daha geniş çaplı bir araştırmaya hizmet eden birden çok soruya yanıt aramaktadır (Creswell ve Plano-Clark 2011).

Bu çalışmada ilk olarak otel işletmelerinde beklenen yetkinliklerin ölçüm aracı geliştirilmiş ve ardından yetkinlik ölçüm boyutlarının birbirleri ile hiyerarşik ilişki düzeyi, ilişkinin yönü ve şiddetini anlamak için yöneylem araştırması safhasına geçilmiştir. Birinci aşamada yakınsak paralel desenin tamamen entegre varyantının seçilmesinin nedeni nitel ve nicel veri toplama ve analiz aşamalarının birbirine üstünlüğünün veya önceliğinin bulunmaması ve bu aşamaların paralel yürütülmüş olmasıdır.

Birinci Aşama: Ölçek Geliştirme Süreci (Geçerlilik ve Güvenilirlik)

Otel işletmeleri için yetkinlik ölçüm aracı geliştirilmesi sürecinde Creswell ve Plano-Clark (2017) önerdiği DeVellis (2017) ölçek geliştirme yapısal sıralaması takip edilmiştir. Geliştirilmesi planlanan ölçeğe ihtiyaç olup olmadığı, neyi ölçmeye çalışacağı, ölçeğin hedef grubu ve uygulama koşulları hatta uygulama süresi gibi pek çok unsur göz önünde bulundurmak gereklidir (DeVellis 2017). Yetkinlik ölçümü ile ilgili yazın taraması yapılarak, olgunun kuramsal çerçevesi çizilmiş ve yapının davranışsal göstergeleri belirlenmiştir (Tezbaşaran 2008). Bu aşamada ölçülmek istenen yapının kuramsal temellerine göre, yapının alt boyutları var ise alt boyutlar kurama uygun olarak belirlenmiştir. Yetkinlik gruplaması Stofkova ve diğerlerinin (2018) çalışmasındaki yet-

kinlik boyutları temel alınarak oluşturulmuştur (DeVellis 2017). Alanyazın taraması sonrasında çok aşamalı karma desen araştırmasında birinci aşamada Creswell (2019) önerdiği gibi amaçlı örneklem kullanılarak yetkinlikleri işe alımda ve terfide ölçümleyen insan kaynakları yetkilileri ve alanda uzman akademisyenler ile görüşülmüştür (Crocker ve Algina 1986). Bu aşamada Antalya otellerinin insan kaynakları yetkililerinin üye olduğu İNKAY (İnsan Kaynakları Yöneticileri Derneği) aracılığı ile tipik durum örneklemesi kullanılmıştır. Antalya'da en etkili sektör olan turizm ve otelcilik sektörü yöneticilerinin üye olduğu ve evrende fazla sayıda yer alan benzer durumlar arasından incelenmek istenen olguyu açıklamaya yetecek deneyime ve bilgiye sahip olan kişilerden seçilmiştir. Bunun yanında örgütsel davranış alanında çalışan akademisyenler ile görüşmeler yapılmıştır.

Yazın taraması ve görüşmeler neticesinde yetkinliklerin ölçümü gözlemlenebilir davranışlar, tutumlar, bilgi ve becerileri kapsayan yetkinlikler olarak ölçümlemesi için oluşturulan 68 maddelik ölçek havuzu: İlişki Yönetimi 19 madde, Kişisel Yetkinlikler 17 madde, Mesleki Yetkinlikler 17 madde, Profesyonel Bilgi Beceri 15 madde olarak belirlenmiştir (Tablo 2). Genellikle ölçek geliştirme sürecinin bu aşamasında bilinemediği için çok sayıda madde ile başlamak nihai ölçeğin kuvveti iç geçerliliğinin sigortası olarak düşünülmelidir. Araştırmacıların nihai ölçek madde sayısından dört veya daha fazla katı madde sayısı ile ilk madde havuzunu oluşturmaları şaşırtıcı değildir (Creswell ve Plano Clark 2017; DeVellis 2017).

Ölçek madde havuzu oluşturulduktan ve uzmanlar ile gözden geçirdikten sonra bir diğer aşamaya geçilmiştir. Öncelikle hazırlanan ölçüm aracındaki ifadelerin anlaşılıp, anlaşılmadığı, ölçülmek istenen olguyu ölçüp ölçmediğinin test edilmesi için insan kaynakları alanında çalışan akademisyenler ve turizm sektörünün insan kaynakları yöneticilerinden oluşan bir grup pilot test çalışması yapılmıştır. Bu aşamada anlaşılmayan ve her bir boyut için toplam korelasyonu düşüren maddeler ölçekten çıkarılmıştır.

Ölçek madde havuzunu oluşturma, uzmanlar ile gözden geçirdikten sonra bir diğer aşamaya geçilmiştir. Öncelikle hazırlanan ölçüm aracındaki ifadelerin anlaşılıp, anlaşılmadığı, ölçülmek istenen olguyu ölçüm ölçmediğinin test edilmesi için insan kaynakları alanında çalışan akademisyenler ve turizm sektörünün insan kaynakları yöneticilerinden oluşan bir grup pilot test çalışması yapılmıştır. Bu aşamada anlaşılmayan ve her bir boyut için toplam korelasyonu düşüren maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Araştırmanın bir sonraki aşamasında yapı geçerliliği için Antalya'da bulunan beş yıldızlı otel işletmeleri yöneticilerinden tesadüfi örneklem ile seçilen katılımcılardan toplanan verilere öncelikle Açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve sonrasında ikinci bir örneklem ile toplanan verilere doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. AFA ve DFA için ayrı örneklemelerden farklı zamanlarda veri toplanmış ve analiz edilmiştir (Büyüköztürk vd. 2012). Antalya'da bulunan beş yıldızlı otel işletmelerine gönderilen soru formu ile gönüllülük esası ile veriler toplanmıştır.

Örneklem büyüklüğü varyansın ortadan kaldırılmasını sağlayacak kadar büyük olmalıdır. Nunnally (1978) örneklem büyüklüğü için 300'e yakın sayıda katılımcı ile başlamayı önermekte, alanyazında daha az sayıda katılımcı ile de ölçek geliştirme sürecinin tasarlandığı görülmektedir (Creswell ve Plano Clark 2017) Bu çalışmada AFA için örneklem 270, DFA için örneklem 165 kişiden oluşmuştur. İlk ölçek havuzunun 68 madde sayısı göz önüne alındığında $435 / 68 = 6,4$ katı örneklem büyüklüğü sağlanmıştır. Pandemi sonrası koşulları göz önüne alarak, sosyal mesafeye özen göstermesi sebebiyle çevrimiçi Google formlar üzerinde tasarlanan ölçeğin dijital bağlantısı İNKAY aracılığı ile Antalya'da beş yıldızlı otellerin çalışanlarına gönderilen anketlerden toplam 270 adet kullanılabilir anket analiz edilmiştir. Çevrimiçi veri toplanması sayesinde hem veri girişi kullanıcı hataları önlenmiş hem de eksik veya kayıp veri sorununu ortadan kalkmıştır.

Otellerin farklı departmanlarında çalışan 270 yöneticinin; yüzde 2 (15-20 yaş), yüzde 21 (21-30 yaş), yüzde 32 (31-40 yaş), yüzde 30 (41-50 yaş), yüzde 15 (51 yaş ve üzeri) yaşındadır. Katılım-

Tablo 2. Ölçek Madde Havuzu

Ölçek Maddesi	Ters
<i>İlişki yönetimi</i>	
1 Sosyal ortamlara kolayca girebilirim.	
2 Bir grup içinde olduğumda, genel olarak ilişkileri başlatan kişi ben olurum	
3 Yeni ilişkiler kurmak için fırsatları değerlendiririm.	
4 İnsanlar beni iyi bir arabulucu olarak görürler.	
5 İşimi yaparken kendimi doğal olarak liderlik rolleri üstlenmiş olarak bulurum.	
6 İnsanları yapmaya niyetli olmadıkları işleri de yapmaya razı edebilir misiniz?	
7 İyi bir işi ve davranışı takdir ederim.	
8 Çalışanların sahiplenme duygusunu geliştirmeyi önemli buluyorum.	
9 Farklı fikirde olduğumda karşımdakinin bakış açısını anlamaya çalışırım.	
10 Kişilerin beden dillerine bakarak duygularını sezebilirim.	
11 Bir kişi alaycı davrandığında bunu anlayabilirim.	
12 Bence, iş yerinde dürüst olmak değer görmez.	T
13 İnsanlarla ilgilenmeyi, onlara özen göstermeyi severim.	
14 Çok meşgul olduğumda bile, misafirleri fark ettiğimi onlara hissettirebilirim.	
15 Çalışanlarla iyi ilişkiler kurmak benim önceliğimdir	
16 Başkalarının bana yardım etmesini kolaylıkla sağlayabilirim.	
17 Bireysel iş yapmaktansa takım oyuncusu olmayı tercih ederim.	
18 İşlerin tamamlanması için başkalarının yardımını isteyemem.	T
19 İşyerindeki kişiler ile hangi sıklıkta tartışmaya girersiniz?	
<i>Kişisel yetkinlikler</i>	
20 Yaptığım işlerin iyi yönlerini görmeye çalışırım.	
21 Temizlik ve düzenli olmak benim için önemlidir.	
22 Yaptığım her şeyde başarılı olmayı beklerim	
23 Zor sorunların çözümleri üzerinde çalışmak bana keyif verir.	
24 Negatif olaylar günümün geri kalanını etkiler.	T
25 Beni hedefimden uzaklaştıracak hiçbir şeye izin vermem.	
26 Evde yüklendiğim stres işte sinirli olmama sebep olur.	T
27 Acil durumlarda ve baskı altında sakin kalabiliyorum.	
28 Bir hedefe ulaşmak için çabalarırken, kısa süreli bölünmeler yaşarım.	T
29 İşyerinizde fark yaratabildiğinizi düşünüyor musunuz?	
30 Hissettiğim duyguları tanımlamakta güçlük çekerim.	T
31 Zamanımı etkin yönetmekte sıkıntılar yaşarım	T
32 Kendimden memnunum.	
33 Duygusal tepkilerimi fark etmem.	T
34 İşimde kendime güvenirim.	
35 Olumsuzlukları ortadan kaldırarak işime devam edebilirim.	
36 İşyerinde mecbur kaldığım durumlarda kendi kendime yetebilirim.	
<i>Mesleki yetkinlikler</i>	
37 Yaptığım işin neleri etkilediğini bilirim.	
38 İşimi planlarken öncelikleri belirleyebilirim	
39 İşyerinde bir problemle karşılaştığımda üstesinden gelmek için birçok yol bulabilirim.	
40 Departmanım için iş planı yapabilirim	
41 İşimi yaparken planlama ve organizasyon yeteneğime güvenirim.	
42 Bir departman için operasyonel bütçe hazırlama becerim	
43 Müşterilerin şikayetlerini hızlı bir şekilde çözebilirim.	
44 İşimi yaparken bağımsız karar vermekte zorlanırım.	T
45 Kendi başıma bağımsız çalışamam.	T

cıların yüzde 23'ü (bir yıldan az), yüzde 27'si (bir-üç yıl), yüzde 17'si (üç-beş yıl), yüzde 29'u (altı-on yıl ve yüzde 4'ü (on yıldan fazla) sektör tecrübesine sahiptir. Katılımcıların yüzde 77'si Erkek ve yüzde 23'ü Kadındır. Eğitim seviyesi ise : yüzde 4 (Diplomasız), yüzde 38'i (beş-sekiz

yıllık eğitim), yüzde 33'ü (on bir-on iki yıllık eğitim), yüzde 26'sı (Yüksek öğrenim) olduğu görülmektedir.

Ölçeğin güvenilirliği için ilk olarak iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,786 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Ölçek Madde Havuzu (Devam)

Ölçek Maddesi	Ters
46 Değişime kolay uyum sağlayabilirim.	
47 İşyerimde sorunlara yaratıcı çözümler bulabilirim.	
48 İşimi yaparken inisiyatif alabilirim.	
49 Masada servis edilmesi gereken yiyecek ve içecekler varsa, bunların servisini yapan kişi ben olurum	
50 Yalnız kaldığımda iş hakkında düşünmekten kendimi alıkoyamıyorum.	
51 İşte olup biten her şeyi bilmek ihtiyacını duyar mısınız?	
52 Bitmemiş işlerle ilgilenme zorunluluğu duyarım.	
53 Misafirin her zaman haklı olduğunu düşünmüyorum.	T
<i>Profesyonel bilgi ve beceriler</i>	
54 Görüşme ve mülakat tekniklerini başarıyla kullanabiliyorum.	
55 İşimi yaparken yazılı iletişimi etkili kurabiliyorum.	
56 Müşterilerin ihtiyaçlarını tahmin edebiliyorum.	
57 Müzakere sürecinde karşılıklı anlayış ve güven önemlidir.	
58 Bir grup içinde fikirlerimi kolaylıkla paylaşabiliyorum.	
59 İşimi yaparken karlılığı arttırıcı öneriler geliştirebilirim.	
60 İşimde karar vermek için gerekli verileri toplayıp analiz edebilirim.	
61 İş performansı ölçütlerini (KPI) ve işletme raporlarını yorumlama becerim	
62 Hata yapmaksızın "aynı anda birçok şeyi" takip edebilirim.	
63 Standart ofis programlarını genel olarak kullanım becerim	
64 Excel programını kullanım seviyem	
65 Word programını kullanım seviyem	
66 PowerPoint veya diğer sunum programlarını kullanım seviyem	
67 Outlook e-mail programını kullanım seviyem	
68 Zoom, Ms teams, google meets gibi toplantı programlarını kullanım seviyem	

Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ölçekteki maddelerin varyanslarının toplamı ile genel varyansın oranlanması ile hesaplanmaktadır (Büyükoztürk 2020). Bu çalışmada AFA sonucunda açıklanan varyansın (yüzde 58,6) yeterli olduğu ifade edilebilir. Ölçekte yer alan maddelere ait faktör yüklerinin ise kabul edilebilir değerler üzerinde olduğu görülmektedir (Çokluk vd. 2021). Tablo 3'te sunulduğu üzere madde toplam korelasyon değeri 0,30'un altında madde bulunmamaktadır. Madde-toplam korelasyonu 0,30 ve daha yüksek olan maddelerin kişileri iyi derecede ayırt ettiğini belirtmiştir.

Faktör analizi yapabilmek için örneklem büyüklüğünün yeterliliğine karşılık gelen Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değeri ve maddeler arasındaki korelasyonlar 0,835 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0,60'ten büyük olması veri setinin faktör analizini yapmak için yeterli örneklem büyüklüğüne sahip olduğunu ve örneklem yapısı boyutlandırma için uygun olduğunu göstermektedir (Büyükoztürk 2020). Bartlett küresellik testi, yanıtların geçerliliğini ve uygunluğunu test eder. Başka bir deyişle, yanıtların eşit varyanslara sahip popülasyonlardan geldiğinin bir göster-

gesidir. yüzde 95'lik bir Anlamlılık düzeyi alındığında, $\alpha = 0,05$ p-değeri (Sig.) ,000 < 0,05 hesaplanan ki-kare istatistiğinin anlamlı çıkması, verilerin analize uygunluğunu gösterir (DeVellis 2003; Büyükoztürk 2020).

Açımlayıcı faktör analizi ile ölçek maddelerinin sadeleştirilmesi sonucu elde edilen 12 maddelik ölçek, doğrulayıcı faktör analizi yapılarak ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğini teyit etmek amacıyla 165 kişilik farklı bir örnekleme uygulanmıştır. Pandemi sonrası koşulları göz önüne alarak, sosyal mesafeye özen göstermesi sebebiyle çevrimiçi Google formlar üzerinde tasarlanan ölçeğin dijital bağlantısı İNKAY aracılığı ile Antalya'da beş yıldızlı otellerin çalışanlarına gönderilmiştir. Smart-PLS programının çalışma prensibi olarak örneklemin ölçekteki ifade sayısının on katına ulaşılması beklenir (Doğan 2019). Bu çalışmada geliştirilen ölçekte yer alan toplam 12 ifade x 10 kat hesaplaması ile gereken örneklem büyüklüğü 120 kişi olmaktadır. Bu araştırmanın bu aşamasına 165 katılımcıdan kullanılabilir veri toplanmıştır.

Doğrulayıcı faktör analiz yapılan ikinci örnekleme ise 19 farklı departmanda çalışan 165 kişi-

Tablo 3. Açımlayıcı Faktör Analizi Tablosu

	MY	İY	PBB	KY
1. Bir grup içinde olduğumda, genel olarak ilişkileri başlatan kişi ben olurum.		0,715		
2. Sosyal ortamlara kolayca girebilirim.		0,632		
3.Yeni ilişkiler kurmak için fırsatları değerlendiririm.		0,660		
4. Yaptığım işlerin iyi yönlerini görmeye çalışırım.				0,539
5. Temizlik ve düzenli olmak benim için önemlidir.				0,620
6. Yaptığım her şeyde başarılı olmayı beklerim.				0,919
7. İşimi planlarken öncelikleri belirleyebilirim.	0,665			
8. Yaptığım işin neleri etkilediğini bilirim.	0,710			
9. İşyerinde bir problemle karşılaştığımda üstesinden gelmek için birçok yol bulabilirim.	0,700			
10. Görüşme ve mülakat tekniklerini başarıyla kullanabiliyorum.			0,527	
11. İşimi yaparken yazılı iletişimi etkili kurabiliyorum.			0,576	
12. Müşterilerin ihtiyaçlarını tahmin edebiliyorum.			0,771	
TOPLAM	2,33	2,32	1,33	1,06
% Açıklanan Varyans	19,41	19,29	11,06	8,84

nin yaşları yüzde 18'i (21-30 yaş), yüzde 44'ü (31-40 yaş), yüzde 30'u (41-50 yaş), yüzde 8'i (51 yaş ve üzeri) arasında değişmektedir. Katılımcıların iş deneyimi açısından yüzde 6'sı (üç yıldan az), yüzde 15'i (üç-beş yıl), yüzde 15'i (altı-on yıl) ve yüzde 64'ü (on yıldan fazla) deneyime sahiptir. Ayrıca, yüzde 66'sı Erkek, yüzde 34'ü Kadın, eğitim düzeyi açısından ise yüzde 4 (beş-sekiz yıllık eğitim), yüzde 30'u (on bir – on iki yıllık eğitim), yüzde 66'sı (Yüksek öğrenim) sahibidir.

Doğrulamalı Faktör analizi için çevrim içi toplanan ham veriler, Google forms excel raporu ile sisteminden çekilmiş, SPSS programı kullanılarak düzenlenmiş ve Smart PLS programı ile analiz edilmiştir. PLS kelimesinin açılımı olan Partial Least Squares'in Türkçe karşılığı Kısmi En Küçük Kareler (KEKK) yöntemidir. KEKK analiz yöntemi sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda gözlenen ve örtük değişkenler arasındaki karmaşık ilişkileri modellemek için sıklıkla kullanılmaktadır (Hwang ve Takane 2014; Sarstedt vd. 2019; Dash ve Paul 2021; Aybek ve Karakaş 2022). Araştırmacılar, KEKK Yöntemini, istatistiksel gücünün yanı sıra, örneklem büyüklüğü

ve normallik gerekmemesi ve kullanıcı dostu yazılım nedeniyle tercih etmektedirler (Sarstedt vd. 2014; Sarstedt vd. 2016; Hair vd. 2017; Dash ve Paul 2021; Aybek ve Karakaş 2022)

KEKK – YEM (PLS-SEM) tabanlı doğrulamalı faktör analizinde beta değerlerinin boyutların altında yer alan her bir madde için 0,3'ün üzerinde olması maddelerin doğru boyutun altında yer aldığını kanıtlamaktadır, T değeri beta katsayısına göre hesaplanmaktadır ve beta değerinden büyük olması gerekir, Bias değeri incelendiğinde kurulan model içinde yer alan maddelerin sapma değerlerinin 0,1'den düşük olması örneklemin kendi içinde tutarlılığını göstermektedir, İki yönlü testte yüzde 95 güven aralığında en uç örneklerin beta değerlerinin değişimi incelenmiştir, Beta değerinin sapma aralığının minimum olması örneklemin homojen dağıldığını göstermektedir, En yüksek sapma gözlemlenen KY,s2 <- KY maddesinin minimum -0,238 ve maksimum 0,776 aralıkta olduğu görülmektedir, Sapmanın en yüksek olduğu bu maddede p değerinin (0,043) anlamlı çıkmış olması sapmanın kabul edilebilir olduğunu göstermektedir, P değerinin 0,05'in

Tablo 4. Doğrulayıcı Faktör Analizi Faktör Yükleri Tablosu

	<i>Beta değeri</i>	<i>T değeri</i>	<i>Bias</i>	<i>2.5%</i>	<i>97.5%</i>	<i>p</i>
İY,s5 <- İY	0,614	3,308	-0,058	0,200	0,829	0,001
İY,s9 <- İY	0,613	2,921	-0,019	-0,003	0,850	0,004
İY,s13 <- İY	0,862	5,990	-0,043	0,588	0,990	0,001
KY,s2 <- KY	0,402	1,682	0,009	-0,238	0,776	0,043
KY,s6 <- KY	0,708	3,279	-0,057	0,072	0,895	0,001
KY,s14 <- KY	0,725	4,069	-0,046	0,297	0,927	0,001
MY,s7 <- MY	0,703	6,765	-0,009	0,408	0,837	0,001
MY,s11 <- MY	0,738	8,725	-0,008	0,505	0,847	0,001
MY,s15 <- MY	0,556	3,553	-0,019	0,106	0,738	0,001
PBB,s4 <- PBB	0,720	8,166	-0,005	0,512	0,858	0,001
PBB,s8 <- PBB	0,739	9,320	-0,008	0,532	0,845	0,001
PBB,s12 <- PBB	0,627	4,285	-0,021	0,295	0,814	0,001

altında olması yüzde 95 güven aralığında maddenin anlamlı olduğunu göstermektedir. İlişki Yönetimi boyutunun altında yer alan toplam üç maddenin beta değerleri 0,3'ün üzerinde bulunup, maddelerin bu boyut altında uyumlu şekilde yer aldıkları tespit edilmiştir. Benzer şekilde Kişisel yetkinlikler boyutu, Mesleki yetkinlikler boyutu ve profesyonel Bilgi Beceri boyutu incelendiğinde beta katsayılarının her bir boyut altında yer alan maddeler için 0,3'ün üzerinde olması her bir boyutun altındaki maddelerin doğru boyut ile ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Geliştirilen ölçeğin yapı geçerliliğini teyit etmek amacıyla yakınsama geçerliliği ve ayrışma geçerliliğine değeri bakılmaktadır. Yakınsama geçerliliği ölçüm aracındaki ifadelerin birbiriyle ve oluşturdukları faktörlerle ilişkili olduklarını ifade ederken, ayrışma geçerliliği ifadelerin kendi faktörleri dışındaki faktör yapılarıyla daha az ve düşük seviyede ilişkide olması anlamına gelmektedir (Yaşoğlu 2017). Yakınsama geçerliliğin sağlanması için AOV (Açıklanan Ortalama Varıans) değerinin, BG (Bileşik Güvenirlik) değerinin

den küçük; 0,50'den büyük olması beklenir (Hair vd. 2010). Bununla birlikte, BG 0,60'tan büyük olduğunda ya da BG değeri AOV değerinden büyük olduğunda, AOV'nin 0,50'den küçük değerleri de yakınsak geçerlilik olduğunu göstermektedir (Fornell ve Larcker 1981; Hair vd. 2010; Yıldırım vd. 2022). Örneklem büyüklüğü arttıkça birleşik güvenilirlik ve AOV değerleri artar, KEKK analiz yöntemi uç değerler ve eksik değerler olmadığı için KEKK analizinde normal dağılım şartı aranmaz, Birleşik güvenilirlik ve AOV değerlerinin daha düşük çıkması kabul edilebilir (Sarstedt vd. 2014; Sarstedt vd. 2016; Hair vd. 2017; Dash ve Paul 2021; Aybek ve Karakaş 2022). Fornell-Larcker testi, AOV karekökünün değerini, başka herhangi bir yapının en yüksek korelasyon değerine kıyasla herhangi bir sütun veya satırda en yüksek değeri gösteren yapı korelasyon değeri ile karşılaştırmak için yapılan bir analizdir (Hair vd. 2016). Tablo 5'de sunulduğu üzere değişkenlerin birbirleri arasındaki, diğer bir deyişle iki örtük değişken arasındaki yakınsama değerinin her boyutun AOV değerinin karekökünden

Tablo 5. Yapı Geçerliliği Test Sonuçları

	IY	KY	MY	PBB	Birleşik Güvenilirlik (CR)	Ortalama Açıklanan Varyans (AVE)
IY	0,706				0,744	0,498
KY	0,142	0,629			0,650	0,396
MY	0,212	0,453	0,670		0,707	0,449
PBB	0,271	0,042	0,446	0,697	0,739	0,486

küçük olması boyutların ayrışmasını olduğunu, yakınsama olmadığını teyit etmektedir (Hair vd. 2016; Kamis vd. 2020).

İkinci Aşama: Yöneylem Araştırması

Bu çalışmada çok kriterli karar verme Tekniklerinden biri olan DEMATEL yöntemi kullanılmıştır. DEMATEL, karmaşık ve birbiri ile ilişkisi olan faktörlerden oluşan yapısal modelleri kurmak, bu modelleri analiz etmek için kullanılan bir tekniktir (Wu ve Lee 2007; Merdivenci ve Karakaş 2020). DEMATEL yönteminin en önemli avantajı faktörlerin birbirleri arasındaki doğrudan ve dolaylı etkileri analiz ederek araştırmacının faktörlerin birbirleri arasında ve üzerinde karşılıklı veya tek yönlü etkilerini açıkça anlamasını sağlamasıdır (Sheng-Li vd. 2018).

DEMATEL çalışmasına katılarak yetkinlik boyutlarının birbiri ile ilişkisi, hiyerarşisi, etki düzeyi hakkında görüş alınacak uzmanların sektöründe en az iki yıl deneyimli olması, insan kaynakları departmanında veya diğer departmanlarda yönetici pozisyonunda çalışıyor olması, işe alım ve terfi aşamalarında yetkinlikleri değerlendirecek adayların pozisyona uygunlukları konusunda karar verebilecek deneyime sahip olması gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmelerde 33 uzmandan 24'ü İnsan kaynakları departmanında iş tanımı olarak işe alma, atama yükseltme işleri ile aktif çalışan kişilerden oluşmaktadır. Diğer katılımcılar otel işletmelerinin en fazla personel sayısına sahip olan odalar bölümü yöneticilerinden oluşmaktadır. Odalar bölümü Ön Büro, Misafir İlişkileri, Kat Hizmetleri departmanlarının çatı yapısıdır ve otel işletmelerinde en kalabalık personel

sayısına sahip departmanlardır, Otel işletmeleri restoran veya mutfak birimleri olmadan da hizmet verebilirken odalar bölümü olmadan otel işletmelerinden söz edilmesi mümkün değildir. Bu çalışmada DEMATEL uzman görüşü veren erkek katılımcıların deneyim süresi 15,4 yıl, kadın katılımcıların 13,1 yıl ve tüm katılımcıların ortalama deneyim süresi 13,8 yıldır. Araştırmanın konusu olan faktörlerin aralarındaki ilişkiyi ortaya çıkartmak için uzman görüşü alınarak her seferinde iki kriterin birbirine olan etkisini ve etki düzeyini ölçen bir form ile direk ilişki matrisi oluşturulmuştur,

İlk adımda araştırmacılara DEMATEL yönteminin ilişki yönü ve şiddetini ölçmeye yönelik gönüllü bir çalışma olduğu açıklanarak uzman oldukları otel işletmeciliği insan kaynakları alanında yetkinlik boyutlarının birbirine olan etki düzeyi ve şiddeti hakkında görüşleri istenmiştir,

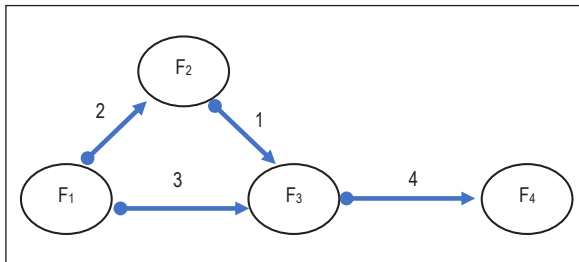
DEMATEL soru formunda satır ve sütun sayısı birbirine eşit kare $n \times n$ matris yapısı kullanılarak her boyutun birbirine olan etki düzeyi sıfır ile dört arasında değer alırken matrisin köşegen değerleri "0" dır, Matriste her "i, j" elemanı i kriterinden j kriterine olan etki düzeyini ifade eder, Katılımcılardan elde edilen k adet matrisin a_{ij} denklemleri kullanılarak ortalaması hesaplanır, Burada katılımcılar bir kriterin diğer kriteri ne derece etkilediğini göstermiş olur (Falatoonitoosi vd. 2013; Karaoğlu-Şahin 2016; Merdivenci ve Karakaş 2020)

$$a_{ij} = \frac{1}{H} \sum_{k=1}^H x_{ij}^k \quad A = [0 \cdots X_{1n} \vdots \vdots X_{n1} \cdots 0]$$

DEMATEL analizinin ilk verileri olarak $A = [a_{ij}]$ elde edilen doğrudan ilişki matrisine orijinal ortalama matris de denir, A , bir kriterin uyguladığı ve diğer kriterlerden aldığı doğrudan ilk etkileri gösterir. Eğer $a_{ij} \leq 1$ ise faktörler birbirinden bağımsızdır, neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır, Bu aşamada, Şekil 1’de örneği sunulan, faktör çiftleri arasındaki neden-sonuç ilişkisini gösteren etki haritası görselleştirilerek yapının mantıksal haritası elde edilir, F yapının içinde bir faktörü temsil eder ve örneğin F_1 ’den F_2 ’ye okun yönü ilişkinin yönünü, üzerindeki rakam ise ilişki şiddetini temsil eder,

Tüm katılımcıların görüşlerinin bulunduğu DEMATEL soru formları excel dosyasına işlenerek alınan aritmetik ortalama hesaplaması Tablo 6’da sunulmuştur,

Doğrudan ilişki matrisi, diğer deyişle A matrisinin bozulmasını en aza indirmek için normalleştirme yapılmalıdır, Bu aşamaya gelindiğinde aşağıdaki “ D ” ve “ S ” denklemleri kullanılarak doğrudan ilişki matrisi düzenlenerek normalleştirilmiş ilişki matrisi haline getirilir, Normalleştirme yapılırken öncelikle S katsayısının belirlenmesi için matristeki her bir satır yatay olarak toplanır ve en büyük satır toplamı değeri S değeri olarak alınır, Matriste her i sütununun dikey olarak toplamı alındığında sonuç değer “ i ” kriterinin üzerindeki toplam etkiyi gösterir ve bu değerler den en büyüğüne sahip olan en fazla etkiyi gösteren faktördür, Doğrudan ilişki matrisinin her bir değeri, S katsayısına bölünerek normalleştirilmiş doğrudan ilişki matrisi “ D ” değeri elde edilir, Normalleştirilmiş ilişki matrisinde her hücre sıfır ile bir arasında değer almakta ve

Şekil 1. Etkileşim Haritası

doğrudan ilişki matrisinde olduğu gibi köşegeni oluşturan hücrelerin değeri “0” olmaktadır.

$$D = \frac{A}{S} \quad S = \frac{1}{1 \leq i \leq n \max \sum_{j=1}^n a_{ij}} \quad i, j = 1, 2, \dots, n$$

Yatay toplanılardan en büyük olan Profesyonel Bilgi Beceri satırının toplamı 9,53 olduğu tespit edilmiş ve hesaplanan aritmetik ortalamalar bu sayıya bölünür. Normalleştirilmiş ilişki matrisi oluşturulduktan sonra aşağıda belirtilen denklemler kullanılarak “ T ” toplam ilişki matrisi oluşturulur, Denklemden birim matrisi “ I ” ile belirtilmiştir, Toplam ilişki matrisi (T), birim matrisin (I) normalleştirilmiş ilişki matrisinden çıkarılması ve tersi ile çarpılması sonucu oluşur,

$$D^m = [0]_{n \times n} (I + D + D^2 + D^3 + \dots + D^m) = (I - D)^{-1}$$

$$T = [t_{ij}] = \sum_{i=1}^{\infty} D^i = D(I - D)^{-1} \quad i, j = 1, 2, 3 \dots n$$

Toplam ilişki matrisi (T), birim matrisin (I) normalleştirilmiş ilişki matrisinden çıkarılması ve tersi ile çarpılması sonuç matrisinin oluşturulmasını sağlar.

Etki yönünün, birbirine etki eden ve birbirinden etkilenen faktör kümelerinin belirlenmesi ve etki derecelerinin hesaplanması için toplam ilişki matrisinin satırlarının yatay ve sütunlarının dikey toplanmaları alınır, Her satır ve her sütun birbirinden ayrı olarak toplanır ve satır toplanmaları için “ D ” vektörü, sütun toplanmaları için “ R ” vektörü oluşturulur.

$$D = [D_i]_{n \times 1} = \left(\sum_{j=1}^n t_{ij} \right)_{n \times 1} \quad R = [R_j]_{1 \times n} = \left(\sum_{i=1}^n t_{ij} \right)_{1 \times n}$$

Elde edilen D ve R değerleri ile hesaplanan $D+R$ ve $D-R$ değerleri her bir faktörün etkisi ve diğer faktörlerle ilişki düzeyi belirlenir, (D_i-R_i) değerlerinden negatif olanlar etkilenen grubu oluştururken pozitif olanlar ise etkileyen grubu oluşturur, Nedensel ilişki matrisinde, $D + R$ yatay eksen ve $D-R$ dikey eksenindedir, $D - R$ değerinin negatif olduğu durumlarda o faktörün

Tablo 6. DEMATEL cevap ortalamaları ve Toplam İlişki Matrisi

Cevap ortalamaları	PBB	KY	İY	MY	Toplam
PBB		3,32	2,76	3,44	9,53
KY	2,91		3,09	2,82	8,82
İY	2,47	3,00		2,44	7,91
MY	3,35	2,50	2,26		8,12
Toplam İlişki Matrisi	PBB	KY	İY	MY	
PBB	3,36	2,63	2,45	2,62	
KY	2,46	3,24	2,34	2,45	
İY	2,25	2,30	2,93	2,24	
MY	2,36	2,32	2,17	3,10	

diğer faktörlere göre daha düşük bir etkiye ve önceliğe sahip olduğu ve etkilenen faktör olduğu anlaşılır, D + R değerleri, faktörler arasındaki ilişkinin düzeyini gösterir ve D + R değeri yüksek olan faktörler diğer faktörler ile daha fazla, düşük D + R değerine sahip faktörler ise diğer faktörler ile daha az ilişkili olduğu anlaşılır.

Etki yönünün belirlenmesi ve etki derecelerinin hesaplanması için toplam ilişki matrisinin satırlarının yatay ve sütunlarının dikey toplamaları alınarak hesaplanan satır toplamaları "D" vektörü ve sütun toplamaları "R" vektörü Tablo 7'de sunulmuştur.

Etki ilişki haritası oluşturulurken faktörlerin etki düzeyinin gösterilebilmesi için bir eşik de-

Tablo 7. DEMATEL İlişki Yönü ve Derecesi Hesaplama Tablosu ile eşik değer

	PBB	KY	İY	MY	D
PBB	2,36	2,63	2,45	2,62	10,07
KY	2,46	2,24	2,34	2,45	9,48
İY	2,25	2,30	1,93	2,24	8,72
MY	2,36	2,32	2,17	2,10	8,96
R	9,43	9,49	8,90	9,41	
					2,33
					EŞİK
					DEĞER

ğerin belirlenmesi gerekir. Eşik değerin belirlenmesinde iki alternatif yol bulunmaktadır. İlki araştırmacının uzman görüşüne başvurusudur. Ancak burada uzman görüş sayısının çok olması durumunda eşik değerin tespiti zorlaşabilmektedir. Bu durumda eşik değerin belirlenmesinde toplam ilişki matrisinin aritmetik ortalaması (W_i) da alınabilir.

$$W_i = \sqrt{[(r_i + c_j)]^2 + [(r_i - c_j)]^2} W_i = \frac{W_i}{\sum_{i=1}^n W_i}$$

Eşik değerin belirlenmesi diyagram çizilirken oluşabilecek karmaşıklık engellemesi bakımından önemlidir. Diyagramın yatay eksenine D+R (önem derecesi), dikey eksenine D-R (ilişki derecesi) değerleri yerleştirilir. Eşik değerin üzerindeki faktörler etkileyen olarak belirlenir ve diyagramda etki yönü ok ile belirtilir. Herhangi bir faktörün kendisini de etkilemesi durumu varsa diyagramda gösterilir. Okların yönü, etkileyenden etkilenene doğru oluşturulur.

Etki ilişki haritası oluşturabilmek için toplam ilişki matrisinin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanan eşik değer Tablo 7'de sunulmuştur.

İlişki yönü ve düzeyini belirlemek için öncelikle Tablo 7. DEMATEL ilişki yönü ve derecesi hesaplama tablosundaki D ve R değerleri alın-

mış, daha sonra D+R ve D-R hesaplamaları yapılmıştır, D+R sonucu önem derecesini gösterirken, D-R ilişki derecesini göstermektedir.

Profesyonel Bilgi Beceri D+R değeri en yüksek olduğu için en çok etkileyen faktörün Profesyonel Bilgi Beceri yetkinlik grubu olduğu görülmüştür. D-R değerlerinden negatif olan Kişisel Yetkinlik, İlişki Yönetimi ve Mesleki Yetkinlik grupları Profesyonel Bilgi Beceri yetkinlik grubundan etkilenmektedir. Profesyonel Bilgi Beceri D-R değeri pozitif olduğu için etkileyen faktördür. Ancak DEMATEL eşik değer tablosunda sunulan eşik değer olan 2,33'ten küçük olduğu için, Profesyonel Bilgi Beceri yetkinlik grubu aynı zamanda etkilenen faktördür. Toplam ilişkinin yönü ve derecesinin hesaplanmasından sonraki aşama her yetkinlik grubunun ağırlığının hesaplanması her yetkinlik grubunun D+R değeri, için D+R kolonunun toplamı olan 74,47'ye bölünerek yapılan hesaplama Tablo 8'de sunulmuştur.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma sonucunda hem sektör profesyonellerinin kullanımına yönelik ölçüm aracı üretilmiş hem de araştırmacıların farklı araştırma yöntemlerini bütünsel tasarım ile kullanabileceği bir örnek yapı sunulmuştur. Yöntemsel olarak bir yenilik getirmekte ve tekli çok safhalı karma yöntem içinde yakınsak desen tam entegre var-

Tablo 8. DEMATEL İlişki Yönü ve Derecesi Tablosu

	D	R	D+R	D-R	etki yönü	etkileme ağırlığı
PBB	10,07	9,43	19,51 en çok etkileyen	0,638	etkileyen ve etkilenen	26,2%
KY	9,48	9,49	18,97	-0,004	etkilenen	25,5%
İY	8,72	8,90	17,62	-0,179	etkilenen	23,7%
MY	8,96	9,41	18,37	-0,455	etkilenen	24,7%
			Toplam 74,47			

yant ile yöneylem araştırmasını sıralı olarak kullanan bir araştırma tasarımı ile turizmde yapılan ölçüm aracı geliştirme çalışmaları için ve ölçek geliştirme sürecine yönelik yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Özellikle çok kriterli karar verme yöntemlerinin birisi olan DEMATEL yöntemin ölçüm aracı geliştirme sürecinden sonraki safhada araştırmalara dahil edilmesinin faydası araştırmacılara tanıtılmıştır.

Bu araştırmanın ürünü olan ölçeğin sektör uzmanları tarafından kullanımı ile kurumun işgücü planlamasında öncelikli olarak mevcut çalışanların yetkinlik ısı haritası tespit edilebilir, işgücü açığı veya fazlalığı yetkinliklerin seviyesi ile ilişkilendirilebilir ve “daha azla daha çok” yaklaşımı çerçevesinde uygun yetkinliklere sahip uygun sayıda çalışanın ilgili pozisyonlara konumlandırılması yapılabilir. Bunun yanında işe alımda pozisyonun ihtiyaç duyduğu yetkinliklere uyum aranırken, iç temin yolu ile terfi mekanizmasında bir üst pozisyonun gerektirdiği yetkinliklere kişinin haiz olup olmadığı ölçümlenebilir, bu ölçümün doğal sonucu olarak McClelland’ın yetkinlik bazlı yaklaşımının üçüncü fayda alanı olan kurumun eğitim ihtiyaç analizi oluşturulabilir.

Yetkinlik temelli insan kaynakları stratejik yaklaşımıyla kurumlar mevcut çalışanlarının yetkinlik ısı haritası sayesinde kurumun zayıf ve güçlü yönlerini, sektörde farklılaştığı alanları tespit ederek performans değerlemesinde bu alanlara dair kilit performans göstergeleri belirleyerek ödül ve takdir mekanizmaları sayesinde McClelland’ın üç ihtiyaç teorisinde öne çıktığını savunduğu başarı ihtiyacını vurgulayarak, kurum içi performans ölçümünde ve ödül sisteminde kurumun hizmet kalitesine yansıyacak farklılıkları pekiştirebilir. Kurum çalışanlarının yetkinlik ısı haritası aynı zamanda kişilerin bir üst veya çapraz üst pozisyonlara geçiş için ihtiyaç duydukları eğitim ihtiyacına hizmet ettiğinden kurumun stratejik kariyer planlaması yapmasına ve bu sayede kurum içindeki yetkin çalışanların tutundurma ve geliştirme hedefine yönelik çalışmalara olanak sağlayacaktır. Bu yaklaşım sayesinde kurumlar hem yetkin çalışanlarını elde tutacak kariyer planlamasını, hem çalışanların

yetkinliklerini arttırarak halef planlamasını yapma olanağına sahip olacaklardır.

Otel işletmeleri, az bulunan, değerli, taklit edilmesi güç ve ikame edilemez çalışanları olan iş ortakları sayesinde rakiplerinden daha iyi performans gösterebilirler. Yetkin çalışanları cezbederek, işe alarak, elde tutarak ve yetkinliklerini daha da geliştirerek rekabet avantajını sürdürebilirler. Draganidis ve Mentzas’ın (2006) çalışmasında öne sürüldüğü üzere otel işletmelerinin rakiplerinden farklılaşması için taklit edilmesi veya ikame edilmesi güç yetkinlikte insan kaynağı ihtiyacı, sektörün değişen gelişen ihtiyaçlarına uyum sağlaması ve hatta gelecekte değişmesi öngörülen koşullara uyum stratejilerinin geliştirilmesi için mevcut ve gelecekteki insan kaynağının sahip olması istenen, yetkinliklerin tanımlanması ve planlaması yapılabilir. Yetkinlik ölçümü hem durum tespiti hem gelişim stratejisi hem de gelişim için atılacak adımların süre, yön ve şiddetinin tespiti açısından önemlidir, Profesyonel Bilgi ve Beceriler en yüksek etki düzeyine (yüzde 26,2) sahip ve ayrıca hem diğer üç boyutu etkileyen hem de diğer üç boyuttan etkilenen faktör olarak kurumların farklılaşma stratejilerinin temelini oluşturmalıdır. Her otel işletmesi kendi hizmet kalitesini, misafire verdiği konfor sözünü dikkate alarak profesyonel bilgi ve beceri gelişimine yatırım yaparak insan kıymetlerinin yetkinliğini arttırmalıdır.

En yüksek etki düzeyine sahip Profesyonel Bilgi ve Beceriler boyutu otel işletmelerinde müşteri (misafir) ihtiyaçlarını tahmin edebilme yetkinliğinin ölçümü açısından Sandwith (1993), Katz’ın (1955) çalışmasında önerdiği gibi değişen sektör ihtiyaçlarına uyum sağlama stratejisine de hizmet etmektedir, Ölçüm aracı, yetkinlik skorunun hesaplanması, dört boyutlu yapı ise hangi alanlarda yetkinliklerin geliştirilebileceğini ve eğitim ihtiyacını tespit etme aracı olarak kullanılabilir. Kurum içi terfi aşamasından önce kişinin bir üst pozisyona yetkinlik uyumu tespit edilerek hem kariyer yönetimi yapılabilir hem de eğitim ihtiyacı tespit edilerek insan kaynağı geliştirilmesi planlanabilir.

Değişen misafir beklentilerine uyum sağlayacak şekilde yetkinliklerin geliştirilmesi ve güç-

lendirilmesi için yetkinlik bazlı ölçümlemenin sektöre yönelik yapılması gereklidir. İşe alım sürecinde adayın mevcut yetkinliklerinin pozisyonun ihtiyaç duyduğu yetkinlikler ile uyumu gözetilerek en yetkin adayın işe alımı yapılmakta, işe alım sonrası hangi yetkinlik boyutlarında gelişim ihtiyacı olduğu işe alım sırasında belirlenmektedir. Eğitim içeriği hazırlanmasında geliştirilecek yetkinliği ortalama performanstan ayıran üstün performans kriterlerine dayandırılır.

Kurum içi örgütsel yedekleme ve iç temin açısından profesyonel bilgi becerilerin varlığı hijyen faktörü olarak düşünülürse, kişisel yetkinliklerin ön plana çıkarıldığı bir örgütsel yedekleme planı ile iç temin sürecini yürütmek üzere insan kıymetlerinin kişisel yetkinliklerine ve mesleki yetkinliklerine yatırım yapılması önerilir. İlişki yönetimi yetkinlik boyutu bu sıralamada en az etkili boyut olsa da etki düzeylerinin birbirine bu derece yakın olması nedeniyle göz ardı edilmemeli ve kurum içi iletişim, iş birliği ve bilgi akışını destekleyen sistem ve kurum kültürü oluşturulmalı ve geliştirilmelidir. Dış teminde aynı önceliklendirme kullanılarak kişinin profesyonel bilgi ve becerilerine daha fazla ağırlık verilmesi, kişisel yetkinliklerin işe alım aşamasında ölçülmesi, mesleki yetkinliklerin tazeleme eğitimleri ile tamamlanması, ilişki yönetimi için kurumun sistemlerinin işletilmesi önerilir.

KAYNAKÇA

- Agut, S. ve Grau, R. (2002). Managerial Competency Needs And Training Requests: The Case of The Spanish Tourist Industry, *Human Resources Development Quarterly*, 13 (1): 31–52. Doi:10.1002/Hrdq.1012.
- Andrades, L. Ve Dimanche, F. (2017). Destination Competitiveness in Russia: Tourism Professionals' Skills And Competences, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31 (2): 910-930. Doi:10.1108/Ijchm-11-2017-0769.
- Ashley, R. A., Bach, S. A., Chesser, J. W., Ellis, E. T., Ford, R. C., Lebruto, S. M., Milman, A., Pizam, A., Quain, W. J. (1995). A Customer-Based Approach to Hospitality Education, *Cornell Hotel And Restaurant Administration Quarterly*, 36(4): 74–79.
- Avcı, N. (2015). Otel İşletmelerinde Yönetici Yetkinliklerinin Analizi: İzmir Örneği, *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26 (1): 7-16.
- Aybek, G. ve Karakaş, H. (2022). Use The Silver Bullet on The Right Beast: A Guide on Usage of Pls-Sem In Tourism And Gastronomy Studies, *Advances in Hospitality And Tourism Research*, 2, 327-336.
- Baum, T. (1990). Competencies for Hotel Management: Industry Expectations of Education, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 24: 13–16.
- Baum, T. (1991). Management Trainees in The Hotel Industry: What Do Danagers Expect? *Journal of European Industrial Training*, 152: 3–8.
- Bayraktar, O. (2018). Çalışan Yetkinliklerine Kavramsal bir Yaklaşım, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(33): 301-314
- Bharwani, S. ve Talib, P. (2017). Competencies of Hotel General Managers: A Conceptual Framework, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 291: 393–418. Doi:10.1108/Ijchm-09-2015-0448
- Boyatzis, R. E. (1982). *The Competent Manager: A Model for Effective Performance*. New York: John Wiley and Sons.
- Bagozzi, (1980) Salespeople and Their Managers: An Exploratory Study of Some Similarities and Differences, *Sloan Management Review*, 21(Winter): 15-26.
- Breiter, D. ve Clements, C. J. (1995). Hospitality Management Curricula for The 21St Century, *Hospitality And Tourism Educator*, 8(1): 57–60.
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Chung-Herrera, B., Enz, C. ve Lankau, M. (2003). Grooming Future Hospitality Leaders: A Competencies Model, *Cornell Hotel And Restaurant Administration Quarterly*, 44 (3): 17–26.
- Çizel, B., Anafarta, N. ve Sarvan, F. (2007). An Analysis of Managerial Competency Needs in The Tourism Sector: The Case of Turkey, *Tourism Review*, 62 (2): 14–22. Doi:10.1108/16605370780000310.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik Spss ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research Planning, Conducting And Evaluating Quantitative And Qualitative Research*. Boston, MA: Pearson Education Inc.
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2011). *Designing And Conducting Mixed Methods Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W. ve Clark, V. L. P. (2017). *Designing And Conducting Mixed Methods Research*. Sage Publications.
- Crocker, L. ve Algina, J. (1986). *Introduction to Classical And Modern Test Theory*. New York: Holt, Rinehart And Winston, Inc.
- Dash, G. ve Paul, J. (2021). Cb-Sem Vs Pls-Sem Methods for Research in Social Sciences And Technology Forecasting, *Technological Forecasting And Social Change*, 173, 121092. Doi:10.1016/J.Techfore.2021.121092.
- Davis, P., Naughton, J. ve Rothwell, W. (2004). New Roles And New Competencies for The Profession, *Training And Development Journal*, 58(4): 26-36.

- Delamare Le Deist, F. Ve Winterton, J. (2005). What Is Competence?, *Human Resource Development International*, 8 (1): 27-46.
- Devellis, R. (2003). *Scale Development: Theory And Application*. New York, Ny: Sage.
- Devellis, R. F. (2017). *Scale Development: Theory And Applications*. Thousand Oaks, Ca: Sage.
- Doğan, D. (2019). *Smartpls ile Veri Analizi*. Ankara: Zet Yayınları.
- Draganidis, F., Mentzas, G. (2006). Competency Based Management: A Review of Systems And Approaches, *Information Management and Computer Security*, 14 (1): 51-64.
- Falatoonitoosi, E., Leman, Z., Sorooshian, S. ve Salimi, M. (2013). Decision-Making Trial And Evaluation Laboratory, *Research Journal of Applied Sciences, Engineering And Technology*, 5: 3476-3480. Doi:10.19026/Rjaset.5.4475
- Enz, C.A., Renaghan, L.M. ve Geller, N. (1993). Graduate level education: a survey of stakeholders. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 34 (4): 90-95.
- Erdoğan, N., (1988). Kariyer Geliştirmede Uzman Sistemlerin Federasyonu ve Bir Örgütsel Yedekleme Modeli, (*Basilmanış Doktora Tezi*). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Structural Equation Models With Unobservable Variables And Measurement Error: Algebra And Statistics, *Journal of Marketing Research*, 18(3): 382-388.
- Godbout, A. (2001). Managing Core Competencies: The Impact of Knowledge Management On Human Resources Practices in Leading Edge Organizations, [Http://www.scoop.com/ki/articles/godbout/godbout05.htm](http://www.scoop.com/ki/articles/godbout/godbout05.htm), Erişim Tarihi: 2 Nisan 2001.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. ve Sarstedt, M. (2016). *A Primer On Partial Least Squares Structural Equation Modeling Pls-Sem*. Sage Yayınları.
- Hair, J. F., Hollingsworth, C. L., Randolph, A. B. ve Chong, A. Y. L. (2017). An Updated And Expanded Assessment of Pls-Sem in Information Systems Research, *Industrial Management and Data Systems*, 117 (3): 442-458. <https://doi.org/10.1108/Imds-04-2016-0130>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Hsu, J. F. ve Gregory, S. R. (1995). Developing Future Hotel Managers in Taiwan: From An Industry Viewpoint, *International Journal of Hospitality Management*, 14 (3-4): 261-269.
- Hwang, H. ve Takane, Y. (2014). *Generalized Structured Component Analysis: A Componentbased Approach to Structural Equation Modelling*. New York, Ny: Chapman and Hall.
- Jackson, S. E. ve Schuler, R. S. (2003). *Managing Human Resources Through Strategic Partnerships*. Mason, Oh: South-Western.
- Kamis, R. A., Saibon, F. A., Yunus, M. B., Rahim, L. M., Herrera, P. ve Montenegro, L. (2020). The Smartpls Analyzes Approach in Validity And Reliability of Graduate Marketability Instrument, *Social Psychology of Education*, 57 (8): 987-1001.
- Karaoğlu, S. ve Şahin, S. (2016). Dematel Ve Ahp Yöntemleri İle İşletmelerin Satın Alma Problemine Bütünleşik Bir Yaklaşım: Dslr Kamera Örneği, *Journal of Business Research - Turk*, 8 (2): 359-375.
- Katz, R. L. (1955). Skills of An Effective Administrator, *Harvard Business Review*, 33(1): 33-42.
- Kay, C. ve Russette, J. (2000). Hospitality-Management Competencies, *Cornell Hotel And Restaurant Administration Quarterly*, 41 (2): 52-63. Doi:10.1177/001088040004100217
- Lee, G. ve Beard, D. (1994). *Development Centers: Realizing The Potential of Your Employees Through Assessment And Development*. Londra: The Tata-Mc Graw-Hill Training Series.
- Lucia, A. D. ve Lepsinger, R. (1999). *The Art And Science of Competency Models*. San Francisco, Ca: Jossey-Bass/Pfeiffer.
- Marneros, S., Papageorgiou, G., Efstathiades, A. (2021). Examining the core competencies for success in the hotel industry: the case of Cyprus, *Journal of Hospitality, Leisure, Sports and Tourism Education*, 28 (2021): 1-13. Doi.org/10.1016/j.jhlste.2021.100303.
- Marrelli, A. F. (1998). An Introduction to Competency Analysis And Modeling, *Performance Improvement*, 37: 8-17.
- McClelland, D. C. (1973). Testing for Competence Rather Than Intelligence, *American Psychologist*, 28 (1): 1-4.
- McClelland, D. C. (1976) A Guide to Job Competency Assessment. Boston, Ma: Mcbear,
- McClelland, D. C. (1993). *The Concept of Competence*, in Spencer, L M And Spencer, S M Eds., *Competence At Work*. New York: John Wiley and Sons.
- Merdivenci, F. ve Karakaş, H. (2020). Analysis of Factors Affecting Health Tourism Performance Using Fuzzy Dematel Method, *Advances in Hospitality And Tourism Research*, 8 (2): 371-392.
- Moore, D. R., Cheng, M. I. ve Dainty, A. R. J. (2002). Competence, Competency And Competencies: Performance Assessment in Organizations, *Work Study*, 51 (6): 314-19.
- Nunnally, J. C. (1978). An Overview of Psychological Measurement, İçinde: *Wolman B,B, Eds Clinical Diagnosis of Mental Disorders*, ss. 97-146, Boston, Ma: Springer.
- Okeiyi, E., Finley, D. ve Postel, R. T. (1994). Food And Beverage Management Competencies: Educator, Industry And Student Perspectives, *Hospitality And Tourism Educator*, 6 (4): 37-40.
- Onwuegbuzie, A.J. ve Leech, N.L. (2007). A Call for Qualitative Power Analyses. *Qual Quant* 4: 105-121.
- Quinn, R. E., Faerman, S. R., Thompson, M. P. ve McGrath, M. R. (2003). *Becoming A Master Manager: A Competency Framework*. New Jersey: John Wiley and Sons Inc.
- Rajadhyaksha, U. (2005). Managerial Competence: Do Technical Capabilities Matter? *The Journal for Decision Makers*, 30 (2): 47-56. Doi:10.1177/0256090920050204
- Salman, M., Ganie, S. A. ve Saleem, I. (2020). The Concept of Competence: A Thematic Review And Discussion, *Eur*

- ropean Journal of Training And Development, 44 (6/7): 717-742. Doi.Org/10.1108/Ejtd-10-2019-0171.
- Sandwith, P. (1993). A Hierarchy of Management Training Requirements: The Competency Domain Model, *Public Personnel Management*, 22 (1): 43-62.
- Sarstedt, M., Hair Jr, J. F., Cheah, J. H., Becker, J. M. ve Ringle, C. M. (2019). How to Specify, Estimate, And Validate Higher-Order Constructs in Pls-Sem, *Australasian Marketing Journal*, 27 (3): 197-211.
- Sarstedt, M., Hair, J., F., Ringle, C. M., Thiele, K. O. ve Gundergan, S. P. (2016). Estimation Issues With Pls And Cbsem: Where The Bias Lies!, *Journal of Business Research*, 69 (10): 3998-4010. Doi.Org/10.1016/J.Jbusres.2016.06.007
- Sarstedt, M., Ringle, C. M., Smith, D., Reams, R. ve Hair, J. F. (2014). Partial Least Squares Structural Equation Modeling Pls-Sem): A Useful Tool for Family Business Researchers, *Journal of Family Business Strategy*, 5(1): 105-115. Doi.Org/10.1016/J.Jfbs.2014.01.002
- Sheng-Li, S., Xiao-Yue, Y., Hu-Chen, L. ve Zhang, P. (2018). Dematel Technique: A Systematic Review of The State-Of-The-Art Literature On Methodologies And Applications, *Mathematical Problems in Engineering*, 2018: 1-33. Doi.Org/10.1155/2018/3696457
- Spencer, L. M. Jr ve Spencer, S. M. (1993). *Competence At Work: Models for Superior Performance*. New York, Ny: John Wiley and Sons.
- Stofkova, Z., Sedlakova, I. ve Seemann, P. (2018). The Managerial Competencies of Students of Selected Public University, *CBU International Conference on Innovations in Science and Education*, March 21-23, 2018, Prague, Czech Republic.
- Taş, R. E. (1988). Teaching Future Managers, *Cornell Hotel And Restaurant Administration Quarterly*, 29 (2): 41-43.
- Taş, R. E., La Brecque, S. V. ve Clayton, H. R. (1996). Property-Management Competencies for Management Trainees, *Cornell Hotel And Restaurant Administration Quarterly*, 37: 90-96.
- Temizkan, R. ve Yabancı, O. (2020). Towards Qualified Human Resources in the Hospitality Industry: A Review of the Hospitality Management Competencies. *Ege Academic Review*, 20(3): 153-165.
- Testa, M, R. ve Sipe, L. (2012). Service-Leadership Competencies for Hospitality And Tourism Management, *International Journal of Hospitality Management*, 31 (3): 648-658. Doi:10.1016/J.Ijhm.2011.08.009
- Tezbaşaran, A. (2008). *Likert Tipi Ölçek Hazırlama Kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Van Esch, E., Wei, L. Q. ve And Chiang, F. F. (2018). High-Performance Human Resource Practices And Firm Performance: The Mediating Role of Employees' Competencies And The Moderating Role of Climate for Creativity, *The International Journal of Human Resource Management*, 29 (10): 1683-1708.
- Wang, J. Z. ve Wang, J. (2009). Issues, Challenges, And Trends Facing The Hospitality Industry, *Management Science And Engineering*, 3 (4): 53-58.
- Wang, Y. ve Tsai, C. (Simon) (2014). Employability of Hospitality Graduates: Student And Industry Perspectives, *Journal of Hospitality and Tourism Education*, 26 (3): 125-135. Doi:10.1080/10963758.2014.935221
- White, R. W. (1959). Motivation Reconsidered: The Concept of Competence, *Psychological Review*, 66 (5): 297-334.
- Woodruffe, C. (1993). What Is Meant By A Competency?, *Leadership and Organization Development Journal*, 14 (1): 29-36.
- Wu, W. W. ve Lee, Y. T. (2007). Developing Global Managers' Competencies Using The Fuzzy Dematel Method, *Expert Systems With Applications*, 32 (2): 499-507.
- Yaşhoğlu, M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici Ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46: 74-85.
- Yıldırım, S., Türkeri B. H., Bilgin, E., Yüksel, Y. ve Akyar, Ö, Y. (2022). Sporda Psikolojik Gereksinimlerin Engellenmesi Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması, *Spormetre The Journal of Physical Education And Sport Sciences*, 20 (2): 78-90.

Demet CEYLAN

Boğaziçi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünden mezun oldu (1992). Yüksek lisans derecesini Akdeniz Üniversitesi'nden Uluslararası Turizm İşletmeciliği dalından (2016), doktora derecesini de Akdeniz Üniversitesi'nden Turizm İşletmeciliği dalından aldı (2022). Antalya Bilim Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2016) Akademik Kariyeri öncesinde TUI Türkiye, TUI Rusya, Fraport-IC ortaklığı Antalya Havalimanı Terminal İşletmeciliği, OTI Holding (Corendon Tur Operatörü, ODEON incoming acentası, OTIUM otelcilik), SunExpress Hava yolları şirketlerinde üst düzey yönetici ve yönetim kurulu üyesi görevleri üstlendi. Halen Turizm sektöründe Barut Hospitality Management ve Corendon Hotels and Resort Bilim Kurulu üyeliği yapmakta ve Antalya Bilim Üniversitesi Turizm Fakültesinde Dr. Öğretim Üyesi ve Rektör Danışmanı olarak görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları, Turizm İnsan Kaynakları, Deneysel Öğrenme ve Turizm destinasyon imajı'dır.

Beykan ÇİZEL

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği bölümünden mezun oldu (1996). Yüksek lisansını Akdeniz Üniversitesi Turizm İşletmeciliği anabilim dalında (1999), tamamladı. Doktora derecesini Akdeniz Üniversitesi İİBF İşletme bölümünden aldı (2005). 1997 yılından bu yana Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesinde çalışmakta olan Beykan ÇİZEL profesör olarak görevine devam etmektedir. Temel çalışma alanları, turist davranışı, sosyal psikoloji, turizmde teknoloji kullanımı, pazarlama ve örgütsel davranıştır. Akademik çalışmalarında dışında, teknokent şirketi sahibi olarak turizm sektörü için yazılım geliştirmekte ve sektör yönetim kurulu danışmanlıkları yapmaktadır.

Yazılıkaya (Eskişehir) Jeomorfositlerinin Değerlendirilmesi

Assessment of Yazılıkaya (Eskişehir) Geomorphosites

Mehmet Ali ÖZDEMİR* - Hülya KAYMAK**

* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Battalgazi, Gazlıgöl Yolu 2. Eğitim Binası, 03204, Afyonkarahisar Merkez, Afyonkarahisar.

ORCID: 0000-0003-2095-5683

E-posta: aozdemir@aku.edu.tr

** (Sorumlu Yazar) Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Battalgazi, Gazlıgöl Yolu 2. Eğitim Binası, 03204, Afyonkarahisar Merkez, Afyonkarahisar.

ORCID: 0000-0002-4358-4566

E-posta: hkaymak@aku.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 7 Eylül 2024

Birinci düzeltme: 1 Kasım 2024

Kabul: 23 Kasım 2024

Anahtar sözcükler: Jeomorfosit,
Turizm, Yazılıkaya, Eskişehir.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 7 September 2024

Resubmitted: 1 November 2024

Accepted: 23 November 2024

Key words: Geomorphosite, Tourism,
Yazılıkaya, Eskişehir.

ÖZ

Eskişehir ilinin güneyinde yer alan Yazılıkaya ve çevresi, Miyosen'de oluşan volkanik tüfler üzerinde gelişen ve birbirinden ilginç yer şekillerinin (peribacaları, kale tepeler, ayrışma çukurları, tafoniler vb.) en güzel örneklerinin görüldüğü alanlardan biridir. Tuf kayasının üzerinde oluşan bu topoğrafya, MÖ 9. ve MÖ 6. yüzyıllar arasında Anadolu'ya yerleşmiş olan Frigler'e ait özgün ve nadir jeoarkeolojik eserleri (kale tipi yerleşmeler, kaya yerleşimleri ve mezarları, altır, fasad, niş gibi kült anıtları, sarnıçlar vb.) barındırmaktadır. Dağlık Frigya olarak adlandırılan bu sahada jeoarkeolojik eserlerle ilgili çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, bu kültürel varlıkları bulunduran yer şekilleriyle ilgili araştırmalar ihmal edilmiş, yeterli düzeyde saha ile ilgili jeomorfolojik araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle, çalışmada jeomorfosit niteliği taşıyan yer şekilleri incelenmiş, kültürel sitler ile yer şekilleri arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş, sahanın jeomorfositleri ortaya konulmuştur. Arazi gözlemlerimize göre, sahayı en iyi karakterize eden dokuz jeomorfosit belirlenmiş, bunlar Kubalíková'nın (2013) değerlendirme yöntemi esas alınarak incelenmiştir. Değerlendirme sonuçlarına göre, bu yer şekilleri kültürel, bilimsel ve eğitsel değerler bakımından oldukça önemlidir. Bu özellikleriyle jeoturizm açısından değerlendirilebilecek önemli bir destinasyon olan Yazılıkaya ve çevresinde, kullanım ve koruma değerleri açısından daha fazla altyapı çalışmasına ihtiyaç vardır. Birbirinden ilginç yer şekillerinin ve özelliklerinin tanıtıldığı bu çalışma, bölgedeki turizm faaliyetlerine, kültürel mirasın korunmasına bilimsel temel oluşturacaktır.

ABSTRACT

Yazılıkaya and its surroundings, located in the south of Eskişehir, are among the most beautiful places to see various interesting landforms (such as fairy chimneys, castle hills, weathering pits, tafoni, etc.) developed on volcanic tuffs formed during the Miocene. The topography formed on these tuff rocks hosts unique and rare artifacts (fortified settlements, rock dwellings and tombs, cultural monuments such as altars, facades, niches, cisterns, etc.) belonging to the Phrygians, who settled in Anatolia between the 9th and 6th centuries BCE. Despite the presence of many studies on geoarchaeological artifacts in this area known as Mountainous Phrygia, research focusing on the landforms containing these cultural features has been neglected, and sufficient geomorphological research on the area has not been conducted. Therefore, in this study, the landforms exhibiting geomorphosite characteristics were examined, the relationships between cultural sites and these landforms were evaluated, and the geomorphosites of the area were identified. Based on field observations, nine geomorphosites best representing the area were identified and analysed using Kubalíková's (2013) geomorphosite assessment criteria method. According to the evaluation results, these landforms are highly significant in terms of cultural, scientific, and educational values. With these characteristics, Yazılıkaya and its surroundings, which can be considered an important destination for geotourism, require further infrastructure development to enhance usage and conservation values. This study, which introduces fascinating landforms and features will provide a scientific foundation for tourism activities and the preservation of cultural heritage in the region.

Makalenin kaynak gösterme şekli:

Özdemir, M. A. ve Kaymak, H. (2024). Yazılıkaya (Eskişehir) Jeomorfositlerinin Değerlendirilmesi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 36 (1): 55 - 76.

GİRİŞ

Jeomorfositler, yerbilimlerinin tüm disiplin alanlarına (yapısal, paleontolojik, sedimantolojik, stratigrafik, mineralojik, jeokimyasal, petrografik, hidrojeolojik, mağarabilimsel, pedolojik, jeomorfolojik alanlar, vb.) atıfta bulunan çoklu jeosit türlerinden biridir (Reynard 2009). Son zamanlarda, “jeomorfolojik alan” kelimesinin kısaltması olarak kullanılmaya başlanan “jeomorfosit” terimi, jeomorfolojik mirasın bir parçası olan ve insan algısı veya kullanımı nedeniyle özel bir değer kazanmış yeryüzü şekillerini ifade etmektedir (Panizza 2001; Pereira vd. 2007; Tufănoiu vd. 2020). Jeomorfositler, hem yeryüzü tarihinin yeniden inşasına olan ilgileri nedeniyle bilimsel bir değeri, hem de yeryüzü şekilleri ile toplum arasındaki bağlantıları ele almak için önemli olan birkaç ek değeri (estetik, kültürel, ekolojik ve ekonomik) içerir (Clivaz ve Reynard 2018). Bilimsel değer, bu tanınma için temel değer türünü oluştururken; kültürel, ekolojik veya estetik gibi diğer değer türleri, jeomorfositlerin seçiminde ve karşılaştırılmasında sıklıkla göz önünde bulundurulur; ekonomik değer ise, esas olarak sitlerin turizm potansiyeline atıfta bulunur (Pereira ve Pereira 2010). Jeomorfositler hem bilimsel hem de ek bir değer kazandıkça bunların değerlendirilmesi sadece bilimsel ölçütlerle sınırlı kalmaz, aynı zamanda turizmin gereksinimlerini daha iyi karşılamak için kültürel, manzara, sosyal veya ekonomik özelliklerle (örneğin görünürlük, erişilebilirlik, kültürel varlıkların mevcudiyeti) ilgili ölçütler de dikkate alınır (Kubalíková 2013).

Jeomorfositler tek başlarına veya kültürel, tarihi ve ekolojik miraslarıyla birlikte sürdürülebilir turizm, eğitim ve peyzaj değerlendirmesi için potansiyel sunmaktadır (Coratza vd. 2008). Jeolojik ve/veya jeomorfolojik mirasın karakteristik yönlerine dayanan jeoturizm faaliyetleri için jeomorfositler, doğal kaynak niteliğinde bir mirastır. Ziyaretçilerin gezerken jeomorfolojik süreçleri ve bu süreçlerin doğal ortam ve yaşam üzerindeki etkilerini görme, anlama ve yorumlama fırsatı bulması, jeomorfositlerin jeoturizm faaliyetlerindeki etkinliğini daha da arttırmaktadır (Turoğlu 2020). Herhangi bir bölgede turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi, bölgenin yerel ekonomisi üze-

rine olumlu etki yaratmasının yanı sıra, uygun sürdürülebilirlik önlemleri yoluyla jeomorfositlerin ve dolayısıyla jeomorfolojik mirasın korunmasını teşvik eder (Dowling 2011; Cocean ve Cocean 2017).

Bu çalışmada, Dağlık Frigya sınırları dahilinde bulunan ve Eskişehir’e yaklaşık 70 km. mesafede konumlanan Yazılıkaya ve yakın çevresinde jeomorfosit niteliği taşıyan yer şekilleri incelenmiştir. Dağlık Frigya, volkanik tüfler ve kendine özgü morfolojik yapısıyla doğal ve kültürel mirasın iç içe bulunduğu nadir yerlerden biridir. Bölgede, çeşitli püskürme evrelerinin ürünü farklı dayanıklılıktaki tüflerin farklı etken ve süreçlerle (flüviyal, rüzgâr ve selcik erozyonu, ayrışma) işlenmesi sonucu karakteristik yer şekilleri meydana gelmiştir. Kolay işlenebilen tüflerin içinde gelişen mağaralar, oyuklar farklı uygarlıklara mekân olmuştur.

Dağlık Frigya, konumu ve verimli arazileriyle Alt Paleolitik Dönemden günümüze kadar sürekli yerleşime sahne olmuş, Frig Dönemi’ne ait en önemli jeoarkeolojik eserleri barındırması nedeniyle Frig Vadisi veya Dağlık Frigya olarak adlandırılmıştır (Polat ve Avşar 2020). MÖ 9. yy.’da Anadolu’ya yerleşen ve MÖ 8. yy.’dan itibaren güçlü bir devlet haline gelen Frigler; başkentleri olan Gordion’un (Ankara) dışında Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya illeri arasında kalan Dağlık Frigya adı verilen bölgede siyasi ve kültürel açıdan etkili olmuşlar ve özgün eserler bırakmışlardır (Tamsü 2018; Memiş 2022). Bu bölgedeki kale tipi yerleşmeler ile bu yerleşmelerin çevresinde yer alan ve yüksek düzeydeki taş ve kaya işçiliğinin somut belgelerini oluşturan kaya anıtları, Friglerin geride bıraktığı en önemli mimari yapılarıdır. Ayrıca, otantik Frig dini tapınmalarının somut tanıklarını oluşturan ana kayaya oyulmuş fasadlar, altarlar ve nişlerden oluşan anıtlar bölgeye özgü dini içerikli değerli eserlerdir (Mant 2018). Bu eserler, sonrasında Roma, Helenistik, Bizans dönemlerinde kullanılmış, zamanla bunlara yenileri eklenmiş, mevcutları değişikliğe uğramıştır.

Farklı uygarlıklara ait kültürel izlerin günümüze ulaştığı araştırma sahası, aynı zamanda farklı süreçlerin ürünü özgün yer şekilleri açısından ol-

dukça zengindir. Sahada, kültürel eserler turizm faaliyetleri açısından önemli birer çekim merkezi oluşturmakla birlikte, bu kültürel eserlerin yer aldığı yer şekilleri yeterince tanınmamaktadır. Bu çalışmada, kültürel zenginliğiyle ön plana çıkan Yazılıkaya çevresindeki jeomorfosit niteliği taşıyan yer şekillerinin belirlenmesi ve jeoarkeolojik eserler ile bu yer şekilleri arasındaki yakın ilişkinin göz önünde bulundurularak sahanın turizmdeki öneminin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın, bu yönüyle yöredeki turizm faaliyetlerinin gelişmesine bilimsel temel oluşturacağı ve jeomorfosit niteliği taşıyan yer şekillerinin ekonomiye katkı sağlayacağı umulmaktadır. Ayrıca, bu çalışma bölgenin jeopark statüsü kazanma sürecine bir kaynak olacaktır. Bunun yanı sıra, yerel halkın ve bölgeyi ziyaret eden turistlerin, jeomorfolojik ve jeoarkeolojik değerler konusunda bilinçlenmesiyle, bölgenin doğal ve kültürel varlıklarının korunmasına yönelik toplumsal bir sahiplenme duygusu gelişecektir.

ALANYAZIN

Dünyada önemli jeomiras alanlarını oluşturan ve turizm potansiyeli yüksek olan jeomorfositlere yönelik ilgi giderek artmakta olup konu üzerinde yapılan çalışmalar geniş yer tutmaya başlamıştır. Ulusal ve uluslararası ölçekte yapılan bu çalışmalardan bazıları bu makalede ele alınmıştır: Costamagna (2005), Kuzeybatı İtalya'da Piemonte Bölgesi'nin jeosit envanterini çıkarmış, çalışmada elde edilen veriler İtalyan Ulusal Jeoloji Araştırması tarafından tavsiye edilen kuralara göre oluşturulan "jeomiras veri tabanı"na kaydedilmiştir. Pereira vd. (2007) çalışmalarında, Portekiz'in kuzeydoğusundaki Montesinho Tabiat Parkı'na uyguladıkları jeomorfosit değerlendirmesi yaklaşımını açıklamışlardır. Bouzekraoui vd. (2017), Fas'taki Ait Bou Oulli Vadisi'nin zengin mirasını tanıtmak amacıyla jeomorfositlerin envanteri, seçimi ve nicel değerlendirmesine odaklanmışlar ve 24'ü jeoturizme elverişli olan 81 potansiyel alanın varlığını tespit etmişlerdir. Safarabadi ve Shahzeidi (2018), turizm açısından büyük bir potansiyele sahip Ali-Sadr mağarasının (Hamadan, İran) potansiyel jeomorfositlerini

Reynard ve Pereira'nın modelini uygulayarak incelemişlerdir.

Canpolat vd. (2020), Denizli İlinde yer alan Emecik Kanyonu'nun jeomorfoturizm potansiyelini belirlemişler, kanyona ait jeomorfolojik özelliklerini kanyonun bilimsel, manzara ve estetik değeri, tarihi ve kültürel değeri, ekonomik/turizm değeri, tehlike ve riskler gibi açılardan değerlendirmişlerdir. Hatipoğlu ve Bahadır (2020), "Preliminary Geosite Assessment Model (GAM)" kullanarak Ordu ili Altınordu ilçesinde yer alan jeosit ve jeomorfositlerin turizm potansiyellerini belirlemişlerdir. Tufănoiu vd. (2020), çalışmalarında Romanya'nın Putna-Vrancea Doğal Parkı'ndaki jeomorfositleri uluslararası standartlar tarafından tanınan değerlendirme yöntemleri ve kriterlerini kullanarak değerlendirmişler, bölgenin gerçek jeoturistik potansiyelini ortaya koymuşlardır. Karadurak ve Bağcı (2022), Durağan'da (Sinop) tespit ettikleri yer şekillerini jeosit ön değerlendirme modeli (Preliminary Geosite Assessment Model-GAM) kullanarak değerlendirmişler ve sahanın jeoturizm potansiyelini ortaya koymuşlardır. Khalaf (2022), SWOT analizi ile desteklenen jeomorfosit değerlendirme yöntemi çerçevesinde, Mısır'da yer alan Beyaz Çöl Milli Parkı'nın karstik jeomiras alanlarının envanteri ve değerlendirmesini yaparak alanın jeoturizm potansiyelini vurgulamıştır. Rubira-Gómez vd. (2024), Doğu Pasifik kıyısında yer alan Santa Elena (Ekvador) Yarımadası'nın jeositlerini ele almışlar, jeoeğitim ve jeoturizmi geliştirmek için sürdürülebilir ve mimari kriterler kullanarak jeoturizm yorumlama merkezleri (GIC) tasarlamışlardır.

2015 yılından itibaren UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ne dahil olan Dağlık Frigya'nın Yazılıkaya çevresini temsil eden araştırma sahası, farklı uygarlıklara ait kültürel izlerin günümüze ulaştığı nadir bir jeomorfosit ve kültürel miras alanıdır. Alan, jeomorfositlerin ve kültürel sitle- rin bir arada bulunması nedeniyle son yıllarda artan doğa ve kültür turizmi faaliyetleriyle büyük ilgi çekmektedir. Eskişehir'e bağlı Yapıldak (Özdemir ve Kaymak 2023) ile Afyonkarahisar'a bağlı Ayazini (Özdemir vd. 2023) ve İhsaniye (Özdemir ve Kaymak 2024) jeomorfositlerine

yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ancak, Eskişehir Yazılıkaya ve çevresinin jeomorfolojisine ve jeomorfositlerine yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, adını dünyaca ünlü Yazılıkaya (Midas) anıtından almış Yazılıkaya yerleşmesi çevresinde bir bütünlük oluşturan, kültürel mirası içeren ve turizm ekonomisinde büyük değer taşıyan ilginç yer şekilleri belirlenmiş ve değerlendirilmiştir.

KULLANILAN VERİ VE YÖNTEMLER

Araştırma, esas olarak saha çalışmalarına dayanmaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle, çalışma konusu ve sahasıyla ilgili mevcut bibliyografya ayrıntılı olarak taranmıştır. Maden Tetkik ve Arama (MTA) Genel Müdürlüğü'nden 1/100.000 ölçekli jeoloji haritaları, Harita Genel Müdürlüğü'nden (HGM) 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları ve ortofoto görüntüleri temin edilmiştir. Bu bibliyografik ve kartografik veri kaynakları ile Google Earth görüntüleri dikkatli bir şekilde incelenerek sahaya ait ön bilgiler edinilmiş jeomorfosit niteliği taşıyan yer şekilleri hakkında genel bir ön değerlendirme yapılmıştır. Ardından, birkaç dönem halinde yapılan arazi çalışmaları sırasında, değerlendirmeye tabi tutulacak yer şekilleri belirlenmiş ve incelenmiştir. Bu yer şekillerinin GPS ile konumları, şerit ve lazer metreler ile uzunluk, genişlik vb. gibi morfometrik özellikleri tespit edilmiştir.

Son yıllarda jeomorfositlere yönelik çalışmalar önemli ölçüde artmış olup bu çalışmalar farklı değerlendirme yöntemlerini temsil etmektedir (Panizza 2001; Bruschi ve Cendrero 2005; Coratza ve Giusti 2005; Pralong 2005; Serrano ve Gonzalez-Trueba 2005; Reynard vd. 2007; Zouros 2007; Erhatic 2010; Pereira ve Pereira 2010; Comănescu vd. 2012; Bollati vd. 2012; Kubalíková 2013; Brilha 2016). Bu çalışmada, Kubalíková'nın (2013) jeoturizm amaçlı jeosit ve jeomorfosit değerlendirme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, turizmin ana unsurlarını içeren bilimsel, eğitsel, ekonomik, koruma ve ek değerleri (kültürel, ekolojik, estetik) kapsamlı bir şekilde ele alarak alanı jeoturizm açısından bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmesi nedeniyle çalışmada tercih edilmiştir.

Kubalíková'nın (2013) jeoturizm amaçlı jeosit ve jeomorfosit değerlendirme yöntemi, jeoturizmin tanımları ve ilkelerine dayalı olarak önerilen beş değerlendirme ölçütünden oluşmaktadır. İlk grup (bilimsel ve içsel değerler) "jeolojik, jeomorfolojik temelli" ve "alanın bütünlüğü" ilkelerine ve jeoloji, jeomorfoloji odaklı turizm tanımlarına; ikinci grup ölçütler (eğitsel değerler), "çevresel olarak eğitici", "destinasyon cazibesinin korunması ve geliştirilmesi", "interaktif yorumlama ve değerlendirme" ilkelerine; üçüncü ölçüt grubu (ekonomik değerler) "turist memnuniyeti", "turist tatmini", "yerel fayda", "pazar seçiciliği ve çeşitliliği", "toplum katılımı ve faydası" ilkelerine; dördüncü grup (koruma değeri) "sürdürülebilirlik", "arazi kullanımı ve planlaması" ve "kaynakların korunması" ilkelerine ve kısmen de "jeokoruma" ilkelerine dayanmaktadır. Son ölçüt grubu (ek değerler) ise, turizmin sadece doğal unsurları değil, aynı zamanda kültürel ve estetik unsurları da dikkate alması gerçeğinden kaynaklanmaktadır (Tablo 1) (Kubalíková 2013).

Tablo 1. Jeositlerin ve jeomorfositlerin jeoturizm amaçlı değerlendirilmesine yönelik yöntemin uygunluğunun belirlenmesi için önerilen kriterler (Kubalíková 2013).

Arazi gözlemleri sonucunda elde edilen verilere göre, sahayı en iyi şekilde karakterize eden dokuz yer şekli, Kubalíková (2013) tarafından önerilen jeoturizm amaçlı jeosit ve jeomorfosit değerlendirme ölçütleri kapsamında Tablo 2'de verilen ana ve alt ölçütler baz alınarak puanlamaya tabi tutulmuştur. Her bir ölçüt için ayrı ayrı puanlama ve karşılaştırmalar yapılmış, sonuçlar bir araya getirilerek yer şekillerinin jeoturizm potansiyeli yorumlanmıştır. İlgili kurumlardan (MTA, HGM) temin edilen kartografik veriler (1/100 000 ölçekli jeoloji haritaları ve 1/25 000 ölçekli topoğrafya haritaları) ile arazi çalışmaları sonucu elde edilen veriler, ArcGIS 10.8 masaüstü yazılımına işlenerek sahaya ait jeoloji ve jeomorfosit haritaları oluşturulmuştur.

BULGULAR

Çalışmada, öncelikle araştırma sahasının konumu ve genel coğrafi (jeoloji, jeomorfoloji ve iklim) özelliklerine kısaca değinilmiştir. Sonrasın-

Tablo 1. Jeositlerin ve jeomorfositlerin jeoturizm amaçlı değerlendirilmesine yönelik yöntemin uygunluğunun belirlenmesi için önerilen kriterler (Kubalíková 2013).

1. Bilimsel değerlerin değerlendirilmesi	1a. Alanın bütünlüğünün, nadirliğinin ve yer bilimleri açısından öneminin değerlendirilmesi
	1b. Alanın bilimsel bilgisini değerlendirmek
	1c. Alanın morfolojisi, oluşumu, yaşı ve çeşitliliğinin değerlendirilmesi
2. Örnek teşkil etme ve pedagojik potansiyelin değerlendirilmesi	2a. Alanın örnekliğinin ve temsil gücünün, özelliklerin ve süreçlerin açıklığının ve görünürlüğünün değerlendirilmesi
	2b. Eğitim olanaklarının varlığının değerlendirilmesi (broşürler, web sayfaları, bilgi panelleri, rehberli turlar)
	2c. Alanın eğitim amaçlı kullanım derecesinin değerlendirilmesi
3. Alanın erişilebilirliği ve görünürlüğü ile turizm altyapısının varlığının değerlendirilmesi	3a. Turistik hizmetlerin sayısı, mesafesi ve kalitesinin değerlendirilmesi
	3b. Alanı destekleyen ve/veya tanıtan yerel ürünlerin varlığının değerlendirilmesi
	3c. Erişilebilirliğin değerlendirilmesi
4. Mevcut tehdit ve risklerin değerlendirilmesi, koruma faaliyetlerinin veya alanın mevcut yasal korumasının değerlendirilmesi	4a. Mevcut tehdit ve risklerin değerlendirilmesi, koruma faaliyetlerinin veya alanın mevcut yasal korumasının değerlendirilmesi
	4b. Alana yönelik risk ve tehditlerin değerlendirilmesi
	4c. Alanın mevcut durumunun, bozulma veya tahribat seviyesinin değerlendirilmesi
5. Ek değerlerin değerlendirilmesi	5a. Kültürel (tarihi/dini/arkeolojik) değerlerin değerlendirilmesi
	5b. Ekolojik değerlerin değerlendirilmesi (canlı doğa ile ilişkiler)
	5c. Estetik/peyzaj/manzara değerinin değerlendirilmesi

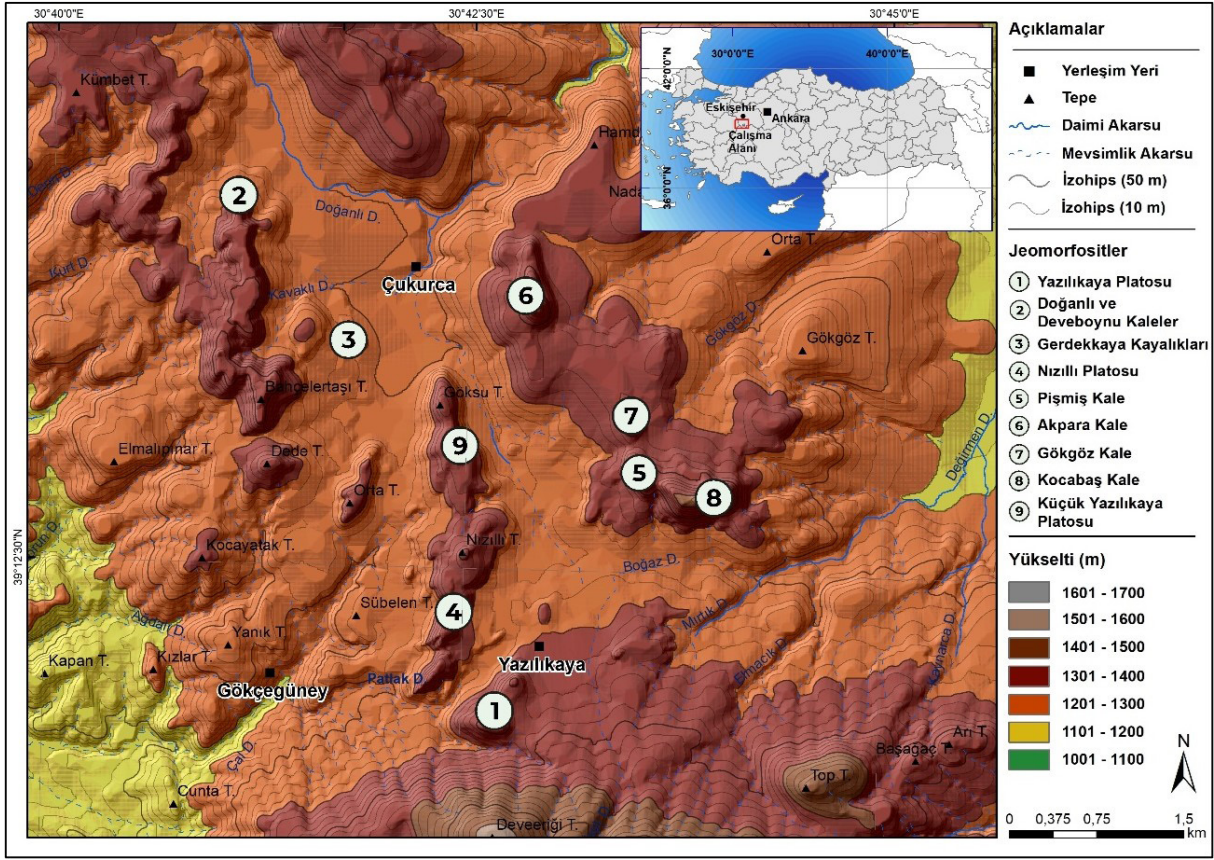
da, sahayı karakterize eden ve Kubalíková (2013) yöntemi kullanılarak puanlamaya tabi tutulan jeomorfositler açıklanmıştır. Ardından, araştırma sahasının sahip olduğu bilimsel, eğitsel, ekonomik, koruma ve ek değerleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve saha çalışmaları ile alanyazın taramasına dayanarak değerlendirilmiştir. Turizm alanında değerlendirilebilecek jeomorfositlerin özellikleri tespit edilmiştir. Böylelikle, sahanın turizm potansiyeli ve sürdürülebilir koruma stratejileri ortaya konulmuştur.

Çalışma Sahası

Araştırma alanı, Eskişehir'in yaklaşık 70 km. güneyinde, 39°11'40" - 39°14'27" K enlemleri ile 30°40'37" - 30°44'19" D boylamları arasında yer almaktadır. Sahayı, güneyden Yazılıkaya ve Gökçeğüney, kuzeyden ise Çukurca mahalleri sınır-

landırmaktadır (Şekil 1). Çevresindeki tarihi ve doğal zenginliklerle birlikte Yazılıkaya ve çevresi hem jeomorfolojik hem de arkeolojik açıdan önemli bir kesişim noktasıdır.

Eskişehir-Afyon volkanik sahasının kuzey kesiminde yer alan Yazılıkaya çevresinin kayaç türünü, Miyosen öncesi temel birim ile bu birim üzerine uyumsuz olarak gelen Neojen volkanosedimanter kayaçlar meydana getirmektedir (Binal vd. 1998; García-Veigas ve Helvacı 2013; Helvacı ve Yücel 2021). Temel kayaçları, Sakarya Zonu altında Anatolid-Torid Bloğunun yiten kuzey kenarını temsil eden İzmir Ankara Sütur Zonu (İASZ) ofiyolitik kayaları ile Afyon ve Tavşanlı zonlarının yüksek basınç metamorfik kayaçları oluşturmaktadır (Yücel ve Akal 2023). Riyodasitik-riyolitik bileşimli Karaören Formasyonunun piroklastik (volkanik kırıntılı) kayaçları ve Sarı-

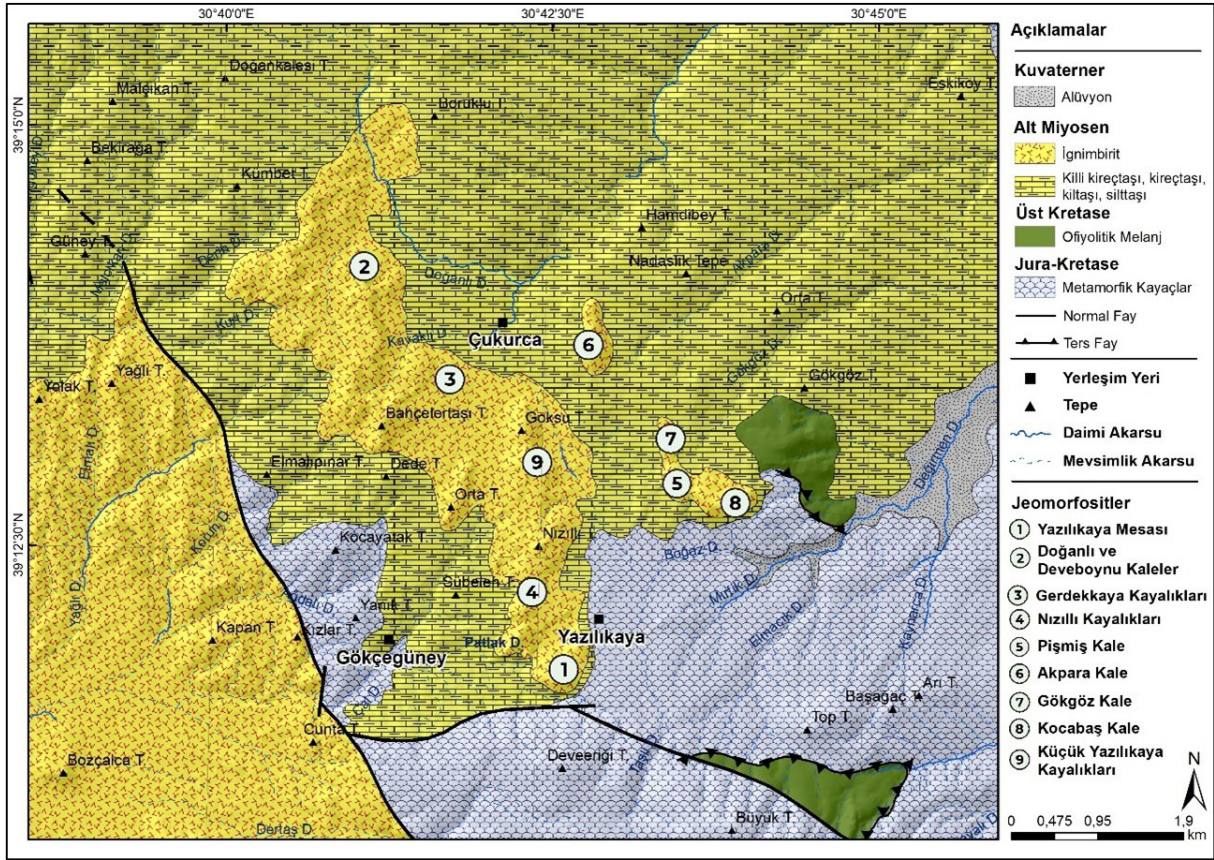
Şekil 1. Araştırma Sahası ve Alandaki Jeomorfositlerin Lokasyon Haritası.

kaya Formasyonunun altta kireçtaşı, ara tabakalı marnlar, tüfler, stromatolitik kireçtaşlarından oluşan boratlı kiltası birimi ile üstte silisleşmiş (çörtlü) kireçtaşları Miyosen'i temsil etmektedir (García-Veigas ve Helvacı 2013) (Şekil 2).

Bölgede, Alt Miyosen'de düşey doğrultuda gerçekleşen bloklanma hareketleri sonucunda temel kayalarındaki kırılmalara bağlı olarak, zayıf zonlar boyunca lav ve piroklastikler oluşmuştur. Alt Miyosen (Burdigaliyen) sonlarında yeniden etkili olan riolititik bileşimli volkanizma, birbirleri ile yanall geçişli görsel ve karasal fasiyesteki camsı kül/toz ve kristal tüflerini vermiştir. Volkanizma, zaman zaman etkinliğini yitirerek ortamda karbonat ve silisli kayalar ile temsil edilen kimyasal sedimantasyona olanak tanımıştır (Yalçın 1988).

Farklı püskürme evrelerine ait, aşınımına karşı farklı dirence sahip Alt Miyosen tüflerin (Yalçın 1988) flüviyal süreçlerle işlenmesi sonucu tuf platoları, mesa ve büt'ler ile bunların basamaklı ve

kornişli yamaçları meydana gelmiştir. Bu morfolojik birimler arasında gelişmiş vadi tabanının (Yazılıkaya ve Doğanlı Vadileri) uzunluğu yaklaşık 7 km.'yi bulmaktadır. Yer yer 1500 m.'ye kadar genişleyen vadi tabanı güneybatıda 70 m.'ye kadar daralmaktadır. Vadi yamaçları boyunca, dirençli tüflerden oluşan kornişli yamaçlar mevcuttur. Sahanın güneybatısında Yazılıkaya Mesası ve Nızılı Tepe yamaçları, iki basamakla vadi tabanına inmektedir. 1330-1350 m'ler arasındaki tuf seviyesinden sonra, vadi tabanına yakın 1300-1320 m'ler arasında ikinci seviye bulunmaktadır. İlk seviye ile ikinci seviye arasındaki kornişli yamaçların yükseltisi yer yer 30 m.'ye ulaşırken, vadi tabanını sınırlayan kornişlerin yükseltisi 10 ila 20 m. arasında değişmektedir. Yine, Doğanlı Vadisi'ni batıdan sınırlayan yamaçlarda 1340-1350 m'ler ve 1270-1300 m'ler arasındaki seviyeleri ayıran 20-30 m. ile 5-20 m. yüksekliğinde kornişler gelişmiştir. Vadi tabanı-

Şekil 2. Araştırma Sahasının Jeoloji Haritası.

nı çevreleyen bu kornişli yamaçların ayrıca selcik ve rüzgâr erozyonu ile ayrışma süreçleri tarafından işlenmesi sonucu peribacaları ve peribacası benzeri şekiller, kale tepeler, sütun yapıları, kaya blokları, tünemiş kayalar, kaide kayalar, mağaralar, tafoni ve balpetekleri, ayrışma çukurları, oluklar gibi daha küçük ölçekli ilginç şekiller meydana gelmiştir. Bölgede, özellikle de tüfler üzerinde karakteristik olarak gözlenen bu şekiller, sahanın morfolojik zenginliğini ve özgünlüğünü artırmıştır. Ayrıca, bu dik yamaçlarda gelişen tafoniler ve doğal mağaralar insanlar tarafından genişletilerek ve oyularak antropojenik mağaralara dönüştürülmüştür.

Han meteoroloji istasyonu verilerine göre (MGM, 2014-2023), yörenin yıllık sıcaklık ortalaması 10,9 oC'dir. En sıcak ay 21,5 oC ile ağustos, en soğuk ay 0,2 oC ile ocak ayıdır. Yıllık yağış miktarı 409,74 mm.'dir. En yağışlı mevsim 136,57 mm. ile ilkbahar olup bunu 109,42 mm. ile kış

mevsimi takip etmektedir. Sahada, kuzey sektörlü rüzgârlar hâkim olup yıllık egemen rüzgâr yönü %14,19 ile NNW'dır. Araştırma sahası, Thornthwaite yöntemine göre yarı kurak (D), mezotermal (B'1), su fazlası olmayan veya çok az olan (d), okyanus iklimine yakın (b'3); Köppen-Geiger iklim sınıflandırmasına göre kışları ılıman nemli, yazları kurak ve sıcak / ılık orta enlem (Csa / Csb) iklim tipi içerisinde yer almaktadır. De Martonne yöntemine göre step-nemli arası; Erinç yağış etkinliği indeksine göre yarı nemli iklim özelliği göstermektedir. Bu iklim özellikleri, saha üzerinde etkili olan erozyon ve ayrışma süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Ekim-Nisan arasındaki toprakta suyun bulunduğu soğuk dönemde donma-çözülme olaylarına, özellikle de suyun oldukça azaldığı Temmuz-Ağustos-Eylül aylarında genişleme-büzülmeye bağlı mekanik parçalanma süreci, şekillenme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. İlkbahar aylarında

devam eden donma-çözülme sürecine, ilkbahar sonları yaz başlarında artan sıcaklık ve yağışlarla birlikte kimyasal ayrışma süreçleri de eşlik etmektedir. Bu mevsimlerde artan yağışlar, ayrıca tuf kayalıkların işlenmesi ve yamaç gerileme süreçlerinde de önem taşımaktadır. Çatlaklı tuf kayalıkları; gerek donma-çözülme, genleşme-büzülme gibi mekanik parçalanma süreçleri gerekse hidroliz, hidrasyon, oksidasyon gibi kimyasal ayrışma süreçleri ile çözülmeye uğramaktadır. Bu süreçlerin etkisiyle kutsal Yazılıkaya anıtında gelişen çatlaklar, yıkılmayı önlemek için restore edilmiştir. Yamaçlardaki yoğun tafoni ve bal peteği oluşumları, ayrışma çukurları gibi mikro şekiller ayrışma süreçlerinin doğrudan kanıtıdır. Ayrıca, sahada etkili olan rüzgâr, tuf kayalıklarındaki gevşek malzemelerin taşınmasına sebep olarak tafonileri oluşturan kovukların oluşmasında rol oynamaktadır.

Jeomorfositler

Kültürel değerleriyle ön plana çıkan ünlü Yazılıkaya çevresinde, bu kültürel mirasa imkân veren, sahanın karakteristik özelliklerini en iyi şekilde yansıtan dokuz yer şekli jeomorfosit olarak belirlenmiştir. Bu yer şekilleri, Yazılıkaya Mesası, Nızılı, Küçük Yazılıkaya ve Gerdekkaya kayalıkları, Akpara, Pişmiş, Gökgöz, Kocabaş ve Doğanlı-Deveboynu Kaleleridir. Yer şekillerinin değerlendirilmesinde, Kubalíková'nın (2013) jeoturizm amaçlı jeosit ve jeomorfosit değerlendirme yöntemi kullanılmış; bu yer şekilleri bilimsel, eğitsel, ekonomik, koruma ve ek değerler ile bunların alt ölçütleri esas alınarak puanlanmıştır (Tablo 2).

Araştırma sahasında, en kıymetli jeomorfosit 13,00 puan ile Yazılıkaya Mesası olup bunu 12,25 ile Doğanlı-Deveboynu Kaleleri takip etmektedir (Tablo 2). Yazılıkaya Mesası 3,50 puan ile en yüksek bilimsel değere sahip olup özellikle de nadirlik (1,00) ve jeomorfolojik çeşitlilik (1,00) açısından oldukça değerlidir (Foto 1). Yüksek temsiliyet gücü ve görünürlüğü (0,75), örnek olma niteliği ve pedagojik kullanımı (0,75), eğitim materyalinin varlığı (0,75) ile eğitsel değer açısından da en yüksek değeri (3,00) temsil etmektedir. Alan kültürel, ekolojik, estetik değerleri temsil eden ek değerler açısından 3,00 puan ile üçüncü sıra-

da yer almaktadır. Kültürel (1,00) ve estetik (1,00) değeri çok zengin olan jeomorfositin, ekolojik değeri temsil gücü nispeten düşüktür (0,50). Tehdit ve riskler ile yasal korumayı içeren koruma değeri 2,50 puanla temsil edilmektedir. Morfolojik birim yasal olarak koruma altındadır (1,00); ancak doğal ve insan kaynaklı bozulmaların özellikle de jeoarkeolojik eserlerde belirgin hale gelmesi, gerçek/potansiyel tehdit ve riskler (0,50) ile mevcut tahribat durumunu (0,50) etkileyerek alanın koruma değerini düşürmektedir. Bu durum, jeomorfositin bütünlüğünü (0,75) de etkilemiştir (Tablo 2). Ancak, eserlerdeki gözle görülür bozulmalara rağmen alınan önlemler ve koruma çalışmaları nedeniyle morfositin temel özelliklerini koruduğu gözlenmiştir.

Foto 1. Doğal ve kültürel mirasın eşsiz manzarası Yazılıkaya Mesası (a): Morfositin temsil ettiği yoğun, iç içe geçmiş bal petekleri (b,g), çatlak sistemleri boyunca oluşmuş dar koridorlar (c, d) ile kaya çıkıntısının doğu yüzü düzleştirilerek ustalıklı işlenmiş görkemli Yazılıkaya anıtı (d), kale tepe, aynı zamanda çok katlı kaya yerleşmesini temsil eden Kırkgöz kayalıkları (e), bitmemiş anıt (f), ayrışma çukuru (h), peribacaları (i), tafonilerle işlenmiş tuf kayalıkları ve kayalıklara yapılmış sarnıç (i).

İkinci sırada yer alan Doğanlı-Deveboynu Kaleleri; bilimsel (3,25) ve eğitsel (2,75) değerler açısından ikinci kıymetli jeomorfositir. Alan, Yazılıkaya Mesasında olduğu gibi nadirlik (1,00) ve jeomorfolojik çeşitlilik (1,00) özelliği ile dikkat çekmektedir. Ancak, bilimsel çalışmaların sayısının sınırlı olması, bilimsel bilgi (0,50) alt ölçütünü etkileyerek morfositi ikinci sıraya yerleştirmiştir. Erozyonel süreçleri temsiliyeti, görünürlüğünün net olması (0,75), jeodidaktik ve turizm açısından örnek teşkil etmesi, eğitsel açıdan kullanımının (1,00) uygunluğu eğitsel açıdan alanı önemli hale getirmektedir. Ancak, broşür, harita, bilgi paneli gibi eğitim ürünleri (0,50) ile eğitim amaçlı fiili kullanım (0,50) açısından alanın geliştirilmesi gerekmektedir. Doğanlı-Deveboynu Kaleleri, ek değerler bakımından 3,50 puanla sahadaki en kıymetli jeomorfositi oluşturmaktadır. Kale yerleşimi olarak kullanılan morfositin kültürel değeri 1,00'dir. Kendine özgü ortama imkân veren sık

Tablo 2. Jeomorfositlerin Sayısal Değerlendirme Sonuçları (Kubalíková 2013'teki Yönteme Göre).

Değerler	Alt Kriterler	Yazılıkaya Mesası	Nızılı kayalıkları	Akpara Kale	Pişmiş Kale	Gökgöz Kale	Kocabaş Kale	Gerdekkaya kayalıkları	Küçük Yazılıkaya kayalıkları	Doğanlı-Deveboynu Kaleler
Bilimsel ve Değerler	Bütünlük	0,75	0,75	0,75	0,75	0,75	0,75	0,50	0,75	0,75
	Nadirlik (Benzer sitlerin sayısı)	1,00	0,75	0,50	0,50	0,50	0,50	0,75	0,50	1,00
	Çeşitlilik (Jeosit veya jeomorfosit içindeki farklı kısmi özelliklerin ve süreçlerin sayısı)	1,00	1,00	0,50	0,75	0,50	0,50	0,75	0,25	1,00
	Bilimsel bilgi	0,75	0,25	0,50	0,25	0,25	0,25	0,50	0,25	0,50
	Toplam	3,50	2,75	2,25	2,25	2,00	2,00	2,50	1,75	3,25
Eğitsel Değerler	Özelliklerin/süreçlerin temsil edilebilirliği ve görünürlüğü/ açıklığı	0,75	0,75	0,50	0,50	0,50	0,50	0,75	0,25	0,75
	Örnek olma, pedagojik kullanım	1,00	1,00	0,75	0,75	0,50	0,50	1,00	0,25	1,00
	Mevcut eğitim ürünleri	0,75	0,25	0,25	0,25	0,50	0,25	0,50	0,25	0,50
	Bir sitin eğitim amaçlı fiili kullanımı (geziler, rehberli turlar)	0,50	0,25	0,50	0,50	0,50	0,25	0,50	0,50	0,50
	Toplam	3,00	2,25	2,00	2,00	2,00	1,50	2,75	1,25	2,75
Ekonomik Değerler	Ulaşılabilirlik	0,75	0,50	0,25	0,25	0,25	0,25	0,50	0,25	0,50
	Turizm altyapısının varlığı	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
	Yerel ürünler	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Toplam	1,00	0,75	0,50	0,50	0,50	0,50	0,75	0,50	0,75
Koruma Değerleri	Gerçek tehditler ve riskler	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,25
	Potansiyel tehditler ve riskler	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,75	0,50	0,50	0,50
	Bir sitin mevcut durumu	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,25	0,75	0,25
	Yasal koruma	1,00	0,75	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,75	1,00
	Toplam	2,50	2,25	2,50	2,50	2,50	2,75	2,25	2,50	2,00
Ek Değerler	Kültürel değerler: sitle ilgili tarihi/arkeolojik/dini unsurların varlığı	1,00	0,75	1,00	1,00	0,75	0,75	1,00	0,75	1,00
	Ekolojik değerler	0,50	1,00	0,75	0,75	0,75	1,00	1,00	1,00	1,00
	Estetik değerler: renk sayısı; mekânın yapısı, bakış açıları	1,50	1,25	1,00	1,25	1,00	0,75	1,25	0,75	1,50
	Toplam	3,00	3,00	2,75	3,00	2,50	2,50	3,25	2,50	3,50
GENEL TOPLAM		13,00	11,00	10,00	10,25	9,50	9,25	11,50	8,50	12,25

orman örtüsü ile kaplı yamaçların ekolojik değeri 1,00'dir. Morfolojik olarak kale tepeye karşılık gelen Doğanlı Kale yasal olarak korunmasına (1,00) karşın, özellikle erozyonel süreçlerin yol açtığı belirgin tahribat (0,25) nedeniyle koruma değeri düşüktür (2,00) (Tablo 2).

Foto 2. Doğanlı-Deveboynu Kaleler: Kale tepe ve aynı zamanda yedi katlı kale yerleşimi olan Doğanlı Kale ve üzerinde doğal ve antropojenik

kovuklar (a, b), birkaç cm. ila 5-6 m.'ye ulaşan tafoniler ile bezenmiş peribacası benzeri oluşumlar (c). Deveboynu kayalıkları üzerinde ve önünde gelişmiş muhteşem tafoniler (d, e, f, h) ve bal petekleri (i), oluklar (f), kaya blokları (d, e, h), ayrışma çukurları (i) ile tünemiş kayalar (g).

Adını Gerdekkaya mezar anıtından alan Gerdekkaya kayalıkları 11,50 puan ile sahadaki üçüncü önemli jeomorfosit. Bölgeye özgü ni-

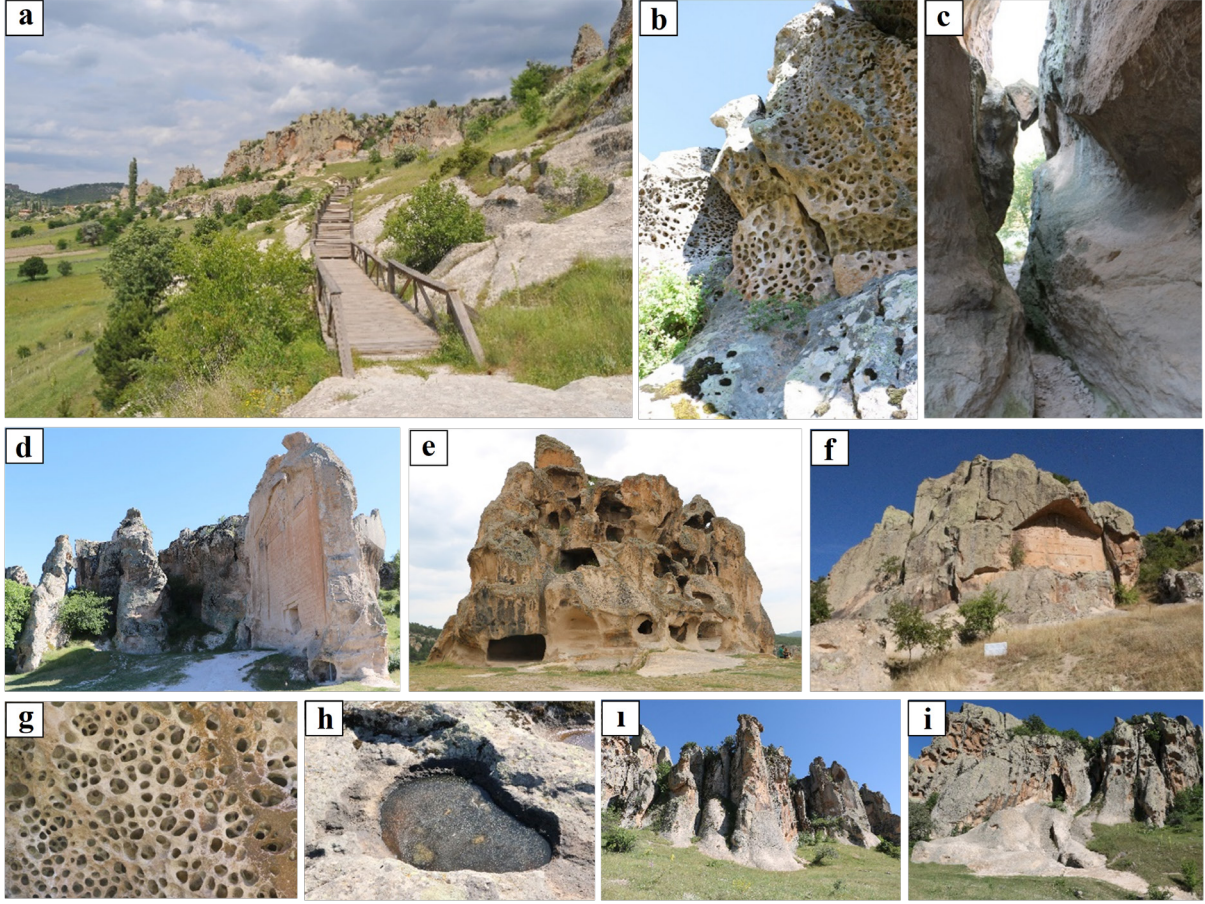

Foto 1. Doğal ve kültürel mirasın eşsiz manzarası Yazılıkaya Mesası (a): Morfositin temsil ettiği yoğun, iç içe geçmiş bal petekleri (b,g), çatlak sistemleri boyunca oluşmuş dar koridorlar (c, d) ile kaya çıkıntısının doğu yüzü düzleştirilerek ustalıkla işlenmiş görkemli Yazılıkaya anıtı (d), kale tepe, aynı zamanda çok katlı kaya yerleşmesini temsil eden Kırkgöz kayalıkları (e), bitmemiş anıt (f), ayrışma çukuru (h), peribacaları (i), tafonilerle işlenmiş tuf kayalıkları ve kayalıklara yapılmış sarnıç (i).

teliğiyle ayrışma süreçlerinin ürünü çeşitli mikro formları (tafoni ve bal petekleri, oluklar, kaide kayalar vb.) barındıran kayalıklar, bu mikro morfotipleri ile bilimsel değer (2,50) açısından dördüncü sırada yer almaktadır. Temsiliyet gücü, görünürlüğü, pedagojik kullanımı yüksek kayalıklar eğitsel değer açısından Doğanlı/Deveboyunu Kaleler ile aynı puanlamaya sahip olup (2,75) ikinci sıradadır. Ek değerler açısından ise, 3,25 puan ile ikinci önemli jeomorfositi temsil etmektedir. Nitekim, kayalıkların üzerinde ve çevresinde gelişmiş yoğun orman örtüsü, doğal oluşumlar ve mezar anıtın görkemli görünümü, yırtıcı kuşlara mekân olan doğal kayalıkların ekolojik (1,00) ve estetik (1,25) değerini artırmıştır. Kayalıklar içinde Dor düzenini yansıtan nadir bir

jeoarkeolojik eser olan Gerdekkaya mezar anıtı, morfosite kültürel açıdan (1,00) önemli bir değer kazandırmıştır (Tablo 2).

Foto 3. Gür orman örtüsü, kültürel değerleri, mikro şekilleri ile Gerdekkaya kayalıkları (a, b, c): Kaya işçiliğinin mükemmel detaylarını, dönemin estetik anlayışını ve teknik becerilerini gösteren Gerdekkaya mezar anıtı (b), tuf kayalıkları üzerinde gelişmiş oluklar, kaide kayalar (c). Nızıllı kayalıkları (d, e, f): kayalıklara oyulmuş antropojenik mağara (b), tuf kayalıklarında gelişmiş, karstik sahalarındaki lapyalara benzer muhteşem oluklar (e), kaya kilisesi (Midas Şehri Kilisesi) olarak kullanılan peribacası (f).

Toplam 11,00 puanla dördüncü sırada yer alan Nızıllı kayalıklarının bilimsel değeri 2,75'tir. Ba-

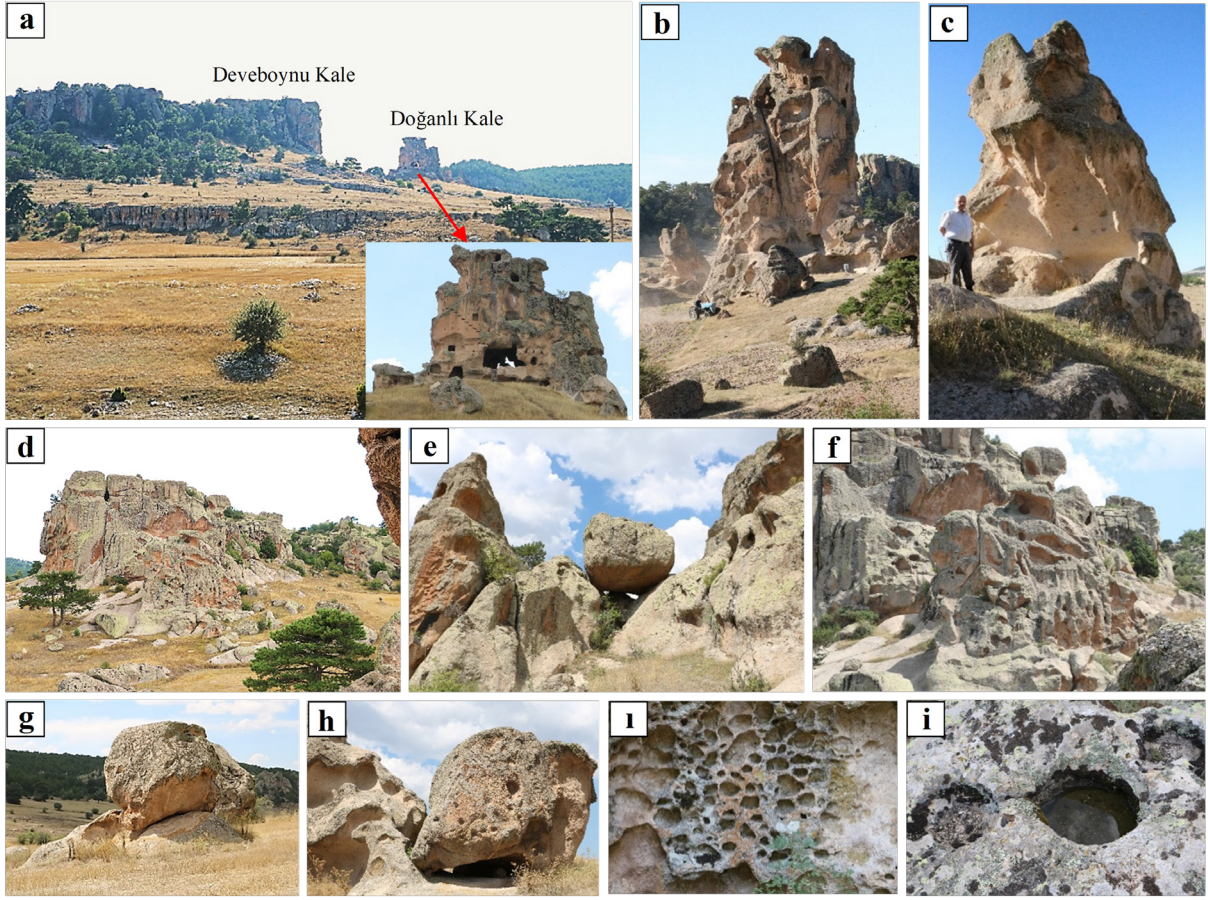

Foto 2. Doğanlı-Deveboynu Kaleleri: Kale tepe ve aynı zamanda yedi katlı kale yerleşimi olan Doğanlı Kale ve üzerinde doğal ve antropojenik kovuklar (a, b), birkaç cm. ile 5-6 m.'ye ulaşan tafoniler ile bezenmiş peribacası benzeri oluşumlar (c). Deveboynu kayalıkları üzerinde ve önünde gelişmiş muhteşem tafoniler (d, e, f, h) ve bal petekleri (ı), oluklar (f), kaya blokları (d, e, h), ayrışma çukurları (i) ile tünemiş kayalar (g).

samaklı sarp yamaçları, yamaçların gerileme sürecini göstermekte ve ayrıca ayrışma sürecinin ilginç şekilleriyle dikkat çekmektedir (Foto 3d-e-f). Yamaçlar üzerinde ve çevresinde peribacaları, sütun yapıları, kaya blokları, tafoni ve balpetekleri, doğal mağaralar, oluklar, ayrışma çukurları gibi yer şekilleri bulunmaktadır (Foto 3e-f). Bu zengin ve karakteristik yer şekilleri nedeniyle morfolojik çeşitlilik açısından yüksek puan (1,00) alan morfosit, ulusal ve uluslararası çalışmalar-daki oldukça sınırlı bilgi ve tanınırlığının düşük olması nedeniyle bilimsel bilgi ölçütünde düşük değere (0,25) sahiptir. Yüksek temsil gücü, görünürlüğü (0,75), eğitim ve turizm açısından örnek niteliği (1,00) ile eğitsel değeri 2,25'tir. Alanın yeterince tanınmaması; çeşitli eğitim ürünleri-

ni (0,25) ve alanın eğitim amaçlı fiili kullanımını (0,25) da sınırlandırmıştır. Morfositin, diğer jeomorfositlere göre kültürel değeri (0,75) nispeten düşük olmasına rağmen, estetik değeri (1,25) ve zengin orman örtüsüyle ekolojik değeri (1,00) oldukça yüksektir (Tablo 2).

Tüflerin flüviyal süreçlerle aşınması sonucu oluşan ve Yazılıkaya Vadisi boyunca sıralanan mesa ve büt şekilleri, bölgeye hâkim konumlarıyla kültürel açıdan İlk Çağ'ın önemli kale yerleşimlerini temsil etmeleri nedeniyle Akpara, Gök-göz, Pişmiş ve Kocabaş Kaleleri olarak tanınmaktadır (Foto 4a-b-c-d-e). Turizm faaliyetleri açısından taşıdıkları kültürel değerleri nedeniyle çalışmada da kale olarak ele alınmıştır. Düz zirveleri ve kimi basamaklı, kornişli yamaçları ile dikkati

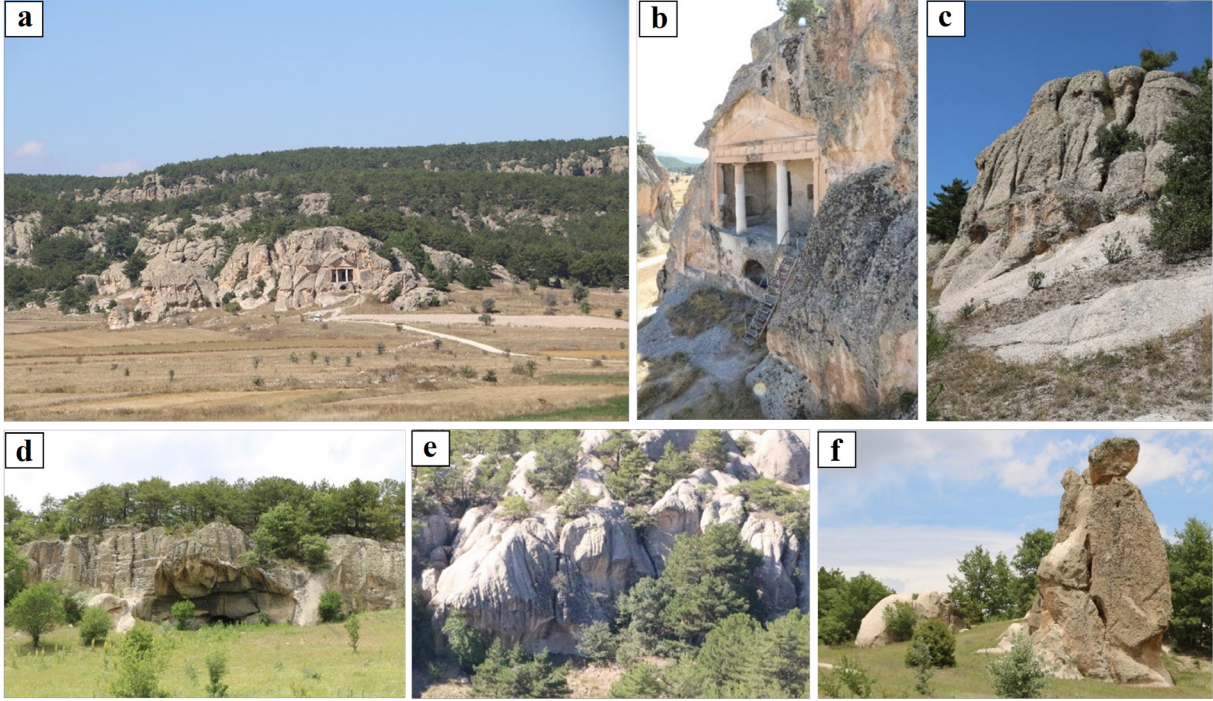

Foto 3. Gür orman örtüsü, kültürel değerleri, mikro şekilleri ile Gerdekkaya kayalıkları (a, b, c): Kaya işçiliğinin mükemmel detaylarını, dönemin estetik anlayışını ve teknik becerilerini gösteren Gerdekkaya mezar anıtı (b), tuf kayalıkları üzerinde gelişmiş oluklar, kaide kayalar (c). Nızılı kayalıkları (d, e, f): kayalıklara oyulmuş antropojenik mağara (b), tuf kayalıklarında gelişmiş, karstik sahalardaki lapyalara benzer muhteşem oluklar (e), kaya kilisesi (Midas Şehri Kilisesi) olarak kullanılan peribacası (f).

çeken bu morfolojik birimler, içerisinde daha küçük ölçekli yer şekillerini barındırmaktadır (Foto 4b-d). Bu şekiller, ilgi çekici görüntüleriyle estetik çekiciliğe sahiptir. Ayrıca, yamaçlardaki orman formasyonu estetik ve ekolojik açıdan birimlerin değerini artırmaktadır. Toplam puanları 9,25 (Kocabaş Kale), 9,50 (Gökgöz Kale), 10,00 (Akpara Kale), 10,25 (Pişmiş Kale) olan bu kalelerin bilimsel değerleri 2,00 (Gökgöz ve Kocabaş Kaleler) ile 2,25 (Akpara ve Pişmiş Kaleler), eğitim değerleri 1,50 (Kocabaş Kale) ile 2,00 (Akpara, Pişmiş ve Gökgöz Kaleler)'dir. Ek değerleri temsil eden kültürel değerleri 0,75 (Gökgöz ve Kocabaş Kaleler) ile 1,00 (Akpara ve Pişmiş Kaleler); ekolojik değerleri 0,75 (Akpara, Pişmiş ve Gökgöz Kaleler) ile 1,00 (Kocabaş Kale); estetik değerleri ise 0,75 (Kocabaş Kale), 1,00 (Akpara ve Gökgöz Kaleler) ve 1,25 (Pişmiş Kale)'tir (Tablo 2).

Adını, tuf kayalıklardan biri üzerinde bulunan Frig anıtından (Küçük Yazılıkaya/Areyastis) alan Küçük Yazılıkaya kayalıkları, 8,50 puan ile sahadaki dokuzuncu jeomorfositi oluşturmaktadır.

Jeomorfositin bilimsel (1,75) ve eğitsel (1,25) değeri düşüktür. Alan, sık ormanlarla kaplı olup flüviyal süreçlerle açığa çıkan kornişli yamaçlar bitki örtüsü ile gizlenmiştir. Sık bitki örtüsü, tüflerin erozyon ve ayrışma süreçlerini sınırlandırarak bölgedeki morfolojik çeşitliliği düşük (0,25) seviyede bırakmıştır. Aynı nedenle, alanın temsil gücü, görünürlüğü (0,25) ile örnek olma niteliği, pedagojik kullanımı (0,25) da kısıtlı kalmıştır. Buna karşın, yamaçlardaki yoğun bitki örtüsü biyolojik çeşitliliği desteklemekte ve alana 1,00 değerinde yüksek bir ekolojik katkı sağlamaktadır (Foto 4f-g-h-ı). Ayrıca, ünlü Küçük Yazılıkaya anıtı nedeniyle morfosit kültürel açıdan da değerlidir (0,75) (Tablo 2).

Foto 4. Yazılıkaya Vadisi boyunca gelişmiş, mesa ve büt'e karşılık gelen Frig Kaleleri (a, b, c, d, e): Pişmiş Kale'nin kornişli yamaçları ile kalıntı kaya üzerinde tafoniler (b), Gökgöz Kale (c) ile yamaçlarda tuf sütunları (d), Akpara Kale çevresinde orman örtüsü arasında kaya mezarları (e). Küçük Yazılıkaya kayalıkları (f, g, h, ı): Pla-

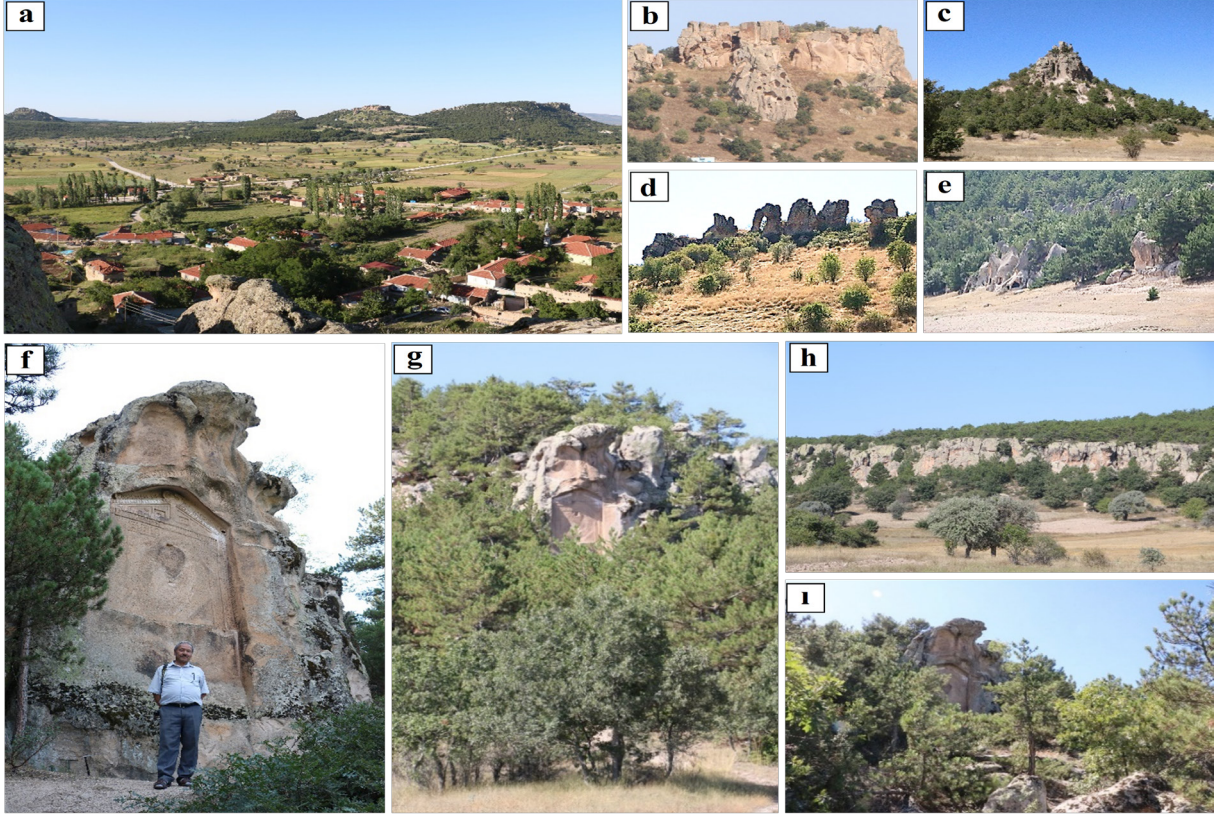

Foto 4. Yazılıkaya Vadisi boyunca gelişmiş, mesa ve büt'e karşılık gelen Frig Kaleleri (a, b, c, d, e): Pişmiş Kale'nin kornişli yamaçları ile kalıntı kaya üzerinde tafoniler (b), Gökgöz Kale (c) ile yamaçlarda tuf sütunları (d), Akpara Kale çevresinde orman örtüsü arasında kaya mezarları (e). Küçük Yazılıkaya kayalıkları (f, g, h, i): Plato yüzeyinde ve yamaçlarda karaçam-meşe (*P. nigra-Q. sp.*) ormanları hakimdir. Orman örtüsü arasından yükselen, yaklaşık 15-20 m. yükseklikte kaya kütlelerinin cephesine yapılmış Küçük Yazılıkaya (Areastis) anıtı (f, g, i).

to yüzeyinde ve yamaçlarda karaçam-meşe (*P. nigra-Q. sp.*) ormanları hakimdir. Orman örtüsü arasından yükselen, yaklaşık 15-20 m. yükseklikte kaya kütlelerinin cephesine yapılmış Küçük Yazılıkaya (Areastis) anıtı (f, g, i).

Sahadaki jeomorfositlerin, ekonomik değerleri genel olarak düşük olup 0,50 (Akpara, Gökgöz, Pişmiş, Kocabaş, Doğanlı-Deveboynu Kaleleri ile Küçük Yazılıkaya kayalıkları) ile 1,00 (Yazılıkaya Mesası) arasında değişmektedir. Sahaya ulaşım genel olarak kolay olmakla birlikte jeomorfositlere giden tali yollar ve bu yollardaki bilgilendirici tabelaların eksikliği, park yerine olan mesafenin fazla olması nedeniyle yerel ölçekte ulaşım güçleşmektedir. Bu nedenle, Yazılıkaya Mesası (0,75) dışında diğer jeomorfositlerin ulaşılabilirlik ölçütü genel olarak düşük olup 0,25 (Küçük Yazılıkaya kayalıkları ile Akpara, Pişmiş, Gökgöz ve

Kocabaş Kaleleri) ile 0,50 (Nızılı kayalıkları ve Doğanlı-Deveboynu Kaleleri) arasında puana sahiptir. Sahada, turistik tesislerin sayısı yok denecek kadar az olup turizm altyapısı tüm jeomorfositlerde 0,25 puanla temsil edilmektedir. Ayrıca, sahayı karakterize eden yerel ürünler bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu alt ölçüt tüm morfositlerde 0,00 olarak puanlanmıştır (Tablo 2). Bu bulgular, jeomorfositlerin sürdürülebilir kullanımının sağlanabilmesi için daha fazla yatırım ve bilinçlendirme faaliyetlerine ihtiyaç duyulduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bilimsel Değer

Tuf platoları, bunların flüviyal süreçlerle işlenmesi sonucu ortaya çıkan mesa ve büt'ler ile basamaklı vadiler sahadaki makro şekilleri oluşturmaktadır. Dirençli yapıya sahip tüfler, kornişler

şeklinde belirgin diklikleri oluşturmuş, vadinin basamaklı yapı kazanmasını sağlamıştır (Foto 5a-b). Bu kornişler, daha küçük ölçekli çok ilginç ve karakteristik şekilleri barındırmaktadır. Seliç erozyonu ile gerileyen bu yamaçlar, zamanla kaya çıkıntıları ve dar koridorlara, bunlar da peribacası ve benzeri şekillere dönüşmüştür (Foto 5c-e). Ayrıca, tüflerin kapiler gözenek ve çatlakları boyunca sızan suların anakayayı fiziksel ve kimyasal süreçlerle aşındırması sonucu kale tepeler, sütun yapıları, kaya blokları, tünemiş ve kaide kayalar, kıvrımlı yamaçlar, ayrışma çukurları, oluklar meydana gelmiştir (Foto 1, 2, 3c-e-f ve 4d). Ayrışma süreci ve rüzgâr erozyonu sonucu oluşan tafoni, bal peteği, mağara gibi kovuklu formlarla yamaçlar adeta bezenmiştir. (Foto 1b-g). Nitekim, bu yamaçlarda boyutları birkaç cm. ile 1-2 m.'yi bulan, bazıları iç içe gelişmiş bal peteği oluşumları dikkat çekicidir. Yine, tüf kayalıklarının nispeten düz yüzeylerinde oluşmuş, birkaç on cm. ile 2-5 m.'yi bulan ve dairesel özellik gösteren ayrışma çukurları ilginç formlardır (Foto 1i). Dolayısıyla, araştırma sahası farklı süreçleri temsil eden, mikro boyuttan makro boyuta çok çeşitli yer şekillerinin bir arada bulunduğu önemli jeomiras alanlarından birini meydana getirmektedir. Sahadaki jeomorfositler, bölgenin jeomorfolojik evrimini yakından yansıtmakta olup kendilerine özgü, karakteristik yapılarıyla benzersiz, nadir oluşumları temsil etmektedir. Özellikle de Yazılıkaya Mesası, Nızılı kayalıkları ile Doğanlı-Deveboynu Kaleleri jeomorfolojik çeşitliliği oldukça yüksek olan, nadir görülen, yöreye özgü yer şekilleridir (Tablo 2).

Sahadaki jeomorfositlerin tamamı kültürel miras açısından çok değerlidir. Bu yer şekilleri ve içerdikleri jeoarkeolojik eserlerde, doğal etkenler ve baskılar nedeniyle bozulmalar görülmektedir. Özellikle de sahanın yoğun nüfus baskısından uzak olması, yer şekillerinin bütünlüğü üzerinde nispeten etkili olmuştur (Tablo 2). Ancak, binlerce yıldır ayakta duran jeoarkeolojik eserlerin atmosferik etkiler altında zamanla deformasyona uğraması kaçınılmazdır. Jeomorfositlerin bütünlüğünün korunması ve tahribatın en aza indirilmesi için, özellikle de taşıdıkları kültürel varlıklara (Yazılıkaya/Midas anıtında olduğu gibi)

yönelik koruma ve çeşitli onarım çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Friglerin yaşadığı Dağlık Frigya'nın bir bölümünü temsil eden ve ismini ünlü Yazılıkaya anıtından alan Yazılıkaya ve yakın çevresi, özgün eserleri, önemli kültürel dokusu nedeniyle yüksek tanınırlığa sahiptir. Bu nedenle, sahadaki kültürel eserlere yönelik ulusal ve uluslararası ölçekte çok sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır. Ancak, bu özgün eserlere imkân veren yer şekillerinin tanınırlığı düşük olup bunlarla ilgili çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Foto 5. Yatay volkano-sedimanter birimlerin oluşturduğu basamaklı, kornişli yamaçlarıyla Yazılıkaya Vadisi (a-b). Yazılıkaya Mesasının kornişli yamaçlarında peribacası benzeri şekiller (c), Doğanlı Vadisi'nde kornişli yamaçlarda gelişmiş ilginç kaya kalıntıları (d) ile yamaç gerilemesini gösteren kaya çıkıntıları ve koridorlar (e).

Eğitsel Değer

Araştırma sahasındaki jeomorfosit niteliği taşıyan yer şekilleri, bölgenin jeolojik ve morfolojik evrimine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Literatürde jeomorfositlerin eğitsel değeri; jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerin arazide net olarak gözlemlenebilmesi, oluşumlarında etkili olan süreçlerin aktif olması, doğal yapılarının karmaşıklığı, yüksek temsiliyet güçleri, örnek teşkil etmeleri, eğitim ürünleri (broşürler, haritalar, web sayfaları vb.) ve alanın eğitim amaçlı fiili kullanımı (geziler, rehberli turlar) ile ilişkilendirilmiştir (Reynard vd. 2009; Bollati vd. 2012; Kubalíková 2013; Pelfini ve Bollati 2014; Bussard vd. 2022). Sahadaki Miyosen piroklastikler ile volkano-sedimanter kayaçların oluşturduğu yatay yapı üzerinde tüf platoları, mesa ve büt oluşumları, yarı kurak bölgeyi karakterize eden yamaç gerilemeleri, tüf kayalıkların çatlak kontrollü erozyonuyla meydana gelen çeşitli mikro formlar temsiliyet güçleri yüksek, pedagojik açıdan örnek teşkil edecek nitelik taşıyan yer şekilleridir. Bu jeomorfolojik birimler hem eğitim hem de araştırma amaçlı olarak, literatürde de vurgulanan özellikleri doğrultusunda (Reynard vd. 2009; Bollati vd. 2012; Kubalíková, 2013) önemli bilgiler sunmakta ve doğal süreçlerin anlaşılmasına katkıda bulun-

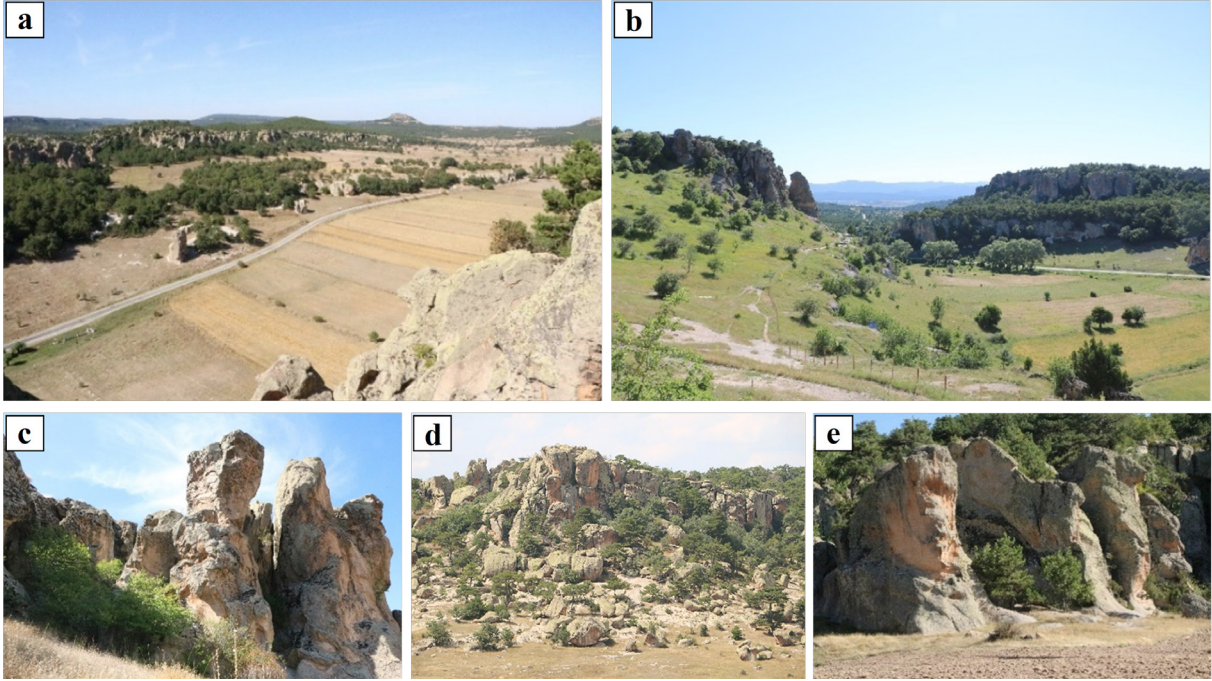

Foto 5. Yatay volkano-sedimanter birimlerin oluşturduğu basamaklı, kornişli yamaçlarıyla Yazılıkaya Vadisi (a-b). Yazılıkaya Mesasının kornişli yamaçlarında peribacası benzeri şekiller (c), Doğanlı Vadisi'nde kornişli yamaçlarda gelişmiş ilginç kaya kalıntıları (d) ile yamaç gerilemesini gösteren kaya çıkıntıları ve koridorlar (e).

maktadır. Ayrıca, geçmiş medeniyetlere ait izleri günümüze kadar ulaştırması nedeniyle bu jeomorfositlerin tarihi ve kültürel değerleri yüksektir (Tablo 2). Bu nedenle saha, Frigler gibi antik toplumların yaşamlarını, sosyal yapılarını ve kültürel miraslarını anlamak için önemli bir destinasyondur. Örneğin, Yazılıkaya Mesası üzerinde, Frig Dönemi'ne tarihlenen dini nitelikli anıtların yoğun olarak bulunması, bu alanın çevrenin en önemli dini merkezi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu morfolojik birimler tarihsel süreçleri ve eski toplumların yaşam biçimlerini anlamak için değerli bilgiler sağlamaktadır.

Tüm bu özellikleriyle araştırma sahası, farklı yaş kademeleri ve eğitim seviyelerindeki öğrenciler için doğal laboratuvar niteliği taşımaktadır. Bölgeye çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenen eğitsel etkinlikler, öğrencilerin bu yer şekillerini keşfetmelerini ve jeolojik, jeomorfolojik, ekolojik veya tarihi konularda bilgi edinmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, bu etkinlikler yerel ekonomiye katkı sağlamakta, yerel halkın kültürel mirası koruma çabalarını desteklemek-

tedir. Araştırma alanıyla ilgili kültürel eserleri gösteren haritaları da içeren tanıtıcı broşürler, tanıtım kitapçıkları gibi fiziki materyal ile çeşitli web sayfalarında bu eserleri tanıtan bilgilendirici içerikler mevcuttur. Bu fiziksel ve dijital materyallerin güncellenerek özellikle de kültürel eserlere imkân veren yer şekillerine ve bunlara ait bilgilendirici içeriklere de yer verilmesi, bölgenin sadece kültürel miras değil aynı zamanda doğal miras açısından önemli olduğunu gösterecektir.

Ek Değerler

Alanın genel değerini artırması, abiyotik özelliklerin ve süreçlerin biyotik veya kültürel konularla nasıl ilişkilendirileceği konusunda başka fırsatlar yaratması nedeniyle sahadaki jeomorfositlerin kültürel, ekolojik ve estetik değerleri yorumlanmıştır (Kubalíková 2013).

Kültürel Değer

Dağlık Frigya Bölgesi'nin bir parçasını oluşturan araştırma sahası, zengin kültürel mirası ile dikkati çekmektedir. Saha, Prehistorik Dönemlerden

Osmanlı Dönemi içlerine kadar yerleşim görmüş olup özellikle de Frig Uygarlığına ait yerleşimlerin ve kaya anıtlarının en anıtsal ve eşsiz örneklerini barındırmaktadır (Tamsü vd. 2019). Nitekim, tespiti yapılan tüm jeomorfositler, farklı uygarlıklara ait çeşitli jeoarkeolojik eserleri (kale tipi yerleşmeler, kaya yerleşimleri ve mezarları, altar, fasad, niş gibi kült anıtları, sarnıçlar vb.) bünyesinde barındırmakta olup çok yüksek kültürel değere sahiptir.

Kültürel mirası en çok temsil eden jeomorfosit Yazılıkaya Mesasıdır (Foto 1) (Tablo 2). İlk Tunç Çağı, M.Ö. II. Binyıl, Frig, Roma ve Geç Antik Dönemlerde kullanılan morfolojik birim, özellikle de Frig döneminde yoğun imar faaliyetlerine sahne olmuş, bugün ayakta kalan anıtsal eserlerin büyük bir bölümü bu dönemde yapılmıştır. Bu birim üzerinde, Frigler'in tapınımda bulundukları Ana Tanrıça Matar adına yapılmış çok sayıda fasad, altar ve nişlerden oluşan kült anıtlarının yanı sıra anıtsal ve küçük ölçekte sarnıçlar, su biriktirme havuzları, tonozlu tüneller görülmektedir. Alan, ayrıca Frig, Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerine tarihlenen kaya mezarları ve kaya mekânları ile çevrilidir (Polat ve Altan 2012; Tamsü 2018). Kornişli yamaçlar üzerindeki yaklaşık 17 m. yüksekliğe sahip kaya kütesinin doğu yüzünün işlenmesiyle oluşturulan, adını üzerindeki "Midai" yazısından alan ünlü Yazılıkaya/Midas anıtı, Frig anıtları içerisinde en göz alıcı, ünik eserlerden biridir (Foto 1d, 5f). Midas anıtının hemen kuzeyinde, morfolojik olarak kale tepeye karşılık gelen Kırkgöz kayalıkları, tüf kayalıklarının göz göz oyulması ile oluşturulmuş, içerisinde anıt mezar bulunan çok katlı kaya yerleşimidir (Foto 1e). Bitmemiş anıt ve Sümbüllü anıt gibi fasadlar, alanda yer alan diğer önemli anıtsal eserlerdir (Foto 1f). Nızıllı Tepe'nin basamaklı kornişli yamaçlarında gelişmiş ilginç kayalıklar, aynı zamanda jeoarkeolojik eserleri de barındırmaktadır. Nızıllı kayalıklarının güneybatısında yer alan, morfolojik olarak peribacasına karşılık gelen kaya kütesi, kilise (Midas şehri kilisesi) olarak kullanılmıştır (Foto 3f). Kayalıkların batı yamacında bulunan Gökçeğüney (Tonra) anıtı ise, tamamen yıkılmıştır (Öztaşkın ve Evcim 2010; Özcan ve Kortanoğlu 2023).

Yazılıkaya Vadisi'nin doğusunda gelişmiş mesa ve büt yapıları (Akpara, Gökgöz, Pişmiş, Kocabaş Kaleleri) bölgeye hâkim bir konuma sahip olmaları ve stratejik gözetleme noktaları sağlama-ları nedeniyle kale yerleşimi olarak kullanılmıştır (Foto 4a). Bu nedenle, bu morfolojik birimlerin kültürel açıdan ayrı bir önemi bulunmaktadır. Nitekim, konumu nedeniyle önemli bir kale yerleşimi olan Pişmiş Kale'de bulunan iki kademeli akropol, kayaya oyulmuş merdivenler ve odalar, kalenin güney eteğinde yer alan Frig mezarı ve antik yol kaleyi temsil eden önemli jeoarkeolojik eserlerdir (Polat 2020). Yazılıkaya Vadisi'ne giriş ve çıkış noktasında olması nedeniyle önemli bir işlevi olduğunu düşünülen Akpara Kale ve çevresinde anıtsal giriş kapısı, üst yapısı günümüze ulaşmamış bir oda, çeşitli büyüklüklerde sarnıç ve su biriktirme havuzları, depo alanları, silolar ile 12 kaya mezarı bulunmaktadır (Foto 4e) (Tamsü 2018). Gökgöz ve Kocabaş Kaleler, Pişmiş Kale'nin sırasıyla ileri ve ön karakolu olarak kullanılmışlardır. Gökgöz Kale'nin Yazılıkaya Vadisi'ne bakan kale girişi çevresinde kayaların oyulmasıyla oluşmuş büyük bir dikdörtgen boşluk, kalenin batısında nişler, ahşap mimari konstrüksiyona ait ahşap yuvalar bulunmaktadır. Kocabaş Kale'nin doğu tarafında birkaç büyük oda, güneydoğu tarafında yerleşim alanı olduğuna dair izler görülmektedir (Polat ve Altan 2012).

Yazılıkaya Vadisi'nin batısındaki Gerdekkaya kayalıkları üzerinde, Dağlık Frigya'daki en görkemli kaya mezarı düzenlemesi olarak kabul edilen ve hemen tüm özellikleriyle Dor düzeni-ni kayaya yansıtan Gerdekkaya mezar anıtı bulunmaktadır (Foto 3a-b, 5g). Tapınak görüntüsü verecek şekilde dorik tarzda oyulmuş büyük bir kayanın doğu tarafında olan anıt mezar, Hellenistik dönemde oyulmuş ve daha sonra yeniden düzenlenerek Roma İmparatorluk döneminde kullanılmıştır (Kortanoğlu 2016). Gerdekkaya kayalıklarının hemen güneydoğusunda adını üzerindeki "Areyastin/Arezastin" kelimesinden alan Areyastis (Küçük Yazılıkaya) anıtı bulunmaktadır (Foto 4f-g). Anıt üzerinde üç adet Frigce yazıt bulunmakta olup birkaç harf dışında hepsi iyi okunmaktadır (Tüfekçi 1997; Özcan ve Kortanoğlu 2023).

Doğanlı Vadisi'nde yer alan Doğanlı-Deveboynu Kalelerinin hem Doğanlı hem de Midas Vadisi'nde giriş-çıkışı kontrol ettiği düşünülmektedir (Foto 2a) (Polat 2020). Yüksek ve düz kaya üzerine kurulan ve vadiyi iyi gören karakol görünümünde olan Deveboynu Kalesi'nde, Frig Dönemi'ne tarihlenen iki oda mezar ile düz zeminli üç oda bulunmaktadır (Foto 2a-d). Morfolojik olarak kale tepeye karşılık gelen ve yaklaşık 20-30 m yüksekliğe sahip Doğanlı Kalesi, yedi katlı Frig kale yerleşimidir (Foto 2a-b). Roma ve Bizans Dönemlerinde de kullanım görmeye devam eden kaleye, mezarlar ve yeraltı geçitleri eklenmiştir (Kanbur 2019). Doğanlı Kale'nin yaklaşık 600 m güneyinde, anakayaya oyulmuş korunan kısmı 30 m uzunluğunda, 2,20 m genişliğinde bir antik yol kalıntısı bulunmaktadır (Tamsü vd. 2019). Kolay işlenebilir tuf kayalıklarının oyulması ve işlenmesi ile oluşturulmuş, farklı kültürleri yansıtan bu eserler; bilimsel, eğitsel vb. değer atfeden ve doğal görünümleriyle ilgi çeken yer şekillerinin değerini daha da artırmıştır.

Ekolojik Değer

Dağlık Frigya'yı, daha çok yarı kurak iklime sahip Kapadokya'dan ayıran özelliklerden biri, buradaki yer şekillerinin yarı nemli, gür bitki örtüsü şartları altında gelişme imkânı bulabilmiş olmasıdır. İçerisinde farklı uygarlıklara ait jeoarkolojik eserleri ve ilginç yer şekillerini barındıran saha, aynı zamanda zengin bitki örtüsü ve çeşitlilik gösteren yaban hayatıyla ekolojik açıdan önemlidir.

Araştırma sahasında, yarı nemli iklim koşulları altında yüksek tepelik alanlarda, plato yüzeyleri ve yamaçlarında yoğun orman örtüsü gelişmiştir. Nitekim Nızıllı, Küçük Yazılıkaya, Gerdekkaya ve Deveboynu kayalıklarının bulunduğu yamaçlar, Akpara, Gökgöz, Pişmiş ve Kocabaş Kalelerinin yamaçları karaçam (*P. nigra*), ardıç (*Juniperus excelsa*, *J. foetidissima*, *J. deltoides*), meşe (*Q. cerris*, *Q. pubescens*, *Q. trojana*) türlerinin birlik oluşturduğu yoğun orman örtüsü ile kaplıdır (Foto 3a, 4d, 4a-e-g-h-ı ve 5a-b). Bu orman örtüsü altında bodur ardıç (*J. communis subsp. saxatilis*), katran ardıç (*J. oxycedrus subsp. oxycedrus*), karamuk (*Berberis crataegina*), tüylü laden (*Cistus creticus*),

defne yapraklı laden (*C. Laurifolius*), karaçalı (*Paliurus spina-christi*), sumak (*Rhus coriaria*) gibi çalı türleri ile bazı step elemanları (*Aegilops cylindrica*, *Capsella bursa-pastoris*, *Echinophora tenuifolia*, *Festuca pratensis*, *Lolium perenne*, *Poa bulbosa*, *P. Pratensis*, *Polygonum cognatum*, *Reseda lutea*, *Thymus sipyleus*, *Triticum aestivum*, *Ziziphora capitata* vb.) yaygındır. Ayrıca, sahadaki jeomorfositler, bazı endemik türlere (*Astragalus mesogitanus* Boiss., *A. pseudocaspicius* Fischer, *Campanula lyrata* Lam. Subsp. *lyrata*, *Dianthus lydus* Boiss., *Linum cariense* Boiss., *Scorzonera eriophora* DC., *Thlaspi jaubertii* Hedge., *Trigonella cretica* (L.) Boiss. vb.) ev sahipliği yapmaktadır (Çingay vd. 2017). Deveboynu kayalıklarında olduğu gibi, yamaç gerilemesinin aktif olduğu tuf kayalıklarında oluşan kuzey kuytu koridorlar yer yer serin bir ortama imkân vererek sarmaşık (*Hedera sp.*), yabani fındık (*Corylus colurna*), böğürtlen (*Rubus fruticosus*), kuşburnu (*Rosa canina*) gibi daha nemcil türlerin gelişmesini sağlamıştır (Foto 5e). Karakteristik kaya oluşumları ve bunların temsil ettikleri kültürel eserler, çeşitli bitki formasyonları ile iç içe bulunarak benzersiz bir peyzaj oluşturmuştur (Foto 3a-b, 4e ve 4g-ı).

Estetik Değer

Sahadaki tuf platoları, mesa ve büt'lerin basamaklı, kornişli yamaçları ilginç ve etkileyici bir manzara sunmaktadır (Foto 4a ve 5a-b). Kale tepeler, peribacaları ve benzeri oluşumlar, tünemiş kayalar, farklı görünümlerdeki kaya blokları ilgi çekici görünümleriyle hayranlık uyandırmaktadır. Bu kayalıklarda gelişen tafoni ve bal petekleri, oluklar, ayrışma çukurları gibi mikroformlar kayalıklara farklı desen ve renk kontrastı vererek görseelliği daha da artırmıştır (Foto 1, 2, 3a-c-e ve 5d). Özellikle de farklı boyutlarda, kimi iç içe gelişmiş tafoni ve bal peteği şekilleri, doğal mağaralar kayalıklara enteresan bir görünüm kazandırmıştır. Bu doğal oluşumlarla iç içe bulunan antropojenik mağaralar, kayalıklar üzerindeki doğal ve antropojenik süreçlerin birlikte etkisini yansıtan görsel bir şölen sunmaktadır (Foto 1e, 2b, 3a-b-d, 4e).

Zengin orman örtüsü, yeşilin farklı tonlarıyla dikkati çekmekle birlikte, yer şekillerinin görsel-

liğini daha da artırmıştır. Bitki örtüsü arasından yer yer 15-20 m. yükselen ilginç tuf kayalıkları heybetli ve esrarengiz bir görünüm oluşturarak büyüleyici bir manzara sunmaktadır. Jeomorfolojik açıdan dikkati çeken bu yer şekilleri, görselliğin yanı sıra biyolojik ve kültürel açıdan da zengin bir mozaik sunarak, bölgenin estetik değerini artırmıştır. Özellikle de Yazılıkaya Mesası, Doğanlı-Deveboynu Kaleler, Nızıllı ve Gerdekkaya kayalıkları estetik değeri karakterize eden görünürlük, bakış açısı, renk kontrastı açısından büyüleyici morfositlerdir (Foto 1, 2 ve 3) (Tablo 2).

Ekonomik Değer

Ekonomik değer, herhangi bir alanın jeoturizm için kullanım potansiyelini ifade etmektedir. Ekonomik değerin veya kullanım potansiyelinin değerlendirilmesi genellikle erişilebilirlik, kullanım sınırlamaları ve altyapının varlığı, alanla ilgili ekonomik ve destekleyici ürünlerin varlığı veya alanın tanıtımı gibi ölçütlere dayanmaktadır (Kubalíková 2013).

Yazılıkaya çevresi, erişilebilirlik açısından uygun özelliklere sahip olup Eskişehir'e yaklaşık 70 km., Afyonkarahisar'a 63 km., Gazlıgöl termal turizm merkezine 43 km. mesafede bulunmaktadır. Frigya Bölgesi içerisinde yer alan saha, diğer turizm noktalarına da (Kümbet, Yapıldak, Han, Ayazini, Döğer vb.) oldukça yakın mesafeye sahiptir. Ayrıca, Eskişehir'den hafta sonları ve resmî tatillerde bölgeye belediye otobüsü seferleri düzenlenmektedir. Alan içerisindeki jeomorfositler, Yazılıkaya-Çukurca yol güzergâhı boyunca yer almaktadır. Yazılıkaya Mesası, Nızıllı, Küçük Yazılıkaya ve Gerdekkaya kayalıkları ile buradaki kültürel eserlere asfalt yol ayırımından itibaren kısa stabilize yol ile ulaşılabilir. Kaleler (Kocabaş, Pişmiş, Gökgez, Akpara, Doğanlı-Deveboynu) ise, asfalt yol üzerinde bulunmasına rağmen, bunlara çıkabilmek için asfalt yol ayırımından itibaren turizm faaliyetlerine çok uygun olmayan yolları takip etmek gerekmektedir. Sahada, jeomorfositlerin temsil ettiği jeoarkeolojik eserlere ulaşımı gösterecek tabelalar, bilgilendirici levhalar da yetersizdir. Yer şekillerinin oluşumunu açıklayan levhalara, kültürel eserlere ait bilgilendirme tabelalarına, jeomorfositler hak-

kında detaylı bilgi veren haritalara, görsellere ihtiyaç vardır. Ayrıca, bu doğal ve kültürel mirasa ait ayrıntılı ve bilgilendirici broşür ve kitapçıklar hazırlanmalıdır. Böylece, ziyaretçiler gezdikleri alanın doğal ve kültürel değerleri, zenginlikleri hakkında bilgi sahibi olacak, turlarını bilinçli bir şekilde tamamlayacaklardır.

Sahada, turizm faaliyetleri doğrultusunda kamp alanı bulunmakla birlikte konaklama imkânları, ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılayacak tesisler çok sınırlıdır. Son zamanlarda, bölgenin tanınırlığı artmakla birlikte, turizme yönelik büyük yatırımlara, alt yapı çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Yerleşim alanı çevresinde, bölgenin doğal ve tarihi dokusunun korunarak kafeteryalar, restoranlar, hediyelik eşya dükkanları, yöresel ürünlerin pazarlandığı işletmelerin yapılması gerekmektedir. Turizm faaliyetlerine pek de uygun olmayan stabilize yollar, ziyaretçilerin erişimini kolaylaştıracak şekilde iyileştirilmelidir. Böylelikle, sahanın turizm potansiyeli değerlendirilerek geleneksel tarım ve hayvancılıkla uğraşan yerel halka ayrıca iş imkânı sağlanacaktır.

Koruma Değeri

Araştırma sahası, 24.09.2018 tarihinde "Doğal Sit-Nitelikli Doğal Koruma Alanı" ve "Doğal Sit-Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" olarak tescil edilen Frig Vadisi Doğal Sit Alanı'nın bir parçasıdır (Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü 2018). Bu nedenle, sorumlu kurum ve kuruluşlar tarafından koruma altındadır. Buna rağmen, sahadaki jeomorfositler ve temsil ettikleri jeoarkeolojik eserler doğal ve antropojenik kaynaklı tahribata açıktır. Nitekim, eserlerin büyük bir bölümünde donma-çözülme, genleşme-büzülme, tuz kristalizasyonu, oksidasyon, hidroliz ve hidrasyon vb. gibi fiziksel ve kimyasal ayrışma süreçlerine, bitki örtüsünün fiziksel ve kimyasal etkilerine, insan kaynaklı tahribatlara (bölgede giderek artan madencilik faaliyetleri, define amaçlı dinamit patlatma, vandalizm, ziyaretçiler ve yerel halk tarafından bilinçsiz kullanım vb.) bağlı bozulmalar belirgindir. Nitekim, Yazılıkaya Mesasının kornişli yamaçlarında yer alan kaya kütlelerinin düzleştirilmesi ve işlenmesi ile oluşturulmuş görkemli

Midas anıtında, özellikle de doğal kaynaklı tahribatlar açık şekilde gözlenmektedir. Anıtın yüzeyinde ve arka kesiminde, derin dikey ve yatay çatlaklar gelişmiştir. 2016 yılında tamamlanan restorasyon çalışmaları (Midas Anıtı Rölöve ve Restitüsyon Projesi) ile anıtta meydana gelen çatlak ve yarıklar doldurulmuş, anıtın alt kesiminde aşınım sonucu oyulan kesim desteklenerek güçlendirilmiştir (Foto 6a). Yine, bozulmaların belirgin olduğu Gerdekkaya anıtında 1991 yılında restorasyon çalışmaları yapılmış, anıtta tahrip olan kısımlar restore edilmiştir (Foto 6b).

Sahada, kültürel varlıklara ait koruma, onarım ve restorasyon çalışmaları yetersizdir. Bu çalışmaların artırılması ve sürekli olması gerekmektedir. Örneğin, Doğanlı Kale'nin çeşitli kesimlerinde doğal süreçlerle meydana gelmiş yer yer boydan boya büyük derin çatlak ve yarıklar, duvarlarda açılmalar görülmektedir (Foto 6c-d). Yazılıkaya Mesasında yer alan Bitmemiş anıt, Sümbüllü anıt gibi jeoarkeolojik eserlerde bozulmalar belirgindir. Bu kültürel eserlerin gelecek kuşaklara aktarımının devamı için, acil koruma-onarım çalışmalarına ihtiyaç vardır. Nitekim, Nızıllı kayalıklarında bulunan Gökçegüney (Tonra) anıtı, günümüzde artık mevcut değildir.

Foto 6. Kültürel eserler üzerindeki bozulmalar ve koruma onarım çalışmaları (a, b, c, d): Midas Anıtı rölöve ve restitüsyon projesi kapsamında anıttaki derin yatay ve dikey çatlaklar doldurulmuş, anıtın aşınan topuk kısmı desteklenmiştir. Beyaz çizgiler doldurulmuş çatlakları, sarı yuvarlak alan ise aşınmış topuk kısmındaki çelik kolon desteği göstermektedir (a). Restorasyon çalışmaları sonrasında Gerdekkaya mezar anıtı. Kırmızı yuvarlak alanlar, restorasyon çalışmaları sonucu yenilenmiş kolonları göstermektedir (b). Doğanlı Kalede, tahribatın boyutunu gösteren boydan boya gelişmiş çatlak (c) ve yarıklar (d). c'deki kırmızı çizgiler, kaya kütleindeki çatlakları göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Eskişehir ilinde Frigler'in dini kutsal merkezi olan Yazılıkaya çevresini ele alan bu çalışmada, sahayı en iyi karakterize eden dokuz jeomorfofit, Kubalíková (2013) yöntemine göre değerlendirilmiştir. Bu jeomorfofitlerin tamamı, volkanik tüfler üzerinde gelişmiştir. Sahadaki farklı morfolipteki jeomorfofitler; farklı süreçlerin ürünü olan yer şekillerini içermeleri (morfolojik çeşitlilikleri), nadirlikleri, yüksek temsilîyet güçleri,

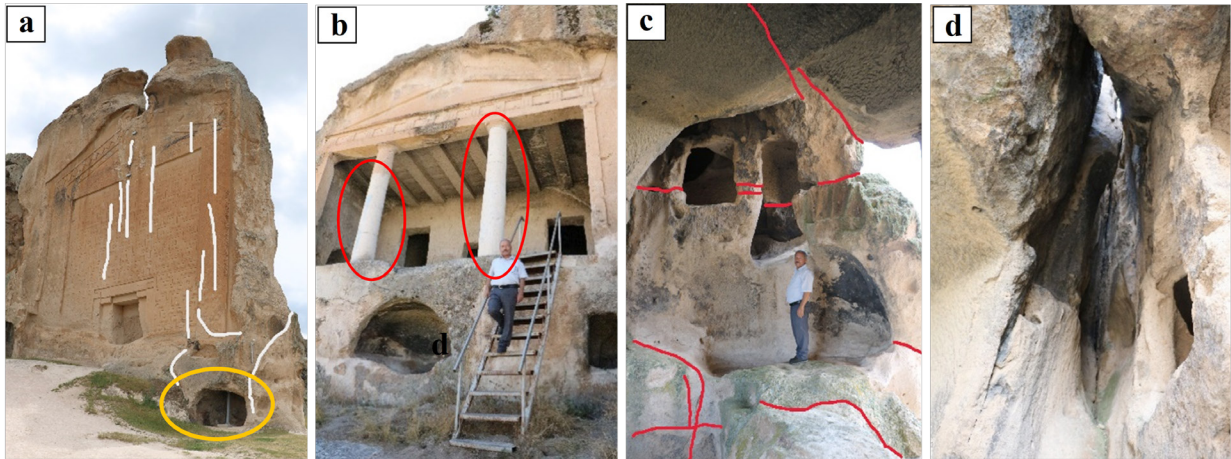

Foto 6. Kültürel eserler üzerindeki bozulmalar ve koruma onarım çalışmaları (a, b, c, d): Midas Anıtı rölöve ve restitüsyon projesi kapsamında anıttaki derin yatay ve dikey çatlaklar doldurulmuş, anıtın aşınan topuk kısmı desteklenmiştir. Beyaz çizgiler doldurulmuş çatlakları, sarı yuvarlak alan ise aşınmış topuk kısmındaki çelik kolon desteği göstermektedir (a). Restorasyon çalışmaları sonrasında Gerdekkaya mezar anıtı. Kırmızı yuvarlak alanlar, restorasyon çalışmaları sonucu yenilenmiş kolonları göstermektedir (b). Doğanlı Kale'de, tahribatın boyutunu gösteren boydan boya gelişmiş çatlak (c) ve yarıklar (d). c'deki kırmızı çizgiler, kaya kütleindeki çatlakları göstermektedir.

görünürlükleri, örnek nitelikleri ile yüksek bilimsel ve eğitsel değere sahiptir. Özellikle de Yazılıkaya Mesası (3,50) ve Doğanlı-Deveboynu Kaleleri (3,25) gibi jeomorfositler, alanın jeoturizm potansiyelini artıran dikkat çekici şekiller olarak öne çıkmaktadır. Sahadaki tüm jeomorfositler, yüksek kültürel değerleri ile ön plana çıkmaktadır. Bu durum, kültürel turizm faaliyetleri açısından sahayı ayrıca değerli kılmaktadır.

Friglerin dini merkezi olan ve çok sayıda jeoarkeolojik eseri bulunduran Yazılıkaya Mesası, kültürel değerin yanı sıra karakteristik makro ve mikro boyuttaki yer şekilleri ile yüksek bilimsel ve eğitsel değere sahip olup sahadaki en kıymetli (13,00) jeomorfositlerdir. Yine, Frigler döneminde kale yerleşimi olarak kullanılmış Doğanlı-Deveboynu Kaleleri, ilginç erozyon ve ayrışma şekilleri ve kendine has ekosistemi ile ikinci değerli (12,25) jeomorfosit olarak değerlendirilmiştir. Sık orman örtüsünün geliştiği yamaçlar, kendine has ortam koşulları nedeniyle ekolojik açıdan ayrıca önem taşımaktadır. Özellikle de Nızılı, Gerdekkaya ve Küçük Yazılıkaya kayalıkları, Kocabaş ve Doğanlı-Deveboynu Kalelerinin ekolojik değeri (1,00) oldukça yüksektir. Sahadaki jeomorfositler estetik açıdan da önem taşımakta; özellikle Yazılıkaya Mesası ve Doğanlı-Deveboynu Kaleleri (1,50) ile Nızılı ve Gerdekkaya kayalıklarının (1,25) estetik değeri öne çıkmaktadır.

Sahadaki jeomorfositler, yasal olarak korunan alanın parçasıdır. Bu nedenle, koruma altındadırlar. Ancak, özellikle de morfositlerin temsil ettiği jeoarkeolojik eserlerde doğal ve insan kaynaklı tahribatlar belirgindir. Bazı eserlerde, restorasyon (Gerdekkaya mezar anıtı) ve koruma-onarım (Yazılıkaya anıtı) çalışmaları yapılmış olmakla beraber bu çalışmalar oldukça yetersiz kalmıştır. Çok değerli bir jeomorfosit olan Doğanlı Kale’de, doğal kaynaklı tahribatlar çok belirgindir. Bu nedenle, morfositin koruma değeri düşük olup herhangi bir koruma-onarım çalışması bulunmamaktadır. Saha genelinde bu çalışmaların yapılması ve süreklilik göstermesi; eserlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması bakımından önem taşımaktadır.

Yüksek bilimsel, eğitsel ve ek değerlere sahip jeomorfositlerin, turizm açısından kullanım po-

tansiyelini ifade eden ekonomik değerleri oldukça düşüktür. Araştırma sahası, önemli bir jeomiras alanını temsil etmekte olup yüksek bir jeoturizm potansiyeline sahiptir. Ancak, bu potansiyelin tam olarak değerlendirilemediği görülmektedir. Bu çerçevede, turizme yönelik çeşitli altyapı geliştirme (yönlendirici levhalar, bilgilendirici panolar ve rehberlik hizmetleri vb), restorasyon çalışmaları ile büyük proje ve yatırımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca, alanın tanıtımını güçlendirmek için reklam faaliyetlerine öncelik verilmesi, mevcut harita ve broşürlerin yenilenip geliştirilmesi ve yeni web sitelerinin oluşturulması gerekmektedir. Turizme yönelik kafe, restoran, yerel ürün satış noktaları, hediyelik eşya dükkanları gibi işletmelerin açılması, bölgenin ekonomik gelişimine katkı sağlayacak ve ziyaretçilere daha iyi hizmet sunulmasına olanak tanıyacaktır. Ayrıca, UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi’nde kayıtlı daha geniş bölge olan Dağlık Frigya’nın jeopark olarak ilan edilmesi, bölgenin korunması ve turizm potansiyelinin artırılması için önemli bir adım olacaktır. Böylece hem yerel halkın kalkınması hem de doğal ve kültürel mirasın korunması mümkün olacaktır. Çalışma, alanın doğal miras özelliklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak, turistik kaynakların etkin kullanımına yönelik çeşitli stratejilerin geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

- Binal, A., Kasapoğlu, K.E. ve Gökçeoğlu, C. (1998). Eskişehir-Yazılıkaya Çevresinde Yüzeyleyen Volkanosedimanter Kayaçların Donma-Çözülme Etkisi Altında Bazı Fiziksel ve Mekanik Parametrelerinin Değişimi, *Yerbilimleri*, 20: 41-54.
- Bollati, I., Pelfini, M. ve Pellegrini, L. (2012). A Geomorphosites Selection Method for Educational Purposes: a Case Study in Trebbia Valley (Emilia Romagna, Italy), *Geografia Fisica e Dinamica Quaternaria*, 35: 23-35.
- Bouzekraoui, H., Barakat, A., Touhami, F., Mouaddine, A. ve El Youssi, M. (2017). Inventory and Assessment of Geomorphosites for Geotourism Development: a Case Study of Ait Bou Oulli Valley (Central High-Atlas, Morocco), *Area*, 50 (3), 1-13.
- Brilha, J. (2016). Inventory and Quantitative Assessment of Geosites and Geodiversity Sites: a Review. *Geoh Heritage*, 8: 119-134.
- Bruschi, V. M. ve Cendrero, A. (2005). Geosite Evaluation; Can We Measure Intangible Values? *II Quaternario*, 18 (1), 293-306.

- Bussard, J., Martin, S., Monbaron, M., Reynard, E. ve El Khaliki, Y. (2022). Les Paysages Géomorphologiques du Haut Atlas Central (Maroc): Potentiel Éducatif et Éléments Pour la Médiation Scientifique. *Géomorphologie: Relief, Processus, Env.*, 28 (3), 173-185.
- Canpolat, E., Çılğın, Z. ve Bayrakdar, C. (2020). Jeomorfoturizm Potansiyeli Bakımından Emecik Kanyonu – Şelalesi (Çameli, Denizli), *Jeomorfolojik Araş. Dergisi*, 5: 64-86.
- Cocean, G. ve Cocean, P. (2017). An Assessment of Gorges for Purposes of Identifying Geomorphosites of Geotourism Value in the Apuseni Mountains (Romania), *Geohéritage*, 9: 7-81.
- Clivaz, M. ve Reynard, E. (2018). How to Integrate Invisible Geomorphosites in an Inventory: A Case Study in the Rhone River Valley (Switzerland), *Geohéritage*, 10: 527-541.
- Comănescu, L., Nedelea, A. ve Dobre, R. (2012). The Evaluation of Geomorphosites from the Ponoare Protected Area. *Forum Geografic, Studii şi Cercetări de Geografie şi Protecţia Mediului*, XI(1): 54-61.
- Coratza, P. ve Giusti, C. (2005). Methodological Proposal for the Assessment of the Scientific Quality of Geomorphosites, *II Quaternario*, 18(1): 305-313.
- Coratza, P., Ghinoi, A., Piacentini, D. ve Valdati, J. (2008). Management of Geomorphosites in High Tourist Vocation Area: an Example of Geo-Hiking Maps in the Alpe di Fanes (Natural Park of Fanes-Senes-Braies, Italian Dolomites), *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 2 (2): 106-117.
- Costamagna, A. (2005). A Geomorphosites Inventory in Central Piemonte (NW Italy): First Results, *Italian Journal of Quaternary Sciences*, 18 (1): 23-37.
- Çingay, B., Ataşlar, E. ve Koyuncu, O. (2017). Eskişehir Yazılıkaya Vadisi ve Çevresi Florası, *Biological Diversity and Conservation*, 10 (3): 43-57.
- Dowling, R. K. (2011). Geotourism's Global Growth, *Geohéritage*, 3: 1-13.
- Erhatic, B. (2010). Geomorphosite Assessment, *Acta Geographica Slovenica*, 50 (2): 296-309.
- Hatipoğlu, Ş. C. ve Bahadır, M. (2020). Altınordu (Ordu) İlçesindeki Jeosit ve Jeomorfositlerin Turizm Potansiyellerinin "Preliminary Geosite Assessment Model (GAM)" ile Ölçümü, *Mavi Atlas*, 8 (2): 548-564.
- Helvacı, C. ve Yücel, Ö. Y., Seghedi, I. ve Palmer, M. R. (2021). Post-volcanic Activities in the Early Miocene Kırka-Phrygian Caldera, Western Anatolia – Caldera Basin Filling and Borate Mineralization Processes, *International Geology Review*, 63 (14): 1719-1736.
- García-Veigas, J. ve Helvacı, C. (2013). Mineralogy and Sedimentology of the Miocene Göcenoluk Borate Deposit, Kırka District, Western Anatolia, *Türkiye, Sedimentary Geology*, 290: 85-96.
- Kanbur, N. (2019). Yeni Araştırmalarla Yazılıkaya/Midas Vadisi Seramiklerinin Değerlendirilmesi (*Basilmamış Yüksek Lisans Tezi*). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadurak, S. ve Bağcı, H. R. (2022). Durağan'ın (Sinop) Jeoturizm Açısından Değerlendirilmesi, *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, 8: 1-27.
- Khalaf, E. E. D. A. H. (2022). Karst Heritage as a Tourist Attraction: a Case Study in the White Desert National Park, Western Desert, Egypt, *Geohéritage*, 14(94): 1-30.
- Kortanoğlu, R. E. (2016). Notes on Façade Architecture and Ornamental Elements on Monumental Rock - Cut Tombs in Highland of Phrygia in Hellenistic and Roman Imperial Periods, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 19: 243-267.
- Kubalíková, L. (2013). Geomorphosite Assessment for Geotourism Purposes, *Czech Journal of Tourism*, 2 (2): 80-104.
- Mant, M. S. (2018). Frig Vadisi Kaya Görünümlerinin Sanatsal Uygulamaları ve Değerlendirmeleri, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7 (52): 1507-1512.
- Memiş, E. (2022). Eski Anadolu Tarihinde Frigler ve Çözüm Bekleyen Bazı Sorunlar, *Near East Historical Review*, 12 (1): 1-14.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) (2014-2023). *Han Meteoroloji İstasyonu Uzun Yıllar Tüm Parametreler Bülteni*.
- Özcan, S. ve Kortanoğlu, S. M. (2023). Phryg Vadisinde Yer Alan Kaya Anıtlarının Korunması ve Sunumu: Sorunlar ve Öneriler, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (3): 923-942.
- Özdemir, M. A., Kaymak, H. (2023). Dağlık Frigya'da Anıt Şekillerden Yapıldak Asar Kalesi (Seyitgazi-Eskişehir) Jeositi, *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, 11: 71-94.
- Özdemir, M. A., Kaymak, H. ve Kulaksız, E. E. (2023). Inventory of Geomorphosites and Cultural Assets for the Development of Tourism in the Ayazini Region of the Mountainous Phrygia (Afyonkarahisar, Turkey), *Geohéritage*, 16: 1-22.
- Özdemir, M. A. ve Kaymak, H. (2024). İhsaniye (Afyonkarahisar) İlçesi Jeomorfosit ve Kültürel Sitler Envanteri, *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, 12: 54-91.
- Öztaşkın, G. K. ve Evcim, S. (2010). Frigya Bölgesi Kaya Kilseleri. İçinde; Y. Olcay Uçkan (Editör). *Frigya (Phrygia) Bölgesinde Bizans Dönemi Kaya Mimarisini* kitabı (s. 37-129). Eskişehir: Alp Ofset Matbaacılık.
- Panizza, M. (2001). Geomorphosites: Concepts, Methods and Examples of Geomorphological Survey, *Chinese Science Bulletin*, 46: 4-5.
- Pelfini, M. ve Bollati, I. (2014). Landforms and Geomorphosites Ongoing Changes: Concepts and Implications for Geohéritage Promotion, *Quaestiones Geographicae*, 33 (1): 131-143.
- Pereira, P., Pereira, D. ve Caetano Alves, M.I. (2007). Geomorphosite Assessment in Montesinho Natural Park (Portugal), *Geographica Helvetica*, 62: 159-168.
- Pereira, P. ve Pereira, D. (2010). Methodological Guidelines for Geomorphosite Assessment, *Géomorphologie: Relief, Processus, Environnement*, 6: 215-222.
- Polat, Y. ve Altan, M. (2012). Yazılıkaya-Midas Vadisi'nde Yer Alan Kalelerin Konumsal İlişkilerinin 2 ve 3 Boyutlu Modellenmesi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1): 131-142.

- Polat, Y. (2020). Phrygler Dinsel Mekanlarını Nasıl Koruyordu? Midas Vadisi Kaleleri, *Turkish Studies – Social Sci.*, 15 (2): 317-344.
- Polat, Y. ve Aşar, A. O. (2020). Yazılıkaya/Midas Anıtı: Anıtta Gözlemlenen Bozulmalar ve Koruma Önerileri, *Amisos*, 5 (8): 103-121.
- Pralong, J. P. (2005). A Method for Assessing Tourist Potential and Use of Geomorphological Sites. *Geomorphologie: Relief, Processus, Environnement*, 1 (3): 189-196.
- Reynard, E., Fontana, G., Kozlik, L. ve Scapozza, C. (2007). A Method for Assessing the Scientific and Additional Values of Geomorphosites, *Geogr. Helvetica*, 62 (3): 148-158.
- Reynard, E. (2009). Geomorphosites: Definitions and Characteristics. İçinde; E. Reynard, P. Coratza ve G. Regolini-Bissig (Editörler), *Geomorphosites* (ss. 9-20). München: Verlag Dr. Friedrich Pfeil.
- Rubira-Gómez, G., Malavé-Hernández, J., Jaya-Montalvo, M., Candell-Soto, J., Caicedo-Potosí, J., Merchán-Sanmartín, B., Aguilar-Aguilar, M. ve Morante-Carballo, F. (2024). Sustainable Design for Geotourism Interpretation Centres: Enhancing the Santa Elena Peninsula Geopark Project Experience, *Heritage*, 7: 499-516.
- Safarabadi, A. ve Shahzeidi, S. S. (2018). Tourism Silence in Geomorphosites: A Case Study of Ali-Sadr Cave (Hama-dan, Iran), *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 21 (1): 49-60.
- Serrano, E., ve Gonzáles-Trueba, J. J. (2005). Assessment of Geomorphosites in Natural Protected Areas: the Picos de Europa National Park (Spain), *Géomorphologie: Relief, Processus, Environnement*, 1 (3): 197-208.
- Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü. (2018). Eskişehir İli, Seyitgazi ve Han İlçeleri, Frig Vadisi Doğal Sit Alanı Tescil İlanı. <https://tvk.csb.gov.tr/eskisehir-ili-seyitgazi-ve-han-ilceleri-frig-vadisi-dogal-sit-alani-tescil-ilani-duyuru-363128>, Erişim Tarihi: 07.10.2024.
- Tamsü, P. R. (2018). Yazılıkaya/Midas Vadisi Akpare Kale Mezarları, *OLBA*, 26: 249-284.
- Tamsü, P. R., Polat, Y., Sancaktar, H. ve Yürük, M. B. (2019). Eskişehir İli Yazılıkaya/Midas Vadisi Yüzey Araştırması 2017, *AST*, 36 (3): 361-278.
- Tufănoiu, I., Simion A., Maruntelu A., Teriş B. ve Grecu, A. (2020). The Geomorphosites Assessment for Determining the Geotourism Potential. Case Study on the Natural Park Putna-Vrancea Romania, *International Scientific Conference GEOBALCANICA* içinde (ss. 499-512), Ohrid, Kuzey Makedonya.
- Turoğlu, H. (2020). Karasu Grabeni (Hatay, Türkiye) Bazalt Morfolojisinde Volkanik Jeomorfosit Değerlendirmesi, *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, 4: 62-80.
- Tüfekçi, S. T. (1997). Eskişehir - Afyonkarahisar - Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları (*Basılmamış Doktora Tezi*). İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçın, H. (1988). Kırka (Eskişehir) Yöresi Volkanosedimanter Oluşumlarının Mineralojik-Petrografik ve Jeokimyasal İncelenmesi (*Basılmamış Doktora Tezi*). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yücel, Ö. Y. ve Akal, C. (2023). İdrisayla Volkanitlerinde (Kırka-Eskişehir) Gözlenen Sferulitik Riyolitlere Ait İlk Petrografik Dokusal Veriler, *Türkiye Jeol. Bülteni*, 66: 59-74.
- Zouros, N. (2007). Geomorphosite Assessment and Management in Protected Areas of Greece. Case Study of the Lesvos Island - Coastal Geomorphosites. *Geogr. Hel.*, 62 (3): 169-180.

Mehmet Ali ÖZDEMİR

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Fiziki Coğrafya ve Jeoloji Bölümü'nden mezun oldu (1985). Yüksek lisans derecesini Fırat Üniversitesi'nden Fiziki Coğrafya Anabilim Dalından (1990), doktora derecesini de Fırat Üniversitesi'nden Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı'ndan aldı (1995). Fırat Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (1987). Doçentlik unvanını Fiziki Coğrafya alanında aldı (2000). Profesörlüğe Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde yükseltildi (2006). Halen Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları, jeomorfoloji ve fiziki coğrafyadır.

Hülya KAYMAK

Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden mezun oldu (2008). Yüksek lisans derecesini Afyon Kocatepe Üniversitesi'nden Coğrafya Anabilim Dalı'ndan (2010), doktora derecesini de Afyon Kocatepe Üniversitesi'nden Coğrafya Anabilim Dalı'ndan aldı (2018). Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde çalışmaya başladı (2013). Halen Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanı, fiziki coğrafyadır.

Aile Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi

Adaptation of Family Leisure Activity Profile into Turkish: Validity and Reliability Analysis

Beyza Merve AKGÜL* - Tebessüm AYYILDIZ DURHAN - Ferhat KILIÇARSLAN*****

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Emniyet Mah. Abant 1 Caddesi, 06210, Yenimahalle, Ankara.

ORCID: 0000-0003-2950-4221

E-posta: bmakgul@gazi.edu.tr

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Emniyet Mah. Abant 1 Caddesi, 06210, Yenimahalle, Ankara.

ORCID: 0000-0003-2747-6933

E-posta: tebessum@gazi.edu.tr

*** (Sorumlu Yazar) Arş. Gör. İstanbul Aydın Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Beşyol Mah. İnönü Cad. No: 38, Küçükçekmece, İstanbul.

ORCID: 0000-0002-9363-1068

E-posta: ferhatkiliarslan@aydin.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 24 Haziran 2024

Birinci düzeltme: 20 Ağustos 2024

Kabul: 16 Şubat 2025

Anahtar sözcükler: Aile rekreasyonu, Boş zaman, Aktivite profili.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 24 June 2024

Resubmitted: 20 August 2024

Accepted: 16 February 2025

Key words: Family recreation, Leisure, Activity profile.

ÖZ

Ailelerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdiği ve bu etkinliklerin aile dinamiklerine olan etkilerinin incelenmesi, bu alandaki araştırmalar için önemli bir ihtiyaçtır. Bu çalışmanın amacı, ailelerin boş zaman değerlendirme alışkanlıklarının tür, süre ve sıklık açısından incelenmesine olanak tanıyan Zabriskie ve McCormick (2001) tarafından geliştirilen Aile Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması ve geçerlilik ile güvenirlik analizlerinin yapılarak Türkçe alan yazına kazandırılmasıdır. Bu doğrultuda, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) için Ankara'da yaşayan ve çekirdek ailesi olan 261 bireyden, tekrar test analizleri için ise 81 bireyden veri toplanmıştır. Ölçek uyarlama sürecinde dil eşdeğerliği, kapsam geçerliği ve yapı geçerliğine yönelik analizler yapılmıştır. Güvenirlik analizleri Cronbach's Alpha katsayısı ve tekrar test yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda, Aile Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanmış versiyonunun kültürel olarak uygun olduğu ve geçerlilik ile güvenirlik kriterlerini karşıladığı tespit edilmiştir. Ölçeğin, Türk aile yapısında ailelerin boş zaman değerlendirme süreçlerini incelemek için etkili bir araç olduğu belirlenmiştir.

ABSTRACT

Examining how families spend their leisure time and the effects of these activities on family dynamics is an important need for research in this field. The aim of this study is to adapt the Family Leisure Time Activity Profile Scale developed by Zabriskie and McCormick (2001), which allows the examination of families' leisure time habits in terms of type, duration and frequency, into Turkish and to introduce it to the Turkish literature by conducting validity and reliability analyses. Accordingly, data were collected from 261 individuals with nuclear families living in Ankara for confirmatory factor analysis (CFA) and 81 individuals for retest analyses. In the scale adaptation process, language equivalence, content validity and construct validity analyses were conducted. Reliability analyses were conducted using Cronbach's Alpha coefficient and retest method. As a result of the analyses, it was determined that the Turkish adapted version of the Family Leisure Time Activity Profile Scale was culturally appropriate and met the validity and reliability criteria. The scale was determined to be an effective tool for examining the leisure time utilization processes of families in the Turkish family structure.

Makalenin kaynak gösterme şekli:

Beyza Merve Akgül, B. M., Durhan, T. A., Ferhat Kılıçarslan, F. (2024). Aile Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 36 (1): 77-91.

GİRİŞ

Son yıllarda boş zaman üzerine yapılan araştırmalardaki artış ile birlikte, ailelerin boş zamanlarını değerlendirme biçimleri ve süreçlerine yöne-

lik daha çeşitli ve kapsamlı bilgiler elde edilmiştir. Bu çalışmalar birbirinden farklı örneklerle uygulanmıştır. Geleneksel aileler (Zabriskie ve McCormick 2001), evli çiftler (Johnson vd. 2006),

tek ebeveynli aileler (Hornberger vd. 2010), evlat edinen aileler (Freeman ve Zabriskie 2003) ve engelli çocuğu/çocukları olan aileler (Dodd vd. 2009) gibi farklı aile tipleri üzerinde çalışmalara alanyazında rastlanmaktadır. Boş zaman araştırmacıları, aile boş zaman katılımını sağlıklı aile işleyişi ile ilgili bir konu olarak tanımlayarak bu kavramın gelişimine katkıda bulunmuşlardır (Zabriskie ve Freeman 2004). Bu durum bireysel ve toplumsal gelişim için aile rekreasyonu kavramının farklı bakış açıları ile ele alınmasını sağlamaktadır.

Aile rekreasyonu, çocukların ve ailenin bir bütün olarak yararı için organize edilen ve aile bireylerinin boş zamanlarında bir araya gelerek katıldığı, anlamlı ilişkiler kurma, çocukların öğrenmesi ile gelişimini destekleme ve aile refahını teşvik etme gibi hedeflerle kasıtlı olarak planlanan etkinliklerdir (Mactavish ve Schleien 2004; Ward ve Zabriskie 2011). Aile Sistemleri Teorisi'ne (Bowen 1966) dayanan ve ailelerin boş zamanlarında genellikle rutin, düşük maliyetli ve kolay ulaşılabilir etkinlikleri içeren çekirdek etkinlikler ile daha nadir, yüksek maliyetli ve özel planlama gerektiren denge etkinliklerini kapsayan Aile Boş Zaman İşleyişinin Çekirdek ve Denge Modeli (Zabriskie ve McCormick 2001), aile rekreasyonunu inceleyen teorilerden biridir. Bu teori, aile içi ilişkilerin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi açısından aile rekreasyonunun önemini vurgulamaktadır. Model, aile eğlencesine katılım ile aile işleyişi arasındaki bağlantıyı daha iyi anlamak amacıyla oluşturulmuştur. Aile eğlencelerinin işlevsellik üzerindeki etkisi, çekirdek ve denge modeli ile aile eğlencesine katılımın çeşitli yollarının aile işleyişine farklı biçimlerde katkı sağladığını ileri sürmektedir (Agate vd. 2007). Model, çekirdek aile rekreasyon çeşitlerini (örneğin, ailece yapılan yemekler, evde izlenen TV/video, oynanan oyunlar ve ortak yapılan bahçe işleri gibi geleneksel etkinlikler) ve denge aile rekreasyon türlerini (örneğin, yenilikçi ve macera dolu etkinlikler) açıklayarak, ailelerin düzenlilik ve yenilik ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır (Williamson 2013).

Günümüz toplumlarında aile sağlığına yönelik kaygılar tüm dünyada ilgi görmeye devam eder-

ken, aile içi boş zamanın rolüne yönelik ilgi de artmakta; uluslararası ve kültürel sınırların ötesine yayılmaktadır (Zabriskie vd. 2018). Aile boş zamanları, aile yaşamının kritik bir boyutu olarak çocuklara ve aile kurumuna fayda sağlamaya yönelik bir ebeveyn sorumluluğudur ve değişen ebeveynlik ideolojilerini de beraberinde getirmektedir (Shaw ve Dawson 2001). Aile rekreasyonu, belirli bir amaca yönelik olarak gelişmiş aile iletişimi sağlama, uyumlanma ve çocuklara ahlaki değerler ile sağlıklı yaşam tarzları aşılamaya gibi hedeflere ulaşmak için ebeveynler tarafından planlanmaktadır (West ve Merriam 2009). Açık hava merkezli aile rekreasyonu, sağlıklı gençlik gelişimi ve aile bütünlüğünün teşvik edilmesiyle bağlantılıdır (Lee vd. 2008; Shaw 2008). Ayrıca aileler boş zamanlarda birlikte geçirdikleri faaliyetlerin süresi ile doğru orantılı olarak bağlarını güçlendirmektedir (Pomfret ve Varley 2019).

Mevcut araştırmada uyarlaması yapılan ve aile boş zamanlarını inceleyen yöntemler arasında Zabriskie ve McCormick (2001) tarafından ortaya konulan Aile Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği (ABZAPÖ) (Family Leisure Activity Profile – FLAP) yer almaktadır. Ölçek, 16 farklı kategoriden oluşmaktadır. Sekiz kategori alanı çekirdek aile boş zaman aktivitelerini (örneğin ailece yapılan yemekler, evde izlenen TV/video, oynanan oyunlar ve ortak yapılan bahçe işleri), sekiz kategori ise denge aile boş zaman aktivitelerini (örneğin topluluk merkezli organizasyonlar, açık hava etkinlikleri, su sporları, macera dolu faaliyetler ve gezi) yansıtmaktadır. ABZAPÖ modelinde, öncelikle katılımcının aile üyeleriyle birlikte 16 farklı türde faaliyet kategorisine katılıp katılmadığı sorgulanmaktadır. Kategorileri netleştirmek ve aralarında ayırım yapmak için spesifik faaliyet örnekleri eklenmiştir. Yanıt evet ise, katılımcılardan her bir faaliyet için devam soruları sorulur. Takip eden sorular “yaklaşık ne sıklıkla” ve “her seferinde ne kadar süreyle” sorularıdır. Katılımcılardan bu sorulara da yanıt vermesi beklenir. Örnek soruya Şekil 1’de yer verilmiştir.

Aile rekreasyonu, çocuklar ve aileler için organize edilen, aile içi iletişimi ve uyumu artırmayı amaçlayan etkinlikleri kapsadığı için ABZAPÖ, ailelerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdikle-

ÖRNEK SORU: TV/ video izleme, müzik dinleme, kitap okuma, şarkı söyleme gibi ev merkezli etkinlikleri aile bireyleriyle yapar mısınız?

1. Adım: Bu etkinlikleri yapar mısınız? → EVET X HAYIR __

En az günde bir kez	
En az haftada bir kez	x
En az ayda bir kez	
En az yılda bir kez	

↑

2. Adım: Bu etkinlikleri genellikle ne sıklıkla yaparsınız?

Her defasında ne kadar sürer? (1 tanesini)			
1 saatten az	1-2 saat	2-3 saat	x
3-4 saat	4-5 saat	5-6 saat	
6-7 saat	7-8 saat	8-9 saat	
9-10 saat	10 saatten fazla	1 günden fazla	

↑

3. Adım: Bu etkinlik ortalama ne kadar sürer?

Şekil 1. Aile Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği'ne Dair Örnek Soru

rini belirlemek için önemli bir araçtır. Bu ölçek, çekirdek ve denge modeline dayanarak ailelerin rutin ve yenilikçi etkinliklere katılımını ölçmektedir. Aileler boş zamanlarda birlikte geçirdikleri faaliyetleri süresi ile doğru orantılı olarak bağlarını güçlendirmektedir. Bu bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı, ailelerin boş zaman değerlendirme alışkanlıklarının tür, süre ve sıklık açısından incelenmesi adına Zabriskie ve McCormick (2003) tarafından geliştirilen Aile Boş Zaman Aktivite Aktivite Profili Ölçeği'nin Türkçeye çevirilmesi ile geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin yapılarak Türkçe alanyazına kazandırılmasıdır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu kısımda alan yazında yer alan aile rekreasyonu konulu çalışmalar hakkında bilgiler verilerek Türk aile yapısının ve aile rekreasyonu uygulamalarının etkilerinden bahsedilmektedir.

Aile Boş Zaman İşlevselliğinin Çekirdek ve Denge Modeli

Birçok aile, boş zamanlarında aile ile birlikte zaman geçirmenin aile içi bağları güçlendireceği düşüncesiyle boş zamanlarda bu doğrultuda planlar yaparak birlikte zaman geçirmek için uygun ortamları yaratırlar (Shaw ve Dawson 2001;

Agate vd. 2009). Literatürde yer alan araştırmalarda aile boş zamanı ile olumlu aile çıktıları arasında güçlü ve pozitif ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (Holman ve Epperson 1984; Zabriskie ve McCormick 2003; Agate vd. 2009; Williamson 2013).

Son yıllarda aile boş zaman araştırmaları yaklaşım, teori ve bakış açılarında ilerleme kaydetmiştir. Akademisyenler daha fazla çeşitlilik, anlam ve anlayış çağrısında bulunmuş, bu da yenilikçi çerçeveler ve metodolojilerle yeni araştırmalarda bir artışa yol açmıştır (Townsend vd. 2017). Bu çerçeve bağlamında geliştirilen ve aile boş zaman davranışlarını çekirdek ve denge etkinlikleri açısından inceleyen Aile Boş Zaman İşleyişinin Çekirdek ve Denge Modeli (Zabriskie ve McCormick 2001), Aile Sistemleri Teorisine dayanmaktadır; Evlilik ve Aile Sistemlerinin Karmaşık Modelinin (Olson 2000) unsurlarının yanı sıra boş zaman davranışının kavramsal temellerini de içerir (Townsend vd. 2017). Bu model, aile boş zaman katılımı ve aile işlevselliği arasındaki ilişkiyi daha fazla açıklamak için geliştirilmiştir. Aile boş zaman işlevselliğinin çekirdek ve denge modeli, aile boş zaman katılımının farklı modellerinin aile işlevselliğine farklı şekillerde katkıda bulunduğunu savunmaktadır (Agate vd. 2007).

Model, aile boş zamanının çekirdek (geleneksel) ve denge (yeni) aile boş zamanı modellerine dahil olarak hem istikrar hem de değişim ihtiyaçlarını karşıladığını öne sürmektedir (Williamson 2013). Aile Boş Zaman Profili 16 faaliyet kategorisinde aile üyeleriyle birlikte yapılan boş zaman faaliyetlerini tanımlamıştır. Sekiz faaliyet kategorisi çekirdek aile boş zaman kalıplarını temsil ederken, sekiz kategori de denge aile boş zaman kalıplarını temsil etmektedir (Aslan 2009).

Çekirdek kalıplar, aile üyelerinin ilişkilerinin geliştirilmesine olanak tanıyan tutarlı, güvenli ve genellikle olumlu bir bağlam olarak tanımlanmaktadır. Denge kalıpları ise ailelere yeni deneyimlerin kazandırılmasını ve farklı girdilere, deneyimlere ve zorluklara uyum sağlanmasını gerektiren bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Her iki örüntü türü de ailelerin zorluklar karşısında yakın ve esnek kalmalarına yardımcı olur (Zabriskie ve McCormick 2001). Aile Boş Zaman İşleyişinin Çekirdek ve Denge Modeli çıktılarından olan aile bütünlüğü (cohesion), aile üyelerinin birbirlerine karşı sahip oldukları duygusal bağ olarak tanımlanırken, uyum yeteneği (adaptability) ise bir ailenin zorluklara nasıl uyum sağlayabildiğini ve değişebildiğini ifade eder (Olson 2000). Genel olarak model, çekirdek aile boş zamanının öncelikle aşinalık ve istikrar ihtiyaçlarını karşıladığını ve kişisel yakınlık, aile kimliği ve uyum duygularını kolaylaştırma eğiliminde olduğunu öne sürmektedir (Townsend vd. 2017). Çekirdek ve Denge modelinde, çekirdek aile boş zaman katılımının genellikle aile bütünlüğünü yordadığını, denge aile boş zaman katılımının ise genellikle aile uyumluluğunu yordadığını söylenebilir.

Çekirdek aile boş zamanları genellikle aile üyelerinin ev içinde veya yakınında düzenli olarak yapılan faaliyetlere birlikte katılması olarak tanımlanır (Melton 2017). Çekirdek boyutu, birçok ailenin sık sık birlikte yaptığı faaliyetlerde görülmektedir. Bu faaliyetlerin yapılması genellikle kolaydır, fazla maliyetli değildir ve evde yapılabilir. Bu faaliyetlere örnek olarak birlikte TV veya video izlemek, masa oyunları oynamak, dışarıda oynamak, bahçeyle uğraşmak veya yaparak yiğınlarına atlamak verilebilir (Aslan 2009).

Bu faaliyetler fazla planlama veya kaynak gerektirmez (Agate vd. 2007). Aile üyelerinin güvenli ve olumlu bir şekilde ilişki kurmalarına yardımcı olabilirler. Bu faaliyetler sırasında aile üyeleri sınırları keşfedebilir, aile kurallarını belirleyebilir ve bunları uygulama pratiği yapabilir (Townsend vd. 2017). Bu aktivitelere ayrılan zaman ayrıca aile üyelerinin birbirlerini rahatlatılabilecekleri, ödüllendirebilecekleri, yenileyebilecekleri ve canlandırabilecekleri bir zamandır. Bu faaliyetler kolay yapılabilirliklerinden ötürü bir ailenin boş zamanlarının çoğunu kapsamaktadır. Bu faaliyetler, aile bireylerinin birbirleriyle rahat iletişim kurabilmelerini sağlamaktadır. Bunun nedeni, insanların rahat bir ortamda duyguları ve hisleri hakkında konuşmaya daha yatkın olmalarıdır. Bu nedenle, boş zaman etkinlikleri sırasında düzenli etkileşimin aile üyelerinin birbirlerini daha iyi tanımalarına, aralarında yakınlığın artmasına ve ailenin bir parçası olma hissinin güçlenmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Denge aile boş zamanları boyutu, alışılmadık veya yeni aile boş zaman etkinliklerini kapsar. Bu boyut, genellikle aile üyelerinin nadiren veya ara sıra birlikte katıldıkları etkinliklerden oluşur (Melton, 2017). Denge modeli, yeni deneyimler sunan ve zaman, çaba, para gibi daha fazla kaynağa ihtiyaç duyan, daha seyrek ve alışılmadık faaliyetleri içerir. Bu tür etkinlikler genellikle ev dışında gerçekleştirilir ve aile tatilleri, açık hava rekreasyonu, özel etkinlikler, tema parklarına, spor etkinliklerine veya özel etkinlik salonlarına yapılan geziler gibi etkinlikleri kapsar (Aslan 2009). Bu etkinlikler planlama gerektirir ve temel faaliyetlere kıyasla daha az spontan, daha programlıdır (Agate vd. 2007). Daha seyrek gerçekleşmekle birlikte, genellikle daha uzun süreli ve öngörülemez bir yapıya sahiptir. Aile üyeleri bu etkinlikler sırasında yeni deneyimlere ve zorluklara uyum sağlamak, aynı zamanda müzakere etmek durumunda kalır. Bu tür faaliyetler, ailelerin uyum becerilerini, öğrenme kapasitelerini ve değişime açık olma yeteneklerini geliştirir. Aileler, yeni ve beklenmedik uyaranlarla karşılaşarak öğrenir ve bir sistem olarak gelişim gösterir. Aile boş zamanlarında kazanılan beceriler, aile yaşa-

mının diğer alanlarına da aktarılabilir ve bu, aile bütünlüğünün korunmasına katkı sağlar.

Bu bağlamda, aile boş zaman aktivitelerinin Türk ailelerinin yaşamları üzerindeki olumlu etkilerini incelemek için ABZAPÖ'nün Türkçeye uyarlanması önemlidir. Bu uyarlama, Türk ailelerinin boş zaman değerlendirme biçimlerinin araştırılmasına olanak sağlayacaktır.

Türk Aile Yapısı

Aile yapısı, aile üyelerinin birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunacaklarını şekillendirmede önemli bir rol oynar. Türkiye'de aile üyeleri arasındaki ilişkiler, zaman içinde gelişen etkileşim kalıplarıyla belirginleşir (Aslan 2009). Türk toplumunda cinsiyet rolleri belirgin olup, bireyler çocukluk döneminden itibaren bu rollere göre sosyalleşir (Fişek 1982). Erkek çocuklar genellikle daha özgür büyütülürken, kız çocuklar daha fazla denetim ve baskı altında yetiştirilmektedir.

Geleneksel olarak kadınlar düzenli ve özenli ev kadınları olmaya yönelik yetiştirilirken, erkekler daha bağımsız ve otoriter bir şekilde eğitilmektedir. Bununla birlikte, Türk ailelerinde genç yetişkinler genellikle evlenene kadar aileleriyle birlikte yaşamayı tercih etmektedir. Aile bağları tipik olarak güçlü olup, aileyle zaman geçirmek geleneksel aile yapısının önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Fişek ve Scherler 1996).

Türk aile yapısının temelinde bu geleneksel dinamikler varlığını sürdürmekle birlikte, son yıllarda ebeveyn rollerinde değişimlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Kadınların çalışma hayatına artan katılımı ve rollerin daha eşitlikçi bir şekilde paylaşılması, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ilerlemeyi desteklemektedir (Kara 2022). Teknolojik gelişmeler, yasal düzenlemeler ve sosyal değişimlerin yanı sıra, daha insancıl yönetim anlayışları da Türk kadınlarına yeni fırsatlar sunmuş ve geleneksel yapıda dönüşümlere yol açmıştır.

Verilen bu bilgiler ışığında, bu çalışmanın amacı, ailelerin boş zaman değerlendirme alışkanlıklarının tür, süre ve sıklık açısından incelenmesi adına Zabriskie ve McCormick (2001) tarafından geliştirilen Aile Boş Zaman Aktivite Profili

Ölçeği'nin Türkçeye çevrilmesi ile geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin yapılarak Türkçe alanyazına kazandırılmasıdır. Çalışma, Türk aile yapısının boş zaman değerlendirme alışkanlıklarını anlamak ve bu doğrultuda aile içi ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik stratejiler geliştirmek açısından büyük önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada, belirlenen amaç doğrultusunda ailelerin boş zaman aktivitelerinin özelliklerini ortaya koyabilen güvenilir bir ölçme aracı elde edilmesi hedeflenmiştir. Öncelikle, Zabriskie ve McCormick (2001) tarafından geliştirilen Aile Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasının yapılması maksadıyla kendisinden elektronik posta yoluyla ölçeğin kullanımı için izni alınmıştır. Bu iznin ardından Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'ndan alınan 03.12.2023 tarihli 17 sayılı toplantıda E-77082166-604.01.02-764312 numaralı karara bağlı olarak uyarlama sürecine başlanmıştır. ABZAPÖ'nün Türkçeye uyarlanma aşamalarında dil geçerliliği ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. İzin sürecinin ardından Türkçeye çevrilen ölçeğin geçerlilik analizleri için uzman görüşlerine başvurulmuş, dil ve kültürel uyum açısından gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği ise test-tekrar test yöntemi ve Cronbach Alfa katsayısı istatistikleri ile analiz edilmiştir. Ölçek çekirdek aileye mensup ebeveynler üzerinde test edilerek elde edilen verilerin analizi için SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırma, kolay örnekleme yöntemiyle ulaşılan Ankara ilinde ikamet eden ve çekirdek ailesi olan iki farklı çalışma grubu üzerinde yürütülmüştür. Ankara ilinde ikamet eden 143'ü kadın 203'ü erkek toplam 346 çekirdek ailesi olan çalışmanın toplam örneklemini oluşturmaktadır. Veriler, Ankara'nın Etimesgut, Keçiören, Sincan ve Yenimahalle ilçelerinde bulunan aile yaşam merkezlerindeki faaliyetleri evli ve çocuklu bireylerden Şubat-Mayıs 2023 tarihleri arasında yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Örneklem seçilirken kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ko-

layda örnekleme, ana kütle içerisinde seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarına belirlendiği tesadüfi olmayan örnekleme yöntemidir (Haşiloğlu vd. 2015). Birinci çalışma grubu, DFA için kullanılmış olup 123'ü erkek 142'si kadın toplam 265 çekirdek ailesi olan oluşmaktadır. Bu gruptaki çekirdek ailesi olan 73'ü 30 yaş ve altında iken, 192'si 30 yaşından büyüktür. Bu gruptaki katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%63,4) önlisans/lisans seviyesinde eğitim almıştır ve büyük oranda (%78,9) özel sektörde istihdam edilmektedir. İkinci çalışma grubu, ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğini belirlemede kullanılmış olup yine Ankara ilinde ikamet eden ve çekirdek ailesi olan 20'si erkek 61'i kadın 81 çekirdek ailesi olan bireyden oluşmaktadır. Bu gruptaki katılımcıların çoğunluğu (%43,2) 31-35 yaş arasındadır ve yine çoğunlukla (%55,6) önlisans/lisans seviyesinde eğitim almıştır. Bu gruptaki katılımcıların çoğunluğu (%63,0) çalışmamaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuş ve katılımcıların kişisel bilgilerine dair verilerin tespiti için kullanılan demografik veri formu ve ailelerin boş zaman etkinliklerine katılımlarına dair sıklık, süre ve etkinlik türü açısından tespitinin sağlanması amacıyla geliştirilmiş olan Aile Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği (ABZAPÖ) kullanılmıştır.

ABZAPÖ, Aile Boş Zaman İşlevselliğinin Çekirdek ve Denge Modeline (Zabriskie 2001) dayalı olarak çekirdek ve denge aile boş zaman katılımını ölçer. Sekiz soru çekirdek boş zaman faaliyetlerine (örn. aile yemekleri, ev tabanlı televizyon/videolar, oyunlar ve bahçe aktiviteleri), sekiz soru da denge faaliyetlerine (örn. toplum tabanlı etkinlikler, açık hava aktiviteleri, su tabanlı aktiviteler, macera aktiviteleri ve turizm) ilişkindir. Her soruda katılımcıya faaliyet örnekleri verilmiştir. Daha sonra katılımcıya bu faaliyetlere diğer aile üyeleriyle birlikte katılıp katılmadığı, katıldıysa ne sıklıkta ve ne kadar süreyle katıldığı sorulur. Her soru için süre ve sıklık çarpılarak bir endeks puanı saptanır. Çekirdek endeks puanı, 1-8 arası soruların endeks puanlarının toplanmasıyla; denge endeks puanı ise 9-16

arası soruların endeks puanlarının toplanmasıyla elde edilmektedir. Toplam aile boş zaman puanı, çekirdek ve denge indeks puanlarının toplanmasıyla hesaplanmaktadır (Zabriskie ve McCormick 2001). ABZAPÖ'nün yapı geçerliliği, içerik geçerliliği, değerlendiriciler arası güvenilirliği ve test-tekrar test güvenilirliği (çekirdek: $r = ,74$; denge: $r = ,78$; ABZAPÖ: $r = ,78$) ile psikometrik özelliklerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu rapor edilmiştir (Zabriskie, 2001). ABZAPÖ için geleneksel puanlama prosedürü Zabriskie ve McCormick (2001) tarafından tanımlanmıştır. Katılımcılardan her bir faaliyet kategorisine yönelik üç soruya yanıt vermeleri talep edilmektedir. İlk olarak, katılımcılardan ailelerinin söz konusu faaliyet kategorisine katılıp katılmadığını "evet" (1 puan) veya "hayır" (0 puan) şeklinde belirtmeleri istenmektedir. İkinci olarak, bu faaliyetlere son 12 ay içinde ne sıklıkla katıldıkları sorulmuş ve yanıtlar sıralı ölçüm düzeyinde değerlendirilmiştir: "en az günlük" (1 puan), "en az haftalık" (2 puan), "en az aylık" (3 puan) ve "en az yıllık" (4 puan). Üçüncü olarak, katılımcılardan bu faaliyetlere ayırdıkları süreyi saat cinsinden ifade etmeleri istenmektedir.

Süre yanıtlarının puanlaması da sıralı ölçüm düzeyindedir. Yanıt seçenekleri faaliyet kategorileri arasında değişiklik göstermektedir. Örnek olarak <1 saat, 3-4 saat ve 6-7 saat verilebilir. Her sıralı yanıtta bir sayı atanır. Her sayının değeri, sıra ölçeğindeki bir sonraki en yüksek yanıt seçeneğinden bir birim daha azdır (örneğin <1 saat 1, 1-2 saat 2, 2-3 saat 3 olarak puanlanır ve bu şekilde devam eder). Süre ve sıklık puanlarının çarpılmasıyla, her bir faaliyet kategorisine yönelik katılım düzeyini temsil eden bir puan hesaplanmaktadır. Son olarak, 16 faaliyet kategorisi için puanlar ilgili aile boş zaman alanları (tipik olarak çekirdek, denge veya toplam) içinde toplanır. Bu puanlar geleneksel olarak son 12 ay için keyfi bir aile katılımı puanı olarak yorumlanmaktadır. Melton vd. (2016) bu uygulama prosedürünün sorunlu olabileceğini belirtip, ABZAPÖ kullanan araştırmacılar için, katılımcıların yanıtlarının niceliksel ve doğal zamansal sıralamasına önceden hizmet eden alternatif bir ölçekleme prosedürünün göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedirler. Bu puanlama tekni-

ği, değişkenleri oran düzeyinde bir ölçüm olarak korur. ABZAPÖ sıklık ölçümleri gün biriminde kaydedilmekte ve süre ölçümleri saat biriminde raporlanmaktadır. Bu doğal ölçüm birimlerinin korunması, anlamlı, mutlak sıfır değerlerine sahip değişkenlerle sonuçlanır. Bir katılımcı söz konusu faaliyet kategorisine hiç gün veya saat ayırmadığını belirttiğinde “0” değerini almaktadır. Ayrıca hem sıklık hem de zaman değerleri artar ve her birim kendisinden önce ve sonra gelen sayıya eşit uzaklıktadır. Çarpma işleminin, her bir faaliyet kategorisinin yaygınlığını ölçmek için uygun bir yöntem olduğu ifade edilmiştir (Melton vd. 2016). Dolayısıyla bu alternatif puanlama, puanların son 12 ay içinde aile faaliyetlerine katılım saati sayısı olarak yorumlanmasına olanak tanımaktadır. Sıklık boyutunda dört yanıt seçeneği sunulmuştur: “en az günlük,” “en az haftalık,” “en az aylık” ve “en az yıllık.” Bu yanıtlar, zamansal düzeyde doğal kategoriler sunar ve yıl boyu sıklık tahminlerini oransal olarak hesaplamaya olanak tanır. Örneğin, en az günlük = 365 gün, en az haftalık = 52 gün, en az aylık = 12 gün, en az yıllık = 1 gün olarak hesaplanabilir. Süre boyutu için de oran düzeyinde tahminler yapılabilir. Bu boyutta otuz dört farklı yanıt seçeneği sunulmuştur ve seçenekler “<1 saat” ile “üç veya daha fazla hafta” arasında değişmektedir. Tablo 1, bu zamansal yanıtlardan elde edilen oran ölçekli süre tahminlerini saat cinsinden göstermektedir. Puanlama başlığı altındaki her giriş, her bir faaliyet kategorisine katılım süresinin saat cinsinden bir tahminini ifade eder. Sıklık boyutunda olduğu gibi, süre boyutunda da her yanıt seçeneği için ayrı bir sayısal değer sağlanarak puanlama yapılmıştır (Melton vd. 2016).

Tablo 1’de görüldüğü üzere, alternatif yaklaşım aile katılımının anlamlı birimlerde (yaygınlık) yorumlanmasını kolaylaştırmaktadır. Alternatif ABZAPÖ puanları bir önceki yıldaki saat sayısı tahminleridir. Bununla birlikte, ABZAPÖ çok yönlüdür ve araştırmacılar geçen hafta, ay veya diğer ayrı zaman birimlerinde aile boş zamanlarını endekslemeyi seçebilirler. Çalışmaları farklı bir zaman ölçeği gerektiren araştırmacılar, yıllık tahminleri kendi seçtikleri zaman dilimine göre değiştirebilirler. Buna ek olarak, bazı araştırmacılar geçtiğimiz yıl boyunca belirli faaliyetlere

Tablo 1. Aile Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği’nin Yıllık Süre Puanları

Süre	Geleneksel sıralı	Alternatif oranlı puanlama
<1 saat	1	1
1-2 saat	2	2
2-3 saat	3	3
3-4 saat	4	4
4-5 saat	5	5
5-6 saat	6	6
6-7 saat	7	7
7-8 saat	8	8
8-9 saat	9	9
9-10 saat	10	10
>10 saat	11	10
>1 gün	12	18
1 gün	12	24
2 gün	13	48
3 gün	14	72
4 gün	15	96
5 gün	16	120
6 gün	17	144
7 gün	18	168
8 gün	19	192
9 gün	20	216
10 gün	21	240
11 gün	22	264
12 gün	23	288
13 gün	24	312
14 gün	25	336
15 gün	26	360
16 gün	27	384
17 gün	28	408
18 gün	29	432
19 gün	30	456
20 gün	31	480
1 hafta	18	168
2 hafta	25	336
3 veya üzeri	32	504

katılımın anlamlı bir endeksine ihtiyaç duyabilir ve bazı araştırmacılar geçtiğimiz yıldaki faaliyet katılımını hesaba katan yeni bir endeks oluşturmak için alternatif ölçeklendirme ve puanlama yaklaşımını kullanabilir (Melton vd. 2016). Hem geleneksel hem de alternatif yaklaşım için, sıklık ile süre kodlarının çarpımsal çarpımı hesaplanır. Bu çarpımlar daha sonra sekiz madde üzerinden toplanarak çekirdek ve denge puanları elde edilir (Tablo 2). Alternatif puanlama kodlarının kullanılması halinde, bu ürünlerin toplamı geçen yıl boyunca aile faaliyetlerine katılım saatlerinin bir tahminidir.

Tablo 2. Alternatif Oransal Yaklaşımla ABZAPÖ Puanlama Talimatları

Faaliyet Kategorisi madde puanlarını hesaplamak için:
1. Her bir faaliyet kategorisi için bir katılımcı son 12 ay içinde katılıp katılmadığını işaretler. Kod: Hayır=0, Evet=1
2. Katılımcı HAYIR seçeneğini işaretlerse, otomatik olarak sıklık için sıfır ve süre için sıfır alır.
3. Katılımcı EVET seçeneğini işaretlerse, aile faaliyeti kategorisine katılım sıklığı ve süresi, ne ilişkin bir yanıt vermiş olur. Verileri kodlamak için Tablo 1'de verilen oran düzeyindeki puanları kullanın
4. Her bir kategori için bir tahmin elde etmek amacıyla, 14 kategorinin her biri için katılım, sıklık ve süre değerlerini çarpın. HAYIR Katılımı için bir örnek: Bir katılımcı HAYIR (0) seçeneğini işaretlerse arapım şu şekilde olur: $0*0*0$, bu da 0'a eşittir. Bu, faaliyet kategorisine yılda tahmini sıfır saat katılım olarak yorumlanabilir. EVET Katılımı için bir örnek: Bir katılımcı EVET (bir), ardından en az haftada (52) ve 2-3 saat (üç) seçeneğini işaretlerse; çarpım şu şekilde olur: $1*52*3$, bu da 156'ya eşittir. Bu yılda 156 saat faaliyet kategorisine katılım olarak yorumlanabilir.

Kaynak: Melton 2014.

Dil Geçerliği

Kulaksızoğlu vd. (2003) tarafından belirtildiği üzere dilsel eşdeğerlik çalışması, ölçek maddelerinin Türkçeye çevrilme aşamasında olası hataların tespit edilmesi ve maddenin ifade ettiği anlamın ne derece doğru bir şekilde yansıtıldığı belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilir. Bu çalışmada çeviri çalışması için "çeviri-geri çeviri" yöntemi kullanılmıştır (Brislin 1986). Ölçeğin orijinal versiyonu İngilizce dil bilgisine sahip ve alanlarında uzman üç akademisyen tarafından İngilizce'den Türkçeye çevrilmiştir. Ardından yapılan çeviriler incelenmiş ve Türkçe dil yapısı ile kültürel farklılıklar göz önünde bulundurularak ölçek tek bir forma dönüştürülmüştür. Oluşturulan bu Türkçe form, farklı üç akademisyen tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Yapılan çevirilerle birlikte ölçeğin orijinal formu karşılaştırılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda uygulanacak olan formun nihai şekli verilmiştir.

Verilerin Analizi

ABZAPÖ'nün Türkçeye uyarlanması maksadıyla yapılan analizler, SPSS 21 ve LISREL 8.8 istatistik programlarıyla yapılmıştır. ABZAPÖ'nün geçerliliği için, DFA ile ölçeğin faktör yapısı ve ölçeği oluşturan maddelerin madde yük değerleri ve bazı uyum indeksi değerleri hesaplanmıştır. Alan yazın incelendiğinde, ölçek uyarlama aşamasın-

da Doğrulayıcı Faktör Analizi'nden yararlanabilmek için ölçekte yer alan madde sayısının en az beş katı büyüklüğünde örnekleme sahip olunması gerektiği belirtilmektedir (Tavşancıl 2018). Çalışmada bu görüşten faydalanıp DFA analizi yeterli sayıda örnekleme ulaşılmıştır. Birinci çalışma grubu, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) için kullanılmış olup toplam 265 çekirdek ailesi olan bireyden oluşmaktadır. İkinci çalışma grubu, ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğini belirlemede kullanılmış olup yine Ankara ilinde ikamet eden ve çekirdek ailesi olan 81 çekirdek ailesi olan bireyden oluşmaktadır. ABZAPÖ'nün kararlılık açısından güvenilirliğini belirlemek için ise test-tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, aynı ölçüm aracının belirli bir zaman aralığında aynı örneklem üzerinde tekrar uygulanması ve sonuçların karşılaştırılması esasına dayanır. Test-tekrar test yöntemi, ölçeğin zaman içerisindeki kararlılığını, yani tutarlılığını ölçmek için etkili bir yol olup, ölçüm aracının aynı koşullar altında tekrarlandığında benzer sonuçlar üreteceğini göstermek amacıyla tercih edilmiştir. Kolay uygulanabilirliği ve doğrudan karşılaştırma imkanı sağlaması nedeniyle sıkça kullanılan bu yöntem, aynı katılımcılar üzerinde yapılan tekrar testlerle ölçeğin tutarlılığını ve güvenilirliğini belirlemek için doğrudan bir yöntem sunar. Ancak, iki uygulama arasındaki zaman aralığının çok kısa olması katılımcıların ilk uygulamayı hatırlama-

larına, çok uzun olması ise ölçülen özelliğin değişmesine yol açabilir. Ayrıca, katılımcı yorgunluğu ve motivasyon eksikliği ile çevresel ve durumsal faktörlerin değişimi de sonuçları etkileyebilir. Genel olarak, iki uygulama arasında 2-4 haftalık bir zaman aralığı tercih edilir (Karagöz 2019). Mevcut çalışmada, test-tekrar test yöntemi üç hafta arayla 81 çekirdek ailesi olan bireye uygulanmıştır.

Ölçeğin kararlılık açısından güvenilirliğini belirlemek için öncelikle toplanan veriler için normallik analizi yapılmıştır. İlk uygulamaya ait çarpıklık ve basıklık değeri, -1,191 ve 1,015 olarak hesaplanırken, ikinci uygulama için ise -1,639 ve 1,815 olarak bulunmuştur. George ve Mallery'e (2010) göre, verilerin normal dağılım gösterdiğini söyleyebilmek için basıklık ve çarpıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olması beklenmektedir. Verilerin normal dağılım göstermesi üzerine, uygulamalar arasındaki ilişki düzeyini saptayabilmek için Pearson momentler çarpımı korelas-

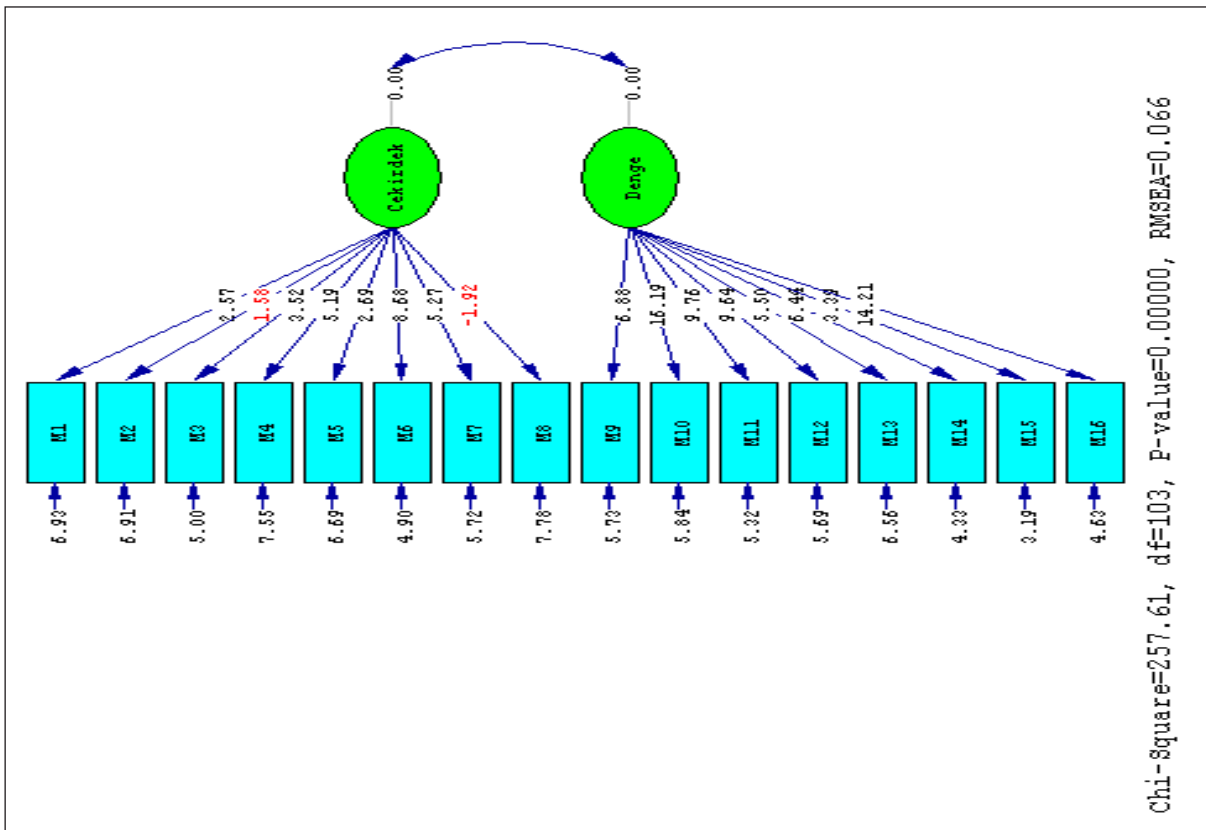
yon analizi ve veriler arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek için de bağımlı gruplar t-testi yapılmıştır. Bu testlerin sonuçlarına göre, elde edilen korelasyon katsayısının yüksek olduğu ($r=0,776$; $p<0,001$) ve uygulamalar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ($t=-1,972$; $ss=,79$; $p>0,050$) belirlenmiştir. Bu sonuçlar, ölçeğin kararlılığını ve güvenilirliğini desteklemektedir.

BULGULAR

Çalışmanın bulguları, aşağıda alt başlıklar halinde sunulmuştur.

ABZAPÖ için Doğrulayıcı Faktör Analizi ile Geçerlilik Sınaması

İki faktörlü 16 maddelik ölçek verilerine DFA uygulanmıştır. Maddeler arasındaki çoklu normallik varsayımının karşılanmaması sonucunda Çapraz Ağırlıklı En küçük Kareler (Diagonally Weighted Least Squares-DWLS) yöntemiyle pa-

Şekil 2. Aile Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği'nin maddelerine ilişkin yük değerleri ve alt boyutlar arası korelasyon değerleri

rametre kestirimi yapılmıştır. DFA bulguları incelendiğinde; ki-kare istatistiği $\chi^2(76)=15943$, $p<0,01$; ki-kare istatistiğinin serbestlik derecesine oranı (χ^2/sd)=2,09; kök ortalama kare yaklaşım hatası (RMSEA)=0,056; standardize edilmiş kök ortalama kare artık (S-RMR)=0,058; karşılaştırmalı uyum endeksi (CFI)=0,96; uyum iyiliği endeksi (GFI)=0,95; görel uyum endeksi (RFI)=0,86 olarak hesaplanmış ve bu indekslerin kabul edilebilir sınırlarda olduğu belirlenmiştir (Hooper ve Mullen 2008). Ayrıca her bir madde için hesaplanan t değerleri incelenmiş, ikinci ve sekizinci maddelerin t değerlerinin anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilerek ölçekten çıkarılmıştır. Diğer tüm maddelerin t değerleri anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$) (Şekil 2).

Dolayısıyla bu maddeler ölçekten çıkarılarak ikinci kez DFA uygulanmıştır. Buna göre ölçek maddelerine ilişkin faktör yükleri, t değerleri ve r^2 (açıklanan varyans) değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

DFA sonuçlarına göre 14 maddenin t değerleri anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Bu aşamada öl-

çekten herhangi bir madde çıkarılmasına gerek olmadığı anlaşılmıştır. Faktör yüklerinin 0,17 ile 0,72 arasında olduğu belirlenmiştir. Uyum indeksleri gözlenen verinin iki boyutlu olan modele uyum gösterip göstermediğini değerlendirmek için verilmektedir. Bu çalışmada iki faktörlü ve 14 maddelik ölçeğin model-veri uyum indeksleri Tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 4'e göre benzerlik oranı ki-kare istatistiği $\chi^2/(sd=76)=159,43$ $p<0,01$; ki-kare istatistiğinin serbestlik derecesine oranı $\chi^2/(sd=76)=2,09$; kök ortalama kare yaklaşım hatası (RMSEA)=0,056; standardize edilmiş kök ortalama kare artık (S-RMR)=0,058; karşılaştırmalı uyum endeksi (CFI)=,96; uyum iyiliği endeksi (GFI)=,95; görel uyum endeksi (RFI)=0,86 olarak hesaplanmış ve bu indekslerin kabul edilebilir sınırlarda olduğu gözlenmiştir. Yalnızca normlanmış uyum endeksi (NFI)=0,88 sınır değere yakın bulunmuştur. Genel olarak uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlerde olduğu ve ölçeğin yapısal geçerliliğinin doğrulanabildiği görülmüştür. Ölçek mad-

Tablo 3. ABZAPÖ faktör yükleri, açıklanan varyans ve t değerleri

Alt Boyutlar	Madde No	Faktör Yüğü	r^2	t değeri
Çekirdek	M1	,17	,03	2,67
	M3	,23	,05	2,94
	M4	,38	,15	5,41
	M5	,21	,05	3,03
	M6	,63	,40	9,70
	M7	,34	,11	4,86
	M9	,38	,15	6,40
Denge	M10	,63	,40	12,37
	M11	,47	,22	9,52
	M12	,48	,23	8,66
	M13	,26	,07	5,47
	M14	,39	,16	7,11
	M15	,21	,05	3,71
	M16	,72	,52	17,58

Tablo 4. Ölçek Maddelerinin Faktör Yapısı İçin Uyum İndeksleri

<i>İyilik Uyum İndeksi</i>	<i>Kabul Edilebilir Sınır *</i>	<i>Değer</i>
χ^2/sd	<5 Orta düzeyde <3 İyi uyum	159,43/76 = 2,09
GFI	>,90	,95
CFI	>,90	,96
NFI	>,90	,88
NNFI	>,90	,96
RFI	>,85	,86
S-RMR	<,08	,058
RMSEA	<,08	,056

*Kaynaklar: Kline 2011; Baumgartner ve Homburg 1996; Bentler 1980.

delerine ilişkin yol (path) grafiği ise Şekil 2’de gösterilmiştir.

Güvenirlilik Analizi

ABZAPÖ’nün kararlılık açısından güvenilirliğini belirlemek için test-tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Altunışık vd. (2010), bir ölçeğin güvenilirliğini belirlerken, test-tekrar test yöntemiyle elde edilen veriler arasındaki Pearson korelasyon katsayısına bakıldığını ve bu katsayının en az 0.70 olması tercih edildiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte Karagöz’e (2019) göre, ölçülen özellik oranlı ise Pearson korelasyon katsayısı kullanılabilir ve aynı zamanda uygulamalar ile elde edilen veriler arasında yapılan bağımlı gruplar t testi sonucunda, anlamlı farklılık olmaması beklenmektedir. ABZAPÖ, 81 çekirdek ailesi olan bireye üç hafta aralıklarla iki defa uygulanmıştır. Test-tekrar test yöntemiyle uygulanan ABZAPÖ’nün elde ettiği korelasyon katsayısının istenen değerden daha yüksek olduğu ve bu sonucun anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r=0,776$; $p<0,001$). Ayrıca, ölçeğin iki uygulaması arasında elde edilen puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir ($t=-1,972$; $ss=,79$; $p>0,050$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Zabriskie ve McCormick (2001) tarafından geliştirilmiş olan ABZAPÖ, Aile Boş Zaman İşlevsel-

liğinin Çekirdek ve Denge Modeline dayalı olarak aile boş zaman faaliyetlerine katılımı ölçer. Bu ölçek kabul edilebilir psikometrik özelliklere sahiptir. Bu araştırmada yapılan testlerde, Çekirdek ($r=,74$), denge ($r=,78$) ve toplam aile boş zaman katılımı için yapı ve içerik geçerliliği, değerlendiriciler arası güvenilirlik ve test-tekrar test güvenilirliğine sahip olduğu gösterilmiştir ($r =,78$) (Zabriskie 2001).

İki faktörlü 16 maddelik ölçeğin verilerine DFA ile geçerlilik sınaması yapılmıştır. Ölçeğin maddelerinin her birinin ölçülen özelliklerle gözlenen özellik arasındaki t değerleri anlamlı olup olmadığına bakıldığında ikinci ve sekizinci maddelerin t değerinin anlamlı olmadığı görülüp, bu iki ölçekten çıkarılarak ikinci kez DFA yapılmıştır. Tablo t değeri 1,96’yı aşarsa 0,05, 2,56’yı aşarsa 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Buna göre, göre 14 maddenin t değerleri anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). Gözlenen verinin tek boyutlu olan modele uyum gösterip göstermediğini değerlendirmek için uyum indeks değerlerine bakılmıştır. Buna göre benzerlik oranı ki-kare istatistiği $\chi^2/(sd=76)=159,43$ $p<0,01$; Ki-kare istatistiğinin serbestlik derecesine oranı $\chi^2/(sd=76)=2,09$; kök ortalama kare yaklaşım hatası (RMSEA)=0,056; standardize edilmiş kök ortalama kare artık (S-RMR)=0,058; karşılaştırmalı uyum endeksi (CFI)= 0,96; uyum iyiliği indeksi (GFI)= 0,95; gö-

reli uyum endeksi (RFI)=086 olarak hesaplanmış ve bu indekslerin kabul edilebilir sınırlarda olduğu gözlemiştir. Yalnızca normlanmış uyum endeksi (NFI)=0,88 sınır değere yakın bulunmuştur.

Genel olarak uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlerde olduğunu ve ölçeğin iki boyutlu yapısının doğrulanabildiği görülmüştür. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması sürecinde, çekirdek etkinlik grubunda yer alan iki madde ölçekten çıkarılmıştır. Bu maddelerden ilki, katılımcılara "TV/video izlemek, müzik dinlemek, kitap okumak, şarkı söylemek gibi ev merkezli etkinlikleri aile bireyleriyle yapar mısınız?" sorusunu yöneltmekte ve "Evet" yanıtı verilmesi durumunda bu etkinliklerin sıklığı ve süresi sorgulanmaktadır. Ancak, bu maddenin Türk aile yapısına uygun olmadığı değerlendirilmiştir. Katılımcıların, bu tür etkinlikleri ya hiç gerçekleştirmemesi ya da sıklık ve süreyi doğru bir şekilde hatırlayamaması bu uyumsuzluğun nedenleri arasında gösterilebilir. İkinci çıkarılan madde ise, yine çekirdek etkinlik grubunda yer almakta ve katılımcılara "Dini etkinliklere (örneğin camiye gitme, ibadet etme, mevlüte gitme gibi) aile bireyleriyle katılır mısınız?" sorusunu yöneltmektedir. "Evet" yanıtının ardından sıklık ve süreye ilişkin sorular yöneltilmektedir. Bu maddenin Türk aile yapısıyla uyumsuzluğu, kadın ve erkeklerin dini etkinliklere aynı anda katılımının sınırlı olması gibi kültürel faktörlere dayandırılabilir. Bu bulgu, Melton (2014) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Bu iki maddenin ölçekten çıkarılması, ölçeğin Türk kültürel bağlamına daha uygun hale getirilmesi adına gerekli bir adım olarak değerlendirilmiştir. ABZAPÖ'nün güvenilirliğine ilişkin sınırlı sayıda çalışma yapıldığı belirtilmektedir (Melton 2014). Zabriskie (2000) puanların zaman içindeki istikrarını (test-tekrar test korelasyonu), Aslan (2009) ise iç tutarlılığını incelemiştir Alfa katsayısı yoluyla iç tutarlılık testi, uygun olmayan bir yaklaşımdır. Çünkü bir indeks olarak, çekirdek veya denge aile boş zaman ölçümleri için ABZAPÖ maddelerinin birbirleriyle yüksek düzeyde ilişkili olduğuna dair bir varsayım bulunmamaktadır. Melton (2014) ise güvenilirliği genellenebilirlik teorisi perspektifinden ele almıştır. Bu çalışmada da güvenilirlik

için test tekrar test yöntemi kullanılmıştır ve elde edilen korelasyonun yüksek olduğu ve bunun anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiş olup iki uygulamayla ölçekle elde edilen puanlar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

ABZAPÖ bireysel aile üyelerinin aile aktivitelerine katılımını belirlemek için yaygın olarak kullanılan bir araçtır. Bu ölçek 29'dan fazla bilimsel çalışmada kullanılmıştır ve şu anda katılımcıların aile boş zaman katılımının bir endeksini sağlayan mevcut tek araştırma aracıdır (Melton ve Ellis 2019). ABZAPÖ öncelikle çekirdek ve denge teorisinin önermelerini test etmek için kullanılmıştır (Zabriskie ve McCormick 2001). "Çekirdek" aile boş zaman faaliyetlerinin (yaygın, günlük faaliyetler) aile uyumunu arttırdığı, denge faaliyetlerinin (daha az yaygın, evden uzakta) ise aile uyumunu arttırdığı varsayılmaktadır.

Bu doğrultuda mevcut araştırma ile söz konusu ölçeğin Türk kültüründe çalışılmasının önü açılmıştır. Bu nedenle ailelerin boş zaman katılımlarını değerlendirmek için alan yazına güçlü katkılarının olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik değerlerine güç katmak amacıyla bazı öneriler yapılabilir. Mevcut çalışmada örneklem grubunu 4-17 yaş çocuğu olan çekirdek ailesi olan bireyler oluşturmuştur. Bunun yanı sıra çocuk perspektifinin de dahil olduğu çalışmalar gerçekleştirilebilir. Araştırmacıların, ABZAPÖ'nün, farklı konumların (ev içi, ev dışı, toplum içi ve toplum dışı konumlar) rekreasyon ortamının uyumsuzluğu için farklı olanaklara sahip olduğu varsayımına dayanarak ölçeklendirilebileceği söylenmektedir (Melton 2014). Sonuç olarak bu çalışmada ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik değerlerine dayanarak ABZAPÖ'nün ailelerin çekirdek ve denge boş zaman etkinliklerini ortaya çıkarmada kullanmak için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu değerlendirilmektedir. Araştırma sonucunda geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak ulusal alan yazına katkı sağlayacak bir veri toplama formu uyarlanmıştır. Bu bağlamda farklı sosyoekonomik yapılarda, farklı coğrafyalarda aile boş zaman aktivite ölçeğinin sınanarak Türk aile yapısı ve boş zaman aktivite ilişkisi ortaya çıkarılabilir. ABZAPÖ'nün Türkçeye uyarlanması, ai-

lelerin boş zaman etkinliklerini ölçmek ve analiz etmek için güvenilir ve geçerli bir araç sunarak, araştırmacılara, eğitimcilere ve politika yapıcılara önemli veriler sağlayabilir. Bu ölçek ile birlikte, ailelerin boş zaman değerlendirme alışkanlıklarının tür, süre ve sıklığı hakkında kapsamlı bilgi edinilebilecek ve bu bilgilerin ışığında aile içi iletişimi, uyumu ve genel aile sağlığını artıracak çözümler geliştirilebilecektir.

DEĞERLENDİRME VE SINIRLILIKLAR

Bu çalışmanın çeşitli sınırlılıkları ve gelecekteki araştırmalar için önerileri bulunmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu 4-17 yaş çocukları olan ebeveynlerle sınırlı tutulmuş olup, bu durum genelleştirilebilirliği sınırlamaktadır; bu nedenle gelecekte daha geniş ve çeşitli bir örneklem grubu ile çalışılması önerilmektedir. Türk kültürüne özgü bazı dinamikler, özellikle dini etkinliklerle ilgili maddelerin anlamlı bulunmamasına yol açmakta ve bu durumun aile yapısındaki etkileşim farklılıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Katılımcıların geçmiş etkinlikleri hatırlama ve doğru raporlama konusundaki zorlukları, verilerin güvenilirliğini etkileyebilmektedir.

Ayrıca gelecekteki çalışmalarda çocuk perspektifinin de dahil edilmesi önerilmektedir. Farklı sosyoekonomik düzeylere ve coğrafi bölgelere sahip aileler üzerinde benzer çalışmalar yapılarak, boş zaman etkinliklerinin bu değişkenlere göre nasıl farklılık gösterdiği araştırılabilir. Aile boş zaman etkinliklerinin zaman içindeki değişimini izlemek amacıyla uzunlamasına çalışmalar yapılması önerilmektedir. Katılımcıların etkinlikleri hatırlama ve raporlama sürecini kolaylaştırmak için daha gelişmiş veri toplama tekniklerinin kullanılması, örneğin günlükler veya mobil uygulamalar aracılığıyla anlık veri toplama yöntemlerinin düşünülmesi önerilmektedir. Farklı kültürler arasında ölçek uyarlaması yapılarak çapraz kültürel karşılaştırmalar gerçekleştirilebilir ve ölçeğin farklı alt gruplar için nasıl çalıştığını anlamak amacıyla ek psikometrik analizler yapılabilir. Bu ölçek, aile terapistleri ve danışmanları tarafından aile içi ilişkileri değerlendirmek ve geliştirmek amacıyla kullanılabilir ve ailelerin boş zaman etkinliklerini planlamada rehberlik

edici bir araç olarak hizmet edebilir. Ayrıca, ailelerin boş zaman etkinliklerine katılımını artırmak ve aile içi uyumu desteklemek amacıyla politika ve program geliştirme çalışmalarında da kullanılabilir. Bu çalışmanın verileri 2019 yılına ait olup, COVID-19 sonrası ortaya çıkan ekonomik koşullara bağlı olarak ortaya çıkan fiyat hareketliliği bağlamında daha kısa süreli çalışmalar yapılması da önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Agate, J. R., Zabriskie, R. B., Agate, S. T. ve Poff, R. (2009). Family Leisure Satisfaction and Satisfaction with Family Life, *Journal of Leisure Research*, 41 (2): 205-223.
- Agate, S. T., Zabriskie, R. B. ve Eggett, D. L. (2007). Praying, Playing, and Successful Families: An Examination of Family Religiosity, Family Leisure, and Family Functioning, *Marriage & Family Review*, 42 (2): 51-75.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Aslan, N. (2009). An Examination of Family Leisure and Family Satisfaction Among Traditional Turkish Families, *Journal of Leisure Research*, 41 (2): 157-176.
- Baumgartner, H. ve Homburg, C. (1996). Applications of Structural Equation Modeling in Marketing and Consumer Research: A Review, *International Journal of Research in Marketing*, 13 (2): 139-161.
- Bentler, P. M. (1980). Multivariate Analysis with Latent Variables: Causal Modeling, *Annual Review of Psychology*, 31: 419-456.
- Bowen, M. (1966). The Use Of Family Theory in Clinical Practice, *Comprehensive Psychiatry*, 7 (5): 345-74.
- Brislin, R. W. (1986). The Wording and Translation of Research Instruments. In W. J. Lonner ve J. W. Berry (Eds.), *Field Methods In Cross-Cultural Research* (ss. 137-164). Los Angeles: Sage Yayınları.
- Dodd, D., Zabriskie, R., Widmer, M. ve Eggett, D. (2009). Contributions of Family Leisure to Family Functioning Among Families That Include Children with Developmental Disabilities, *Journal of Leisure Research*, 41 (2): 261-286.
- Fişek, G. O. ve Scherler, H. R. (1996). Toplumsal Değişim ve Eşler: Cinsiyet Senaryolarının Sınırlarını Genişletme Amaçlı Bir Terapi Yaklaşımı, *Türk Psikoloji Dergisi*, 11 (36): 1-11.
- Fişek, N. (1982). Sağlık Hizmetleri ve İşçi Sağlığı Ailelerinin Sağlık Sorunları. Modern Yönetim Semineri, *Türk-İş Yayınları*, 15 (13): 13-30.
- Freeman, P. ve Zabriskie, R. (2003). Leisure And Family Functioning in Adoptive Families: Implications for Therapeutic Recreation, *Therapeutic Recreation Journal*, 37 (1): 73-93.

- George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS For Windows Step By Step: A Simple Guide And Reference, 17.0 update*. Boston: Allyn & Bacon.
- Haşiloğlu, S. B., Baran, T. ve Aydın, O. (2015). Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik Bir Araştırma: Kolayda Örneklem ve Sıklık İfadeli Ölçek Maddeleri, *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 2 (1): 19-28.
- Hooper, D. ve Mullen, M. R. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines For Determining Model Fit, *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6 (1): 53-60.
- Holman, T. B. ve Epperson, A. (1984). Family And Leisure: A Review of the Literature with Research Recommendations, *Journal of Leisure Research*, 16 (4): 277-294.
- Hornberger, L. B., Zabriskie, R. B. ve Freeman, P. (2010). Contributions of Family Leisure to Family Functioning Among Single-Parent Families, *Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal*, 32 (2): 143-161.
- Johnson H. A., Zabriskie R. B. ve Hill B. (2006) The Contribution of Couple Leisure Involvement, Leisure Time, and Leisure Satisfaction to Marital Satisfaction, *Marriage & Family Review*, 40 (1): 69-91.
- Kara, F. M. (2022). Serbest Zaman, Aile Rekreasyonu ve Değişen Baba Roller. Babalar ve Kızları Çok Disiplinli Bir Yaklaşım, *Ege Üniversitesi Yayınları Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi*, 12: 75-92.
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS AMOS Meta Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kline, R. B. (2011). *Principles And Practice of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press.
- Kulaksızoğlu, A., Dilmaç, B., Ekşi, H. ve Otrar, M. (2003). Uyum Ölçeği-Üniversite Formu'nun Dilsel Eşdeğerlik, Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 2 (3): 49-64.
- Lee, B., Graefe, A. ve Burns, R. (2008). Family Recreation: A Study of Visitors Who Travel with Children, *World Leisure Journal*, 50: 259- 267.
- Mactavish, J. ve Schleien, S. (2004). Re-Injecting Spontaneity And Balance in Family Life: Parents' Perspectives on Recreation in Families That Include Children With Developmental Disability, *Journal of Intellectual Disability Research*, 48 (2): 123-141.
- Melton, K. (2014). Advancing Measurement Of Family Leisure (Basılmamış Doktora Tezi). Texas: A&M University Recreation Park and Tourism Sciences.
- Melton, K. (2017). Family Activity Model: Crossroads of Activity Environment and Family Interactions in Family Leisure, *Leisure Sciences*, 39 (5): 457-473.
- Melton, K., Ellis, G. ve Zabriskie, R. (2016). Assessing Alternative Techniques for Scaling The Family Leisure Activity Profile: Recommendations For Future Family Leisure Measurement, *Leisure Sciences*, 38 (2): 179-198.
- Melton, K. ve Ellis, G. D. (2019). Measurement Of Time Involvement in Family Activities: Alternative Scaling Procedures for the Family Leisure Activity Profile, *Leisure Sciences*, 41 (6): 535-541.
- Olson, D. H. (2000). Circumplex Model of Marital and Family Systems, *Journal of Family Therapy*, 22 (2): 144- 167.
- Pomfret, G. ve Varley, P. (2019). Families at leisure outdoors: Well-being through adventure, *Leisure Studies*, 38 (4): 494-508.
- Shaw, S. (2008). Family Leisure And Changing Ideologies of Parenthood, *Sociology Compass*, 2 (2): 688-703.
- Shaw, S. M. ve Dawson, D. (2001). Purposive Leisure: Examining Parental Discourses on Family Activities, *Leisure Sciences*, 23: 217-231.
- Tavşancıl, E. (2018). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Townsend, J. A., Van Puymbroeck, M. ve Zabriskie, R. B. (2017). The Core and Balance Model of Family Leisure Functioning: A Systematic Review, *Leisure Sciences*, 39 (5): 52-72.
- Ward, P. ve Zabriskie, R. (2011). Positive Youth Development Within A Family Leisure Context: Youth Perspectives of Family Outcomes, *New Directions for Youth Development*, 2011 (130): 29-42.
- West, P. C. ve Merriam Jr, L. C. (2009). Outdoor Recreation and Family Cohesiveness: A Research Approach, *Journal of Leisure Research*, 41 (3): 351-359.
- Williamson, M. C. (2013). The Contribution Of Family Leisure To Family Functioning And Family Satisfaction Among Urban Russian Families (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Utah: Brigham Young University Marriott School of Management; Recreation Management.
- Zabriskie, R. B. (2000). *An Examination of Family And Leisure Behavior Among Families With Middle-School-Aged Children*. Indiana University.
- Zabriskie, R. B. (2001). Family Recreation: How Can We Make A Difference?, *Parks & Recreation*, 36: 30-42.
- Zabriskie, R. B., Aslan, N. ve Williamson, M. (2018). Turkish Family Life: A Study of Family Leisure, Family Functioning, and Family Satisfaction, *Journal of Leisure Research*, 49 (1): 8-27.
- Zabriskie, R. B. ve Freeman, P. (2004). Contributions of Family Leisure to Family Functioning Among Transracial Adoptive Families, *Adoption Quarterly*, 7 (3): 49-77.
- Zabriskie, R. B. ve McCormick, B. P. (2001). The Influences Of Family Leisure Patterns on Perceptions Of Family Functioning, *Family Relations*, 50 (3): 281-289.
- Zabriskie, R. B. ve McCormick, B. P. (2003). Parent and Child Perspectives of Family Leisure Involvement and Satisfaction with Family Life, *Journal of Leisure Research*, 35 (2): 163-189.

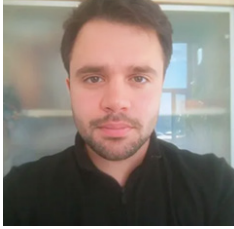
Beyza Merve AKGÖL

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama bölümünden mezun oldu (2007). Yüksek lisans derecesini Gazi Üniversitesi'nden Spor Yönetim Bilimleri dalından (2008), doktora derecesini de Gazi Üniversitesi'nden Beden Eğitimi Ve Spor dalından aldı (2011). Gazi Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2009). Doçentlik unvanını Rekreasyon alanında aldı (2017). Profesörlüğe Gazi Üniversitesi'nde yükseltildi (2022). Halen Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları, Terapatik ve Ticari Rekreasyon, Rekreasyon Yönetimi, Liderlik ve Gönüllülüktür.

Tebessüm AYYILDIZ DURHAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Rekreasyon bölümünden mezun oldu (2011). Yüksek lisans derecesini Gazi Üniversitesi'nden Sporda Psiko Sosyal Alanlar dalından (2015), doktora derecesini de Gazi Üniversitesi'nden Sporda Psiko Sosyal Alanlar dalından aldı (2011). Gazi Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2012). Doçentlik unvanını Rekreasyon alanında aldı (2021). Halen Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları, Sosyal ve Beşeri Bilimler, Beden Eğitimi ve Spor ve Rekreasyondur.

Ferhat KILIÇARSLAN

Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Rekreasyon bölümünden mezun oldu (2022). Halen Gazi Üniversitesi'nden Rekreasyon alanında yüksek lisans yapmaktadır. İstanbul Aydın Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2024). Temel çalışma alanları, Terapatik ve Ticari Rekreasyon, Rekreasyon Yönetimi, Liderlik ve Gönüllülüktür.

Hastaların Hastane/Hekim Tercihi Öncesi Sosyal Medya Kullanma Eğilimleri ve Hizmet Kalitesi Algılarının Tedavi Sonrası Sonuçları Paylaşma Eğilimlerine Etkisi

The Effect of Patients' Tendencies to Use Social Media Before Choosing a Hospital/Doctor and Their Perception of Service Quality on Their Tendencies to Share Post-Treatment Results

Eda YETİMOĞLU,* Cemal YÜKSELEN**

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Selmani Pak Caddesi, Mimar Sinan Mah. Çarşı Yerleşke, 34672, Üsküdar, İstanbul.
ORCID: 0000-0001-5871-7280

E-posta: eda.yetimoglu@uskudar.edu.tr

** Prof. Dr., İstanbul Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cihangir Mah.Siraselviler Cad. No:65, 34443, Beyoğlu, İstanbul.
ORCID: 0000-0002-8078-7469

E-posta: cemalyukselen@beykent.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 27 Ocak 2025

Birinci düzeltme: 25 Mart 2025

Kabul: 27 Mart 2025

Anahtar sözcükler: Medikal turizm, Sosyal medya pazarlaması, Hizmet kalitesi, Sağlık turizmi.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 27 January 2025

Resubmitted: 25 March 2025

Accepted: 27 March 2025

Key words: Medical tourism, Social media marketing, Service quality, Health tourism.

ÖZ

Bu çalışmada, medikal turizmde hastaların hastane/hekim tercihinde sosyal medyayı ne ölçüde kullandıklarını, sağlık hizmeti alımı sonrasında hizmet kalitesi algılarının ölçülmesi ve memnuniyetlerini sosyal medyada paylaşımlarına ilişkin davranışlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini, İstanbul ilinde araştırmaya izin veren özel sağlık kuruluşlarına başvuran uluslararası hastalar oluşturmaktadır. Araştırmaya 296 hasta katılmıştır. Toplanan veriler SPSS 21 ve Lisrel 12 programları ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları, sosyal medyanın hastane / hekim tercihinde önemli rol oynadığını göstermektedir. Hastaların, tedavi sonrasında hizmet kalite algılarına ilişkin sosyal medyada memnuniyet paylaşım ortalamasının da memnuniyetsizlik paylaşım ortalamasından yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre, medikal turizmde sağlık kurumları sosyal medya pazarlama faaliyetlerine önem vermeli, aynı ölçüde hastaların algılarını yüksek tutmak üzere hizmet kalitesine dikkat etmeleri gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır.

ABSTRACT

This study aims to determine the extent to which patients in medical tourism use social media in their hospital/doctor preferences, to measure their perceptions of service quality after receiving health services, and to determine their behaviors regarding sharing their satisfaction on social media. The population of the study consists of international patients who applied to private health institutions in Istanbul that allowed the study. 296 patients participated in the study. The collected data were analyzed with SPSS 21 and Lisrel 12 programs. The findings of the study show that social media plays an important role in hospital/doctor preferences. It was observed that the average of patients' satisfaction sharing on social media regarding their perceptions of service quality after treatment was higher than the average of their dissatisfaction sharing. According to the results of the study, health institutions in medical tourism should give importance to social media marketing activities, and it should be taken into consideration that they should also pay attention to service quality in order to keep patients' perceptions high.

Makalenin kaynak gösterme şekli:

Yetimoğlu, E. ve Yükselen, C. (2024). Hastaların Hastane/Hekim Tercihi Öncesi Sosyal Medya Kullanma Eğilimleri ve Hizmet Kalitesi Algılarının Tedavi Sonrası Sonuçları Paylaşma Eğilimlerine Etkisi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 36 (1): 92 - 107.

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) tanımına göre; sağlık, bireylerde ruhen, bedenen ve sosyal olarak tam bir iyilik halinin varlığı olarak ifade

* Bu makale, İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Yönetimi bölümünde hazırlanan savunması yapılmamış doktora tezinden türetilmiştir.

edilmektedir (Bulut vd. 2023). Kişilere iyi halin kaybedilmesinde tedavi imkanlarının sunulması, tedavi sonrası iyi halin geri kazanılamaması durumunda rehabilitasyon gibi uygulamaların verilmesi, sağlık hizmetleri olarak tanımlanmaktadır (Öz ve Uyar 2014). Sağlık hizmetleri uygulaması diğer hizmet sektörlerinden farklı özelliklere sahiptir. Sağlık hizmetinin başlıca özellikleri arasında; sağlık hizmetlerinin ertelenemez olması, verilen sağlık hizmetinde hata kabul edilememesi, sağlık hizmetlerinde memnuniyetin ve kalitenin önceden belirlenmesinin çok mümkün olmaması ve sağlık hizmetlerinin garantisinin bulunmaması gibi faktörler rol oynamaktadır (Tengilimoğlu vd.2015).

Bireyin, sağlığını koruma ve tedavi olma amacı ile yaşadığı bölgedeki sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve/veya fiyatların yüksek olmasından dolayı farklı ülkelere, bölgelere ya da şehirlere yapmış oldukları seyahatler, sağlık turizmi kapsamında değerlendirilmektedir (Aydın 2012). Sağlık turizmi, sağlığın korunması ve tedavi amacıyla yapılan seyahatlerin bütünü kapsamaktadır. Bu bağlamda sağlık turizmi, küresel ölçekte sürekli büyüme ve gelişme gösteren sağlık sektörü için önemli potansiyele sahiptir (Jiang ve Song 2022). Sağlık turizmi kapsamında engelli turizmi, kaplıca turizmi ve medikal turizm yer almaktadır. Medikal turizm hizmetleri; obezite cerrahisi, IVF (tüp bebek), göz hastalıkları, estetik cerrahisi, onkoloji, saç ekimi, diş tedavisi gibi hizmetleri kapsamaktadır (Büyüközkan vd. 2021). Küreselleşmeyle birlikte sağlık hizmet maliyetlerindeki artış, ülkeler arası ulaşım imkanlarındaki gelişmeler, hastaların kaliteli sağlık hizmeti tercihlerinin yanı sıra bulundukları ülkedeki sosyal güvenlik sistemlerinde yaşanan yetersizlikler, sağlık turizminin gelişimini sağlayan faktörler arasında yer almaktadır (Zengingönül vd. 2012).

Hedef ülke stratejilerinin belirlenmesinde ülkelerin sağlık hizmet özellikleri önemlidir. Asya kıtasında; Tayvan, Hong Kong, Çin gibi ülkelerde estetik cerrahi uygulamalarının yanında diş tedavileri gibi sağlık hizmetleri verilmektedir. Hindistan, Malezya ve Tayland gibi bazı ülkelere sağlık hizmetlerinin kalitesinin yüksek olmasının yanı sıra turistik imkanların sunulması, ulusla-

rarası hastaları cezbetmektedir. Sağlık hizmetlerinin nispeten ucuz olduğu ülkeler arasında yer alan Polonya, Meksika, Macaristan, Küba, Brezilya gibi ülkelere sağlık hizmet talebi artmaktadır (Beladi vd. 2023). Türkiye’de de sağlayacağı ekonomik katkılar dolayısıyla sağlık turizmi kapsamında önemli politika ve stratejiler oluşturulmaktadır. Türkiye, konum itibarıyla birçok ülkeden ulaşım kolaylığına sahip olması, verilen sağlık hizmetlerindeki kalite standartları, akredite olmuş hastane ve sağlık kuruluşları ile turistik açıdan tarihi eserlere ve kültürel değerlere ev sahipliği yapması bakımından sağlık turizminde önemli bir paya sahiptir (Kantar ve Işık 2014).

Dünya nüfusunun artmasıyla birlikte sağlıklı yaşam standartlarının önem kazanması, ulaşım maliyetlerinin azalması, hastaların tedavi hizmeti almak için bekleme süresinin düşmesi, gelişen teknoloji, sağlık profesyonellerinin hizmet kaliteleri, birçok ülkede sağlık maliyetlerinin artması gibi etkenler, kişilerin uygun ücrete, kaliteli sağlık hizmeti almak için farklı ülkelere seyahat etme talebini artırmıştır. Bu durum, uluslararası kapsamda medikal turizmin gelişmesini sağlamıştır (Zengingönül vd. 2012). Medikal turizm; hastaların talep ettikleri cerrahi operasyonlar, tıbbi tedaviler, sağlık tarama hizmetlerinin yanında ülkelerin sunmuş oldukları tatil olanaklarını da içeren bir turizm yaklaşımıdır (Özdemir ve Konak 2015). Medikal turizm, bireylerin sağlık hizmeti almak için yapmış oldukları uluslararası seyahatleri kapsamaktadır (Wongkit ve Mecercher 2015). Medikal turizmdeki potansiyeli gören ve avantajlarını değerlendirmek isteyen ülkeler, bu alanda önemli atılımlar yapmışlardır. Bu ülkeler arasında ülkemiz de bulunmaktadır. Türkiye’de sağlık turizmi kapsamında 1923-1962 yılları arasındaki dönemde kaplıcaların kullanılmaya başlanmasıyla birlikte bu bölgelerde hem ulusal hem de uluslararası misafirlere hizmet verildiği görülmüştür (Gülenç 2023). 1963 yılında beş yıllık kalkınma planında ilk kez sağlıktan söz edilmiş ve özel hastanelerin kurulmasının desteklenmesi planlanan hedefler arasında yer almıştır (OECD 2008). 24 Ocak 1980 kararları ile sağlık sektöründe özel hastanelerin teşvik edilmesiyle başlayan özelleşme süreci 2003 yılında “Sağlıkta Dönüşüm Programı” ile güçlenmiştir.

Özel hastanelerin sayıca artması, medikal turizmin temellerinin atılmasında önemli rol oynamıştır. Sonrasında 2000’li yıllarla birlikte özel hastaneler medikal turizme yönelmişlerdir. (Bahar ve Akyürek 2022). 2012 yılı itibarıyla Sağlık Bakanlığı tarafından sağlık turizmine yönelik kayıtlar tutulmaya başlanmıştır. Türkiye’de 81 ilin Sağlık Müdürlüklerine 16 Ocak 2012 tarihli ve 2082 sayılı resmi yazı ile bütün illerdeki özel ve kamu hastanelerinden “sağlık turizmi” ve “turistin sağlığı” başlıklarında bilgiler talep edilmiş; bu bilgiler Sağlık Turizm Daire Başkanlığına ait “Yabancı Uyruklu Hasta Takip Sistemi” web sitesi üzerinden kayıt oluşturularak aylık olarak toplanmaya başlanmıştır (Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu 2012). Türkiye, kaliteli sağlık hizmeti vermesi, bekleme sürelerinin kısa olması, sağlık hizmet ücretinin düşük olması, konum itibarıyla kolay ulaşım imkânı sunması ve turizm kapsamında doğal güzelliklere, zengin tarihi kültüre sahip olması nedeniyle medikal turizmde önemli bir potansiyele sahiptir. Bütün bu özellikler Türkiye’ye talebi artırmaktadır (Buzcu ve Birdir 2019).

Dünyada medikal turizmi öne çıkaran temel dinamikler; tedavi giderlerinden tasarruf edilmesi, bir hastanın başka bir ülkede kendi ülkesinden daha kaliteli sağlık hizmeti alması, sigorta kapsamı dışında kalan cerrahi müdahalelerin yaygınlaştırılabilmesi (örneğin estetik cerrahi ve diş tedavileri), ameliyat gerektiren tedavilerde uzun süre randevu sırası beklemeden hızlı bir şekilde sağlık hizmeti alınabilmesi ve farklı bir ülkeye giden hastaların üzerindeki pozitif psikolojik etki olarak sıralanabilir (TÜSİAD 2009).

Devlet desteğinin varlığı medikal turizmin teşvikinde önemli bir role sahiptir. Bu potansiyelden yararlanmak isteyen sağlık kuruluşlarının ise Joint Commission International (JCI) belgesine sahip olmaları gerektiği gibi işgücü ve teknik donanımlarının yeterli olması, yabancı dil bilen personel istihdam etmeleri ve pazarlama faaliyetlerine önem vermeleri, medikal turizmden önemli bir paya sahip olmalarını sağlayacaktır (Leng 2010).

Medikal turizm pazarlamasında amaç, sağlık kuruluşlarının dağıtım kanallarına odaklanarak

hastaların zihninde olumlu imaj bırakmak ve hizmet alan hastaların, ülkelerindeki bu amaçla hizmet almak isteyen hastalara olumlu yorumlar yaparak onların da o ülke, bölge ve sağlık kuruluşunu tercih etmelerini sağlamaktır. Medikal turizmde sağlık kuruluşları ya da hastaneler profesyonel ekiplerini kurabildikleri gibi bu hizmeti sağlık turizm acenteleri ile de yürütebilmektedirler. Acenteler, sağlık turisti ve sağlık kuruluşu arasında köprü görevi görerek medikal turistin amacına uygun, ülkedeki sağlık kuruluşunu önermeye yardımcı olmaktadır (Kumar ve Dahiya 2021).

Hedeflenen kitleyi sunulan hizmete çekmek, hizmet alımını ve memnuniyeti sağlamak üzere pazarlamada “pazarlama karması” olarak adlandırılan araçlardan yararlanılır. Hizmet pazarlamasında 7P olarak bilinen araçlar hizmet, fiyat, dağıtım, tutundurma, fiziksel varlıklar, insan ve süreçlerdir. İşletmeler, bu araçların uygun bileşimlerini kullanarak belirtilen hedeflere ulaşmaya çalışırlar. Bu araçların kullanımında, dijital kanalların yarattığı olanaklarla işletmeler, önemli açılımlar elde etmektedirler. Küçük bütçelerle geniş kitlelerle iletişim kurmak, etkilere girmek, daha kolay ve etkili olabilmektedir. Dijital pazarlama kanallarının giderek daha yaygın kullanılmakta olduğu günümüzde, medikal turizm için de yurt dışı hizmet alıcılarına ulaşmada etkili bir ortam doğmuştur. Söz konusu dijital kanalların arasında en yaygın olanı, sosyal medya olup bu ortamda yürütülen pazarlama faaliyetleri, sosyal medya pazarlaması olarak adlandırılmaktadır.

Sosyal medya pazarlaması, “üreticilerin çevrim içi sosyal kanalları kullanarak web sitelerini, ürünlerini veya hizmetlerini tanıtmaları, geleneksel pazarlama yöntemleri ile ulaşamayacakları kadar büyük bir kitleyle iletişim kurmaları ve bu kitleden yararlanma süreci” olarak tanımlanmaktadır (Weinberg 2009). İyi bir sosyal medya pazarlaması ile elde edilebilecek faydalar arasında; marka farkındalığı oluşturma ve devamlılığı sağlama, müşterileri anlık ve detaylı bir şekilde analiz edebilme, yeni fikirlerin gelişmesine imkân sağlama, üretici ve tüketiciyi ortak noktada toplama, sosyal ağlar üzerinden direkt inter-

net sitelerine yönlendirmeyi alışkanlık haline getirme ve etkili iletişim ile hizmet ve marka bilinirliğinin artırılmasını sağlama gibi faktörler yer almaktadır (Özgen ve Doymuş 2013).

Medikal turizmde de sosyal medya pazarlaması ile çeşitli ülke ve bölgelerdeki hizmet alıcılarına ulaşmak, marka farkındalığı yaratmak, sağlık kuruluşunun sunduğu hizmetleri, farklılıkları, sahip olunan donanımı sunmak ve onları cezbetmek mümkün olabilmektedir. Medikal turizmi öne çıkaran dinamikler dikkate alındığında, bireylerin, sağlıklarına kavuşmak, bunu daha iyi ve daha ekonomik koşullarda gerçekleştirmek imkânı elde edebilmelerinin yarattığı potansiyele önemi büyüktür; çünkü sağlık, bireyler için yaşamının temelidir.

Sağlık hizmetlerinde pazarlama, hastaların sağlık hizmetlerinden beklentilerinin belirlenmesi ve buna bağlı olarak kaliteli sağlık hizmetinin sağlanması, toplum tarafından güvenin kazanılması ve diğer sağlık kuruluşları ile rekabet üstünlüğü sağlayabilmek için ortaya çıkmış bir kavramdır (Şantaş vd.2016). İletişim teknolojilerinin gelişmesi, sosyal medya kullanımı üzerine olumlu etkiye neden olarak sosyal medya platformlarının sağlık hizmeti almak isteyen hasta ve hasta yakınları tarafından ilgi görmesine yol açmıştır. Hastaların sağlık hizmetleri için sosyal medyayı kullanmaları, talep ettikleri bilgiye kısa sürede ulaşmalarında, aynı zamanda hastane ve hekim seçimlerinde önemli rol oynamaktadır (Şahinli ve Yamak 2021).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

Medikal turizmden gelir elde etmek isteyen ülkeler, 2000'li yıllardan sonra yeni stratejiler geliştirmek için çaba sarf etmişlerdir. Sağlık hizmetlerindeki gelişmelerin uluslararası boyutlarda ele alınması, medikal turizm hizmeti sunan sağlık kuruluşları ve sağlık turizm acenteleri arasında standartların oluşmasında ve medikal turizmin dünya çapında gelişim gösteren sektör olmasında büyük öneme sahiptir. "Diğer yandan deniz ötesi ülkelerde yaşanan kültürel değişim, ulaşım maliyetlerindeki düşüş ve bilgi teknolojilerindeki gelişim, sektörün gelişmesinde itici bir güç oluşturmuştur" (Lunt vd, 2010'dan Akt. Polat

2021). Hükûmetler tarafından uygun sigorta poliçelerinin oluşturulması, vize uygulamalarının kolaylaştırılması, diğer ülkelerle iş birliği yapılması, sosyal ve kültürel altyapının geliştirilmesi, medikal turizmin gelişmesine katkı sağlamıştır (Zarei ve Maleki 2019).

Sağlık kuruluşlarına medikal turistleri çekebilmek için Türkiye'nin iletişim gücünün yüksek olması, hizmet alımı öncesinde sosyal medya, e-posta, web sitesi aracılığı ile hastalarla iletişime geçilmesi, hastalara alacakları sağlık hizmeti ile ilgili detaylı bilgilendirmenin yapılması, daha önceden sağlık hizmeti almış hastaların yorumlarının paylaşılması ve olumsuz yorumlara hızlı bir şekilde geri dönüş sağlanarak çözüm önerilerinin oluşturulması, hizmet veren sağlık kuruluşunda nitelikli sağlık personelinin istihdam edilmesi gerekmektedir (Zarei ve Maleki 2019). Aynı zamanda, bu özelliklere sahip sağlık kuruluşları, rekabet üstünlüğü sağlayarak daha fazla talep gören kurum haline gelebilmektedir.

İnternetin yoğun olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte işletmeler, kısa sürede müşterilerine ulaşma ve sosyal medya aracılığı ile markalarının tanıtımını yapma, marka çalışmalarını daha düşük bütçelerle gerçekleştirebilme imkanına sahip olmuşlardır. Tüketiciler, ürün ya da hizmet satın almadan önce sosyal medya aracılığı ile daha önce ürünü kullanan ya da hizmet satın almış kişilerin yorumlarını, görüşlerini inceleyerek ön değerlendirme yapabilme şansına sahip olmaktadır (Mills 2012). Camm (2012), çalışmasında sağlık hizmetlerinde sosyal medya pazarlamasının önemini belirterek Facebook ve Twitter'ın sağlık hizmetleri pazarlamasında önemli oranda kullanıldığını ifade etmiştir. Tengilimoğlu ve arkadaşlarının (2017) İzmir'de yapmış oldukları bir çalışmada, katılımcıların yarısına yakınının hastane ve hekim tercihinde sosyal medyayı kullandıkları görülmüştür.

Sosyal medya pazarlamasının sağladığı avantajları kullanmak, sağlık kuruluşuna önemli katkılar sunmakla beraber tek başına yeterli değildir. Hastaların tedavi sürecinde memnuniyetlerini belirleyen önemli unsur, sunulan hizmetlerin çeşitliliği ve kalitesidir. Tedavinin ana hizmet olduğu medikal turizmde tüm süreçlerin kalitesi,

en önemli belirleyici unsurdur. Tüm hizmet süreçlerinden memnun kalan hasta, her zaman tercihini o sağlık kuruluşu lehine kullanacak ve bunu çevresiyle de paylaşacaktır. Bu nedenle sağlık kuruluşlarının sundukları sağlık hizmetlerinin kalitesine önem vermeleri gerekmektedir.

Kalite, rekabet avantajını sürdürebilmek için farklılaştırıcı bir araç olarak tanımlanmaktadır. Yapı ve süreçlerin geliştirilmesine bağlı olarak kalitenin iyileştirilmesinin; israfın ve gecikmelerin azalması, maliyetlerin düşmesi, daha yüksek pazar payına sahip olma gibi avantajları bulunmaktadır (Aslantekin vd. 2007). Kaliteli hizmet sunmayı başaran işletmeler, rekabet avantajı sağlayabilmektedir. Kaliteli hizmet sunumu; işletmelerin pazar paylarını artırır, maliyetleri kontrol altında tutar ve tüketici sadakatini sağlayarak ağızdan ağıza pazarlama yoluyla verimlilik ve kazanç elde etmelerine olanak sağlar (Yeşildağ ve Ulusoy 2021).

Parasuraman ve arkadaşlarının (1988) ortaya koyduğu Servqual Modelinde (Hizmet kalitesi modelinde) hizmet kalitesi beş boyutta incelenmektedir. Bu boyutlar şunlardır (Bişkin 2018):

- *Somut unsurlar:* İşletmenin hizmet sunumunda bina, araç-gereç ve personel görünümü.
- *Güvenilirlik:* Sözü verilen bir hizmetin doğru ve güvenilir bir şekilde yerine getirilmesi.
- *Cevap verebilirlik:* Müşteriye yardım etme ve hızlı hizmet verme isteği.
- *Güven:* Çalışanların bilgili, nazik olmaları ve müşterilere güven duygusunu uyandırabilme becerileri.
- *Empati:* Çalışanların kendilerini müşterin yerine koyması ve müşterilere kişisel ilgi göstermesidir.

Dünya Sağlık Örgütü (2008), kaliteli sağlık hizmetini “üst düzey koşulları karşılayarak kaynakları, sağlık hizmetlerine ve korunmaya en çok ihtiyaç duyanların gereksinimlerine yanıt verecek şekilde en etkili ve güvenli yolla aktaran ve bunu yaparken israftan kaçınan sağlık hizmetidir” şeklinde tanımlamaktadır (Yeşildağ ve Ulusoy 2021). Sağlık hizmetlerinde kalite; sağlık hizmetlerine erişilebilirlik, verimliliğin etkinliği, teknik altyapının yeterli olması, eşitlik gibi farklı etmen-

lere dayanmaktadır. Sağlık hizmetlerinde kaliteye etki eden faktörler arasında, sağlık hizmetlerinin niteliği ve niceliği, toplumun sağlık hizmetleri hakkında bilgi seviyeleri, genel sağlık politikaları, topluma karşı olan sorumluluklar yer almaktadır. Aynı zamanda sağlık hizmeti veren kuruluşların yapıları, verilen hizmetin etkinliği ve alınan hizmetin sonuçları da sağlık hizmeti kalitesini etkileyen faktörler arasındadır (Arpat vd. 2014). Sağlık hizmet kalitesinin tanımlanması ve ölçülmesi, diğer sektörlerde göre daha zordur. Sağlık hizmetlerinin maddi olmama, heterojenlik ve eş zamanlılık gibi özelliklerinin olması, kaliteyi tanımlamayı ve ölçmeyi zorlaştırmaktadır. Sağlık işletmelerinde devamlılığın sağlanabilmesi ve rekabet avantajı elde etmede hizmet kalitesi önemli bir rol oynamaktadır (Aslantekin vd. 2007). Rahman’ın (2019) yaptığı bir çalışmada, medikal turistlerin aldıkları sağlık hizmeti memnuniyetlerinde yüksek oranda hizmet kalitesinin ve tıbbi bakım kalitesinin önemli faktörler arasında yer aldığını belirtmiştir.

Sağlık hizmetleri eş zamanlı üretilip tüketilmekte olup daha sonra kullanılmak üzere saklanamamaktadır. Bu durum, kalite kontrolünü zorlaştırmaktadır. Sağlık hizmetini satın alıp tüketmeden önce hasta, kalite değerlendirmesini yapamadığı gibi, hizmeti sunan profesyonellerin bilgileri, deneyimleri, yetenekleri ve kişilikleri de hastanın kalite algısını etkilemektedir. Ayrıca, aile ve arkadaş tavsiyelerinin de bu algıda rolü olduğu dikkate alınmalıdır. Bu nedenle sağlık kuruluşları, hizmet kalitelerini iyileştirme ve geliştirme çabalarına özen göstermelidir. Bu, hasta memnuniyeti sağlamak açısından önem taşımaktadır (Mosadegrad 2013).

Araştırmanın kavramsal modelinde (Şekil 1) yer alan değişkenler ile ilgili ölçeklerden sosyal medya davranışı Tengilimoğlu vd.’nin (2017) çalışmasından; hizmet kalitesi ile ilgili ölçek ise Cronin ve Taylor’ın (1992, 1994) çalışmasından alınmıştır. Kavramsal modelin dayandığı teoriler şu şekildedir: Sosyal Ağlar Teorisi, çeşitli şekillerde birbirine bağlı insanlar, kurumlar, işletmeler ve bilgisayarlardan oluşan ağda etkileşimleri ele alan disiplinler arası bir teori olarak geliştirilmiş olup pazarlamada ağ üyelerinin özellikleri, ilişki

sıklığı veya türüne odaklanılmaktadır (Özeltürkay 2015). Teorinin pazarlamadaki uygulamaları ışığında sosyal medya araçlarının, ağ üyelerine etkisi literatürde çalışılmış olup kavramsal modelin önemli bir dayanağını oluşturmaktadır. Kavramsal modelde yer alan bir diğer değişken olan hizmet kalitesinin etkisi ise Atfetme (Neden-sellik Yükleme) Teorisi bağlamında çalışılmıştır. Bu Teoriye göre üzerinde durulan olayın nedenlerine odaklanılmakta, sonuçlara kimlerin ve nelerin neden olduğu saptanarak iyileştirici ve geliştirici çalışmalar üzerine durulmasına olanak sağlanmaktadır (Ay ve Kahraman 2015). Hizmet kalitesi de bu Teori çerçevesinde hasta memnuniyet düzeyini belirlemede rol oynayan bir değişken olarak ele alınmıştır. Atfetme sürecinde, belirli bir olayın nedenlerine inilerek bu nedenler anlaşılma çalışılmakta, olayın sonuçları için sorumluların kimler olduğu ortaya çıkarılmakta, daha sonra insanların davranışlarının nedenlerine inilerek bu davranışları ortaya çıkaran özellikler belirlenmektedir.

Kazancı ve Başköse (2015) tarafından yapılan çalışmaya göre sosyal medya algısının, satın alma eğilimine pozitif yönde etki ettiği belirtilmiştir. Tengilimoğlu ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan bir çalışmaya göre hastane/hekim tercihinde en çok başvurulmuş bilgi edinme kaynağının sosyal medya olduğu belirtilmiştir. Mano (2014) tarafından yapılan bir çalışmada hastaların sağlıkla ilgili bilgi alma kaynağı olarak en çok sosyal medyayı tercih ettikleri görülmüştür. Bu çalışmalar ışığında aşağıdaki hipotez belirlenmiştir:

H₁: Hastaların Hastane/Hekim tercihi öncesi sosyal medya kullanma eğilimi yüksektir.

Fener ve Çimen (2016) tarafından yapılan bir çalışmada hizmet alımı sonrası hastaların mem-

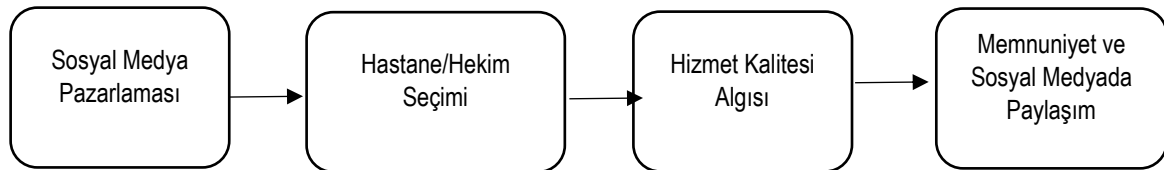
nuniyet ve memnuniyetsizliklerini paylaşmada sosyal medyanın önemine vurgu yapılmıştır. Bu çalışmalar ışığında aşağıdaki hipotez belirlenmiştir:

H₂: Tedavi sonrası memnuniyeti sosyal medyada paylaşma eğilimi yüksektir.

Tengilimoğlu ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan bir çalışmada sağlık hizmeti alımı sonrasında hastaların memnuniyet ve memnuniyetsizliklerini sosyal medyada paylaştıkları belirtilmiştir. Vardarlier ve Öztürk (2020) tarafından yapılan bir çalışmada hastaların, aldıkları sağlık hizmetinden memnuniyet ve memnuniyetsizliklerini sosyal medya aracılığı ile paylaştıkları, aynı zamanda benzer hastalıklara sahip bireylerin yorumlar aracılığı ile birbirleri ile iletişim kurabildikleri ortaya konulmuştur. Phau ve Puspita (2004) tarafından Endonezya'da, Özkan ve arkadaşları tarafından (2017) 177 kişi üzerinde ülkemizde yapılan çalışmalarda müşterilerin memnuniyetsizliklerini paylaşma eğiliminin, memnuniyet paylaşma eğiliminden yüksek olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmalar ışığında aşağıdaki hipotez belirlenmiştir:

H₃: Tedavi sonrası hastaların memnuniyetlerini sosyal medyada paylaşma eğilimi memnuniyetsizliklerini sosyal medyada paylaşma eğiliminden yüksektir.

Akdu (2014) tarafından yapılan bir çalışmaya göre hizmet kalitesinde Almanlar ve Hollandalıların en çok fiziksel özelliklere, Ruslar ve Iraklıların güvenliğe, Fransızların empatiye, Azerbaycanlı, Kazakistanlı, Ukraynalı ve Belçikalı bireylerin ise güvenilirlik boyutlarına önem verdikleri belirtilmiştir. Han ve Hyun (2015) tarafından yapılan bir çalışmada medikal turizm kapsamında

Şekil 1. Araştırmanın Kavramsal Modeli

hizmet alan hastaların memnuniyetinde hizmet kalitesi ve medikal tedavinin önemli rol oynadığı, ayrıca sağlık kurumuna ve sağlık personeline olan güvenin de hastaların tekrar hizmet almasında olumlu etkiye sebep olduğu vurgulanmıştır. Savaş ve Kesmez (2014) tarafından Aile Sağlığı merkezlerine gelen hastalar üzerinde yapılan bir çalışmaya göre, hizmet kalitesi boyutlarından olan somut unsurların önemine dikkat çekilmiş ve hizmet alınan sağlık kuruluşunda somut unsurların iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bu çalışmalar ışığında aşağıdaki hipotezler belirlenmiştir:

H4: Hastaların tedavi sonrası algıladıkları hizmet kalitesi yüksektir.

H4.1: Hastaların tedavi sonrası hizmet kalitesinin somut unsur algıları yüksektir.

H4.2: Hastaların tedavi sonrası hizmet kalitesinin güvenilirlik boyutu algıları yüksektir.

H4.3: Hastaların tedavi sonrası hizmet kalitesinin cevap verebilirlik boyutu algıları yüksektir.

H4.4: Hastaların tedavi sonrası hizmet kalitesinin güvenlik boyutu algıları yüksektir.

H4.5: Hastaların tedavi sonrası hizmet kalitesinin empati boyutu algıları yüksektir.

Literatürde yer alan hizmet kalitesinden memnuniyetin sosyal medyada paylaşımını etkilediğine ilişkin araştırma bulguları ışığında da aşağıdaki hipotezlerin testi hedeflenmiştir:

H5: Hastaların algıladıkları hizmet kalitesi, tedavi sonrası sosyal medyadan memnuniyetlerini paylaşımını etkiler.

H6: Hastaların algıladıkları hizmet kalitesi, tedavi sonrası sosyal medyadan memnuniyetsizliklerini paylaşımını etkiler.

YÖNTEM

Bu çalışmada, yabancı hastaların ülkemizde hastane/hekim tercihinde sosyal medyanın rolünün, sağlık hizmeti sonrası algılanan hizmet kalitesi düzeyi ve hizmet alımından sonra hasta memnuniyet ya da memnuniyetsizliğinin sosyal medyada paylaşma eğiliminin tespiti amaçlanmıştır.

Araştırmanın evrenini İstanbul il sınırları içinde medikal turizm hizmeti sunan ve araştırmaya izin veren sağlık kurumlarına gelen uluslararası hastalar oluşturmaktadır ve araştırmanın örnekleme anakütlenin iki şıklı olabilme özelliği dikkate alınarak aşağıdaki formül ile belirlenmiştir (Yükselen 2017):

p : Tedaviden memnun olan hastaların oranı; q : $1-p$

Z : yüzde 95 güvenlik düzeyinde $\pm 1,96$,

e : Tolerans (yüzde 6)

$n = p * q * (Z/e)^2$

$n = 0,50 * 0,50 * (1,96 / 0,06)^2 = 267$ hasta olarak hesaplanmıştır.

Medikal turizm hizmeti veren söz konusu özel hastane ya da sağlık kuruluşuna gelen hastalara tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme ile ulaşılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmış; araştırmanın amacına uygun anket formu oluşturulmuştur. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde hastaya ait demografik özelliklere, aldıkları sağlık hizmet branşı, hizmet almak için geldikleri ülkeler ve tavsiye kanallarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde hizmet alımı öncesi hastane/ hekim tercihi ve hizmet alımı sonrası sonuçları sosyal medyada paylaşma eğilim ölçeği kullanılmıştır (Tengili-moğlu vd. 2017). Üçüncü bölümde ise algılanan hizmet kalitesini ölçmek için SERVQUAL'in algılanan hizmet kalitesi bölümünü temel alan SERVPERF'in beş boyutlu hizmet kalitesi ölçeği kullanılmıştır (Cronin ve Taylor 1992 ve 1994). Bu bölüm 22 sorudan oluşmaktadır. Etik Kurul Komisyonu tarafından 13.03.2023/74966756-345 sayılı karar ile etik kurul başvurusu onaylanmıştır. Etik kurul onayından sonra oluşturulan anket formunun, veri toplanacak hastane ve/veya sağlık kuruluşlarına gelen hasta yoğunluğuna göre uzman bir tercüme bürosu tarafından dört dilde çevirileri yaptırılmıştır. Çeviriler daha sonra hastalarla iletişim içinde olan bu kurumlarda görevli tercümanlara da kontrol yaptırılarak geçerliliği test edilmiştir. Söz konusu anketlere verilen cevaplar, diğer anket formlarıyla birleştirilerek istatistiksel geçerlilik ve güvenilirlik testlerine tabi

tutulmuş olup herhangi bir sorun yaratmadığı saptanarak analizler kapsamına alınmıştır. Bu diller; İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Arapçadır. Anket formları her dilden birer hastaya uygulanmış ve bir sorun olmadığı görülmüştür. Toplamda 296 hastadan yüz yüze görüşme ile veri toplanmıştır. Toplanan veriler kontrol edilerek SPSS 21 ve Lisrel 12 programları ile analiz edilmiştir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Kavramsal modelde yer alan değişkenlere ilişkin olarak tek bileşenli olan Hastane / Hekim tercihi öncesi sosyal medya kullanım eğilimleri ile tedavi sonrası sonuçları sosyal medyada paylaşma eğilimleri için Doğrulamalı Faktör Analizi ile geçerlilik analizi ve Cronbach's Alpha ile güvenilirlik analizi yapılmış olup sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir. Uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir sınırlar içinde olup Cronbach's Alpha değerleri yüksek olduğundan ölçekler geçerli ve güvenilir olarak saptanmıştır.

Hizmet kalitesi değişkeni beş bileşenden oluşmakta olup önce Açıklayıcı Faktör analizi yapılmış olup analizin koşulları sağlanmıştır. KMO değeri 0,954 > 0,50 ile örnek büyüklüğünün yeterli olduğu; Bartlett's Test of Sphericity'nin Ki-

kare değeri 4954,369, yüzde 1 önem derecesinde anlamlı olup dağılımı çok değişkenli normal dağılıma uygunluğunu göstermiştir. Asal bileşenler yöntemi ve Varimax rotasyonu yapılmış olup, beş faktörlü yapı toplam varyansın yüzde 73,102'sini açıklamaktadır. Faktör yükü 0,50'nin üstünde olan yargılar yapıya alınmış (Tabachnick ve Fidel 2020); ancak farklı bileşende olan 1 yargı yapıdan çıkarılmış olup 21 yargı ifadesiyle Doğrulamalı Faktör Analizi yapılmış; kabul edilebilir uyum iyiliği ve yüksek Cronbach's Alpha değerleri ile ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlikleri belirlenmiştir.

BULGULAR

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular; tanımlayıcı bilgiler, hastane/hekim tercihi öncesi sosyal medya kullanma eğilimi ve tedavi sonrası sosyal medyada memnuniyet paylaşma eğilimlerinin analiz sonuçları, tedavi sonrası memnuniyet ve memnuniyetsizliğin sosyal medyada paylaşımının analiz sonuçları, hizmet kalitesi algısının hastaların tedavi sonrası sosyal medyada memnuniyet paylaşımlarının etkisinin analizi ve hizmet kalitesi algısının hastaların tedavi sonrası sosyal medyada memnuniyet paylaşımlarına etkisinin analizi şeklinde beş başlıktan oluş-

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Geçerlilik Analizi Sonuçları			
Değişkenler	χ^2 / sd	RMSEA	GFI
SMEGONCE	2,0272	0,059	0,987
SMEGSON	1,3775	0,036	0,996
HK	2,2000	0,064	0,910
Güvenilirlik Analizi Sonuçları			
Değişkenler	Soru Sayısı	Cronbach's Alpha	
SMEGONCE	7	0,864	
SMEGSON	6	0,856	
HKFV	4	0,848	
HKGU	4	0,834	
HKYV	4	0,881	
HKGUV	4	0,876	
HKEM	5	0,888	
HK	21	0,958	

SMEGONCE: Hastane/Hekim Tercihi Öncesi Sosyal Medya Kullanma Eğilimi; SMEGSON: Tedavi Sonrası Sonuçları Paylaşma Eğilimi; HKFV: Somut kanıtlar; HKGU: Güvenilirlik; HKYV: Cevap verebilirlik; HKGUV: Güven; HKEM: Empati; HK: Hizmet kalitesi

maktadır. Bu başlıklara ait sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Tanımlayıcı Bilgiler

Cevaplayıcılara ait demografik bilgiler ile konuya ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir. Buna göre, katılımcıların yüzde 61,8’i 18-40 yaş arasındaki grubu oluştururken, cevaplayıcıların büyük çoğunluğunu kadın katılımcıların (yüzde 63,2) oluşturduğu görülmektedir. En yüksek katılımın yüzde 72,3 ile Avrupa ülkelerinden

olduğu, en düşük katılımın ise yüzde 1 ile Türk Cumhuriyetleri ülkelerinden olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların aldıkları sağlık hizmetine göre en yüksek katılımın yüzde 36,5 ile cerrahi estetik uygulamaları olduğu görülürken, en düşük katılım oranını yüzde 3 ile onkoloji hizmeti oluşturmaktadır. Hastane/hekim tavsiyesine sosyal medya cevabını veren katılımcıların oranının yüzde 50,7 olduğu görülmektedir.

Hastaların hastane/hekim tercihinde sosyal medyanın başta gelen referans kaynağı olduğu

Tablo 2. Cevaplayıcılara İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Yaş Grupları	n	yüzde	Ülkeler	n	yüzde
18-30	80	27,0	Avrupa ülkeleri	214	72,3
31-40	103	34,8	Amerika kıta ülkeleri	37	12,5
41-50	80	27,0	Ortadoğu ülkeleri	19	6,4
51 ve üstü	33	11,1	Afrika ülkeleri	8	2,7
Toplam	296	100,0	Diğer Asya ülkeleri	4	1,4
Cinsiyet	n	%	Türk Cumhuriyetleri	3	1,0
Kadın	187	63,2	Diğer	11	3,7
Erkek	109	36,8	Toplam	296	100,0
Toplam	296	100,0			
Sağlık Hizmetleri	n	yüzde	Tavsiye Kaynakları	n	yüzde
Cerrahi estetik	108	36,5	Sosyal medya	150	50,7
Obezite cerrahisi	61	20,6	Arkadaş	77	26,0
Diş sağlığı	42	14,2	Aile	37	12,5
Saç ekimi	38	12,8	Sağlık profesyoneli	18	6,1
Plastik cerrahi	36	12,2	Diğer	14	4,7
Onkoloji	9	3,0	Toplam	296	100,0
Diğer	2	0,7			
Toplam	296	100,0			
Sosyal Medya Platformları	n	yüzde (n=296)			
Instagram	232	0,783			
Facebook	167	0,564			
Whatsapp	162	0,547			
YouTube	114	0,385			
Tik Tok	99	0,334			
Linkedin	42	0,141			
Twitter	39	0,131			
Blog	18	0,061			
Forum	18	0,061			
Diğer	13	0,043			

görülmektedir. Genel olarak toplumda birden fazla sosyal medya kullanıldığı dikkate alınarak hastalara hangi sosyal medya platformlarını kullanarak bilgi aldıkları sorulmuş olup birden fazla şık işaretledikleri dikkate alınarak oluşturulan frekanslar dikkate alındığında, Instagram, Facebook ve Whatsapp'ın en başta yer alan platformlar olduğu saptanmıştır.

Hastane/Hekim Tercihi Öncesi Sosyal Medya Kullanma Eğilimi ve Tedavi Sonrası Sosyal Medyada Memnuniyet Paylaşma Eğilimlerinin Analiz Sonuçları

Hastaların hastane /hekim tercihi öncesi sosyal medyayı kullanma eğilimleri ve sağlık hizmeti alımı sonrası memnuniyeti sosyal medyada paylaşma eğilimlerinin analizi Tek Anakütle Aritmetik Ortalama t Testi ile yapılmıştır. Genel eğilimler ve yedi ifadeden oluşan tedavi öncesi eğilimler (SMGONCE) ile memnuniyet ve memnuniyetsizliği ifade eden altı yargıdan oluşan tedavi sonrası eğilimlerin (SMGSON) test sonuçları

Tablo 3'te gösterilmiştir. Tüm ortalamalar, yüzde 1 önem derecesinde yüksek çıkmıştır. Bu sonuçlara göre H1 ve H2 hipotezleri desteklenmiştir.

Tedavi Sonrası Memnuniyet ve Memnuniyetsizliğin Sosyal Medyada Paylaşımının Analiz Sonuçları

Tedavi sonrasında sosyal medyada memnuniyet paylaşımını ifade eden yargılar ve memnuniyetsizliği paylaşmayı ifade eden yargılar şeklinde gruplama yapılmış olup iki grup arasındaki fark, Bağımlı İki Anakütle Aritmetik Ortalamalarının Karşılaştırılması t Testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir. Memnuniyet paylaşımı ortalaması 4,33; memnuniyetsizlik paylaşımı ortalaması 3,95 olup ortalamalar arasındaki fark yüzde 1 önem derecesinde anlamlı çıkmıştır. Tedavi sonrası memnuniyet paylaşım ortalaması, memnuniyetsizlik paylaşım ortalamasından yüksektir. Bu sonuçlara göre H3 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 3. Hastaların Hastane/Hekim Tercihi Öncesi Sosyal Medya Kullanma Eğilimleri ve Tedavi Sonrası Memnuniyet Paylaşma Eğilimleri Ortalamalarının Analiz Sonuçları

Yargılar	n	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	t (Test Değeri:3)	p
SMEGONCE	296	4,23	0,657	32,077	0,000
SMEGONCE1	296	4,31	0,805	27,953	0,000
SMEGONCE2	296	4,41	0,749	32,296	0,000
SMEGONCE3	296	4,18	0,95	21,418	0,000
SMEGONCE4	296	3,96	1,031	16,012	0,000
SMEGONCE5	296	4,28	0,827	26,639	0,000
SMEGONCE6	296	4,16	0,952	20,935	0,000
SMEGONCE7	296	4,28	0,852	25,923	0,000
SMEGSON	296	4,14	0,818	24,005	0,000
SMEGSON1	296	4,30	0,961	23,338	0,000
SMEGSON2	296	3,91	1,191	13,127	0,000
SMEGSON3	296	4,23	0,962	22,057	0,000
SMEGSON4	296	3,94	1,238	13,01	0,000
SMEGSON5	296	4,45	0,858	29,118	0,000
SMEGSON6	296	4,01	1,169	14,87	0,000

Tablo 4. Tedavi Sonrası, Sosyal Medyada Memnuniyet ya da Memnuniyetsizliğe İlişkin Paylaşımların Analizi

	Aritmetik Ortalamalar	t	sd	p
SMESONMEM 1	4,3300	6,91	295	0,000
SMESONMEM 2	3,9516			

Hizmet Kalitesi ve Bileşenlerinin Anlamlılık Düzeylerinin Analiz Sonuçları

Ana değişken olan hizmet kalitesi ve beş bileşeni, Tek Anakütle Aritmetik Ortalama t Testi ile analiz edilmiş olup sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir. Ortalamaların tümünün 4'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Test değeri 3 ile yapılan karşılaştırmanın sonuçlarına göre tüm aritmetik ortalamaların yüzde 1 önem derecesinde yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre H4 ve alt hipotezleri desteklenmiştir. Hastalar, başvuruda bulundukları ve sağlık hizmeti aldıkları sağlık

kurumlarının hizmet kalitesini tüm bileşenleri itibarıyla yüksek olarak değerlendirmektedirler.

Hizmet Kalitesi Algısının Hastaların Tedavi Sonrası Sosyal Medyada Memnuniyet Paylaşımlarına Etkisinin Analizi

Hastaların algıladıkları hizmet kalitesinin tedavi sonrası sosyal medyada memnuniyetlerini ve memnuniyetsizliklerini paylaşma eğilimine etkisi Basit Regresyon Analizi ile test edilmiştir. Tablo 6'da görüleceği üzere yüzde 1 önem derecesinde her iki etki anlamlı çıkmış olup H5 ve H6 desteklenmiştir. Hizmet kalitesi algısının tedavi

Tablo 5. Hizmet Kalitesi ve Bileşenlerinin Anlamlılık Düzeylerinin Analiz Sonuçları

	Test Değeri= 3						
	Aritmetik Ortalama	t	sd	p	Aritmetik Ortalama Farkı	%95 Güvenlik Düzeyinde Farkın Aralığı	
						Düşük	Yüksek
HK	4,4767	46,646	295	,000	1,47669	1,4144	1,5390
HKFV	4,5338	44,092	295	,000	1,53378	1,4653	1,6022
HKEM	4,4662	36,260	295	,000	1,46622	1,3866	1,5458
HKGU	4,3395	32,199	295	,000	1,33953	1,2577	1,4214
HKYV	4,4527	38,344	295	,000	1,45270	1,3781	1,5273
HKGUV	4,5912	45,662	295	,000	1,59122	1,5226	1,6598

Tablo 6. Hizmet Kalitesi Algısının Hastaların Tedavi Sonrası Memnuniyet Düzeylerini Sosyal Medya Paylaşma Eğilimlerine Etkisinin Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken	Hizmet Kalitesi			
	F	p	Regresyon Katsayısı (B)	p
Tedavi sonrası memnuniyet paylaşımı	184,898	0,000	0,938	0,000
Tedavi sonrası memnuniyetsizlik paylaşımı	31,006	0,000	0,601	0,000

sonrası memnuniyet ve memnuniyetsizlik paylaşma eğilimine etkisinde regresyon katsayıları dikkate alındığında, memnuniyetleri paylaşma eğilimine etkisinde hizmet kalitesinin regresyon katsayısı $B = 0,938$ iken, memnuniyetsizlik paylaşma eğilimine etkisinde $B = 0,601$ 'dir. Bu sonuca göre hizmet kalitesi algısını sosyal medyada memnuniyetlerini paylaşma eğilimine etkisinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye; tıbbi hizmet kalitesinin yüksek, bekleme süresinin kısa, sağlık maliyetinin uygun olmasının yanı sıra ekonomik stratejiler ve devlet desteği gibi olanaklar nedeniyle medikal turizmde tercih edilen ülkeler arasında yer almaktadır. Son yıllardaki teknolojik gelişmeler, bilgiye hızlı bir şekilde ulaşmada internetin kullanılması, sosyal medyanın kısa sürede geniş kitlelere ulaşım sağlaması, sağlık sektöründe iletişim kanalları açısından sosyal medyanın kullanımına etki etmektedir.

Bu çalışmada medikal turizm hizmeti almak için en çok Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye hasta geldiği görülmüştür. Çalışma sonucuna paralel olarak Camara ve Develi'nin (2023) yaptıkları çalışmada, Avrupa ülkelerinden özellikle Fransa'dan Türkiye'ye hasta geldiği belirtilmiştir. Üstün ve Uslu (2022) tarafından yapılan bir çalışmada, 2020 kayıtlarına göre Türkiye'ye en fazla hasta gelen ülkeler, Libya, Ukrayna, Irak, Kosova, Azerbaycan, Özbekistan olarak gösterilmiştir. Yine aynı çalışmada katılımcıların yüzde 73,8'i tanıdık tavsiyesi üzerine Türkiye'yi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Diğer bir sonuca göre, araştırma kapsamında estetik cerrahi alanında hizmet almak için gelen hasta sayısının diğer branşlara göre en çok tercih edilen alan olduğu görülürken, obezite cerrahisi, plastik cerrahi, diş ve saç ekimi gibi branşlarda da Türkiye'de sağlık kurumlarının tercih edilen ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. Soysal'ın (2017) yaptığı çalışma sonuçlarına göre, Türkiye'ye medikal turizm kapsamında en çok; göz hastalıkları, kadın hastalıkları, saç ekimi, estetik cerrahi, kalp hastalıkları branşlarında hasta geldiği belirtilmiştir. Temizkan ve Temizkan'ın (2020) yaptıkları bir

başka çalışmada Almanya'dan Türkiye'ye en çok estetik cerrahi branşında hasta geldiği sonucuna varılmıştır. Polat ve Aydın (2022) tarafından yapılan bir başka çalışmada Türkiye'ye medikal turizm kapsamında yüzde 22,9 oranında göz tedavisi için geldikleri görülmüştür. Türkiye kaliteli sağlık hizmeti, kalifiyeli sağlık personeli ve coğrafi konumu açısından medikal turizmde avantajlı ülke konumundadır. Bu bağlamda hizmet veren sağlık kuruluşlarının hastaların demografik özellikleri, gelecekleri ülke ve alınacak sağlık hizmeti alanı ve verilecek hizmete yönelik pazarlama karması oluşturmaları önemli rol oynamaktadır.

Sağlığa dair bilgi paylaşımlarına sıklıkla rastlanan sosyal medya, alternatif sağlık hizmetlerine ulaşmak ya da sağlık hizmeti almak isteyen hasta ve hasta yakınları için önemli bir platformdur (Mano 2014). Araştırma bulguları, yüzde 50,7 oranıyla ilk sırada sosyal medyanın hastane/ hekim tercihinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Hastane/hekim seçimi öncesinde ve sonrasında sosyal medya kullanma eğilimi ortalamasının üstünde yüksek çıkmıştır. Bu sonuçlar sağlık hizmeti pazarlamasında sosyal medyanın önemini ortaya koymaktadır. Tengilimoğlu ve arkadaşları (2015) tarafından Ankara'da yapılan bir çalışmaya göre, ankete katılanların yüzde 22,1 hastane seçiminde sosyal medyayı kullandıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmada hastaların tedavi sonrası aldıkları sağlık hizmetine ilişkin memnuniyetlerini sosyal medyada paylaşım ortalamasının memnuniyetsizlik paylaşım ortalamasından daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda hizmet kalitesine verilmesi gereken önemin, pazarlama açısından hem kalite algısı ve kurum tercihi hem de sosyal medyada paylaşımlar açısından büyük önem taşıdığı görülmektedir.

Hizmet kalitesine ilişkin bulgular da hasta memnuniyetinde etkinin anlamlı olduğunu göstermiştir. Tüm bileşenleriyle sağlık hizmet kalitesine önem verilmesi medikal turizmin ülkemizde gelişmesi, sağlık ve turizm sektörlerine katkının artması, sağlık kurumlarımızın tercih edilmesinin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın sonuçlarına paralellik göster-

ren Marković ve arkadaşlarının (2014) çalışmalarında da hizmet kalitesi ile hasta memnuniyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Debata ve arkadaşlarının (2015) yaptığı bir başka çalışmada hizmet kalitesi ile hasta sadakati arasında doğrudan bir ilişki olduğu gösterilmiştir. Campbell ve arkadaşlarının (2020) yaptıkları çalışmada, medikal turizmde hasta memnuniyetinin önemine vurgu yapılarak, birçok faktörün etkisinin rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Zengin ve Erdal (2000) tarafından yapılan bir başka çalışmada hizmet kalitesinin hasta memnuniyeti üzerinde doğrudan etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Andiani ve Yasri (2019) tarafından yapılan bir çalışmada memnuniyet ve güvenin tekrar ziyaret etme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Yapılan çalışma ışığında medikal turizmde sosyal medya pazarlamasının önemli bir role sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye’de medikal turizm hizmeti veren hekim ve sağlık kuruluşunun sayısı her geçen gün artmaktadır. Kurumların sosyal medya içeriklerini genişleterek, hedef pazarlara yönelik pazarlama stratejilerinin oluşturulması, rekabet üstünlüğü sağlamak açısından önemlidir. Altsoy ve Boz (2019) tarafından yapılan bir çalışmada medikal turizm kapsamında yapılan pazarlama ve tanıtım çalışmalarının yetersiz olduğu belirtilmiştir.

Sosyal medyanın kısa sürede geniş kitlelere ulaşabilme potansiyelinden dolayı sağlık kuruluşları, verdikleri sağlık hizmeti kalitesini artırmak için çalışmalar planlamalıdır. Araştırma bulgularının gösterdiği üzere sağlık hizmeti alan uluslararası hastaların deneyimlerini sosyal medyada paylaşma potansiyelleri yüksektir. Bu bağlamda, sağlık kurumları hedef kitlelere uygun sosyal medya içerikleri üreterek, hasta deneyimlerini olumlu yönde etkileyen uygulamalara yer vermelidirler. Medikal turistlerin, aldıkları sağlık hizmetinden duydukları memnuniyeti sosyal medyada paylaşımları sağlık hizmeti için Türkiye’yi tercih edecek hastalara yol gösterici olması açısından önemlidir. Hastaların aldıkları sağlık hizmeti sonucunda oluşabilecek komplikasyon riskleri endişeye yol açmaktadır; daha öncesinde hizmet alan hastaların deneyimlerini

paylaşımları bu açıdan önemlidir. Alınan hizmetten memnuniyet ve memnuniyetsizlik paylaşımları hem ülkenin hem de ülkedeki hizmet alınacak sağlık kuruluşunun belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, hasta memnuniyetini arttırmak adına hastalardan geri bildirim alınmalı ve bu doğrultuda iyileştirmeler yapılmalıdır. Aynı zamanda akreditasyon belgesine sahip sağlık kuruluşlarının sayıca arttırılması da hastalarda güven oluşturarak sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Medikal turizm sektöründe rekabet avantajı sağlamak amacıyla, sağlık kuruluşlarının sosyal medya pazarlamasını etkili bir şekilde kullanmalı ve hizmet kalitesinde sürekli iyileştirme çalışmaları planlamalıdır.

Medikal turizm kapsamında hizmet veren kuruluşlarda, sağlık hizmet sağlayıcılarına (hekim, hemşire, yardımcı sağlık personeli, hasta kabul vb.) iletişim eğitimi verilmesi, yabancı dil alanında kendilerini geliştirmeleri için fırsatlar oluşturulmalıdır. Ayrıca Tıp Fakültesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokullarında belli programlara (ağız diş sağlığı, diş protez, tıbbi dokümantasyon sekreterlik, sağlık kurumları işletmeciliği vb.) sağlık turizmi dersinin zorunlu seçmeli ders olarak okutulması öneriler arasındadır.

KAYNAKÇA

- Akdu, U. (2014). Medikal Turizmde Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakatının Değerlendirilmesi (*Doktora Tezi*). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altsoy, S. ve Boz, İ. T. (2019). Medikal Turizm Alanında Faaliyet Gösteren Hastanelerdeki Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1): 113-134.
- Andiani, T. ve Yasri, Y. (2019). The Effect of Experiential Quality, Experiential Satisfaction, and Trust On The Interest To Revisit The Tourism Objects in Padang, *Advances in Economics, Business and Management Research*, 97: 806-812.
- Aslantekin, F., Göktaş, B., Uluşen, M. ve Erdem, R. (2007). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Deneyimi: Dr. Ekrem Hayri Üstündağ Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi Örneği, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(6): 5-71.
- Ay, C., Kahraman, A. (2015) Atfetme (Nedensellik Yükleme) Teorisi. İçinde; Yağcı, M.İ ve Çabuk, S (Editörler) *Pazarlama Teorileri 2*. Baskı (ss:113-130). İstanbul: MediaCat.

- Aydın, D., Aktepe, C., Sahbaz, R. P. ve Arslan, S. (2011). Yüzde 'de Medikal Turizmin Geleceği. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi ve Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Koordinatörlüğü: 1-22.
- Bahar, B. ve Akyürek, B. D. (2022). Medikal Turizmin Yüzde 'deki Gelişimi Üzerine Nitel Bir Araştırma, *Journal of Academic Value Studies*, 8(3): 316-326.
- Beladi, H., Chao, C. C., Ee, M. S. ve Hollas, D. (2023). Welfare-Improving Policy on Medical Tourism And Labor Productivity: A Theoretical Analysis, *Economic Systems*, 47(1):1-9
- Bişkin, F. (2018). Sağlık Hizmetlerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti Üzerine Etkisi. Konya İlinde Bir Uygulama, *International Review of Economics And Management*, 6(1): 50-72
- Bulut, C., Sönel, T. ve Kolca, D. (2023). Sağlık Hizmetlerinde Pazarlama Araştırmalarında Uygulanan Teknikler, *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 9(3): 284-294.
- Buzcu, Z. ve Birdir, K. (2019). Yüzde 'de Medikal Turizm İncelemesi: Özel Hastanelerde Bir Çalışma, *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 18(1): 311-327.
- Büyükoğuzkan, G., Mukul, E. ve Kongar, E. (2021). Health Tourism Strategy Selection Via SWOT Analysis And Integrated Hesitant Fuzzy Linguistic AHP-MABAC Approach, *Socio-Economic Planning Sciences*, 74:11-14.
- Camara, A. ve Develi, E. İ. (2023). Yüzde 'den Sağlık Hizmeti Alan Yabancıların Hizmet Alma ve Araştırma Süreçlerindeki Tercih Etme Motivasyonları Hakkında Derinlemesine Görüşme, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi*, 1(4): 90-111.
- Camm, C. F. (2012). Should Doctors Be More Careful With Social Media? *Annals Of Medicine And Surgery*, 1: 11-12.
- Campbell, A., Restrepo, C. ve Navas, G. (2020). Patient Satisfaction With Medical Tourism: A Review of 460 International Plastic Surgery Patients in Colombia, *Plastic and Reconstructive Surgery-Global Open*, 8(12):1-5
- Cronin, J. ve Taylor, S. (1992). Measuring Service Quality: A Reexamination And Extension, *Journal of Marketing*, 56(3): 55-68.
- Cronin, J. ve Taylor, S. (1994) SERVPERF Versus SERVQUAL: Reconciling Performance-Based and Perceptions-Minus-Expectations Measurement of Service Quality, *Journal of Marketing*, 58: 125-131.
- Debata, B. R., Patnaik, B., Mahapatra, S. S. ve Sree, K. (2015). Interrelations Of Service Quality and Service Loyalty Dimensions in Medical Tourism: A Structural Equation Modelling Approach, *Benchmarking: An International Journal*, 22(1): 18-55.
- Fener, E. ve Çimen, M. (2016). Hastane ve Hekim Tercihinde Sosyal Medyanın Etkisine Yönelik Bir Araştırma, *Journal of International Social Research*, 9(47): 836-846
- Gülenç, S. (2023). Sağlık Turizminin Tarihsel Gelişim Süreci (1923-2023), *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3):176-188.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Han, H. ve Hyun, S. S. (2015). Customer Retention in The Medical Tourism Industry: Impact Of Quality, Satisfaction, Trust, And Price Reasonableness, *Tourism Management*, 46: 20-29.
- Jiang, L., Wu, H. ve Song, Y. (2022). Diversified Demand For Health Tourism Matters: From A Perspective Of The Intra-Industry Trade, *Social Science ve Medicine*, 293: 1-10.
- Kantar, G. ve Işık, E. (2014). Yüzde 'de Sağlık Turizmi, *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 1(1) :15-20.
- Kazancı, Ş. ve Başgöze, P. (2015). Sosyal Medya Algısının, Marka Kredibilitesinin ve Marka Prestijinin Satın Alma Eğilimi Üzerine Etkileri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(2): 435-456.
- Kumar, R. ve Dahiya, A. (2021). Marketing Praktires Of Medical Tourism Over Recession And Upswing, *Academy Of Marketing Studies Journal*, 25(6): 1-17
- Leng, C.H. (2010). Medical Tourism And The State In Malaysia And Singapare, *Global Social Policy*, 10(3): 336-357.
- Mano, Rita S. (2014), Social Media And Online Health Services: A Health Empowerment Perspective To, Online Health Information, *Computers In Human Behavior*, 39: 404-412.
- Marković, S., Lončarić, D. ve Lončarić, D. (2014). Service Quality and Customer Satisfaction In The Health Care Industry-Towards Health Tourism Market, *Tourism and Hospitality Management*, 20(2):155-170.
- Mills, A. J. (2012). Virality in Social Media: The SPIN Framework, *Journal of Public Affairs*, 12(2):162-169.
- OECD, J. (2008). Sağlık Sistemi İncelemeleri-Yüzde: 32-36.
- Öz, M. ve Uyar, E. (2014). Sağlık Hizmetleri Pazarlamasında Algılanan Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti Üzerinde Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(1): 123-132.
- Özdemir, C. ve Konak, S. (2015) Medikal Turizm Kavramı ve Yüzde 'de Medikal Turizm. İçinde; Temizkan, S.P. (Editör) *Sağlık Turizmi* (ss:75-99). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özeltürkay, E.Y. (2015) Sosyal Ağlar Teorisi. İçinde; Yağcı, M.İ. ve Çabuk, S. (Editörler) *Pazarlama Teorileri 2*. Baskı (ss:187-209). İstanbul: MediaCat.
- Özgen, E. ve Doymuş, H. (2013). Sosyal Medya Pazarlamasında Farklılaştırıcı Bir Unsurlar İçerik Yönetimi Konusuna İletişimsel Bir Yaklaşım, *AJIT-E: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 4(10): 91-103.
- Özkan, B., Efe, A. ve Çakmak, A. Ç. (2017). Müşterilerin Bilişsel, Hedonik, Sosyal ve Etik Açısından Deneyimsel Değer Algılamalarının Karşılaştırılması: Gratis Örneği, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5): 2323-2350.
- Phau, I. ve Puspita Sâri, R. (2004). Engaging İn Complaint Behaviour: An Indonesian Perspective, *Marketing Intelligence ve Planning*, 22(4): 407-426.
- Polat, G. (2021). Medikal Turistlerin Deneyimleme Kalite Algıları ve Tavsiye Etme Niyeti Arasındaki İlişkide Müşteri Güveni ve Müşteri Memnuniyetinin Aracılık Rolü. (Doktora Tezi). Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Polat, G. ve Aydın, Ş. (2022). Medikal Turistlerin Deneyimleme Kalite Algıları ve Tavsiye Etme Niyeti Arasındaki İlişkide Müşteri Güveni ve Müşteri Memnuniyetinin Aracılık Rolü, *Turizm Akademik Dergisi*, 9 (1):17-37.
- Rahman, M. K. (2019). Medical Tourism: Tourists Perceived Services and Satisfaction Lessons From Malaysian Hospitals, *Tourism Review*, 74(3): 739-758.
- Savaş, H. ve Kesmez, A. G. (2014). Hizmet Kalitesinin Servikal Modeli ile Ölçülmesi: Aile Sağlığı Merkezleri Üzerine Bir Araştırma, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17):1-13.
- Soysal, A. (2017). Sağlık Turizmi: Tehdit ve Fırsatlar Bağlamında Yüzde Açısından Bir Durum Değerlendirmesi, *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2):169-188.
- Şahinli, S. ve Yamak, H.C. (2021). Sağlık Bilimleri Lisansiyeleri Bakış Açısı ile Sosyal Medyanın Hasta Davranışları Üzerine Etkisi, *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2): 335-339.
- Şantaş, F., Kurşun, A. ve Ahmet, K. A. R. (2016). Hastane Tercihine Etki Eden Faktörler: Sağlık Hizmetleri Pazarlaması Perspektifinden Alan Araştırması, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(1): 17-33.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2020). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı* Baloglu, M. (Çeviri Editörü). Ankara: Nobel Yayınları.
- Temizkan, S. P. ve Temizkan, R. (2020). Dünyada ve Yüzde 'de Medikal Turizm Kapsamında Plastik ve Estetik Cerrahi Uygulamaların Hizmet Pazarlaması Karmaşı Perspektifinden Değerlendirilmesi, *Journal Of Gastronomy Hospitality And Travel*, 3(2): 284-298.
- Tengilimoğlu, D., Sarp, N., Yar, C. E., Bektaş, M., Hıdır, M. N. ve Korkmaz, E. (2017). The Consumers' Social Media Use In Choosing Physicians And Hospitals: The Case Study of The Province of Izmir, *The International Journal of Health Planning and Management*, 32(1): 19-35.
- Tengilimoğlu, E., Parıltı, N. ve Yar, C. E. (2015). Hastane ve Hekim Seçiminde Sosyal Medyanın Kullanım Düzeyi: Ankara İli Örneği, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2): 76-96.
- Yüzde Medikal Turizmi Değerlendirme Raporu (2012). <http://dursunaydin.com/upload/tr-medikal-turizm-degerlendirme-raporu-2012.pdf> Erişim Tarihi: 01.07.2024.
- TÜSİAD, (2009). Yüzde İçin Yeni Bir Fırsat Penceresi, Tıp Turizmi Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği, Görüş Belgesi, <https://www.tusiad.org/tr/saglik-cg/item/4844-turkiye-icin-yeni-bir-firsat-penceresi-tip-turizmi-gorus-belgesi>./Erişim Tarihi: 08.04.2024.
- Üstün, U. ve Uslu, Y. D. (2022). Yüzde 'nin Sağlık Turizminde Tercih Edilme Nedenleri Üzerine Bir Çalışma: Medikal Turizm Endeksi, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (33): 344-353.
- Vardarlı, P. ve Öztürk, C. (2020). Sağlık İletişiminde Sosyal Medya Kullanımının Rolü, *Sosyolojik Düşün*, 5(1): 1-18.
- Weinberg, T. (2009). *The New Community Rules: Marketing on The Social Web*. Kalifornia: O'Reilly.
- Yeşildağ, A. Y. ve Ulusoy, H. (2021). Hastanede Yatan Hastaların Algıladığı Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: Trabzon İli Örneği, *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(1): 91-106.
- Yükselen, C. (2017). *Pazarlama Araştırmaları* (7.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zarei, A. ve Maleki, F. (2019). Asia Medical Marketing A Review Of Factors Affecting Asian Medical Tourism Development, *Journal of Quality Assurance in Hospital Tourism*, 20(1): 1-15.
- Zengin, E. ve Erdal, A. (2000). Hizmet Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi, *Journal of Qafqaz University*, 3(1): 43-56.
- Zengingönül, O., Emeç, H., İyilikçi, D. ve Bingöl, P. (2012). *Sağlık Turizmi: İstanbul'a Yönelik Bir Değerlendirme*. Yüzde Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. Ekonomistler Platformu:1-75.

Eda YETİMOĞLU

Marmara Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek yüksekokulu Patoloji teknikleri bölümünden mezun oldu (1999). Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesinden mezun oldu (2007). Memorial Hastanesi, Clinica ve Florance Nightingale Hastanelerinde Patoloji Laboratuvar sorumlusu olarak 15 yıl görev yaptı. Yüksek Lisans derecesini Beykent Üniversitesi Hastane ve Sağlık Kurumları Yöneticiliği dalında aldı (2010). İstanbul Aydın Üniversitesi SHMYO’da patoloji laboratuvar teknikleri programında öğretim görevlisi olarak bir yıl çalıştıktan sonra, Üsküdar Üniversitesi’nde Patoloji Laboratuvar Teknikleri programını kurarak öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı ve halen aynı üniversitede görevine devam etmektedir. Aynı zamanda İstanbul Beykent Üniversitesi İşletme Yönetimi bölümünde doktora (tez aşaması) öğrencisidir. Çalışma alanları, patoloji, hastane yöneticiliği, sağlık turizmidir.

Cemal YÜKSELEN

İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi’nden mezun oldu (1979). Yüksek lisans derecesini İstanbul Üniversitesi’nden Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Bilim alından (1980), doktora derecesini de Çukurova Üniversitesi’nde İşletme dalından aldı (1984). 1980’den itibaren Çukurova Üniversitesi ve Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’nde, 2009’da İstanbul Arel Üniversitesi’nde çalıştı. Doçentlik unvanını Pazarlama alanında aldı (1988). Profesörlüğe Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’nde yükseltildi (1994). Halen 2012’den itibaren İstanbul Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanı Pazarlamadır.

Yerel Halkın Turizme Yönelik Algısı ve Desteği: Bakü Örneği

Local People's Attitude and Support Towards Tourism: The Baku Example

Javid ALİYEV, * İsmail KIZILIRMAK**

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Besim Ömerpaşa Cad. Devlet Arşivleri Binası No: 7, 34119, Fatih, İstanbul.

ORCID: 0000-0003-4525-8892

E-posta: javidaliev2022@ogr.iu.edu.tr

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Süleymaniye, Kaptanı Derya, İbrahim Paşa Ykş. No:5, 34126, Fatih, İstanbul.

ORCID: 0000-0001-9141-6420

E-posta: ikizilirmak@istanbul.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 15 Aralık 2024

Birinci düzeltme: 19 Mart 2025

İkinci düzeltme: 31 Mart 2025

Kabul: 9 Nisan 2025

Anahtar sözcükler: *Algı, Destek, Yerel halk, Bakü.*

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 15 December 2024

Resubmitted: 19 March 2025

Resubmitted: 31 March 2025

Accepted: 9 April 2025

Key words: *Perception, Support, Local population, Baku.*

ÖZ

Turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerdeki etkiler, turizm paydaşlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkiler. Ancak, bu etkiler en çok destinasyonda yaşayan yerel halk tarafından hissedilir. Turizmin başarılı ve sürdürülebilir bir şekilde planlanabilmesi için, yerel halkın turizm gelişimine yönelik algısının belirlenmesi önemlidir. Bu bağlamda araştırma yerel halkın, turizm gelişiminin neden olduğu olumlu ve olumsuz etkilere ilişkin algısı ile turizm gelişimine sağladığı desteği incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu hedefe yönelik olarak, Bakü şehrinde yaşayan 18 yaş ve üzeri 389 kişilik bir örnekleme 1-30 Kasım 2024 tarihlerinde anket uygulanmıştır. Araştırma bulguları, yerel halkın turizm sektörünün gelişimine ilişkin algısı ile turizme verdikleri destek arasında anlamlı bir pozitif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Turizmin sosyo-kültürel ve ekonomik etkileri, yerel halkın sektöre yönelik desteğini şekillendirmektedir. Özellikle ekonomik kazanç algısının yüksek olduğu bireyler, turizmin gelişimine daha fazla destek verme eğilimindedir. Bu durum, ekonomik fayda beklentisinin yerel halkın turizme yönelik tutum ve destek düzeylerini belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir.

ABSTRACT

Tourism activities in regions with high intensity affect stakeholders both directly and indirectly. However, these effects are most strongly felt by the local population in the destination. To plan tourism development effectively and sustainably, it is crucial to understand the local community's perceptions of tourism growth. This study aims to examine local perceptions of the positive and negative impacts of tourism development and the support they provide for tourism. A survey was conducted with a sample of 389 individuals aged 18 and over in Baku between November 1-30, 2024. The findings show a significant positive relationship between local perceptions of tourism development and the support provided. Socio-cultural and economic impacts of tourism shape local support, with individuals perceiving higher economic benefits being more likely to support tourism development. This suggests that economic expectations are a key factor in shaping local attitudes and support for tourism.

Makalenin kaynak gösterme şekli:

Aliyev, J. ve Kızılırmak, İ. (2024). Yerel Halkın Turizme Yönelik Algısı ve Desteği: Bakü Örneği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 36 (1): 108 - 136.

GİRİŞ

1980'lerde turizmin bir endüstri olarak ivme kazanmasıyla, turizmdeki etkileşimin temelinde yatan kaynaklar sorgulanmaya başlanmış ve bu alanda çeşitli incelemeler yapılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, gidilecek bölgede yaşayan yerel halkın turizm ürününün özünü oluşturdu-

ğu ve turizmin hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin bu topluluklar üzerinde açıkça görüldüğü kabul edilmiştir (Simmons 1994). Bu etkilerin yerel halk tarafından olumlu yönde algılanmasının sağlanması turizmin ilerleyişi için büyük önem arz etmektedir. Çünkü bir toplum içerisinde yer alan yerel halkın turistlere karşı sergi-

lediği tutum, turizm endüstrisinin uzun vadeli büyümesi açısından kritik bir rol oynamaktadır (Zhang vd. 2006; Demirbulat 2012). Yerel halkın turistlere yönelik sergilediği bu tutum ise algıladıkları etkiler ile bağlantılıdır. Turizmin olumlu etkileri arasında gelir seviyesinin artması, iş olanaklarının çoğalması, eğlence faaliyetlerinin artması, dostluk ve hoşgörünün artması, doğal kaynakların korunması ve altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi gibi unsurlar bulunmaktadır. Ancak, turizmin yarattığı enflasyonist baskı, mal ve hizmet fiyatlarındaki artış, trafik sıkışıklığı, gürültü, kültürün ticarileşmesi ve hava kirliliği gibi etkiler, yerel halkın yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir (Türker vd. 2016).

Turizmin istenen hedeflerinden biri, yerel halkın yaşam kalitesini artırırken olumsuz etkilerini de en aza indirerek sürdürülebilirliği sağlamaktır (Yılmaz vd. 2023). Turizmin sürdürülebilir gelişimi için ise yerel halkın desteği zorunludur; bu nedenle, turizm uygulamalarında halkın yaşam kalitesini nasıl etkilediği dikkate alınmalıdır. Turizm gelişimi için politika ve programlar, yerel halkın istek ve görüşleriyle uyumlu olmadığında, uygulamada başarısız veya etkisiz olabilir (Akova 2014). Bu bağlamda bölge halkının turizmin gelişimine yönelik algı ve tutumları incelenmelidir.

Son yıllarda birçok gelişmekte olan ülke gibi Azerbaycan da turizm sektörünün gelişimine önem vermektedir. Bu bağlamda ülkede turizmin sürdürülebilir bir şekilde gelişimi için yerel halkın turizm konusunda tutumunu belirlemek oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Azerbaycan'ın başkenti Bakü ülkenin en fazla turist kabul eden bölgesidir. Bu çalışmanın temel amacı da yerel halkın turizm tutumunu Bakü örneğinde incelemektir. Analizler sonucunda, yerel halkın turizme olan tutumu ve desteği belirlenmiş ve sektördeki paydaşlara yönelik önerilere yer verilmiştir.

YEREL HALKIN TURİZM TUTUMU VE DESTEĞİ

Sosyal bir olgu olarak kabul edilen turizmde insan ilişkileri ve turistlerle yerel halk arasındaki etkileşim oldukça büyük bir önem taşımakta-

dır. Turistlere sağlanan hizmetleri çoğunlukla yerel halk karşıladığı için bu etkileşim daha da artmaktadır (Gürsoy vd. 2010). Ortaya çıkan bu etkileşim sonucunda, bölge halkı olumlu ya da olumsuz şekilde etkilenmektedir. Bu etkiler (örneğin, yerel ekonominin güçlenmesi veya çevresel bozulma gibi), turizmin gelişmesi ve sürdürülebilirliği için önemli bir rol oynamaktadır. Bu etkileri azaltmak ve olumsuz sonuçlarla karşılaşmamak adına turizm her yönden titizlikle değerlendirilmelidir. Turizmin yarattığı bu etkiler yerel halkın bu sektöre yönelik algısını belirlemektedir. Yerel halkın turizmle ilgili algısı, turizmin gelişim yönünü pozitif veya negatif olarak etkileyebilir (Ünal ve Yücel 2018). Bu nedenle, turizm faaliyetlerinin planlanması ve uygulanması sürecinde yerel halkın katılımı ve görüşleri önemlidir. Genellikle turizmin ekonomik etkisi, yerel halkın olumlu bir tutum sergilemesinin temel nedenidir. Ancak, turizm aynı zamanda yerel halkın sosyal ve kültürel dokusunda değişikliklere neden olabilir; alışkanlıklarını, inançlarını ve değerlerini etkileyebilir. Bu sosyal ve kültürel etkiler bazen fırsatlar sunarken, bazen de sıkıntı ve baskıya yol açabilir. Yerel halk zamanla turizmin çevresel etkilerine de olumlu ya da olumsuz bakış açıları geliştirebilir (Garcia vd. 2015). Bu etki turizm politikalarının sürdürülebilirlik ilkelerine uyumlu ve çevreye duyarlı olup olmaması ile doğrudan ilişkilidir (Oğuzbalaban 2017). Eğer turizm politikaları, doğal kaynakların korunmasına ve çevreyi olumsuz etkilerden kaçınmaya yönelik önlemleri içermezse, çevresel bozulma ve yerel halkın yaşam kalitesinde düşüş gibi olumsuz etkiler ortaya çıkabilir. Buna karşın, sürdürülebilir turizm uygulamaları, hem çevresel dengeyi koruyarak hem de yerel halkın ekonomik ve sosyo-kültürel çıkarlarını gözetererek, turizmin uzun vadeli gelişimine katkı sağlayabilir.

Bir bölgedeki yerel halkın turizme ilişkin tutum ve desteğini belirleyen faktörler arasında, turizmin o destinasyona yönelik etkileri önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmacılar, bu tutumların ve destek düzeylerinin anlaşılması için çeşitli modeller geliştirmişlerdir. Bu modeller, yerel halkın turizm faaliyetlerine katılımını ve turizmin sürdürülebilirliğini artırmak için kritik öneme sahiptir (Tayfun ve Kılıçlar 2004). Doxey'in

“tolerans” modeli ile Butler’ın “yaşam döngüsü” modeli ve Ap’ın “sosyal değişim teorisi”, turizm alanında en geniş kabul gören modeller arasındadır (Cavus ve Tanrısevdi 2003).

Doxey tarafından geliştirmiş olan tolerans modeli, coşku, ilgisizlik, rahatsızlık ve düşmanlık olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (Sünnetçioğlu vd. 2021). İlk aşamada, yerel halk, turizmin getireceği ekonomik ve sosyal kazançları coşkuyla karşılamaktadır. Daha sonraki aşamada artan turist sayısı ile birlikte yerel halk, turistleri gelir kaynağı olarak görmeye başlamakta ve bu durum, yerel halk ile turistler arasındaki ilişkinin ticarileşmesine yol açmaktadır. Üçüncü aşaması olan kızgınlık aşamasında, turizmin hızlı ve plansız gelişimi sonucu doğal ve sosyal çevrede olumsuz değişiklikler yaşanabilir. Bu değişimler nedeniyle yerel halk arasında artan bir hoşnutsuzluk ve öfke hissedilir. Son aşamada ise, yerel halk turistlere ve turizme karşı düşmanca bir tutum sergiler, turizmin getirdiği olumsuz etkiler nedeniyle hoşnutsuzluk ve direnç artar (Beeton 2006; Boğan ve Sarıışık 2016).

Butler yaşam döngüsü; bu model turizm destinasyonlarının gelişimini açıklamak için Richard Butler tarafından 1980 yılında geliştirilmiş bir modeldir (Ekici ve Çizel 2014). Model, bir turizm destinasyonunun zaman içinde nasıl değiştiğini ve geliştiğini farklı aşamada ele alır. Her aşama boyunca yerel halkın tepkisi genellikle değişkenlik gösterir. Genel olarak aşamalar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Butler 1980):

- *Keşif ve Katılım Aşamaları:* Bu aşamalarda, turizm faaliyetleri genellikle yerel halk tarafından olumlu karşılanır. Turizmin getirdiği ekonomik faydalar ve yeni iş olanakları, yerel halkın turizme sıcak bakmasını sağlar.
- *Gelişim Aşaması:* Turizmin artan popüleritesiyle birlikte, yerel halkın turizme yönelik algısı karmaşıklaşabilir. Ekonomik faydalar devam ederken, turizmin çevresel ve sosyo-kültürel etkileri hakkında endişeler ortaya çıkabilir.
- *Pekişme ve Durgunluk Aşamaları:* Bu aşamalarda, turizmin olumsuz etkileri daha belirgin hale gelebilir. Çevresel tahribat, geleneksel yaşam tarzının bozulması ve maliyetlerin artması gibi sorunlar, yerel halkın turizme karşı tu-

tumunun olumsuzlaşmasına yol açabilir. Modele göre, bu aşamada kritik kapasite eşiğinin aşılması mümkündür ve bu kapasite aşımı, aşırı turizmi (overtourism) tetikleyebilir.

- *Yenilenme veya Düşüş Aşaması:* Bir turizm destinasyonu yenilenme sürecine girdiğinde, bu canlanma, yerel halkın gözünde turizmin imajını tazeleyebilir ve olumlu bir bakış açısını tekrar canlandırabilir. Ancak, eğer destinasyon düşüş sürecine girerse, turizmin yarattığı sorunlar ağırlık kazanır ve bu da yerel toplumun turizme olan bakışını daha olumsuz bir yöne çevirebilir.

Sosyal değişim teorisi; Ap tarafından 1992 yılında geliştirilen bu teorisi; yerel halkın turizm ile ilgili algısını belirlemek için kullanılan en yaygın modellerden biridir. Bu model, turizmin yerel toplum üzerindeki etkilerini değerlendirirken algılanan değer için kritik bir rol oynadığını belirtir. Yerel halkın turizme yönelik tutumları ve destekleri, turizmin getirdiği fayda ve zararların dengelediği şekilde şekillenir. Dolayısıyla, yerel halkın algıladığı fayda miktarının, algılanan zarar miktarından fazla olması durumunda genellikle turizme olumlu bir yaklaşım sergilenir ve turizm desteklenir. Ancak, eğer algılanan zarar, algılanan faydanın önüne geçerse, yerel halkın turizme karşı negatif bir tutum benimsemesi ve destek vermemesi beklenir (McGehee ve Andereck 2004).

İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Turizmin yerel halk üzerindeki etkisi ve yerel halkın turizme yönelik tutumu, turizmin sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu alandaki çalışmalar, turizmin olumlu ve olumsuz etkilerini anlamak ve yerel halkın bu etkilerle nasıl başa çıktığını incelemek adına büyük bir katkı sunmaktadır. Ayrıca, yerel halkın turizme olan desteği ve karşıt tutumları, sürdürülebilir turizm politikalarının oluşturulmasında temel bir rol oynamaktadır.

Turizm ve Yerel Halkın Memnuniyeti

Çeşitli araştırmalar, farklı coğrafyalardaki yerel halkın turizme genel olarak olumlu bir tu-

tum sergilediğini göstermektedir. Alaeddinoğlu (2008) araştırmasında Sivas bölgesinde yaşayan yerel halkın turizmin büyümesinin olumlu etkiler yaratacağına inandığını ortaya koymuştur. Golzardi vd. (2012) çalışmalarında İran'ın Niasar bölgesinde turizmin yerel ekonomiye ve yaşam kalitesine olumlu katkı sağladığını göstermişlerdir. Eren ve Aypek (2012) çalışmalarında Cumalıkızık köyündeki yerel halkın turizmi genel olarak olumlu gördüğünü ve ekonomik, sosyo-kültürel etkilerin faydalı olduğunu düşündüklerini tespit etmiştir. Blesic vd. (2014), Sırbistan'da yerel halkın turizmi olumlu bulduğunu ancak çevresel sorunlara dikkat çektiğini belirtmiştir. Ayazlar (2016) çalışmasında, Marmaris'teki yerel halkın bölge imajı ile turizme yönelik tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma, yerel halkın bölge imajı ile olumlu tutumlar arasında pozitif, olumsuz tutumlar arasında ise negatif bir ilişki bulmuş, turizme destek ile tutumlar arasında da benzer yönde etkiler tespit edilmiştir. Muresan (2016) kırsal kesimde yaşayanların turizmi sürdürülebilir kalkınma için önemli bir fırsat olarak gördüğünü vurgulamıştır. Ayazlar (2017) yerel halkın kırsal turizmi olumlu karşıladığını ve turistlerin köylere gelmesinden memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Karakaş ve Şengün (2017) tarafından yapılan çalışmada Diyarbakır'da yerel halkın turizmin bölgesel gelişime katkısını olumlu bulduğu ifade edilmiştir. Eser ve Akgündüz (2021) turizmin çevresel ve sosyo-kültürel etkilerinin yerel toplumun yaşam kalitesini artırdığını ve ekonomik faydalar sağladığını vurgulamıştır. Keleş ve Akmeşe'nin (2022) araştırmasına göre, yerel halkın turizm faaliyetlerinden memnuniyeti ve turizmin gelişimine destek vermesi, destinasyonun sürdürülebilirliği açısından kritik bir rol oynamaktadır. Araştırma, yerel halkın turizm planlamalarında önemli bir paydaş olarak kabul edilmesinin, turizm destinasyonlarının yaşam kalitesini artırmada etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Blackie ve arkadaşları (2023) ise, Botsvana'da turizmin yerel ekonomiye önemli katkı sağladığını ve bölge sakinlerinin turizmi desteklediğini belirtmişlerdir. Bu araştırmalar, turizmin yerel ekonomiler üzerinde olumlu etkilerinin yanı sıra, sosyal ve çevresel açıdan da önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Emiroğlu (2023) çalışmasında, sosyal değişim teorisi temelinde yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumlarının turizme verilen destek üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma, turizm bilgisi ve algılanan kişisel faydaların turizme verilen destek üzerinde pozitif bir etki oluşturduğunu, ancak turizmden algılanan olumsuz etkilerin ise destek üzerinde etkisiz kaldığını ortaya koymuştur. Akkoç'un (2024) araştırma bulgularına göre, etkinliklerin sosyo-ekonomik etkileri ile yerel halkın turizme desteği arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Araştırma, etkinliklerin sosyo-ekonomik etkilerinin, bölge halkının turizme yönelik desteğini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Turizm ve Yerel Halkın Hoşnutsuzluğu

Bazı çalışmalarda ise, yerel halkın turizme karşı olumsuz tutum sergilediği görülmektedir. Hendijani ve Yuliana (2016) çalışmasında, turizmin yerel toplum üzerindeki kültürel, ekonomik ve çevresel etkileri incelenmiş ve Yogyakarta sakinlerinin turizmin ekonomik faydalarından memnun oldukları, ancak çevresel ve kültürel etkilerin denetlenmesi için hükümetin daha fazla işbirliği ve katılım sağlaması gerektiği vurgulanmıştır. Alexis'in (2017) çalışması, Barcelona, Venedik, Amsterdam ve Dubrovnik gibi bölgelerde, yerel halkın turistlere karşı artan bir hoşnutsuzluk sergilediğini ortaya koymaktadır. Filiz ve Yılmaz (2017) tarafından yapılan çalışmada, Mazı Köyü ve Türkbükü yerel halkının turizme yönelik algı ve tutumları karşılaştırılmıştır. Araştırma, her iki bölge halkının turizm gelişimine ilişkin algı ve tutumlarında önemli farklılıklar olduğunu ve Mazı Köyü halkının turizme daha olumsuz, Türkbükü halkının ise daha olumlu yaklaştığını göstermiştir. Ancak, bulgular, turizmin olumsuz etkilerinin azaltılması ve yerel halkın turizmden elde ettiği faydanın artırılması için eğitim programları ve çevresel koruma önlemleri gibi iyileştirici çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Hughes (2018) Barselona, Madrid, Valensiya ve Bask bölgesindeki aşırı turizm sonucunda turistlere karşı yapılan protestoları inceleyerek, yerel halkın turizmin baskısından kaynaklanan tepkisini gözler önüne sermektedir. Çeken ve ar-

kadaşları (2018) ise Sapanca'da Arap turistlerin bölgeye olan etkilerinin olumsuz olduğunu ve gelecekte bu durumun ziyaretler üzerinde negatif bir etki yaratabileceğini belirtmektedir. Duyar ve Bayram (2019) kamusal alanların özelleştirilmesi, kruvaziyer turizmindeki artış ve sosyo-kültürel bağlantının azalması gibi faktörlerin aşırı turizmin nedenlerini oluşturduğunu, Venedik ve Barcelona gibi popüler destinasyonlarda turistlere karşı olumsuz tutumların arttığını vurgulamaktadır. Ivett ve arkadaşlarının (2019) Budapeşte'deki çalışması, yerel halkın turizmin neden olduğu gürültü, kalabalık ve sokak suçları gibi sorunlardan endişe duyduğunu göstermektedir. Kuscer ve Mihalic'in (2019) Ljubljana'daki araştırması, turizmden kaynaklanan hava kirliliği, trafik ve kalabalığın yerel halkı rahatsız ettiğini tespit etmiştir. Garcia-Buades ve arkadaşlarının (2022) araştırması, Alcudia'daki sakinlerin aşırı turizm algılarının, destinasyonun yaşam kalitesi algısını anlamlı bir şekilde azalttığını ve yüksek sezonda turizmin sınırlandırılmasına yönelik tutumları pekiştirdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, yerel yönetimin etkin şekilde yönetilmesi ve turist davranışlarının olumlu olması, aşırı turizmin sakinler üzerindeki olumsuz etkilerini önemli ölçüde hafiflettiği sonucuna ulaşılmıştır. Alamineh ve arkadaşları (2023) çalışmasında, Amhara Bölgesi'ndeki yerel halkın turizmin sosyal etkilerine genellikle olumlu baktığı, ancak çevresel ve kültürel olumsuz etkilerin azaltılması için daha fazla işbirliği ve sorumluluk gerektiği vurgulanmıştır. Yumuk ve Pınaroğlu'nun (2022) araştırması, İstanbul Adalar'da yaşayan yerel halkın turizm fobisi düzeylerinin, yalnızca ikamet edilen konut tipine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Kendi evinde yaşayanların, kiralık evde veya lojmanda yaşayanlara göre daha yüksek turizm fobisi düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir. Türker ve arkadaşlarının (2024) çalışması, Safranbolu'daki sakinlerin aşırı turizme yönelik olumsuz algılarının, yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, aşırı turizmin çevreye zarar verdiği ve doğal ve kültürel mirası tehdit ettiği konusunda sakinlerde endişe olduğu tespit edilmiştir. Dewi ve arkadaşlarının (2024) çalışması, Ubud'daki yerel halkın, aşırı turizm nedeniyle olumsuz algılar geliştirdiğini an-

cak ekonomik bağımlılık nedeniyle turizmi desteklemeye devam ettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, etkili destinasyon yönetimi ve turistlerin olumlu davranışları, aşırı turizmin olumsuz etkilerini hafifletme konusunda önemli faktörler olarak belirlenmiştir. Steber ve Mayer'in (2024) araştırması, COVID-19 pandemisi sırasında yerli turizmin artmasının, sakinlerde aşırı turizme yönelik olumsuz algılar oluşturduğunu ve bu durumun öznel iyilik halleri üzerinde olumsuz etkiler yarattığını vurgulamaktadır. Ayrıca, kırsal destinasyonlara yönelen turist davranışlarının yerel halk tarafından müdahaleci olarak algılandığı belirtilmiştir. Şahin ve Şengel'in (2024) araştırmasında, Sakarya'nın Karasu ve Sapanca ilçelerinde yerel halkın turizm hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Sonuçlar, hızla artan yapılaşmanın doğa tahribatına yol açtığını ve sürdürülebilirliğin azaldığını göstermektedir. Ayrıca, turizmin ekonomik faydaları önemli olmakla birlikte fiyat artışları ve altyapı sorunları da öne çıkmıştır. Bu çalışmalar, turizmin bazı etkilerinin yerel toplumlar tarafından olumsuz karşılandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, turizm yönetiminde yerel toplumların ihtiyaç ve endişelerinin dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır.

BAKÜ'NÜN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ VE TURİZM POTANSİYELİ

Bakü kenti, Güney Kafkasya'da, Hazar Denizi'nin batısında, Abşeron Yarımadası'nın güneyinde yer almaktadır. Bakü, Azerbaycan'ın başkenti ve en gelişmiş şehridir (Valiyev 2013). Abşeron Yarımadası, genellikle sıcak geçen yazlar ve nispeten yumuşak kışlar ile tanımlanır. Yunanistan ve İtalya'nın bulunduğu enlemde konumlanan bu bölge, düşük yağış miktarları ve yüksek sıcaklık değerleri ile bilinir (Bakü Şehir İcra Hakimiyeti 2025). Bu nedenle, Bakü'nün yıllık ortalama sıcaklığı, global ortalama sıcaklıkla benzerlik gösterir (Dursun ve İbrahimova 2014). Bu coğrafi koşullar göz önünde bulundurulduğunda, bölgede yıl boyunca turizm aktivitelerini destekleyecek bir potansiyel bulunmaktadır. Abşeron Yarımadası'nın iklimi, turistlerin her mevsim ziyaret etmesi için elverişli bir ortam sunmaktadır (Seferov ve Hesenov 2006).

Bölge iklimi dışında, şehrin kendine özgü mimarisi, çeşitli turistik etkinlikleri ve zengin yemek kültürüyle turizm destinasyonu olarak önem kazanmaktadır. Bu alanlar arasında Sahil Milli Parkı, İçerişehir, Kız Kulesi, Çamur Volkanları, Alev Kuleleri, Abşeron Kaleleri, Nizami Caddesi, Filarmoni Bahçesi ve Haydar Aliyev Merkezi öne çıkmaktadır. Ayrıca, ülkede doğal park alanları ve çeşitli temalara sahip müzeler bulunmaktadır (Bakır ve Şenol 2020). Bunların yanı sıra, Bakü'de düzenlenen Formula 1 Grand Prix, Caz festivalleri, Sea Breeze festivali, Renk festivali ve Novruz kutlamaları gibi etkinlikler, turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir (Azerbaycan Turizm Bürosu 2024). Bakü, sadece tarihi dokusu, etkinlikleri ve göz alıcı doğal güzellikleriyle değil, aynı zamanda zengin ve çeşitli bir yemek kültürüne sahip olmasıyla da öne çıkmaktadır. Geleneksel Azerbaycan yemekleri, özellikle pilav, kebab, dolma ve hamur işleri gibi yemekler, ziyaretçilere şehrin kültürel zenginliğini ve misafirperverliğini deneyimleme fırsatı sunmaktadır. Bu gastronomik çeşitlilik, Bakü'yü

sadece bir turistik destinasyon olmanın ötesinde, kültürel bir keşif ve lezzet yolculuğu için de ideal bir yer haline getirmektedir (Kırmızıuşak 2023). Son yıllarda, turizm sektörü ülkede giderek daha fazla önem kazanmaya başlamış ve turistik faaliyetler genişletilmiştir (Soltanova 2015). Bu bağlamda, özellikle Bakü'ye gelen turist sayısında belirgin bir artış yaşanmış ve turistik altyapı geliştirilmiştir. Turizm sektöründeki bu büyüme, Bakü'nün uluslararası arenada tanınırlığını artırmada ve ekonomik çeşitliliği teşvik etmede oldukça önemlidir (Gaziyev ve Bozacıoğlu 2021). Hızla büyüyen turizm endüstrisi, Covid-19 salgınının etkisiyle birkaç yıl boyunca durgunluk yaşamış olsa da (Yaba ve Yılmaz 2022), tekrar hareketlenmeye başlamıştır.

Tablo 1, Bakü'de hizmet veren otel tesislerinde konaklayan yabancı turist sayısını, turizmden elde edilen geliri, mevcut otel ve yatak kapasitesini içermektedir. 2013 yılında 341.839 olan yabancı turist sayısı, 2019 yılına kadar kesintisiz bir artış göstererek 1.045.435'e ulaşmıştır. Otel sayısı ve

Tablo 1. Bakü'deki Turist, Otel ve Yatak Sayısı

Yıllar	Yabancı turist sayı	Otel sayı	Yatak kapasitesi
2013	341.839	129	10.521
2014	337.777	128	11.792
2015	422.564	130	12.779
2016	582.592	137	14.020
2017	776.379	154	14.861
2018	955.105	171	18.637
2019	1.045.435	203	20.740
2020	220.250	213	21.151
2021	227.714	227	21.885
2022	767.647	246	24.244
2023	935.856	272	25.980
2024	1.053.518	294	28.998

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi 2024.

yatak kapasitesi de bu dönemde artmış, sırasıyla 129'dan 203'e ve 10.521'den 20.740'a yükselmiştir. 2020 yılında, pandemi nedeniyle, turist sayısında büyük bir düşüş yaşanmış ve 220.250'ye kadar gerilemiştir. Bu dönemde otel sayısı ve yatak kapasitesi ise artmaya devam etmiştir. Bu durum, gelecekte turizmin yeniden canlanacağına dair bir beklenti ortaya koymaktadır. 2021'de turist sayısı hafif bir artışla 227.714'e çıkmış, otel ve yatak kapasitesi de artışını sürdürmüştür. 2022 ve 2023 yıllarında, turist sayıları tekrar büyük bir artış göstermiş ve sırasıyla 767.647 ve 935.856'ya ulaşmıştır. Otel sayısı 246'dan 272'ye, yatak kapasitesi ise 24.244'ten 25.980'e yükselmiştir. Bu veriler, turizm sektörünün pandemi sonrası toparlanma sürecinde olduğunu ve yabancı turist sayısının, otel ve yatak kapasitesinin artış trendinde olduğunu göstermektedir. Genel olarak, bu tablo turizm sektörünün uzun vadede büyüme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı, Bakü'de yaşayan yerel halkın turizme ilişkin algılarını ve turizm gelişimine katılımlarını, cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim seviyesi, yaşam süresi ve meslek gibi değişkenler aracılığıyla analiz etmektir. Bakü'nün Azerbaycan'ın en büyük turizm destinasyonu olması ve turist sayısındaki sürekli artış, yerel halkın turizme yönelik algılarının incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum, hem turizm sektöründeki gelişmeleri hem de yerel halkın turizme dair görüşlerini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, Bakü'deki yerel halkın turizm gelişimine karşı görüşlerinin anlaşılması, genel olarak turizm yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında, veri toplama yöntemi olarak nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket tekniği kullanılmıştır. Kullanılan anket iki bölümden oluşmakta olup, birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler, ikinci bölümde ise katılımcıların turizme yönelik algı ve desteğini belirlemek için önermeler yer almıştır. İlgili çalışmanın İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 25.03.2024 tarihli, 2024/50

dosya numaralı ve 2469211 sayılı kararıyla, etik kurallar çerçevesinde uygunluğuna ilişkin onay alınmıştır.

Çalışmanın evrenini, Bakü şehrinde yaşayan 18 yaş ve üzeri yerli halk oluşturmaktadır. 2024 yılı verilerine göre, Bakü'de 18 yaş üzeri 1.572.652 kişi ikamet etmektedir (Merkezi Seçim Komisyonu 2024). Araştırma kapsamında evrenin tümüne ulaşmak mümkün olmadığı için evreni temsil etmesi amacıyla kolayda örnekleme yönteminin yararlanılarak bir örneklem belirlenmiştir. Örneklem seçiminde kolayda örnekleme yönteminin tercih edilmesinin başlıca nedeni, araştırma evreninin tümüne ulaşmanın zaman ve maliyet açısından mümkün olmamış olmasıdır. Bu yöntem, geniş bir kütleden hızlı ve ekonomik bir şekilde veri toplama imkânı sunarak, sınırlı zaman ve kaynaklarla gerçekleştirilen araştırma sürecinde pratik bir çözüm sağlamaktadır. Ayrıca, araştırmacının erişebileceği katılımcılardan veri toplanarak, evreni temsilen yeterli verilerin elde edilmesi sağlanmış ve bu sayede evrenin geneline dair belirli eğilimler hakkında bilgi edinilmiştir. Örneklem sayısı yüzde 5 hata payı ve yüzde 95 güven düzeyi ile 385 kişi olarak hesaplanmıştır. Akademik çalışmalarda bu gibi popülasyon büyüklüğü için örneklem büyüklüğünün en az 384 olması gerektiği belirtilmiştir (Baştürk ve Taştepe 2013; Kaya ve Işık 2018). Bu kapsamda çalışmada ulaşılan katılımcı sayısı yeterlidir. Çalışma kapsamında 1-30 Kasım 2024 yılında 413 kişiye anket dağıtılmış, toplanan anketlerden 24'ü geçersiz olduğu için incelemeye alınmamış ve geri kalan 389 geçerli anket üzerinden SPSS programı kullanılarak analizler yapılmıştır. Güvenilir sonuçların elde edilmesi amacıyla, Bakü'nün şehir merkezindeki, özellikle turistlerin yoğun olarak ziyaret ettiği bölgelerde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu bölgeler arasında deniz kenarındaki milli park, İçerişehir ve Nizami Caddesi gibi turistik alanlar öne çıkmaktadır. Anketin uygulanmasından önce, katılımcıların Bakü'de ikamet edip etmedikleri sorulmuş ve bu doğrultuda anketi doldurmaya uygun olup olmadıkları belirlenmiştir. Bu yöntem, katılımcı profillerinin doğruluğunu sağlamak ve yerel halk ile turistler arasında ayırım yaparak daha güvenilir veri elde etmek amacıyla kullanılmıştır. Veri toplama sü-

recinde, bazı katılımcıların anonimlik konusunda duydukları tereddütler, katılım oranını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca, bazı katılımcıların ankete katılmaya isteksiz olmaları, veri toplama sürecinde karşılaşılan başlıca zorluklar arasında yer almıştır.

Araştırmanın hipotezlerini belirlemek amacıyla alanyazın taraması yapılmıştır. İlgili alanyazın taraması sonucunda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (Ayazlar 2016; Hendijani ve Yuliana 2016; Filiz ve Yılmaz 2017; Alamineh vd. 2023; Şahin ve Şengel 2024):

- H₁: Yerel halkın turizmin gelişimine yönelik algısı, demografik özelliklerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılık gösterir.
- H₀: Yerel halkın turizmin gelişimine yönelik algısı, demografik özelliklerine bağlı olarak farklılık göstermez.
- H₂: Turizm gelişimine yönelik sunulan destek, yerel halkın demografik özelliklerine bağlı olarak değişiklik gösterir.
- H₀: Turizm gelişimine yönelik sunulan destek, yerel halkın demografik özelliklerine bağlı olarak değişiklik göstermez.
- H₃: Yerel halkın turizmin gelişimine olan desteği ile yerel halkın turizm etkilerini algılama düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var.
- H₀: Yerel halkın turizmin gelişimine olan desteği ile yerel halkın turizm etkilerini algılama düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Ölçek ve Ölçüm Araçları

Araştırma kapsamında kullanılan veri toplama aracı olarak Güneş (2014) tarafından oluşturulmuş ve güvenilirlik ile geçerliliği test edilmiş bir ölçekten yararlanılmıştır. Bu ölçek, toplamda 28 önerme ve yedi farklı boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, yerel halkın turizm gelişim etkilerine ilişkin algılarını ölçmeyi hedeflemiş ve bu algılar, sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel pozitif ve negatif etkiler ile turizme verilen destek gibi alt başlıklarda toplanmıştır. Ölçek, turizmin yerel halk üzerindeki etkilerini yedi ana boyut altında incelemektedir. İlk iki boyut, dörder maddeden oluşan sosyo-kültürel pozitif ve sosyo-kültürel negatif etkileri ele alırken, üçüncü ve dördün-

cü boyutlar ekonomik etkileri incelemekte, beş maddeden oluşan ekonomik pozitif etkiler ile üç maddeden oluşan ekonomik negatif etkiler olarak iki ana başlıkta değerlendirilmiştir. Çevresel etkiler ise dörder maddeden oluşan çevresel pozitif etkiler ve çevresel negatif etkiler şeklinde ele alınmaktadır. Son olarak, turizme verilen destek, dört maddeden oluşan yedinci boyut olarak ölçeğe dahil edilmiştir. Bu yedi boyut, turizmin yerel halk üzerindeki farklı etkilerini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Katılımcılardan bu önermeleri 5'li Likert ölçeği üzerinden değerlendirilmeleri istenmiştir.

Faktör analizi, turizmin çeşitli boyutlardaki etkilerini inceleyerek yedi farklı boyut ortaya koymuştur. Birinci boyut, toplam varyansın yüzde 27,35'ini açıklamakta olup "*Ekonomik Pozitif Etkiler*" olarak adlandırılmaktadır. Bu boyut, turizmin yerel ekonomi üzerindeki olumlu etkilerini, yerel ekonomiyi destekleme, yeni iş fırsatları yaratma, ekonomik kazanç sağlama, yatırım çekme ve geleneksel ürün üretimini teşvik etme gibi unsurlarla ele almaktadır. İkinci boyut, toplam varyansın yüzde 14,67'sini açıklayarak "*Turizmin Gelişimine Destek*" olarak tanımlanmıştır. Bu boyut, turizmin gelişimini destekleme, yatırımların sürdürülmesi ve turizmin toplumun bir parçası olma yönündeki çabaları kapsamaktadır. Üçüncü boyut, toplam varyansın yüzde 6,73'ünü açıklayarak "*Sosyo-Kültürel Pozitif Etkiler*" olarak belirlenmiştir. Bu boyut, turizmin yerel halkın kültürel gelişimine katkı sağlaması, kültürel aktivitelerin gelişimine destek olması ve yaşam kalitesini artırma gibi olumlu sosyo-kültürel etkilerini içermektedir. Dördüncü boyut, toplam varyansın yüzde 5,24'ünü açıklayarak "*Çevresel Pozitif Etkiler*" olarak adlandırılmıştır. Bu boyut, turizmin çevre bilincini artırma, doğal çevreyi koruma ve tarihi yapıları koruma gibi çevresel olumlu etkilerini ele almaktadır. Beşinci boyut, toplam varyansın yüzde 5,54'ünü açıklayarak "*Sosyo-Kültürel Negatif Etkiler*" olarak isimlendirilmiştir. Bu boyut, turizmin kültürel değerlerin yok olmasına, yerel halkın turistik alanlara ulaşımının zorlaşmasına ve sosyal problemlere neden olma gibi olumsuz sosyo-kültürel etkilerini kapsamaktadır. Altıncı boyut, toplam varyansın yüzde 4,16'sını açıklayarak "*Çevresel Negatif Et-*

kiler" olarak tanımlanmıştır. Bu boyut, turizmin çevre kirliliği, doğanın olumsuz etkilenmesi ve çarpık kentleşme gibi çevresel olumsuz etkilerini içermektedir. Yedinci boyut, toplam varyansın yüzde 3,53'ünü açıklayarak "Ekonomik Negatif Etkiler" olarak belirlenmiştir. Bu boyut, turizmin yerel ekonomideki olumsuz etkileri, özellikle fiyat artışları ve ekonomik eşitsizlik gibi sorunları ele almaktadır.

ANALİZ VE BULGULARIN YORUMLANMASI

Araştırmanın ilk aşamasında, katılımcıların demografik özellikleri incelenmiştir.

Tablo 2'deki verilerden anlaşıldığı üzere, katılımcıların yüzde 45'i (n=175) erkek, yüzde 55'i (n=214) ise, kadındır. Bu dağılıma bakıldığında, cinsiyet açısından katılımcıların dengeli bir dağılıma sahip olduğu söylenebilir. Medeni durumlarına ilişkin olarak, katılımcıların yüzde 33,2'sinin (n=129) bekar, yüzde 66,8'inin (n=260) ise evli olduğu görülmektedir. Yaş dağılımı incelendiğinde

ise en büyük grubun yüzde 37,3'ü (n=145) ile 31-40 yaş arasında olduğu gözlemlenmektedir. İkinci en kalabalık grup ise yüzde 23,4'ü (n=91) ile 21-30 yaş arasındadır. Bu iki yaş grubunun toplamı, yüzde 60,7 gibi önemli bir oranı oluşturmaktadır ve genel ülke nüfusunda da benzer bir dağılım görülebilir. Katılımcıların yüzde 46'sı (n=179) lisans mezunu iken, ikinci en yüksek grup yüksek lisans ve doktora mezunlarından oluşmaktadır yüzde 27,8 (n=108). Araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğu, yüzde 73,8'i (n=287), 21 yıl ve daha uzun bir süredir Bakü'de ikamet etmektedir. Turizm ile ilgili olmayan meslek sahipleri, katılımcıların yüzde 80,5'ini (n=313) oluşturmaktadır. Bu durum, Covid-19 pandemisinin turizm sektöründeki durgunluğun neden olduğu gerileme ile açıklanabilir.

Tablo 3 incelendiğinde ise ifadelerin yedi boyut altında toplandığı görülmektedir. Bu boyutlar; "sosyo-kültürel pozitif etkiler, sosyo-kültürel negatif etkiler, ekonomik pozitif etkiler, ekonomik negatif etkiler, çevresel pozitif etkiler, çevresel

Tablo 2. Demografik Veriler

Cinsiyet	f	%	Medeni durum	f	%
Erkek	175	45	Bekar	129	33,2
Kadın	214	55	Evli	260	66,8
Yaş	f	%	Eğitim	f	%
20 yaş ve altı	18	4,6	İlköğretim	21	5,4
21-30	91	23,4	Lise	55	14,1
31-40	145	37,3	Mesleki eğitim	26	6,7
41-50	57	14,7	Lisans	179	46,0
51-60	44	11,3	Lisansüstü	108	27,8
61 yaş ve üstü	34	8,7			
Bakü'deki yaşam süresi	f	%	Meslek	f	%
1-5 yıl	11	2,8	Turizm ile ilgili	76	19,5
6-10 yıl	24	6,2	Turizm ile ilgili değil	313	80,5
11-15 yıl	28	7,2			
16-20 yıl	39	10,0	Toplam	f	%
21 yıl ve daha fazla	287	73,8	n	389	100

Tablo 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ölçek Madde ve Boyutları	A.O	S.S	Faktör yükü	Açıklanan varyans %
<i>Sosyo-Kültürel Pozitif Etkiler (SKPE)</i>				6.73
Turizm, bölgede kültürel aktivitelerin gelişimini sağlamaktadır.	4,01	,77	,886	
Turizm, yerel halkın kültürel gelişimine katkı sağlamaktadır	3,98	,79	,862	
Turizm, yerel halkın eğlence ve serbest zaman değerlendirme olanaklarını arttırmaktadır.	3,95	,72	,752	
Turizm, yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmektedir.	3,88	,91	,714	
<i>Sosyo-Kültürel Negatif Etkiler (SKNE)</i>				5.54
Turizm, yerel halkın tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir.	2,51	,77	,914	
Turizm bölgede suç unsuru içeren sosyal problemlere neden olmaktadır.	2,37	,71	,765	
Turizm, yerel halkın turistik çekiciliklere ulaşımını zorlaştırmaktadır.	2,60	1,11	,697	
Turizm, kültürel değerlerin yok olmasına neden olmaktadır.	2,26	,69	,663	
<i>Ekonomik Pozitif Etkiler (EPE)</i>				27.35
Turizm, bölgeye ekonomik kazanç sağlamaktadır.	4,26	,95	,864	
Turizm, yerel halk için yeni iş fırsatları yaratmaktadır.	4,16	,98	,828	
Turizm, bölge ekonomisini desteklemektedir.	4,15	1,05	,815	
Turizm, bölgeye daha fazla yatırım yapılmasını sağlamaktadır.	4,13	1,02	,809	
Turizm, bölgede geleneksel ürünlerinin üretimini sağlamaktadır.	3,77	1,01	,587	
<i>Ekonomik Negatif Etkiler (ENE)</i>				3.53
Turizm, bölgedeki ürün ve hizmet fiyatlarını arttırmaktadır.	3,86	,97	,871	
Turizm, bölgede hayat pahalılığına neden olmaktadır.	3,56	,75	,813	
Turizm, yerel halk arasında ekonomik kazanç eşitsizliği yaratmaktadır.	3,20	,76	,682	
<i>Çevresel Pozitif Etkiler (ÇPE)</i>				5.24
Turizm, tarihi bina ve yapıların korunmasını teşvik etmektedir.	4,11	,84	,882	
Turizm, çevre bilincini arttırmaktadır.	4,02	,70	,814	
Turizm, doğal çevrenin korunmasını ve gelişimini desteklemektedir.	3,71	,92	,620	
Turizm, gelecek nesiller için çevre kalitesini iyileştirmektedir.	3,66	,96	,446	
<i>Çevresel Negatif Etkiler (ÇNE)</i>				4.16
Turizm, kalabalıklaşma, gürültü kirliliği, trafik sıkışıklığı gibi problemler yaratır.	3,17	1,07	,840	
Turizm, çarpık kentleşmeye neden olmaktadır.	3,14	,98	,799	
Turizm, çevre kirliliğine (toprak, hava, su) neden olmaktadır.	2,79	,91	,697	
Turizm, doğayı (bitkiler, hayvanlar, ekosistem) olumsuz etkilemektedir.	2,55	,67	,597	
<i>Turizmin Gelişimine Destek (TGD)</i>				14.67
Turizm gelişimini destekliyorum.	4,40	,97	,887	
Turizm, toplumumuzun bir parçası olmaya devam etmelidir.	4,33	,92	,884	
Turizmin daha fazla gelişimi için çaba sarf edilmelidir.	4,30	1,05	,852	
Turizm yatırımları artarak devam etmelidir.	4,18	1,00	,775	

KMO: ,87; Bartlett's Test of Sphericity: ,00; Kümülatif Açıklanan Varyans: %67,22; C.Alpha: ,78; Ki-Kare: 5359,16

negatif etkiler ve turizmin gelişimine destek boyutları” olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin varyans açıklama oranı yüzde 67,22 olup, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ,78 olarak belirlenmiştir. Analiz sonucu elde edilen faktörlerin her birinin güvenilirlik katsayıları incelenmiş ve en düşüğünün ,45 olduğu görülmüştür. Bu bulgulara dayanarak ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna varılabilir (Can 2020). Tabloya bakıldığında, “*Turizm gelişimini destekliyorum.*” ifadesinin 4,40’lık aritmetik ortalama ile en yüksek değere sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda katılımcıların turizme olumlu yaklaşıtlarını ve turizmin desteklenmesi gerektiği yönünde güçlü bir eğilim sergilediklerini göstermektedir. Ayrıca, 4,33 ortalama ile “*Turizm, toplumumuzun bir parçası olmaya devam etmelidir.*” ifadesi ikinci sırada yer almakta ve turizme yönelik desteği onaylamaktadır. “*Turizmin daha fazla gelişimi için çaba sarf e* Turizm, yerel halkın tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. dilmelidir.” ifadesi ise 4,30 ortalaması ile üçüncü sıradadır. Bu üç ifadenin ortalamaları, katılımcıların turizmi büyük ölçüde desteklediğini göstermektedir. Turizm gibi insan ilişkilerine dayanan bir sektörde yerel halkın bu desteği, sektörün sürdürülebilirliği ve başarısı açısından önemlidir. Tabloya göre en düşük aritmetik ortalamaya sahip ifadeler; “*Turizm, yerel halkın tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir.*”

(2,51), “*Turizm, bölgede suç unsuru içeren sosyal problemlere neden olmaktadır.*” (2,37) ve “*Turizm, kültürel değerlerin yok olmasına neden olmaktadır.*” (2,26) şeklindedir. Bu ifadelerin anlam açısından olumsuz değerlendirmeler içerdiği için düşük ortalamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, katılımcıların bu ifadelerle düşük katılım göstermesi, turizme yönelik pozitif bir bakış açısına sahip olduklarını ve negatif etkilerin sınırlı olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların eğitim durumları ve meslekleri açısından faktörler arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığının tespiti için Varyans Analizi ve T-Testi yöntemi uygulanmıştır. Analiz öncesinde, karşılaştırmaların istatistiksel olarak geçerli olabilmesi amacıyla “ilkokul” grubunda yer alan 6 birey ile “ortaokul” grubunda yer alan 15 birey birleştirilerek yeni bir “ilköğretim” grubu oluşturulmuştur. Analiz sonuçları Tablo 4’te sunulmaktadır. Bu tablo incelendiğinde, bazı boyutlarda gruplar arasında anlamlı farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Eğitim düzeyi daha yüksek olan katılımcıların, turizmin pozitif etkilerine yönelik algı ve destek düzeyleri, eğitim düzeyi düşük olan bireylere kıyasla daha yüksektir. Özellikle lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip bireylerin, lise eğitimine sahip olanlara göre turizmin ekonomik pozitif etkilerine (ilgili A.O. 4,17 ve 3,8) yönelik algıları daha

Tablo 4. Faktörlerin Eğitim Durumu ve Meslek Açısından Karşılaştırılması

			SKPE		SKNE		EPE		ENE		ÇPE		ÇNE		TGD	
	n	%	A.O	S.S	A.O	S.S	A.O	S.S	A.O	S.S	A.O	S.S	A.O	S.S	A.O	S.S
İlköğretim	21	5,4	4,11	,659	2,77	1,143	4,01	,711	3,75	,836	4,17	,695	2,75	,981	4,17	,743
Lise	55	14,1	3,95	,844	2,62	,829	3,8	,912	3,46	,991	3,79	,792	2,83	,936	4,08	,858
Mesleki eğitim	26	6,7	3,74	,776	2,58	,643	3,94	,399	3,77	,678	3,83	,578	2,94	,610	4,11	,558
Lisans	179	46	4,01	,776	2,38	,802	4,17	,506	3,56	,778	3,91	,622	2,93	,837	4,32	,532
Lisansüstü	108	27,8	3,89	,884	2,33	,678	4,17	,535	3,44	,698	3,8	,636	2,96	,699	4,47	,492
p				,407		0,032*		,000*		,199		,124		,756		,000*
Turizm ile ilgili	76	19,5	4,12	,784	2,38	,787	4,27	,509	3,35	,792	3,86	,702	2,97	,908	4,65	,426
Turizm ile ilgili değil	313	80,5	3,91	,814	2,45	,795	4,05	,621	3,58	,784	3,88	,646	2,9	,785	4,22	,611
p				,045*		,467		,004*		,021*		,864		,529		,000*

*p<0,05

olumlu bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim alan bireylerin, lise ve mesleki eğitim almış bireylere kıyasla turizmin gelişimine daha fazla destek ilgili (ilgili A.O. 4,32; 4,47 ve 4,08 ve 4,11) verdikleri gözlemlenmiştir. Bu bulgular, daha yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin turizmin ekonomik faydalarını ve gelişimini daha olumlu değerlendirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla, turizmin ekonomik etkileri konusunda farkındalık ve destek, eğitim seviyesi arttıkça daha fazla olmaktadır. Buna ek olarak, katılımcıların mesleklerine göre turizm gelişimi etkisi algısı incelendiğinde, turizmle ilgili bir meslekte çalışan bireylerin, çalışmayan bi-

reylere kıyasla turizm gelişim etkilerinden sosyo-kültürel pozitif (ilgili A.O. 4,12 ve 3,91) ve ekonomik pozitif (ilgili A.O. 4,27 ve 4,05) algılarının daha olumlu olduğu, ayrıca turizm gelişiminin ekonomik negatif (ilgili A.O. 3,35 ve 3,58) etkilerine yönelik algılarının daha düşük seviyelerde olduğu belirlenmiştir. Ek olarak, turizmle ilgili mesleklerde çalışan bireylerin, çalışmayanlarla kıyaslandığında turizmin gelişimini daha fazla destekledikleri (ilgili A.O. 4,65 ve 4,22) ortaya çıkmaktadır. Bu bulgular, turizmle ilgili mesleklerde çalışan bireylerin, turizmin ekonomik ve sosyo-kültürel etkilerini daha olumlu algıladığını ve turizmin gelişimine daha fazla destek ver-

Tablo 5. Faktörlerin Yaş, Yaşam Süresi, Cinsiyet ve Medeni Durum Açısından Karşılaştırılması

	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>SKPE</i>		<i>SKNE</i>		<i>EPE</i>		<i>ENE</i>		<i>ÇPE</i>		<i>ÇNE</i>		<i>TGD</i>	
			<i>A.O</i>	<i>S.S</i>	<i>A.O</i>	<i>S.S</i>	<i>A.O</i>	<i>S.S</i>	<i>A.O</i>	<i>S.S</i>	<i>A.O</i>	<i>S.S</i>	<i>A.O</i>	<i>S.S</i>	<i>A.O</i>	<i>S.S</i>
<i>20 yaş ve altı</i>	18	4,6	3,97	,878	2,44	,965	3,92	1,168	3,48	,93	3,76	1,202	3,04	1,089	3,97	1,227
<i>21-30 yaş</i>	91	23,4	4,08	,73	2,49	,909	4,16	,644	3,52	,806	3,87	,669	2,98	,906	4,39	,567
<i>31-40 yaş</i>	145	37,3	3,88	,796	2,39	,758	4,12	,544	3,6	,819	3,84	,604	2,98	,783	4,28	,543
<i>41-50 yaş</i>	57	14,7	3,95	,83	2,54	,821	4,04	,45	3,51	,738	3,87	,673	2,86	,707	4,23	,66
<i>51-60 yaş</i>	44	11,3	4,04	,849	2,26	,636	4,11	,583	3,57	,673	4,02	,594	2,62	,712	4,31	,454
<i>61 yaş ve üstü</i>	34	8,7	3,84	,965	2,49	,629	3,96	,596	3,36	,793	3,91	,484	2,85	,71	4,42	,499
<i>p</i>			,473		,523		,435		,740		,673		,135		,088	
<i>1-5 yıl</i>	11	2,8	3,91	,516	2,2	,546	4,11	,441	3,45	,734	3,82	,759	3,05	,748	4,27	,410
<i>6-10 yıl</i>	24	6,2	4,24	,764	2,34	,671	4,34	,484	3,39	,946	4,02	,571	2,7	,872	4,36	,603
<i>11-15 yıl</i>	28	7,2	4,1	,682	2,19	,860	4,17	,775	3,29	1,005	3,86	,821	2,83	,918	4,27	,813
<i>16-20 yıl</i>	39	10	3,92	,965	2,53	,930	3,98	,897	3,43	,982	3,89	,833	3,08	,951	4,29	,810
<i>21 yıl ve daha çok</i>	287	73,8	3,92	,812	2,46	,781	4,08	,549	3,59	,721	3,86	,616	2,91	,774	4,3	,557
<i>p</i>			,358		,300		,209		,198		,843		,424		,983	
<i>Erkek</i>	175	45	4,03	,822	2,46	,844	4,13	,737	3,51	,854	3,88	,703	2,95	,860	4,36	,681
<i>Kadın</i>	214	55	3,89	,800	2,41	,750	4,06	,473	3,56	,735	3,86	,617	2,89	,767	4,25	,531
<i>p</i>			,097		,545		,279		,533		,768		,473		,080	
<i>Bekar</i>	129	33,2	3,96	,864	2,52	,904	4,13	,673	3,54	,806	3,88	,715	3,02	,883	4,33	,671
<i>Evli</i>	260	66,8	3,95	,786	2,39	,730	4,08	,570	3,54	,784	3,87	,626	2,86	,767	4,29	,570
<i>p</i>			,880		,128		,395		,973		,827		,072		,559	

diğini göstermektedir. Ayrıca, eğitim düzeyi ve mesleklerin, bireylerin turizme yönelik algılarını ve destek düzeylerini şekillendiren önemli faktörler olduğunu ortaya koymaktadır.

Demografik verilerin analizi sonrasında, faktörler açısından karşılaştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu karşılaştırmaları yapabilmek için Bağımsız İki Örnek T-Testi ve Varyans analizi yöntemleri kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5’te verilmiştir. Analiz öncesinde, yaşam süreleri açısından karşılaştırmaların istatistiksel olarak geçerli olabilmesi için “0-1 yıl” grubunda yer alan 3 birey ile “1-5 yıl” grubunda yer alan 8 birey birleştirilerek yeni bir “1-5 yıl” grubu oluşturulmuştur. Analiz sonucunda, yaş, yaşam süresi, cinsiyet ve medeni durum grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu bulgular, demografik değişkenlerin araştırma bağlamı üzerinde önemli bir etki yaratmadığını ve dolayısıyla bu faktörlerin karar alma süreçleri veya uygulamalı stratejilerde dikkate alınmasının öncelikli bir ihtiyaç oluşturmadığını göstermektedir. Ancak, daha kapsamlı veya farklı metodolojik yaklaşımlar ve genişletilmiş örneklemelerle yapılacak ilerleyen araştırmalar, bu sonucun doğruluğunu ve genellenebilirliğini yeniden değerlendirebilir.

Varyans ve T-Testi analizlerinden sonra, turizmin gelişimine yönelik algı faktörleri ile turizmin gelişimine destek faktörü arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Turizm kaynaklı olumlu etkiler ile turizmin gelişimine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek için gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, tüm faktörlerin birbirleri ile aralarındaki korelasyon düzeyleri istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,05$). Turizmin sosyo-kültürel pozitif, çevresel pozitif ve ekonomik pozitif etkiler ile turizm gelişimine verilen destek arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu faktörlerin turizme yönelik genel pozitif algı ile arasında ise, yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Turizm odaklı sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel etkilerin ve genel pozitif algı düzeyinin turizm gelişimine yönelik destekle ilişkisini değerlendirmek amacıyla doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur. Bulgular, modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır ve tüm özelliklere ait β katsayılarının anlamlı olduğu belirlenmiştir. Model, turizme yönelik des-

Tablo 6. Turizmin Pozitif Etkileri ve Turizme Verilen Desteğe İlişkin Korelasyon

		SKPE	EPE	ÇPE	GPA	TGD
SKPE	Korelasyon	1				
	<i>p</i>					
EPE	Korelasyon	,482**	1			
	<i>p</i>	,000				
ÇPE	Korelasyon	,487**	,445**	1		
	<i>p</i>	,000	,000			
GPA*	Korelasyon	,834**	,803**	,774**	1	
	<i>p</i>	,000	,000	,000		
TGD	Korelasyon	,413**	,511**	,447**	,566**	1
	<i>p</i>	,000	,000	,000	,000	

*Genel Pozitif Algı

**Korelasyon 0,01 seviyesinde anlamlıdır

Tablo 7. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişken	β	t	p
Sosyo-Kültürel Pozitif Etkiler	,137	2,699	,007
Ekonomik Pozitif Etkiler	,344	6,964	,000
Çevresel Pozitif Etkiler	,227	4,584	,000
*Genel Pozitif Algı	,566	13,514	,000
R ² =,334 Düzeltilmiş R ² =,329 F= 64,280			
*R ² =,321 *Düzeltilmiş R ² =,319 *F= 182,617			
*Bağımlı değişken: Destek			

teğin yüzde 33'ünü açıklamaktadır. Regresyon modelinin yüzde 33 olan açıklanan varyans oranı kabuledilir fakat yüksek düzeyde olmamasına rağmen, ek değişken eklenmemesi kararı, istatistiksel ve teorik gerekçelere dayanmaktadır (Ozili 2023). Modelin mevcut durumunda açıklayıcı değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olması dikkate alındığında, ek değişkenlerin modele dahil edilmesi, modelin karmaşıklığını artırabilir ve bu durum, sonuçların yorumlanmasını zorlaştırabilir. Genel pozitif algının ($\beta=0.566$), ekonomik pozitif etkilerin ($\beta=0.344$), çevresel pozitif ($\beta=0.227$) ve sosyo-kültürel pozitif ($\beta=0.137$) etkilerin turizm gelişimine destek verme üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Bulgular, turizmin algılanan olumlu etkilerinin turizm gelişimine yönelik destekleyici etkileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, p değeri 0,05'ten düşük çıktığı için model istatistiksel olarak anlamlıdır. Modelin açıklama gücü, sosyal bilimler bağlamında kabul edilebilir bir seviyede olup, ek değişkenlerin dahil edilmesine gerek bulunmamaktadır (Cohen 1988; Hair vd. 2012). Beta değerine dayanarak, GPA'nın TGD üzerinde yüzde 56 oranında pozitif bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu sonuçlar, turizmle ilgili genel pozitif algıya sahip bireylerin turizmin gelişimine destek yaklaşımlarında daha olumlu olduklarını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, araştırma bulguları, H1, H2 ve H3 hipotezlerinin doğrulandığını ve yerel halkın turizme yönelik algılarının ve desteğinin demografik özelliklere bağlı olarak farklılıklar gösterdiğini, ayrıca turizme verilen des-

teğin halkın algılama düzeyiyle pozitif bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymuştur.

SONUÇ

Turizm faaliyetleri, sadece turistler, turizm işletmecileri, yöneticileri ve çalışanları gibi belirli paydaşları içermez. Aynı zamanda yerel halkın da turizmin gelişim sürecinde bir paydaş olarak kabul edilmesi son derece önemlidir. Yerel toplum, turizmin sosyal etkileşiminde önemli bir rol oynamaktadır. Eğer yerel halk turizmin gelişimini desteklemiyorsa, sürdürülebilir bir turizm gelişimi mümkün değildir. Bu nedenle, turizm sektöründe faaliyet gösterenlerin ve planlayıcıların, yerel halkın düşünce ve beklentilerini dikkate alarak politika ve uygulamalarını şekillendirmesi önemlidir. Turizm, sadece turistler için değil, aynı zamanda yerel toplum için de sürdürülebilir olmalıdır. Bu noktada, yerel halkın katılımı ve desteği, turizm projelerinin başarısı ve uzun vadeli sürdürülebilirliği için kritik öneme sahiptir. Bu araştırma, son dönemlerde hızla gelişmeye başlayan ve turist sayısında önemli artış yaşanan Bakü turistik destinasyonundaki yerel halkın, turizmin gelişim sürecinde ortaya çıkan etkilere yönelik tutumunu ve bu sektöre olan destek düzeyini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın bulgularına göre, ilköğretim, meslek okulu ve lise mezunu bireylerin turizm gelişimine yönelik algısı daha düşük olup, turizm gelişimine verdikleri destek de daha azdır. Eğitim seviyesi arttıkça, turizm gelişimine yönelik algı olumlu yönde gelişmekte ve turizme yöne-

lik destek de bu olumlu algıya paralel olarak artmaktadır. Bu bağlamda “H1: Yerel halkın turizmin gelişimine yönelik algısı, demografik özelliklerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılık gösterir” hipotezi doğrulanmıştır. Alanyazındaki çalışmalar da bu bulguları desteklemektedir. Lindberg ve Johnson (1997), 13 yıldan fazla eğitim alan yerel halkın turizm gelişimine daha fazla destek verdiğini saptamıştır. Andriotis ve Vaughan (2003), destinasyon bölgesindeki yerel halkın algılarını etkileyen en önemli faktörün eğitim seviyesi olduğunu belirtmiştir. Hançer ve Mancı (2017), eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin turizmin ekonomik ve sosyo-kültürel etkilerini daha olumlu algıladığını bulmuştur. Erkılıç (2019) çalışmasında yüksek lisans ve doktora mezunlarının turizmin ekonomik ve sosyo-kültürel etkilerini daha olumlu karşıladıkları sonucuna varmıştır. Aykaç ve Tekeli (2021) de benzer sonuçlara ulaşarak, eğitim düzeyi yüksek bireylerin turizmin gelişimine daha fazla destek verdiğini tespit etmiştir. Karipçin ve Ateş (2022) ise eğitim durumunun turizmin etkilerini algılamada farklılık yarattığı sonucuna varmışlardır. Bu durum, yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin turizmin potansiyel etkileri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarıyla açıklanabilir. Böylece, bu kişiler turizmin sunduğu fırsatları daha iyi anlamakta ve değerlendirmektedirler.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, katılımcıların meslek grubu ile turizme yönelik algı ve destek düzeyi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Sonuçlar, katılımcıların mesleklerine göre turizm gelişimine yönelik algı ve desteğin anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Buna göre, “H2: Turizm gelişimine yönelik sunulan destek, yerel halkın demografik özelliklerine bağlı olarak değişiklik gösterir” hipotezi kabul edilmiştir. Turizm sektörü ve ilişkili sektörlerde çalışan bireyler, turizmin sosyo-kültürel ve ekonomik pozitif etkilerine daha olumlu yaklaşmakta ve ekonomik olumsuz etkilerine daha az katılım sergilemektedirler. Bu bireyler, iş sahibi olmayanlara kıyasla turizmin gelişimine daha fazla destek vermektedir. Uslu ve Kiper (2006) de turizme yönelik tutumların meslek gruplarına göre farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Türker ve Türker (2014) çalışmalarında turizm sektöründe

çalışanların kamu çalışanlarına kıyasla turizme yönelik daha olumlu algıya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Güneş ve arkadaşları (2020) turizm deneyimi olan kişilerin sürdürülebilir turizm ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğunu tespit etmişlerdir. Tanburacı ve Mancı'nın (2020) çalışmasının sonuçlarına göre turizmden gelir elde eden kişiler, turizmin ekonomik katkılarına daha yüksek önem vererek bu boyutlara daha fazla katılmaktadırlar. Güzel ve Çakır (2023) turizm sektörüyle ilişkili bireylerin turizmin sosyal ve çevresel pozitif etkilerine daha olumlu bir tutum sergilediğini belirtmektedir. Bu eğilim, iş sahibi bireylerin turizm sektöründeki istikrarlı gelir kaynaklarından ve istihdam fırsatlarından yararlanması ile ilişkilidir. Ayrıca, turizm sektöründe çalışanlar, sektörün sürdürülebilirliği ve gelişimi için daha fazla çaba harcamaktadır.

Araştırmanın temel bulgusu, yerel halkın algıladığı sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel pozitif etkiler ile turizm gelişimine verdikleri desteğin doğrusal, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteği, büyük ölçüde turizmin ekonomik kazanımlarını algılamalarından etkilenmektedir. Bu durum, alanyazındaki birçok araştırma ile tutarlılık göstermektedir. Ekonomik faydaları fark eden yerel topluluklar, turizmin gelişimine daha fazla destek verme eğilimindedir. Çevresel ve sosyo-kültürel pozitif etkiler de yerel halkın turizm gelişimine verdikleri destek üzerinde etkili olmaktadır. Bu doğrultuda, “H3: Yerel halkın turizmin gelişimine olan desteği ile yerel halkın turizm etkilerini algılama düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var” hipotezi kabul edilmiştir. Araştırma sonuçları, alanyazındaki Alaeddinoğlu (2007), Lepp (2007), Özdemir ve Kervankıran (2011), Assante ve vd. (2012), Şanlıoğlu ve Erdem (2017), Peters vd. (2018) ve Baş ve Deveci (2022) gibi çalışmalarla uyumludur. Bu çalışmalar, turizmin sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel pozitif etkilerinin olumlu algılanmasının turizmin gelişimine destek üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bakü'deki yerel halkın turizme yönelik olumlu algıya sahip olduğu ve turizmin bu bölgede daha fazla gelişmesini istediği söylenebilir. Pandemi sonrası turizm faaliyetlerinin yeniden canlanma-

sı, yerel halkın turizme coşkulu bir şekilde destek vermesine ve olumlu bir tutum sergilemesine yol açmıştır. Bakü'deki yerel halk, turizmin getireceği ekonomik ve sosyo-kültürel faydaları görmekte ve bu nedenle turizmin gelişimine destek vermektedir. Artan ilgi ve destekleyici tutumlar, Bakü'nün turizm potansiyelinin daha da gelişmesini sağlamaktadır. Bu çalışma, yerel halkın turizm gelişimine olan desteği ile turizmin sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel etkilerine ilişkin algıların arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak alan yazına önemli bir katkı sağlamaktadır. Çalışma, yerel halkın ekonomik faydaları algılamasının turizme yönelik desteklerini artırdığını vurgulayarak, turizmin ekonomik etkilerine dair daha derinlemesine bir anlayış sunmaktadır. Ayrıca, çevresel ve sosyo-kültürel etkilerin, turizmin gelişimine yönelik halk desteği üzerindeki rolünü inceleyerek, bu faktörlerin birbirini nasıl pekiştirdiğini göstermektedir. Araştırma, yerel halkın turizm gelişimine olan desteği ile bu etkilere dair algıların anlamlı bir ilişki içinde olduğunu ortaya koyarak, turizmin sürdürülebilir gelişimi için önemli bir teorik zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, turizmin etkileri ile yerel halkın algıları arasındaki dinamikler, gelecekteki turizm politikalarının şekillendirilmesinde dikkate alınması gereken önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu araştırmanın bulguları ışığında, yerel halkın turizme olan desteğini artırmak için çeşitli stratejiler ve pratik öneriler sunulabilir. Bu öneriler, ilgili paydaş grupları için uygulanabilir ve etkili yollar sunacaktır:

- Yerel halk için turizmin ekonomik ve sosyo-kültürel faydaları hakkında seminerler ve atölye çalışmaları düzenlenebilir. Bu etkinlikler belediyeler veya turizm işletmeleri tarafından organize edilebilir.
- Sosyal medya, radyo, televizyon gibi mecralar aracılığıyla halkı turizmin faydaları hakkında bilgilendiren kamu spotları ve kampanyalar düzenlenebilir.
- Turizm sektörüyle ilgili alanlarda yerel halk için eğitim programları ve sertifika kursları düzenlenebilir. Bu kurslar, halkın sektördeki

fırsatlardan daha fazla faydalanmasına yardımcı olabilir.

- Yerel halkın turizm sektöründe kendi işlerini kurmalarını teşvik etmek amacıyla, kamu tarafından girişimcilik destekleri sağlanabilir. Bu destekler, finansal ve lojistik yardım şeklinde olabilir.
- Yerel halkın, turistlere rehberlik yaparak veya yerel ürünler sunarak turizm gelirlerinden faydalanması teşvik edilebilir.
- Turizm gelirlerinin bir kısmı, yerel altyapı projelerine veya sosyal hizmetlere yönlendirilerek halkın turizmden doğrudan fayda sağlaması sağlanabilir.
- Yerel halkın katılımıyla çevre dostu turizm projeleri başlatılabilir. Bu projeler, doğa koruma ve enerji verimliliği gibi alanlarda turizm işletmeleri tarafından desteklenebilir.
- Yerel halkın turizmle ilgili karar alma süreçlerine katılımı teşvik edilebilir. Belediyeler, halkın görüşlerini almak için anketler düzenleyebilir ve yerel halkı temsil eden danışma kurulları oluşturabilir. Bu kurullar, turizm politikalarının halkın ihtiyaçları ve beklentilerine göre şekillendirilmesine katkı sağlayarak, daha katılımcı ve sürdürülebilir bir turizm gelişimi sağlanabilir.

Birçok araştırma gibi bu çalışmada da zaman ve maliyet açısından kısıtlamalar olduğu için bazı sınırlılıklar geliştirilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları arasında, sadece Bakü özelinde yapılmış olması ve bu nedenle sonuçların genel bir kıyaslama yapmaya olanak sağlamaması yer almaktadır. Bu bağlamda gelecekteki araştırmalar, Bakü'deki turizmin çok yönlü etkilerini daha derinlemesine anlamak için, mevcut çalışmanın temelini genişlete ve çeşitli değişkenler ile boyutları farklılaştırabilir. Turizmin sosyo-kültürel etkilerinin değerlendirilmesi bağlamında, yerel halkın geleneksel değerleri ve turizmin bu değerler üzerindeki olası etkileri daha detaylı bir şekilde incelenebilir. Ekonomik etkiler açısından, turizmin yerel işletmeler üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin bakış açısından ele alınabilir. Çevresel etkiler ile ilgili ise, turizmin ekolojik ayak izi

ve sürdürülebilir turizm uygulamalarının etkinliği, uzun vadeli bir perspektiften değerlendirilebilir. Ayrıca, turizmin gelişimine yönelik destek düzeyi, yerel halkın katılımı ve turizm gelişimine ilişkin kararlarda söz sahibi olma derecesi ile ilişkilendirilerek analiz edilebilir. Bu bağlamda, gelecekteki çalışmalar, kapsamlı ve çok katmanlı metodolojiler kullanarak, turizmin yerel topluluklar üzerindeki etkilerini daha geniş bir yelpazede analiz etmeyi hedeflemelidir. Bu, turizmin sürdürülebilir ve dengeli bir şekilde gelişimine katkıda bulunacak politika ve stratejilerin geliştirilmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkoç, T. (2024). Festivallerin Sosyo-Ekonomik Sonuçlarının Yerel Halkın Turizm Desteğine Etkisi. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences*, 7 (1): 260-279.
- Akova, O. (2014). Yerel Halkın Turizmin Etkilerini Algılamalarına ve Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1 (2): 77-109.
- Alaeddinoğlu, F. (2007). Van Halkının Turisti ve Turizmi Algılamaya Şekli, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5 (1): 1-16.
- Alaeddinoğlu, F. (2008). Sivas Kentinde Halkın Turiste ve Turizme Bakışı, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5 (2): 1-23.
- Alamineh, G. A., Hussein, J. W., Endaweke, Y. ve Taddesse, B. (2023). The Local Communities' Perceptions on the Social Impact of Tourism and its Implication for Sustainable Development in Amhara Regional State, *Heliyon*, 9: 1-17.
- Alexis, P. (2017). Over-Tourism and Anti-Tourist Sentiment: An Exploratory Analysis and Discussion, *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 17 (2): 288-293.
- Andriotis, K. ve Vaughan, D. R. (2003). Urban Residents' Attitudes Towards Tourism Development: The Case of Crete, *Journal of Travel Research*, 42 (2): 172-185.
- Assante, L. M., Wen, H. I. ve Lottig, K. J. (2012). Conceptualization of Modeling Resident Attitudes on the Environmental Impacts of Tourism: A Case Study of Oahu, Hawaii, *Tourism Planning and Development*, 9 (2): 101-118.
- Ayazlar, G. (2016). Yerel Halkın Turizmin Etkilerine Yönelik Tutumlarını Anlamak: Yerel Halkın Bölge İmajı ve Turizme Desteği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43): 478-488.
- Ayazlar, R. A. (2017). Residents' Attitudes Towards Rural Tourism, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16 (1): 53-69.
- Aykaç, E. ve Tekeli, M. (2021). Yerel Halkın Turizm Gelişimine Yönelik Tutumu: Çorum İli Örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5 (3): 1874-1895.
- Azerbaycan Turizm Bürosu. (2024). Bakü'nün Turizm Olanakları, <https://www.tourismboard.az>, Erişim tarihi: 14.05.2024.
- Bakır, A. ve Şenol, F. (2020). Azerbaycan'ın Gözbebeği Bakü Şehrine Genel Bir Bakış (Eski Çağlardan Orta Çağ'ın Sonuna Kadar), *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2 (3): 87-122.
- Bakü Şehir İcra Hakimiyeti. (2025). Coğrafi Konum, <https://baku-ih.gov.az/az/page/13.html>, Erişim tarihi: 19.03.2025.
- Baş, B. ve Deveci, B. (2022). Yerel Halkın Turizm Algısının Turizme Verilen Desteğe Etkisinin Belirlenmesi: TR21 Bölgesi Örneği, *Academic Social Resources Journal*, 7 (43): 1592-1601.
- Baştürk, S. ve Taştepe, M. (2013). Evren ve Örneklem. İçinde; S. Baştürk (Editör) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (ss. 129-159). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Beeton, S. (2006). *Community Development Through Tourism*. (1. Baskı). Australia: Landlinks Press.
- Blackie, I. R., Tsholetso, T. ve Keetile, M. (2023). Residents' Attitudes, Perceptions and the Development of Positive Tourism Behaviours Amid COVID-19, *Cogent Social Sciences*, 9: 1-17.
- Blesic, I., Pivac, T., Besermenji, S., Ivkov-Dzigurski, A. ve Kosic, K. (2014). Residents' Attitudes and Perception Towards Tourism Development: A Case Study of Rural Tourism in Dragacevo, Serbia, *Eastern European Countryside*, 20 (1): 151-165.
- Boğan, E. ve Sarıışık, M. (2016). Yerel Halkın Turizm Faaliyetine Yönelik Görüş ve Algılamalarının Belirlenmesi Üzerine Alanya'da Bir Araştırma, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12: 325-342.
- Butler, R. W. (1980). The Concept of A Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources, *Canadian Geographer*, 24: 5-12.
- Can, A. (2020). *Spss ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. (9. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cavus, S. ve Tanrısevdi, A. (2003). Residents' Attitudes Toward Tourism Development: A Case Study in Kusadasi, Turkey, *Tourism Analysis*, 7 (3-4): 259-269.
- Çeken, H., Yılmaz, Ö. G. ve Ertürk, N. (2018). Arap Ülkelerinden Gelen Turistlerin Etkilerine Yönelik Yerel Halkın Algısı: Sapanca Örneği, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (1): 401-414.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for The Behavioral Sciences* (2. Baskı). Los Angeles: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Demirbulat, G. Ö. (2012). Turizmin Sosyal ve Kültürel Etkilerinin Turist Rehberleri Tarafından Algılanması Üzerine Bir Araştırma: Trabzon İli Örneği, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1: 53-75.
- Devlet İstatistik Komitesi. (2024). Azerbaycan'da Turizm, <https://www.stat.gov.az>, Erişim tarihi: 16.05.2024.
- Dursun, Ş. ve İbrahimova, İ. (2014). Bakü Hava Kirlenmesinde SO₂'nin Rolü ve Meteorolojik Olaylarla İlişkisinin Araştırılması, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 1 (3): 84-91.
- Duyar, M. ve Bayram, M. (2019). Overtourism and Tourismphobia: Evolution of Host and Tourism Relationship, *International Journal of Geography and Geography Education*, 40: 347-362.

- Ekici, R. ve Çizel, B. (2014). Yerel Halkın Turizm Gelişimi Desteğine İlişkin Tutumlarının Destinasyonların Gelişme Düzeylerine Göre Farklılıkları, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11 (3): 73-87.
- Emiroğlu, B. D. (2023). Turizmin Yerel Halk Tarafından Algılanan Etkileri ve Turizme Yönelik Destek: Mardin İli Örneği, *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 6 (3): 1365-1384.
- Eren, R. ve Aypek, N. (2012). Kırsal Turizm Bölgesinde Yerel Halkın Turizmin Gelişimine Karşı Tutumları: Cumalıkızık Köyü Örneği, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (2): 43-47.
- Erkılıç, E. (2019). Yerel Halkın Turizm Algısı ve Turizmin Gelişimine Yönelik Tutumları: Rize Örneği, *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 3 (1): 66-82.
- Eser, S. ve Akgündüz, Y. (2021). Yerel Halkın Turizm Algısı ve Toplumsal Yaşam Kalitesi: İğneada Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1): 347-369.
- Filiz, A. ve Yılmaz, Ö. D. (2017). Turizm Gelişim Yaklaşımları Kapsamında Yerel Halkın Turizme Yönelik Algı ve Tutumları: Mazi Köyü- Türkbükü Karşılaştırmalı Analizi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2): 1799-1824.
- Garcia, A. F., Vazquez, A. B. ve Macias, C. R. (2015). Resident's Attitudes Towards the Impacts of Tourism, *Tourism Management Perspectives*, 13: 33-40.
- García-Buades, M. E., García-Sastre, M. A. ve Alemany-Hormaeche, M. (2022). Effects of Overtourism, Local Government, and Tourist Behavior on Residents' Perceptions in Alcudia (Majorca, Spain), *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 39:1-12.
- Gaziyeve, E. ve Boyacıoğlu, E. Z. (2021). Azerbaycan Ekonomisinin Gelişiminde Turizmin Yeri: Türkiye Tecrübesinin Uygulanabilirliği, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6 (2): 275-295.
- Golzardi, F., Sarvaramini, S., Sadatasilan, K. ve Sarvaramini, M. (2012). Residents' Attitudes Towards Tourism Development: A Case Study of Niasar, Iran, *Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 4 (8): 863-868.
- Güneş, E., Alagöz, G. ve Uslu, A. (2020). Yerel Halkın Sürdürülebilir Turizme Yönelik Tutumu: Fethiye Örneği, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5 (2): 201-215.
- Güneş, N. (2014). Yerel Halkın Turizm Algısı ve Turizme Katılımı: Antalya Konyaaltı ve Kepez İlçesi Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm Fakültesi.
- Gürsoy, D., Chi, C. G. ve Dyer, P. (2010). Locals' Attitudes Toward Mass and Alternative Tourism: The Case of Sunshine Coast, Australia, *Journal of Travel Research*, 49 (3): 381-394.
- Güzel, M. O. ve Çakır, G. P. (2023). Yerli Halkın Turizm Etkilerine Yönelik Algısı: Uzungöl'de Bir Araştırma, *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 6 (1): 276-299.
- Hair, J. F., Sarstedt, M., Pieper, T. ve Ringle, C. M. (2012). The Use of Partial Least Squares Structural Equation Modeling in Strategic Management Research: A Review of Past Practices and Recommendations for Future Applications, *Long Range Planning*, 45 (5-6): 320-340.
- Hançer, Ş. G. ve Mancı, R. A. (2017). Bölgesel Kalkınma Açısından Yerel Halkın Turizme Bakış Açısı: Diyarbakır Örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4): 70-91.
- Hughes, N. (2018). Tourists Go Home: Anti-Tourism Industry Protest in Barcelona, *Social Movement Studies*, 17 (4): 1-7.
- Ivett, P. S., Smith, M., Olt, G. ve Berezvai, Z. (2019). Overtourism and the Night-Time Economy: A Case Study of Budapest, *International Journal of Tourism Cities*, 5 (1): 1-16.
- Karakaş, A. ve Şengün, İ. H. (2017). Yerel Halkın Turizm Faaliyetlerine Yönelik Tutumları, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8 (15): 183-202.
- Karipçin, Z. ve Ateş, A. (2022). Kültürel Miras Temelli Turizmin Geliştirilmesinde Yerel Halkın Tutumu - Beyşehir Örneği, *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 13: 17-34.
- Kaya, N. ve Işık, O. (2018). Hasta Güçlendirme Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik ve Güvenilirliği, *İşletme Bilimi Dergisi*, 6 (1): 27-42.
- Keleş, H. ve Akmeşe, H. (2022). Local People's Quality of Life Concept in Tourism Sector, *International Journal of Tourism and Social Research*, 9: 110-125.
- Kırmızıuşak, D. (2023). Azerbaycan Mutfak Kültürü. İçinde; A. Adem (Editör) *Türk Dünyası Mutfak Kültürü* (ss. 23-38). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kuscer, K. ve Mihalic, T. (2019). Residents' Attitudes Towards Overtourism from the Perspective of Tourism Impacts and Cooperation He Case of Ljubljana, *Sustainability*, 11 (6): 1-16.
- Lepp, A. (2007). Residents' Attitudes Towards Tourism in Bigodi Village, Uganda, *Tour Management*, 28: 876-885.
- Lindberg, K. ve Johnson, R. L. (1997). Modeling Resident Attitudes Toward Tourism, *Annals of Tourism Research*, 24 (2): 402-424.
- McGehee, N. G. ve Andereck, K. L. (2004). Factors Predicting Rural Residents' Support of Tourism, *Journal of Travel Research*, 43 (2): 131-140.
- Merkezi Seçim Komisyonu. (2024). Seçmen Listesi, <https://www.infocenter.gov.az>, Erişim tarihi: 26.03.2024.
- Muresan, I. C., Oroian, C. F., Harun, R., Arion, F. H., Porutiu, A., Chiciudean, G. O., Todea, A. ve Lile, R. (2016). Local Residents' Attitude Toward Sustainable Rural Tourism Development, *Sustainability*, 8 (1): 1-14.
- Oğuzbalaban, G. (2017). Türkiye'de Yerel Halkın Turizme ve Turizmin Etkilerine Yönelik Algı ve Tutumlarına İlişkin Yazın Taraması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (51): 1321-1329.
- Ozili, K. (2023). The Acceptable R-Square in Empirical Modeling for Social Science Research, *Munich Personal RePEc Archive*, 1-14.
- Özdemir, M. A. ve Kervankıran, İ. (2011). Turizm ve Turizmin Etkileri Konusunda Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Afyonkarahisar Örneği, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24: 1-25.
- Peters, M., Chung-Shing, C. ve Anita, L. (2018). Local Perception of Impact-Attitudes-Actions Towards Tourism Development in the Urlaubsregion Murtal in Austria, *Sustainability*, 10 (7): 1-28.
- Seferov, R. ve Hesenov, T. (2006). Azerbaycan'ın Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi

- si, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 20: 255-272.
- Simmons, D. G. (1994). Community Participation in Tourism Planning, *Tourism Management*, 15 (2): 98-99.
- Sünnetçioğlu, S., Mercan, Ş. O., Özkök, F. ve Sünnetçioğlu, A. (2021). Overtourism Perception in the Islands: The Case of Bozcaada and Gökçeada, *Revista Anais Brasileiros de Estudos Turísticos*, 11 (1): 1-13.
- Steber, F. ve Mayer, M. (2024). Overtourism Perception Among Residents in a Rural Proximity Destination During the COVID-19-Pandemic-The Writing on the Wall for a Sustainability Transition of Tourism?, *Zeitschrift für Tourismuswissenschaft*, 16 (3): 228-260.
- Soltanova, H. (2015). *Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Turizm ve Gelişimi*. Bakü: Aztu Matbaası.
- Şahin, A. B. ve Şengel, Ü. (2024). Yerel Halkın Turizm Algısı: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. İçinde; A. Hassan, E. Şimşek, C. Kaya ve A. Atanlar (Editörler) 22. *Geleneksel Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (545-561). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Şanlıoğlu, Ö. ve Erdem, A. (2017). Kayseri Örneğinde Yerel Halkın Turizm Faaliyetlerini Nasıl Algıladığının Tespitine Yönelik Bir Araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27: 277-298.
- Tanburacı, M. ve Mancı, A. R. (2020). Yerel Halkın Turizme Bakış Açısı: Şanlıurfa Örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (3): 2924-2944.
- Tayfun, A. ve Kılıçlar, A. (2004). Turizmin Sosyal Etkileri ve Yerli Halkın Turiste Bakışı, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1: 1-18.
- Türker, G. Ö. ve Türker, A. (2014). Yerel Halkın Turizm Etkilerini Algılama Düzeyi Turizm Desteğini Nasıl Etkiler: Dalyan Destinasyonu Örneği, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4 (1): 81-98.
- Türker, N., Koçoğlu, C. M. ve Saraç, Ö. (2024). Effect of Overtourism on Residents' Quality of Life in World Heritage Cities, *Journal of New Tourism Trends*, 5 (1): 1-16.
- Türker, N., Şengül, S. ve Özyıldırım, A. (2016). Turizmin Yerel Halkın Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi: Safranbolu Örneği, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1): 1-13.
- Uslu, A. K. T. ve Kiper, T. (2006). Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3 (3): 305-314.
- Ünal, Ç. ve Yücel, B. (2018). Kırsal Turizmin Geliştirilmesi ve Yönetilmesinde Yerel Halkın Algı ve Tutumları: Ödemiş/Birgi Örneği, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23 (39): 113-130.
- Valiyev, A. (2013). City Profile – Bakü, *Cities*, 31: 625-640.
- Yaba, M. ve Yılmaz, M. (2022) Investigating of Effect of Covid-19 Pandemic on the Tourism Sector in the World and in the Turkey: Years 2019-2020, *CUJOSS*, 46 (1): 139-148.
- Yılmaz, T., Tercan, T., Karataş, B. G. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2023). Sosyal Bilimler Alanında Ekoturizm Kavramının Bibliyometrik Analizi, *Journal Of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 6 (4): 1659-1670.
- Yumuk, Y. ve Pınaroğlu, B. (2022). İstanbul Adalar'da Yaşayan Halkın Turizm Fobisi Seviyelerinin Belirlenmesi, *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5 (3): 354-371.
- Zhang, J., Robert, J. I. ve Mervyn S. J. (2006). Understanding Community Attitudetowards Tourism and Host-Guestinteraction in the Urban-Rural Border Region, *Tourism Geographies*, 8 (2): 182-204.

Javid ALİYEV

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi İktisat Fakültesi Turizm ve Otelcilik Bölümünden mezun oldu (2020). Yüksek lisans derecesini Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nden Turizm İşletmeciliği dalından aldı (2022). İstanbul Üniversitesi'nde Turizm İşletmeciliği dalında doktora eğitimine devam etmektedir. Temel çalışma alanları, turizm ekonomisi, turizm stratejileri ve alternatif turizmdir.

İsmail KIZILIRMAK

Çukurova Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'ndan mezun oldu (1987). Yüksek lisans derecesini İstanbul Üniversitesi'nden Turizm dalından (1990), doktora derecesini de İstanbul Üniversitesi'nden Turizm dalından aldı (1996). Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde Trabzon Meslek Yüksekokulu bölüm başkanı olarak çalışmaya başladı (1995). Aynı üniversitede 2003-2006 yıllarında Yrd.Doç.Dr, 2006-2011 yıllarında ise Doç.Dr olarak kariyerine devam etti. Ardından İstanbul Üniversitesi'nde İktisat Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü'nde görev yapmaya başladı (2011). Doçentlik unvanını Turizm alanında aldı (2006). Profesörlüğe İstanbul Üniversitesi'nde yükseltildi (2013). Halen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları Sosyal ve Beşeri Bilimler, İşletme, Pazarlama ve Turizm ve Otel İşletmeciliğidir.

Boş Zaman Çalışmalarında Farklı İstatistiksel Yaklaşımlar: BAYES Teoremi

Different Statistical Approaches in Leisure Studies: BAYES Theorem

Özkan TÜTÜNCÜ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Necat Hepkon Spor Bilimleri Fakültesi

Anahtar sözcükler:

Boş zaman çalışmaları, Motivasyon, Bayes teoremi, Frekansci yaklaşım.

Key words:

Leisure studies, Motivation, Bayes theorem, Frequentist approach.

ÖZ

Nicel boş zaman çalışmalarında klasik frekansci yaklaşım çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Öte yandan, farklı bir paradigma olarak Bayes teoreminin alanımızdaki çalışmalarda yeterince yer almadığı görülmektedir. Günümüzde bilgisayar teknolojinin gelişmesi Bayesyan istatistiklerinin yazılımlarda yer almasını kolaylaştırmıştır. Bu çalışmada boş zaman motivasyonunun değişkenlerinden içselleştirme ve bilmenin Bayesci ve frekansci istatistik kapsamında cinsiyete ve çalışma durumuna göre nasıl değişkenlik gösterdiği bağımsız örneklem t testi ile incelenmiştir. Bayesci yaklaşımın klasik yaklaşıma ek olarak nicel araştırmalarda kullanılması, alanımızdaki araştırmalardan elde edilecek çıkarımları güçlendirebilecektir.

ABSTRAC

It is seen that the classical frequency approach is widely used in quantitative leisure studies. On the other hand, Bayes' theorem, as a different paradigm, is not sufficiently evaluated in the recreation field. Today, the development of computer technology has facilitated the inclusion of Bayesian statistics in softwares. In this study, how "to know" and "introjected" motivations, which are variables of leisure motivation, vary according to gender and employment status within the scope of Bayesian and frequentist statistics was examined by independent samples t-test. The use of the Bayesian approach in quantitative research in addition to the classical approach will strengthen the conclusions to be drawn from the research in our field

GİRİŞ

Boş zaman çalışmaları incelendiğinde her ne kadar nicel yöntemlerin çok yaygın olarak değerlendirildiği görülse de son dönemlerde nitel yöntemlerin de alanımızda kullanımının farklı amaçlarla arttığı da görülmektedir. Burada "farklı amaçlar" ifadesinin bilinçli olarak seçildiğinin altını çizmekte fayda bulunmaktadır. Araştırmacıların değişik nedenlerle bazen daha hızlı olmak bazen fırsatçılıktan veya diğer nedenlerden dolayı, daha az örneklemle çalışma arzuları, onları nitel çalışmalara yönlendirmektedir. Nitel yöntem ile yürütülen çalışmalarda gömülü kuramı ortaya koyabilmek, çok iyi bir kuramsal altyapı birikimine sahip olmayı beraberinde getirirken, alanımızdaki birçok çalışmada bunun göz ardı edildiği ve hatta nitel araştırmaların daha ziyade nicel veriler ile süslendiği göze çarpabilmektedir. Öte yandan benzer şekilde nicel yön-

temler kullanılarak gerçekleştirilen araştırmalarda da kolayca kaçmanın farklı şekillerde sıklıkla karşımıza çıktığı da aşîkârdır. Elbette alanımızda iyi nitel ve nicel araştırmalarda yapılmakta ve yayınlanmaktadır. Hatta az da olsa bünyesinde hem nitel hem de nicel araştırmaları birlikte bulunduran üçleme (triangulation) yönteminin kullanıldığı araştırmalar da yapılmaktadır. Ancak çoğu zaman atılan taşın ürkütülecek kurbağaya değmeyeceği düşünüldüğünden olsa ki bu tür çalışmalara alanımızda çok az rastlamaktayız. Araştırmacıların farklı nedenlerden dolayı kolayca kaçmaları, ne yazık ki araştırmaların niteliğini düşürebilmektedir.

Boş zaman alanında yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde bu çalışmalarda hâkim araştırma yöntemleri paradigmasının halen nicel araştırma yöntemleri olduğunu belirtmek sanıyorum yanlış olmaz. Bu durum nicel araştırma yöntemlerini

savunmak anlamında ele alınmamalıdır ki birçok farklı yaklaşımın bir arada kullanılması daha sağlıklı sonuçlara ulaşmamızı sağlayacağından tam aksine hem nitel hem nicel yöntemler birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitel araştırmalarda karşılaşılan eksikliklerin belki de çok daha fazlasına nicel araştırmalarda rastlamaktayız. Bu kapsamda hâkim nicel araştırma yöntemleri paradigmasını kısaca değerlendirmekte fayda bulunmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Nicel araştırma yöntemlerinde olasılıkların hesaplanmasında istatistikten faydalanılmakla birlikte, hâkim paradigma klasik yaklaşım olarak değerlendirilen frekansçı (frequentist) istatistiktir. Fisher, Pearson ve Neyman'ın ortaya koyduğu klasik frekansçı istatistik, anlamlılık düzeyinden hareketle hipotezlerin test edilmesine dayanmaktadır (Lehmann 1993). Eğer p anlamlılık derecesi 0,05'ten küçük veya eşit ise hiçlik hipotezi red edilerek, farklılık hipotezi kabul edilir. Bununla birlikte klasik yaklaşımda ortaya konulan "yanlışlama" sürecinin, sağlıklı yürütülmediğine yönelik ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Bu kapsamda Amerikan İstatistik Derneği karar verme süreçlerinin yalnızca p değeri ile yürütülemeyeceğini ve değerlendirilemeyeceğini, p değerinin hipotezlerin olasılıklarını vermediğini ve etki büyüklüklerini ele almadığını belirtmiştir (Wassers-tein ve Lazar 2016).

Frekansçı istatistiğin dışında olasılığın hesaplanmasında, farklı bir yaklaşım olarak Bayes istatistiği de kullanılmaktadır. Thomas Bayes koşullu olasılıklar üzerine çalışma yapan İngiliz bir rahip ve istatistikçidir. Ancak çalışmasını tamamlayamadan 1761 yılında vefat eder. Bunun üzerine ailesi arkadaşı olan Richard Price'tan Bayes'in yarım kalan çalışmasını tamamlayıp yayınlamasını talep eder ve Price bunu 1763 yılında gerçekleştirir. 1774 yılında ise Bayes'in çalışmalarından bağımsız olarak Fransız matematikçi Pierre-Simon Laplace Bayesci olasılığı geniş bir şekilde ele alan makalesini yayınlar. Laplace aslında merkezi limit teoremi ile büyük miktarda verinin mevcut olduğu durumlarda, olasılıkla ilgili hem Bayesçi hem de frekansçı yaklaşımların benzer sonuçla-

rı üretme eğiliminde olduğunu fark etmiştir ama bilim insanları çok daha sonra, çok sayıda veri olsa bile iki yaklaşımın ne kadar farklılaşabileceğini keşfetmişlerdir (Lukeprog 2011).

Klasik frekansçı yaklaşımda ölçülen süreçlerle ilgili ön bilgiler nesnellik (objektiflik) kapsamında dikkate alınmazken, Bayesci yaklaşımda süreçle ilgili ön bilgiler öznel (subjektif düşünceler-önsel, a priori) olarak dikkate alınmakta ve olasılıklar (sonsal, a posteriori) bu ön bilgiler ile tahminlenmektedir (Albers 2018). Frekansçı istatistikte örneklemin büyüklüğü önemli iken, Bayesci istatistikte bu şart değildir (van de Schoot 2014). Ayrıca klasik yaklaşımda hipotetik tümdengelim ile bir yanlışlama, diğer bir ifade ile farksızlık veya farklılık hipotezinin reddi geçerli iken Bayes yaklaşımında bilinen bir durumdan veya koşuldan hareketle tümevarımsal bir doğrulama yapılmaktadır. Bu çerçevede Bayesci yaklaşımda hipotezlere olasılık tayin edilmektedir. Diğer bir ifade ile hipotez testleri yerine, hipotezlerin karşılaştırılması olasılıklarla ele alınmaktadır (Zellner 1971).

Bayesci yaklaşıma bir örnek oluşturması amacıyla gidilecek tatil yerinin nasıl seçilebileceğini ele alalım. Varsayalım ki bu yaz bir tatile gidecek olalım. Seçeneklerimizden biri oda kahvaltısı bir konaklama yeri olarak Yunanistan'da Sakız adası, bir diğeri ise Alaçatı olsun. Kalitelerini değerlendirdiğimizde Alaçatı'daki konaklamaya yüzde 60, Sakız'daki konaklamaya yüzde 40 ihtimal verdiğimizizi düşünelim. Bununla birlikte akşam yemeklerini dışarıda yiyeceğimizden, elimizde bir ön bilgi olarak, mükellef ve aslan sütünü içinde barındıran bir akşam yemeğinin Alaçatı'da ki maliyetinin normal yemek bütçemizin yüzde 90 üzerinde, Sakız'daki maliyetinin ise yüzde 20 üzerinde olduğunu biliyoruz. Tersten okursak bütçe olarak Alaçatı'da yüzde 10 ihtimalle (100-90) fiyat açısından memnuniyet söz konusu iken, Sakız'da yüzde 80 bir memnuniyet (100-20) olacağı tahmin edilmektedir. Bu kapsamda önce akşam yemeği fiyat-performans (F/P) memnuniyet etki gücü oranının ne olduğunu hesaplayabiliriz:

$$(0,60 \times 0,10) + (0,40 \times 0,80) = 0,38$$

Eğer akşam yemeği F/P memnuniyeti ile kalınacak tesis seçilecek ise bunun Sakız'da Bayes teoremine göre olma olasılığı;

$$(0,40 \times 0,80) / (0,60 \times 0,10) + (0,40 \times 0,80) = 0,84$$

Eğer yine akşam yemeği F/P memnuniyeti ile kalınacak tesis seçilecek ise bunun Alaçatı'da Bayes teoremine göre olma olasılığı;

$$(0,60 \times 0,10 / (0,60 \times 0,10) + (0,40 \times 0,80) = 0,16 \text{ olarak hesaplanır.}$$

Öncelikle tesis seçiminde akşam yemeği F/P memnuniyetinin etkisinin yüzde 38 olduğu görülmektedir. Tesis seçiminde burada olduğu gibi önceden elde edilmiş F/P ile ilgili bir bilgimiz var ise tesisin yeri ve kalitesi kadar, akşam yemeği F/P memnuniyetinin etkisi olmasından dolayı, Alaçatı'nın tercih edilme olasılığı sadece yüzde 16'dır. Benzer bir şekilde hesaplama yapılırsa Sakız'ın tercih edilme olasılığının yüzde 84 olduğu hesaplanabilir.

İstatistiksel analizlerin bilgisayarların ve yazılımların yeterli olmadığı dönemlerde el ile yapılmasından dolayı, saha uygulamaları daha sınırlı kalmıştır. Bilgisayarların ve yazılımların çıktıkları dönemlerdeki kapasitelerinden önce temel istatistiksel analizler paket programlarda yer almış, daha sonra bilgisayarların kapasitelerinin ve yazılımların gelişimine bağlı olarak karmaşık istatistiksel analizler bu paket programlara eklenmiş ve eklenmeye devam etmektedir. Bu kapsamda paket yazılımlarda ilk başlarda açım-layıcı faktör analizi (AFA) olarak sadece en basit şekilde gerçekleştirilen temel bileşenler yöntemi (PCA) sunulmuşken, daha sonraları maksimum olasılık ve diğer (ML, WLS, UWLS, ML, PA, Min-Res) karmaşık yöntemler paket programlara girmiştir. Benzer şekilde hesaplaması daha zor olan Bayes istatistiklerinin de yazılımlara eklenmesi hem bilim camiasının talebinin düşük olmasından hem de yazılımların ve bilgisayarların olanaklarından dolayı gecikmeli olmuştur. Gelişime bağlı olarak günümüzde Bayesci yaklaşıma yönelik istatistiksel analizleri kullanmak mümkün hale gelmiştir.

Ülkemizde Bayes yaklaşımının kullanımına yönelik bir belirlemede bulunabilmek amacıyla,

basit bir tarama gerçekleştirilmiştir. Dergipark bünyesinde yer alan dergilerde 10 Nisan 2025 tarihinde Bayesyan yaklaşım ile gerçekleştirilen çalışmalar incelenmiştir. Dergipark'taki makalelerin öz ve anahtar kelimeleri dahil edilerek "Bayes" anahtar kelimesi taratıldığında, toplamda 740 eserle karşılaşmıştır. Dergilere yönelik incelemede toplamda 89 araştırmaya ilişkin dergi ismi tespit edilmiş, bu dağılımda eğitim bilimleri ile ilgili dergilerde 80 makale, iki bildiri yayımlandığı, tıp alanındaki dergilerde iki ve sosyal bilimlerdeki dergilerde beş makale yayımlandığı, geri kalan 653 çalışmanın ise fen bilimleri (mühendislik, bilgisayar, yazılım, bilişim vb.) alanında olduğu görülmektedir. Özellikle mühendislikte yapay zekâ ve makine öğrenme alanında, Bayesci yaklaşım üst düzeyde kullanılmakta ve bu nedenle fen bilimlerinde yayınların yoğunlaştığı saptanmaktadır. Öte yandan tüm dergiler incelendiğinde, turizm veya rekreasyon alanında iki ayrı makaleye ulaşılmıştır. Her iki makalede, makine öğrenmesi (Mishra ve Panda 2021, İnan 2024) konusu ele alınmıştır. Öte yandan alanımızda Bayes istatistiğine dayanan uluslararası yayınların ülkemize göre daha fazla olduğu görülse de frekanscı istatistiğe dayalı çalışmalara göre bu yayınlar çok daha sınırlıdır. Bayes teoremi alanımızda bilinmediğinden olsa ki araştırmalarda pek tercih edilmemekte ve bu tür yayınlara ulaşamamaktadır.

Bu çalışmada yukarıdaki belirlemelerden hareketle, Bayes teoremi hakkında temel bazı bilgiler verilmektedir. Buna bağlı olarak daha sonra bağımsız örneklem t testi, Bayes istatistiği ve klasik frekanscı istatistik kapsamında, karşılaştırmalı analizlerle ele alınmaktadır. Bu çerçevede geçen sayıda ele alınan boş zaman motivasyonu kuramından hareketle, boş zamanlarda gerçekleştirilen spor etkinliklerinde cinsiyete göre içsel-leştirme motivasyonunun ve çalışma durumuna göre bilme motivasyonunun nasıl farklılaştığı iki yaklaşım bazında değerlendirilmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada kuramsal bir soruya yanıt aramaktan veya kuramsal bir çıkarımda bulunmaktan ziyade, klasik istatistik paradigması olarak

kullanılan frekanscı analizlere ek olarak, farklı bir istatistiksel teorem olan Bayes yaklaşımı ele alınmakta ve katkıları pratik açıdan değerlendirilmektedir. Bu çerçevede bir önceki bölümde belirlenen amaca bağlı olarak, nicel araştırma yöntemleri kapsamında frekanscı ve Bayesci yaklaşımlar sadece bağımsız örneklem t testi bazında ele alınmıştır. Her bir test ve/veya analize örnek verilmesi tek bir çalışmada mümkün olmadığından bu sınır ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Anatolia Turizm Akademisi'nin yaptığı araştırma yöntemleri seminerleri ile lisansüstü programlarda araştırma yöntemleri derslerinde kullanmış olduğum veri seti, benzer olarak bu çalışmada da kullanılmıştır. Bu nedenle belirtilen seminer ve derslerimi almış katılımcılar, burada sunulan analizleri aynı veri setinde kendileri de tekrarlayabilir ve sonuçları teyit edebilirler.

Çalışmanın teorik bir çıkarım amacı olmamakla birlikte, araştırmada kolayda örneklem ile İzmir'de spor ve fitness salonlarına giden ve rekreatif spor yapan bireylerden toplanmış 754 katılımcıya ait eksiksiz veri setinin kullanıldığı belirtilmelidir. Çalışmada Brière ve arkadaşlarının (1991) geliştirmiş oldukları boş zaman motivasyonu ölçeği ile orijinalinde yedili olan ölçek yerine, adapte edilmiş olan beşli eşit aralıklı ölçek ile toplanmış olan anket verileri değerlendirilmiştir.

Frekanscı ve Bayesci yaklaşımlar bazında bağımsız örneklem t testi ile sadece cinsiyete göre içselleştirme motivasyonu ve çalışma durumuna göre bilme motivasyonu analiz edilmiştir. Çalışmada ele alınan analizlerde açık kaynak kodlu, özgür ve ücretsiz bir yazılım olan Jamovi 2.4 kullanılmıştır (The Jamovi Project 2022; R Core Team 2021). Bununla birlikte ilgili yazılımda bir başka açık kaynak kodlu, özgür ve ücretsiz yazılım olan JASP'ın (2018) Bayes modülünün (JSQ) kullanıldığı belirtilmelidir. Bu modülde Morey ve Rouder (2018) ile Rouder ve arkadaşlarının (2009) Bayes ile ilgili saptamalarından yararlanıldığı belirtilmelidir.

KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME

Çalışmanın temel amacı Bayesci ve frekanscı istatistikler ile bağımsız örneklem t testinin na-

sıl uygulandığını ve yorumlandığını, kavramsal çerçevede belirtilenlerden hareketle ortaya koymaktır. Bu nedenle bağımsız örneklem t testinin öncelikle varsayımlarının (ön koşullarının) karşılanmasının içselleştirme ve bilmek değişkenleri bazında test edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede ilk olarak içselleştirme motivasyonunun cinsiyete göre tanımlayıcı istatistikleri yaslanma (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri bazında Tablo 1'de ele alınmış ve bu değerlerin tavsiye edilen 3 değerinin altında olduğu ve normal bir dağılıma işaret ettiği görülmüştür.

Ardından frekanscı istatistik bazında bağımsız örneklem t testi gerçekleştirilmiştir. Tablo 2'de Leven'in testine göre varyansın homojen olduğu saptanmıştır. Şekil 1'de Q-Q saçılım dağılımının normal olduğu görülmüştür. Bu kapsamda bağımsız örneklem t testine göre hipotez testi sonuçları değerlendirilebilecektir.

Frekanscı istatistikte Fisher, Pearson ve Neyman'ın belirlemelerinden hareketle, eğer p anlamlılık derecesi 0,05'ten küçük veya eşit ise hiçlik hipotezi reddedilerek, farklılık hipotezi kabul edilmektedir (Lehmann 1993). Ancak bu belirlemede etki büyüklüğüne yönelik her hangi bir bilgi yoktur. Bu bilgiler ışığında Tablo 3'te yer alan Öğrencinin t testi hiçlik hipotezinin reddedildiğini ve alternatif hipotezin desteklendiğini ($p < 0,001$), cinsiyete göre içselleştirme motivasyonuna yaklaşımda anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Hipotez testi altında etki büyüklüğünü vermemektedir. Tablo 4'teki değerlerden kadınların içselleştirme motivasyonlarının erkeklere göre daha iyi olduğu anlaşılmaktadır.

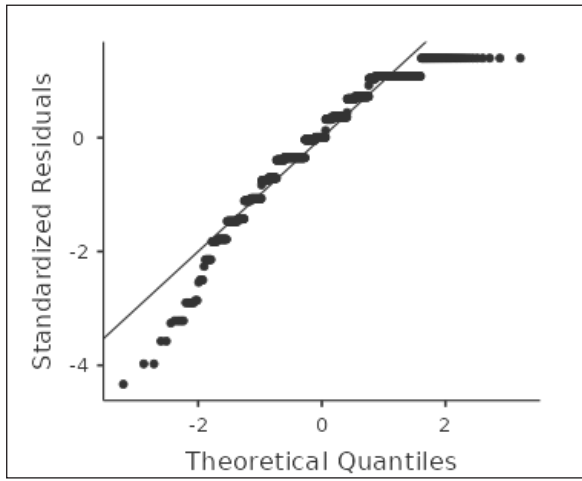
Bayesci istatistikte Jeffreys'in (1939) belirlemeleri çerçevesinde Bayes faktörü (BF10) incelenmekte; 1-3 çok zayıf, 3-10 orta, 10-30 güçlü, 30-100 çok güçlü, 100+ aşırı güçlü kanıt büyüklüğünü olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifade ile 1-3 faktör gücü, H0 hipotezini H1 hipotezinden ayırmak için yeterli kanıt yoktur anlamına gelir iken 100 ve üzeri faktör gücü H1 hipotezini H0 hipotezinden ayırmak için 100 katın üzerinde kanıt vardır anlamına gelmektedir. Jamovi ve JASP Bayes modülü Jeffreys'in (1939) belirlemelerine ek olarak, Bayes faktör değerinin birin altında

Tablo 1. İçselleştirme Motivasyonunun Tanımlayıcı İstatistikleri

	Cinsiyet	N	Mean	Median	SD	Group		N	
						Skewness	SE	Kurtosis	SE
İçselleştirme	Kadın	473	4,25	4,25	0,660	-0,999	0,112	1,13	0,224
	Erkek	281	4,02	4,00	0,758	-1,000	0,145	1,52	0,290

Tablo 2. Levene'nin Varyansların Homojenliği Testi

	F	df	df2	p
İçselleştirme	2,87	1	752	0,091

Şekil 1. Q-Q Saçılım Dağılımı

olması durumunda, H_0 hipotezini H_1 hipotezinden ayırmak için yeterince kanıt vardır şeklindeki değerlendirmekte ve etki büyüklükleri ile ele almaktadır.

Bağımsız örneklem t testi Bayes yaklaşımı ile ele alındığında Tablo 5'teki sonuçlar elde edilmiştir. Yapılan analize göre Bayes faktör değerinden ($BF_{10}=460$) cinsiyetin içselleştirme motivasyonuna etkisinin H_1 hipotezinin doğrulan-

ması için oldukça güçlü/yüksek olasılıkla kanıt oluşturduğu ortaya çıkmakta, H_1 hipotezinin doğrulanma olasılığının, H_0 hipotezine göre 460 kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca hata değerinin göz ardı edilebilir düzeyde düşük olması, Bayes faktör değerinin sağlıklı olduğuna yönelik bilgi vermektedir. Tablo 6'dan cinsiyete göre içselleştirme motivasyonuna yönelik bilgiler frekansçı yaklaşıma benzer şekilde verilmektedir.

Bayesci yaklaşımda Bayes faktör değeri BF_{10} ile alternatif hipotez değerlendirilmektedir. Ayrıca BF_{01} değeri ile hiçbir hipotezi değerlendirilebilmektedir. Aslında BF_{01} , $1/BF_{10}$ değerini ifade etmektedir. Aslında BF_{10} değeri ile açıklamaları yapmak yeterli olabilmektedir. Bayesci yaklaşım frekansçı yaklaşımdan farklı olarak etki büyüklüğünü, H_1 hipotezinin olma olasılığı ile birlikte vermektedir. Şekil 2'de kesikli çizgilerle verilen çan eğrisi önsel olasılığı, düz çizgiyle verilen çan eğrisi ise sonsal olasılığı ifade etmektedir. Önsel olasılığın tepe noktasının, sonsal olasılığın tepe noktasının üstünde olması, alternatif hipotezin olma olasılığının kanıtı olarak değerlendirilmektedir. H_1 hipotezinin 460 kat daha fazla olduğu

Tablo 3. Bağımsız Örneklem T-Testi

		Statistic	df	p
İçselleştirme	Student's t	4,21	752	<.001

Note. $H_a \mu_{Kadın} \neq \mu_{Erkek}$

Tablo 4. Grup Tanımlayıcı İstatistikleri

	Group	N	Mean	Median	SD	SE
İçselleştirme	Kadın	473	4,25	4,25	0,660	0,0304
	Erkek	281	4,02	4,00	0,758	0,0452

Tablo 5. Bayesci Bağımsız Örneklemeler T-Testi

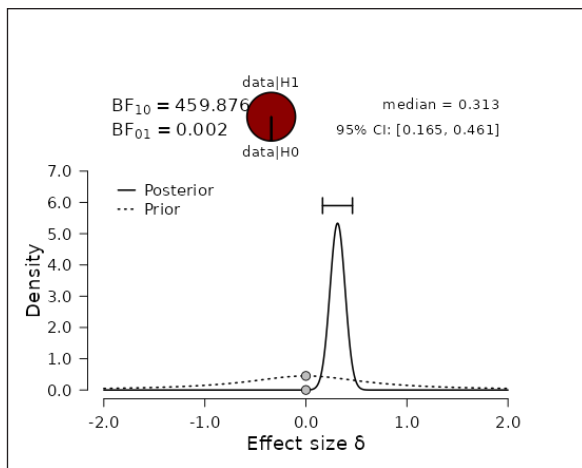
	BF ₁₀	error %
İçselleştirme	460	5,33e-5

Tablo 6. Grup Tanımlayıcı İstatistikleri

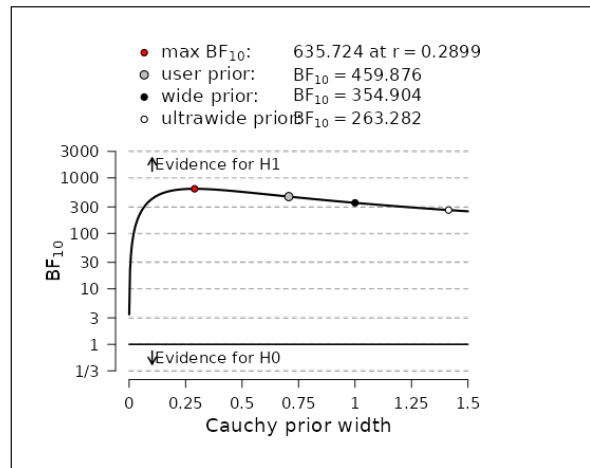
	Group	N	Mean	SD	SE	95% Credible Interval	
						Lower	Upper
İçselleştirme	Kadın	473	4,25	0,660	0,0304	4,19	4,31
	Erkek	281	4,02	0,758	0,0452	3,94	4,11

hem değeri (BF₁₀=459,876) ile hem de içi koyu şekilde dolu verilen daire ile ortaya konmaktadır. H₀ hipotezinin olma olasılığı ise BF₀₁ değeri çerçevesinde sadece 0,002'dir. Cohen'in (1988) saptamalarından hareketle testin etki büyüklüğü hakkında bilgi edinilebilmektedir. Bu bağlamda 0,20 küçük, 0,50 orta ve 0,80 yüksek etki büyük-

lüğü işaret etmektedir. Frekansçı yaklaşımda güven aralığı (confidence interval) ele alınmakta iken Bayesci istatistikte benzer şekilde güvenilirlik aralığı (credible interval - CI) 0,95 olarak değerlendirilmektedir. Güvenirlik aralığının (CI: 0,165-0,461) dar olması önsel olasılığın sonsal olasılık dağılımındaki etkisinin çok kısıtlı (önsel

Şekil 2. Önsel ve Sonsal Değerlere Göre Etki Büyüklüğü

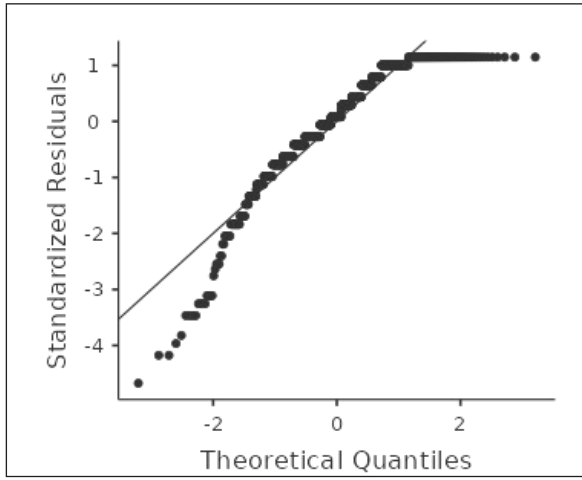
Şekil 3. Bayes Faktör Sağlamlılık (Robustness) Değerlendirmesi

Tablo 7. İçselleştirme Motivasyonunun Tanımlayıcı İstatistikleri

	Çalışma Durumu	N	SD	Skewness		Kurtosis	
				Skewness	SE	Kurtosis	SE
Bilmek	Çalışıyor	356	0,667	-1,36	0,129	2,84	0,258
	Çalışmıyor	397	0,738	-1,22	0,122	2,03	0,244

Tablo 8. Levene'nin Varyansların Homojenliği Testi

	F	df	df2	p
Bilmek	3,02	1	751	0,083

Şekil 4. Q-Q Saçılım Dağılımı

ve sonsal çan eğri tepe noktalarının bir birlerine yakın olmalarından) ve medyan değerinin 0,313 olması, etki büyüklüğünün küçük ile orta kuvvet arasında olduğuna işaret etmektedir.

Bayes istatistiği ayrıca yapılan analizlerin sağlamlığı ve gücü hakkında ek bilgiler vermektedir. Şekil 3'te Cauchy önsel bilgi genişliğinin dağılımı ve gelişimi verilmektedir. Bayes faktör değerlerinin (en yüksek BF10=653,724; kullanıcı önsel: BF10=459,876; geniş önsel: BF10=354,904 ve çok geniş önsel: BF10=263,282) 100'ün üzerinde olması, yapılan istatistiksel analizlerin oldukça güçlü ve sağlam olduğunun kanıtını vermektedir.

İkinci değişken olarak bilmek motivasyonunun çalışma durumuna göre tanımlayıcı istatistikleri, yaslanma (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri bazında Tablo 1'de ele alınmış ve bu değerlerin tavsiye edilen 3 değerinin altında olduğu ve normal bir dağılıma işaret ettiği görülmüştür.

Ardından frekansçı istatistik bazında bağımsız örneklem t testi gerçekleştirilmiştir. Tablo 8'de Leven'in testine göre varyansın homojen olduğu saptanmıştır. Şekil 4'de Q-Q saçılım dağılımının normal olduğu görülmüştür. Bu kapsamda bağımsız örneklem t testine göre hipotez testi sonuçları değerlendirilebilecektir.

Tablo 9'da yer alan Öğrencinin t testi hiçbir hipotezinin reddedildiğini ve alternatif hipotezin desteklendiğini ($p < 0,049$), çalışma durumuna göre bilme motivasyonuna yaklaşımda anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. İlginç bir şekilde p değeri neredeyse 0,05'e eşit çıkmıştır. Ancak frekansçı yaklaşıma göre, bu eşitlikte dahi alternatif hipotezin kabul edilmesi gerekmektedir. Tablo 10'daki değerlerden çalışanların bilme motivasyonlarının, çalışmayanlara göre daha iyi olduğu sonucu çıkarılabilir.

Bağımsız örneklem t testi Bayes yaklaşımı ile ele alındığında, Tablo 11'deki sonuçlar elde edilmiştir. Çalışma durumunun bilme motivasyonuna etkisi Bayes faktör değeri (BF10=0,546) ile değerlendirildiğinde, H_1 hipotezinin doğrulanması için yeterli olasılığın ve kanıtın olmadığı sonucu çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile H_0 hipotezinin doğrulanma olasılığının, H_1 hipotezine göre daha

Tablo 9. Bağımsız Örneklemeler T-Testi

		Statistic	df	p
Bilmek	Student's t	1,97	751	0,049

Note. $H_a \mu_{\text{Çalışıyor}} \neq \mu_{\text{Çalışmıyor}}$

Tablo 10. Grup Tanımlayıcı İstatistikleri

		Statistic	df	p
Bilmek	Student's t	1,97	751	0,049

Note. $H_a \mu_{\text{Çalışıyor}} \neq \mu_{\text{Çalışmıyor}}$

Tablo 11. Bayesian Bağımsız Örneklemeler T-Testi

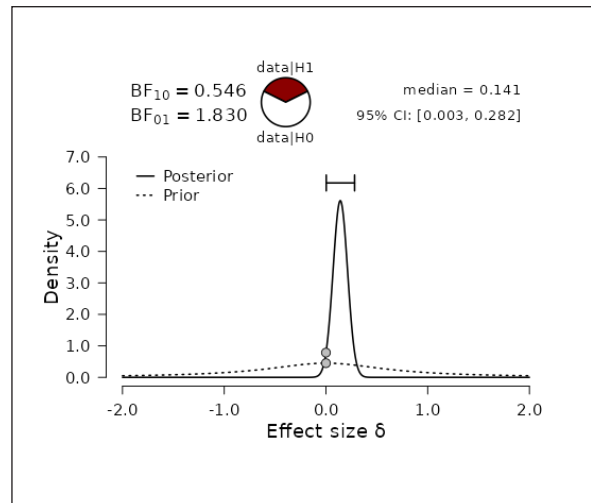
	BF_{10}	error %
Bilmek	0.546	0.0373

Tablo 12. Grup Tanımlayıcı İstatistikleri

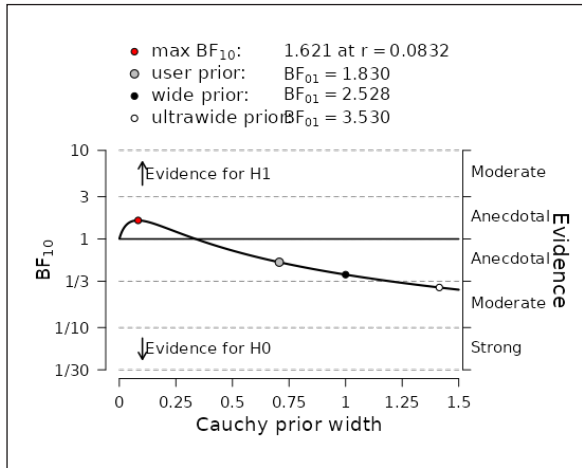
	Group	N	Mean	SD	SE
Bilmek	Çalışıyor	356	4.29	0.667	0.0353
	Çalışmıyor	397	4.19	0.738	0.0370

yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Oysa ki frekansçı yaklaşımla yapılan istatistiksel analizde tam tersine H_0 hipotezi reddedilmiş ve H_1 hipotezi desteklenmiş, Bayesci yaklaşımda H_0 hipotezinin olma olasılığının H_1 hipotezine göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Tablo 12'de çalışma durumuna göre bilme motivasyonuna yönelik bilgiler frekansçı yaklaşıma benzer şekilde verilmektedir.

H_0 hipotezinin H_1 hipotezine göre olma olasılığının yaklaşık 2 kat daha fazla olduğu hem değeri ($BF_{01}=1,830$) ile hem de içi koyu şekilde dolu verilen daire ile ortaya konmaktadır. Güvenirlilik aralığının (CI: 0,003-0,282) dar olması, önsel olasılığın sonsal olasılık dağılımındaki etkisinin çok

Şekil 5. Önsel ve Sonsal Değerlere Göre Etki

Şekil 6. Bayes Faktör Sağlamlılık (Robustness) Değerlendirmesi

kısıtlı (önsel ve sonsal çan eğri tepe noktalarının bir birlerine çok yakın olmalarından) ve medyan değerinin 0,14 olması, etki büyüklüğünün çok az olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 6'de Cauchy önsel bilgi genişliğinin dağılımı ve gelişimi verilmektedir. Bayes faktör BF01 değerlerinin (kullanıcı önsel: BF01=1,830; geniş önsel: BF01=2,528 ve çok geniş önsel: BF01=3,530) 1,8'in üzerinde olması, ayrıca grafikte 1/3 düzlemine yakın olması, yapılan istatistiksel analizlerin yaklaşık orta güce yakın olduğunu belirtmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Genç Frekansçı yaklaşım ile cinsiyete göre içselleştirme motivasyonunu test etmek amacıyla gerçekleştirilen Öğrencinin t testi, hiçlik hipotezinin reddedildiğini ve alternatif hipotezin desteklendiğini ($p < 0,001$), cinsiyete göre içselleştirme motivasyonuna yaklaşımda anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Bayesci yaklaşım ile gerçekleştirilen test benzer şekilde cinsiyetin içselleştirme motivasyonuna etkisinin H_1 hipotezinin doğrulanması için oldukça güçlü/yüksek olasılıkta kanıt oluşturduğu ortaya koymuştur ($BF_{10}=460$). Diğer bir ifade ile H_1 hipotezinin doğrulanma olasılığı, H_0 hipotezine göre 460 kat daha fazladır. Öte yandan frekansçı yaklaşım ile gerçekleştirilen hipotez testi aslında etki bü-

yüklüğünü vermemektedir. Bu noktada Bayesci yaklaşım ile gerçekleştirilen testin farklılaştığı görülmektedir. Cohen'in (1988) saptamalarından hareketle güvenilirlik aralığının (CI: 0,165-0,461) dar olması önsel olasılığın sonsal olasılık dağılımındaki etkisinin çok kısıtlı ve medyan değerinin 0,313 olması, etki büyüklüğünün az ile orta kuvvet arasında olduğuna işaret etmektedir.

Frekansçı yaklaşım ile çalışma durumuna göre bilme motivasyonunu test etmek amacıyla gerçekleştirilen Öğrencinin t testi, hiçlik hipotezinin reddedildiğini ve alternatif hipotezin desteklendiğini ($p < 0,049$), çalışma durumuna göre bilme motivasyonuna yaklaşımda anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Oysa ki çalışma durumunun bilme motivasyonuna etkisi Bayes faktör değeri ($BF_{10}=0,546$) ile değerlendirildiğinde, H_1 hipotezinin doğrulanması için yeterli olasılığın ve kanıtın olmadığı sonucu çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile H_0 hipotezinin doğrulanma olasılığının, H_1 hipotezine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Oysa ki frekansçı yaklaşımla yapılan istatistiksel analizde tam tersine H_0 hipotezi reddedilmiş ve H_1 hipotezi desteklenmiş, Bayesci yaklaşımda ise H_0 hipotezinin olma olasılığının H_1 hipotezine göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Frekansçı yaklaşım ile gerçekleştirilen hipotez testi aslında etki büyüklüğünü vermemektedir. Bu noktada Bayesci yaklaşım ile gerçekleştirilen testin yine farklılaştığı görülmektedir. Cohen'in (1988) saptamalarından hareketle güvenilirlik aralığının (CI: 0,003-0,282) dar olması, önsel ve sonsal çan eğri tepe noktalarının birbirlerine çok yakın ve medyan değerinin 0,14 olmasından, etki büyüklüğünün çok az olduğuna işaret etmektedir. Klasik frekansçı yaklaşım eğer etki büyüklüğü ile değerlendirilmez ise eksik veya yanlış saptamalar yapılmasına neden olabilmektedir.

Bu kapsamda Bayesci yaklaşım, Amerikan İstatistik Derneği'nin karar verme süreçlerinin yalnızca p değeri ile yürütülemeyeceği ve değerlendirilemeyeceği yönündeki uyarısını dikkate almaktadır. Elbette bu uyarıdan hareketle frekansçı hipotez testlerine, etki büyüklüğü testleri de eklenebilir. Öte yandan Bayes istatistiğinde Cauchy önsel bilgi genişliğinin dağılım-

larının verilmesi, yapılan testlerin sağlamlığı ve gücü hakkında ek bilgiler vermektedir. Tüm bu saptamalardan hareketle araştırma sonuçlarının hem frekanscı hem de Bayesci yaklaşımın birlikte kullanılarak değerlendirilmesinde hiçbir sakınca yoktur. Bayesci yaklaşımın klasik yaklaşıma ek olarak nicel araştırmalarda değerlendirilmesi, alanımızdaki araştırmalardan elde edilecek çıkarımları zenginleştirip, güçlendirebilecektir.

KAYNAKÇA

- Albers C. J., Kiers H. A. L. ve Ravenzwaaij D. V. (2018). Credible Confidence: A Pragmatic View on the Frequentist vs Bayesian Debate, *Collabra: Psychology*, 4(1): 31-38.
- Brière, N.M., Vallerand, R.J., Blais, M.R. ve Pelletier, L.G. (1995). Développement et Validation d'une Mesure de Motivation Intrinsèque, Extrinsèque et d'Amotivation en Contexte Sportif: L'Échelle de Motivation dans les Sports (EMS), *International Journal of Sport Psychology*, 26: 465-489.
- Cohen, J. (1998). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- İnan, H. E. (2024). Comparison of Machine Learning Algorithms for Classification of Hotel Reviews: Sentiment Analysis of TripAdvisor Reviews, *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 7(1): 111-122.
- JASP Team (2018). JASP Yazılım Programı, <https://jasp-stats.org>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Jeffreys, H. (1939). *Theory of Probability*. Oxford, England: The Clarendon Press.
- Lehmann, E. L. (1993). The Fisher, Neyman-Pearson Theories of Testing Hypotheses: One Theory or Two?, *Journal of the American Statistical Association*, 88(424): 1242-1249.
- Lukeprog (2011). A History of Bayes' Theorem, Lesswrong, <https://www.lesswrong.com/posts/RTt59BtFLqQbsSiqd/a-history-of-bayes-theorem>, Erişim Tarihi: 28.04.2025.
- R Core Team (2021). R: A Language and Environment for Statistical Computing. (Version 4.1) [Bilgisayar Yazılımı]. <https://cran.r-project.org>, Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Mishra, D. ve Panda, R. (2021). How Delightful is Indian Wellness Tourism? A Netnographic Study, *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 9(1): 132-156.
- Morey, R. D. ve Rouder, J. N. (2018). BayesFactor: Computation of Bayes Factors for Common Designs. [R package]. <https://cran.r-project.org/package=BayesFactor>, Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Rouder, J. N., Speckman, P. L., Sun, D., Morey, R. D. ve Iverson, G. (2009). Bayesian t Tests for Accepting and Rejecting the Null Hypothesis, *Psychonomic Bulletin and Review*, 16: 225-237.
- The Jamovi Project (2022). Jamovi. (Version 2.3) [Bilgisayar Yazılımı]. <https://www.jamovi.org>, Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Van de Schoot, R., Kaplan, D., Denissen, J., Asendorpf, J. B., Neyer, F. J. ve van Aken, M. A. G. (2014). A gentle introduction to Bayesian analysis: Applications to developmental research, *Child Development*, 85(3): 842-860.
- Wasserstein R. L. ve Lazar N. A. (2016) The ASA's Statement on p-Values: Context, Process, and Purpose, *The American Statistician*, 70(2): 129-133.
- Zellner, A. (1971). *An Introduction to Bayesian Inference in Econometrics*. New York: John Wiley & Sons.
- Özkan Tütüncü, Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Necatı Hekkon Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü, 35330, Seferihisar, İzmir.
- E-posta: ozkan.tutuncu@deu.edu.tr
- ORCID: 0000-0002-2482-0893

Özkan TÜTÜNCÜ

Çukurova Üniversitesi Mersin Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'ndan mezun oldu (1988). Yüksek lisans derecesini Dokuz Eylül Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği dalından (1994), bütünlük doktora derecesini de Dokuz Eylül Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği dalından aldı (1998). Dokuz Eylül Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (1992). Türkiye Bilimler Akademisi'nden kazandığı burs ile Michigan State University, The School of Hospitality Business'te bütünlük doktoraasını tamamladı. Virginia Tech and State, University of Wisconsin, State University of New York ve Georgia State University'de doktora sonrası çalışmalar yaptı. Doçentlik unvanını yönetim-organizasyon alanında aldı (2003). Profesörlüğe Dokuz Eylül Üniversitesi'nde yükseltildi (2010). Halen Dokuz Eylül Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü'nde görev yapmakta ve turizm işletmeciliği lisansüstü programlarında araştırma yöntemleri ve çok değişkenli veri analizleri derslerini vermektedir. Ağırtaama alanında iş ve yaşam kalitesi üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

Belgelerle Türk Turizm Tarihi / Turizm Tarihi Çalışmalarında Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi ve Önemi

Tourism History with Documents / Ministry of Foreign Affairs Turkish Diplomatic Archive and Its Importance in Tourism History Studies

Ümit Baki ERDEM

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Danişmendliler Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Anahtar sözcükler:

Turizm tarihi, kaynak, Dışişleri Bakanlığı, Türk Diplomatik Arşivi.

Key words:

Tourism history, resource, Ministry of Foreign Affairs, Turkish Diplomatic Archives.

ÖZ

Tarihin diğer alanlarında olduğu gibi turizm tarihi alanında da arşivler araştırmacılar için öncelikli başvuru alanı olmuştur. Bugün Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde hizmet veren Osmanlı ve Cumhuriyet arşivleri turizm tarihi araştırmalarında öncelikle başvurulanan arşivlerdir. Bu arşivlerin yanında bir kısım evrakı kısa süre önce Devlet Arşivlerine devredilen Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi belgeleri de turizm tarihi araştırmacıları için kayda değer bilgileri içermektedir. Bu çalışmada catalog.devletarsivleri.gov.tr adresinden dijital görüntülerine erişilen Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşiv belgeleri turizm tarihi açısından incelenmiş, belgelerin turizm tarihi araştırmaları için kaynak değeri gösterilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

As in other fields of history, archives have been the main reference area for researchers in the field of tourism history. Today, the Ottoman and Republican Archives, which are under the presidency of the State Archives, are the main archives used in tourism history research. In addition to these archives, the documents of the Turkish Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs, some of which have recently been transferred to the State Archives, also contain valuable information for tourism history researchers. In this study, the documents of the Turkish Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs, the digital images of which can be accessed at catalog.devletarsivleri.gov.tr, have been examined in terms of tourism history and an attempt has been made to show their resource value for tourism history research.

GİRİŞ

Devlet Arşivleri Başkanlığı, bünyesinde bulundurduğu Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi evrakı ile turizm tarihi araştırmacılarının öncelikli başvuru merkezidir. Bu iki ana arşivin yanında 2022 yılının Ekim ayından sonra Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi belgeleri Devlet Arşivlerine devredilmeye başlamıştır. Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Genel Müdürlüğü web sitesinden alınan bilgilerde 1919-1958 yılları arasında 48 ülke ile Köstence Başkonsolosluluğuna ait 739.161 sayfa belge Devlet Arşivleri'ne devredildiği görülmektedir. Aynı kaynakta Dışişleri arşiv belgelerinin peyderpey Devlet Arşivleri Başkanlığı'na devredileceği ve Başkanlık tarafından sunulan Belge Tarama

Sistemi (BETSİS) üzerinden yayınlanacağı ifade edilmektedir¹. Bu durum bugün "Ülkeler" kataloğu adı altında uzaktan erişime açılan belgelerin katalog ve sayılarının zaman içerisinde artacağını göstermektedir. Bu husus turizm tarihine kaynak olabilecek belge sayısının artabileceği anlamına gelmektedir. Bu çalışmada bugüne kadar catalog.devletarsivleri.gov.tr adresi üzerinden erişime açılmış olan, Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Belgeleri içinde önemli görülüp seçilen turizm tarihi araştırmacılarının meraklarını celp edebilecek belgelerin tanıtılması amaçlanmaktadır.

¹ <https://diad.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (Erişim: 15.04.2025).

Turizm Tarihine Kaynak Olarak Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

Türk Diplomatik Arşivi Osmanlı Devri Hariciye Nezâretinin bir devamı olarak bugün Dışişleri Bakanlığı bünyesinde toplanan arşivi temsil eder. Diplomatik arşivin uluslararası ilişkiler, uluslararası hukuk, diplomasi ve Türk siyasi tarihi açısından önemi büyüktür. Yaklaşık 65 milyon belgeyi bünyesinde bulunduran arşivin en eski belgeleri 1919 yılına aittir (Özcoşkun 2018). Bu yıldan önceki dışişlerine ait doküman Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde Hariciye Nezâreti fonundadır (Rehber 2017). Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Bâb-ı Âli bünyesinde Hazine-i Evrak Nezâreti kurulmuştur. Bu nezaretin uhdesinde Hariciye evrakı müstakil olarak muhafaza edilmeye başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında merkez ve Hariciye Arşivi birleştirilmeye çalışılsa da bu, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sadarete bağlı Hazine-i Evrakın 1 Mart 1923'te TBMM'ye bağlı Mahzen-i Evrak Mümeyyizliğine bağlanmasıyla Osmanlı Hariciye evrakı Hariciye Vekâletine devredilmiştir (Erdoğan 2022).

Türk Diplomatik Arşivi ilk bakışta turizm tarihi ile doğrudan alakalı görünmemektedir. Bununla birlikte belgelerin içeriği dikkatli bir biçimde incelendiğinde Türk Dışişlerinde çalışan diplomat, elçi, konsolos vs. görevlilerin turizm konusuna duyarsız kalmadığı gerçeği ile karşılaşmaktadır. Bilhassa Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyeti ülkeye turist çekme politikası gütmüş ve modern Türkiye'nin bu alanda tanıtımına büyük önem atfetmiştir (Hanılçe, Erdem 2022). Bu siyasete uygun olarak Türkiye'nin Cenova Konsolosu Haşim Nahit Erbil Türkiye ve Türk turizmi hakkında İtalyan Azzurra gazetesine bir makale yazdırmıştır. Konsolos, bu gazetede 29 Mart 1929'da yayınlattığı makalenin bir nüshasını yollamış ve Hariciye Vekâletine bilgi vermiştir (TDA, 541, 44115, 208928, 8).

Bugün Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu olarak bilinen 1923'te kurulduğu isimle Türk Seyyahin Cemiyeti Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir kamu kuruluşu gibi turizm ve kültür alanında birçok faydalı işe imza atmıştır. Buna dair bir kanıt Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nde bulunmaktadır. 18 Eylül 1930 tarihli Türkiye Cumhu-

riyeti Budapeşte Elçiliği tarafından bugünkü Dışişleri Bakanlığı'nın karşılığı olarak o dönem kullanılan adıyla Hariciye Vekâletine sunulan belgede Macaristan'da Budapeşte Turist Cemiyetleri İttihadı ve Peşte Şehremaneti tarafından gerçekleşen davet üzerine Türkiye Turing Kulübü Reisi ve Kocaeli Milletvekili Reşit Saffet Bey davete katılmıştır. Reşit Saffet Bey konuşmasında Macar turistleri yaz mevsiminde Türkiye'ye davet ederek tatillerini Boğaziçi, Adalar ve Yalova'da geçirebileceklerini ifade etmiştir. Bu toplantıda Türkiye'den de Macaristan kaplıcalarını görmek amacıyla doktorlardan ve basın temsilcilerinden oluşan bir heyetin iki haftalık Macaristan seyahati planlandığı görülmektedir (TDA, 556, 44650, 214596, 47).

Elçiler ve konsoloslar Türkiye'nin turizm menfaatlerini korumak, gözetmek ve bulundukları ülkede Türkiye aleyhine çıkan yayınlardan Dışişlerini haberdar etmek misyonunu fazlasıyla yerine getirmişlerdir. Hollanda Lahey Büyükelçiliğinin 20.12.1934 tarihli bir yazısı Hollanda Seyahat Şirketi tarafından çıkarılan Reizen en Trukken gazetesinde Türkiye'nin turizm menfaatlerine karşı olan bir makaleyle ilgilidir. Daimi Maslahatgüzar Nuri Bey bu yazının tektzip edilmesi için Turing Kulübünün yardımı ile aynı gazetede bir makale yayınlanmasını istemektedir (TDA, 506, 42714, 19332, 226).

Arşiv yazışmalarından öğrenilebildiği kadarıyla Türk Dışişleri görevlilerinin turizm maddesi hususunda Ankara'yı bilgilendirmelerinin yanında Türkiye Dışişleri Bakanlığı da yurtdışı temsilciliklerinden turizm meselesini ilgilendiren konularda bilgi talep etmektedir. Buna dair bir örnek 3 Temmuz 1939'da İngiltere Londra Büyükelçiliği'ne yazılan yazıda görülmektedir. İlgili yazıda Türk Dışişleri merkezi Londra'da bulunan Hellenic Travellers Club hakkında büyükelçilikten bilgi istemektedir (TDA, 534, 37358, 150137,4).

Türkiye'nin Norveç Oslo elçiliğinden gönderilen bir belgede Norveç'in turizm gelirlerinden, Norveçlilerin ülkelerinde turizmin gelişmesi için aldıkları önlemlerden bahsedilmektedir. 25 Nisan 1949 tarihli yazıda Norveç'in 1938, 1939, 1947 ve 1948 senelerine ait döviz cinsinden turizm geliri gösterilerek 1948 yılında Norveç'in turizm gelirinin en büyük altıncı ihracat gelir kalemi ol-

duğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin Oslo elçisi Süreyya Anderiman'ın ifadesine göre İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra turizm bir "sosyal faaliyet" halini almıştır. Evvelce zenginlere mahsus olan turistik seyahatler artık geniş halk tabakaları tarafından da yapılmaktadır. Anderiman Norveç'in temiz, konforlu, kaliteli, ucuz lokanta ve oteller kurmakta olduğunu rapor ederek bir anlamda Türkiye'nin turizm alanında yapması gereken işleri ifade etmektedir (TDA, 561, 222893, 216707, 25).

Yurt dışındaki Türk resmî temsilcilikleri yalnız Türkiye'yi ilgilendiren turizm konularında değil görevli oldukları ülkelerin diğer ülkelerle olan turizm sektörüyle ilgili münasebetleri hakkında da çalışma yapmışlardır. 28 Kasım 1952 tarihli İsviçre Ticaret Müşaviri imzalı belgede İsviçre-Almanya turizm ilişkileri konu edilmiştir. İlgili yazıda her iki ülkenin özellikle kış turizmi konusunda birbirleri ile yaptıkları kolaylaştırıcı düzenlemeler Türk Dışişleri'ne bildirilmiştir (TDA, 540, 44635, 214377, 6).

Turizm meselesi sadece Avrupa elçiliklerinin üzerinde durduğu bir mesele değildir. Belgelerde görüldüğü üzere Türkiye'nin Beyrut Başşehbenderi Abdülgani Sünni Bey 15 Ağustos 1925 tarihinde el-Ahrrar gazetesinde çıkan bir haberi tercüme edip bir üst yazı ile Hariciye Vekâleti'ne göndermiştir. Gönderilen üst yazıda "Lübnan ile başlıca rakip olacak yerimiz İstanbul'dur" diyerek yazı hakkında Şehremaneti'nin bilgilendirilmesini istemiştir. "Yazlama ve Sanayi'nin İnkişafı" başlıklı yazıda Mısır, Suriye, Filistin ve Lübnan'ın turizmi geliştirmek için ortak bir şirket kurduklarını, sinematograf² ile ülkelerinin doğal güzelliklerini, tarihini, yazlık mekânlarını otellerini ve gelişmişlik düzeyini anlatan filmler çekeceklerini ve şirketin bir beyanname vasıtasıyla bunu kamuoyuna aktaracağı ifade edilmiştir Çeviri yazıda yazlık bölge belediye başkanları ile otel sahiplerinin bu şirkete sahip çıkması gerektiği ifade edilmektedir. Abdülgani Bey'in Dışişlerine sevk ettiği belgenin Şehremaneti'ne de gönderildiği görülmektedir. Belgenin Latin harfleri ile çevirisi yazının sonunda verilmiştir (TDA, 554, 7897, 50292).

Beyrut Baş Şehbenderi Abdülgani Bey 15 Ağustos 1925 tarihli bu yazısından sonra 22 Şubat 1927'de Türkiye'ye, özellikle İstanbul'a, turist çekmek için neler yapılması gerektiğine dair bir rapor hazırlamıştır. Kendi ifadesi ile turizm meselesi "memleketimizin inkişaf ve iktisadî ve umrânîsi nokta-i nazarından pek mühimdir" (TDA, 554, 7897, 50286, 1).

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivinde devletlerarası diplomatik seyahatlerin uluslararası ilişkiler bakımından önem taşıdığına dair belgelere de rastlanmaktadır. 24 Haziran 1927 tarihinde Türkiye'nin İtalya'da Roma Büyükelçisi Suat Bey'in Hariciye Nâzırı Tevfik Rüştü Aras'a hitaben yazdığı belgeye göre İstanbul ve Ankara'ya giden bir İtalyan heyetinin gördüğü hüsni ü kabul İtalyan gazetelerinde neşredilmiştir. Gazeteler bu ziyaretin Türk-İtalyan dostluğunun bir ifadesi olduğu, Başvekil İsmet Paşa'nın kabulü ile Hariciye Nazırı Tevfik Rüştü Aras'ın verdiği akşam yemeği ziyafetinin "iki milletin dostluğunu takviyeye hadim" bulunduğu başlıklarını atmışlardır. Suat Bey, İtalyan heyetin İstanbul'da karşılaştığı misafirperverlikten ötürü duyulan minnetin gazete sütunlarına yansıdığını yazmıştır (TDA, 541, 44107, 209131, 57).

Türk diplomatları bulundukları ülkeden Türkiye'yi ziyaret etmek isteyen turistlere vize ve pasaport işlemleri uygulamışlardır. 10 Ocak 1929'da New York'tan American Express Company Şirketi'ne ait kuruvaziyer gemisiyle seyahat planlayan 24 kişilik turist kafilesine New York Başşeh-

² Sinematograf, hareketli bir görüntünün bir yüzeye yansıtılarak, kaydedilmesine yarayan, etimolojik olarak bugünkü sinema kelimesinin kökenini oluşturan bir kelimedir. Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=A5DxU4vYYkI&list=PL0gMcF5aNGrOp7LDvUowePTrW2cM9CK-G> (Erişim Tarihi: 15.04.2025). Sinematograf Fransız Louis ve Auguste kardeşler tarafından, kendilerinden önce icat edilen bazı cihazlardan yararlanarak geliştirilmiş, kardeşler çektikleri görüntüleri ilk kez 28 Aralık 1895'te Paris'te halka açık olarak göstermişlerdir. Meltem Günden Öktem, *Sinematograf'tan Video'ya Türkiye'de Sinema Deneyimi ve Türk Edebiyatındaki Yansımaları*, (Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 29.

benderi Münir Süreyya Bey tarafından müşterek vize verilerek pasaportları mühürlenmiştir. Yolcu listeleri ilişik yazı ile birlikte Hariciye Vekâleti'ne arz edilmiştir (TDA, 502, 22188, 97400, 31).

SONUÇ

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi özü itibarıyla daha çok siyasi ve uluslararası tarihi ilgilendiren bir çalışma arşividir. Bununla birlikte dikkatlice incelendiğinde turizm tarihi dahil tarihin birçok alanını ilgilendiren çok sayıda belgeye de sahiptir. İlgili arşiv örnek belgelerde görüleceği üzere sadece Türk turizm tarihini değil ilişkili olduğu ülkelerin turizm tarihini de ilgilendirmektedir. Bu açıdan araştırmacılara zengin malzeme sunmaktadır ve uluslararası bir nitelik taşımaktadır. Çalışmada sadece katalog.devletarsivleri.gov.tr adresi üzerinden erişilebilen diplomatik arşiv kaynakları üzerinden birkaç örnekle değerlendirme yapılmıştır. Bu örnekler çoğaltılabilir. Büyük Britanya'da basılmış Turistlere Çin'i tanıtmak için hazırlanan bir haritalı rehber, Milli Mücadele yıllarında Batum'dan Anadolu'ya seyahat edecekler için vize işlemleri, Almanya basınında Türk turizmi hakkında çıkan haberler, Amerikalı turistlerin vize işlemleri, asker, diplomat ve sivil kişilere ait çok sayıda pasaport işlemlerine ait belgeler bu örneklerden bazılarıdır. Arşivde gerek basit arama kısmından kelime şeklinde arama ile gerekse detaylı arama kısmından ülke isimleri içindeki dosyalar tek tek incelenerek daha fazla veriye ulaşılabilir. Diplomatik arşivde daha fazla arşiv fonunun olduğu bilinmektedir. İlerleyen zamanda Dışişleri Bakanlığı Arşivinden dijital görüntüleri Belge Tarama Sistemine aktarılması beklenen bu fonlardaki belgeler düşünüldüğünde turizm tarihine kaynak olacak belge sayısının artacağı tahmin edilebilir. Diplomatik Arşivin Türk Dışişleri Bakanlığı'na ait bir kurum olmasından dolayı yaşayan, her zaman bilgi ve belge üreten bir arşiv olduğu unutulmamalıdır. Arşivin bu dinamik yapısı sayesinde

artacak belge sayısı ile turizm tarihi için öneminin daha da artacağı tahmin edilebilir.

KAYNAKÇA

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşiv Belgeleri

- TDA, 541, 44115, 208928, 8.
 TDA, 556, 44650, 214596, 47.
 TDA, 506, 42714, 19332, 226.
 TDA, 534, 37358, 150137, 4.
 TDA, 561, 222893, 216707, 25.
 TDA, 540, 44635, 214377, 6.
 TDA, 554, 7897, 50292.
 TDA, 554, 7897, 50286, 1.
 TDA, 541, 44107, 209131, 57.
 TDA, 502, 22188, 97400, 31.

Başvuru Eserleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 147, Yıl 2017, s. 229.
 Erdoğan, M. (2022). Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Hariciyesine Ait Hazine-i Evrak, *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi* (4) 4: 3-26.
 Hanılçe, M., Erdem, Ü.B. (2022). Yıldız Belediye Gazinosu: Yeni Cumhuriyet'in Eski İmparatorluk Başkentinde Batılı Turist Çekme Girişimi, *Ondokuzmayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, (3) 1: 81-108.
 Öktem, M. G. (2010). Sinematograf'tan Video'ya Türkiye'de Sinema Deneyimi ve Türk Edebiyatındaki Yansımaları (*Basılmamış Doktora Tezi*). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 Özcoşkun, A. R. (2018). *Cumhuriyet'in Kuruluşu'ndan Bugüne Dışişleri Bakanlığı Teşkilat Yapısı (1920-2018)*. Ankara: Türk Diplomatik Arşivi Yayınları.

Dijital Kaynaklar

- <https://diad.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>
<https://www.youtube.com/watch?v=A5DxU4vYYkI&list=PL0gMcF5aNgrOp7LDvUowePTrW2cM9CK-G>

Ümit Baki ERDEM, Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Danışmendiler Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 60250, Tokat.
 E-posta: umit.erdem@gop.edu.tr.
 ORCID: 0000-0003-0439-1988

Ek 1. El-Ahrar Gazetesinde Çıkan Haberin Çeviri Metni

Beyrut'ta münteşir el-Ahrâr gazetesî'nin 15 Ağustos 1341 târîhli nüshasından tercüme

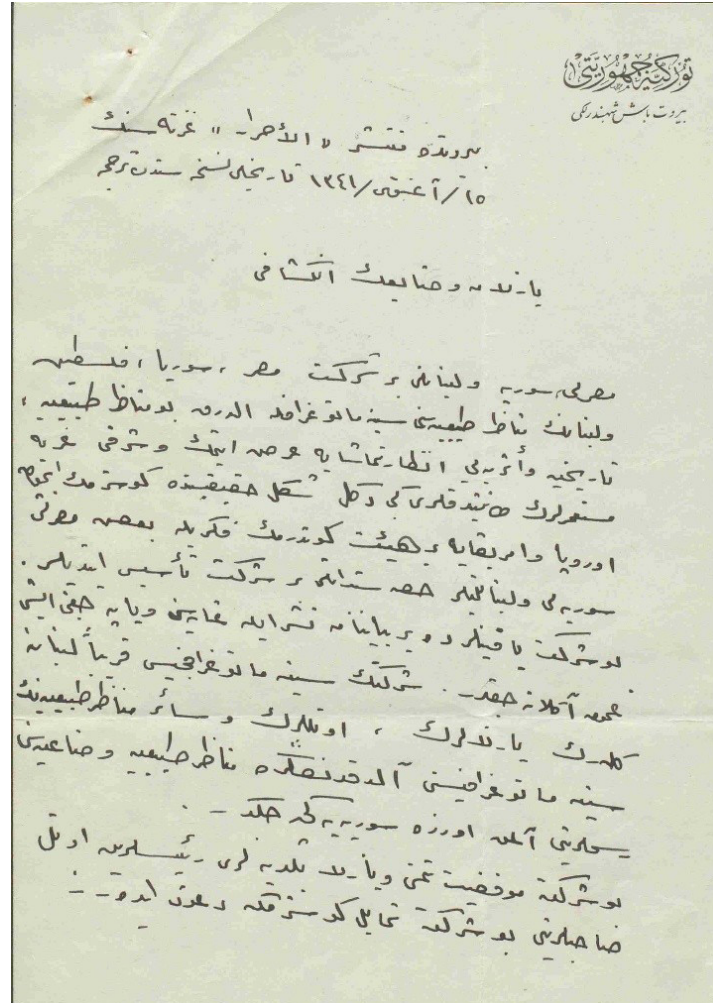
Yazlama ve Sanayi'nin İnkişâfı

Mısırlı, Suriye ve Lübnanlı bir şirket Mısır, Suriye, Filistin ve Lübnan'ın menâzır-ı tabî'iyyesini sinematoğrafla aldirarak bu menâzır-ı tabî'îye, târihiye ve eseriye intişâr-ı temâşâyâ hizmet itmek ve şarkı, seferiye müste'mirlerin tanıt-dıkları gibi değil şekl-i hakikisinde göstermek için Avrupa ve Amerika'ya bir hey'et göndermek fikriyle bazı Mısırlı, Suriyeli ve Lübnanlılar hisse (i)ştirâklı bir şirket te'sis ettiler. Bu şirket yakınlarda bir beyannâme neşr ile gayesini ve yapacağı işi ümûma analatacaktır. Şirketin sinematoğrafçısı karîben Lübnan'a gelerek yazlamaların, otellerin vesâ'ir menâzır-ı tabî'iyyesinin sinematoğrafisini aldıktan sonra menâzır-ı tabî'îye ve sanâyi'sini resimlerini almak üzere Suriye'ye gidecektir.

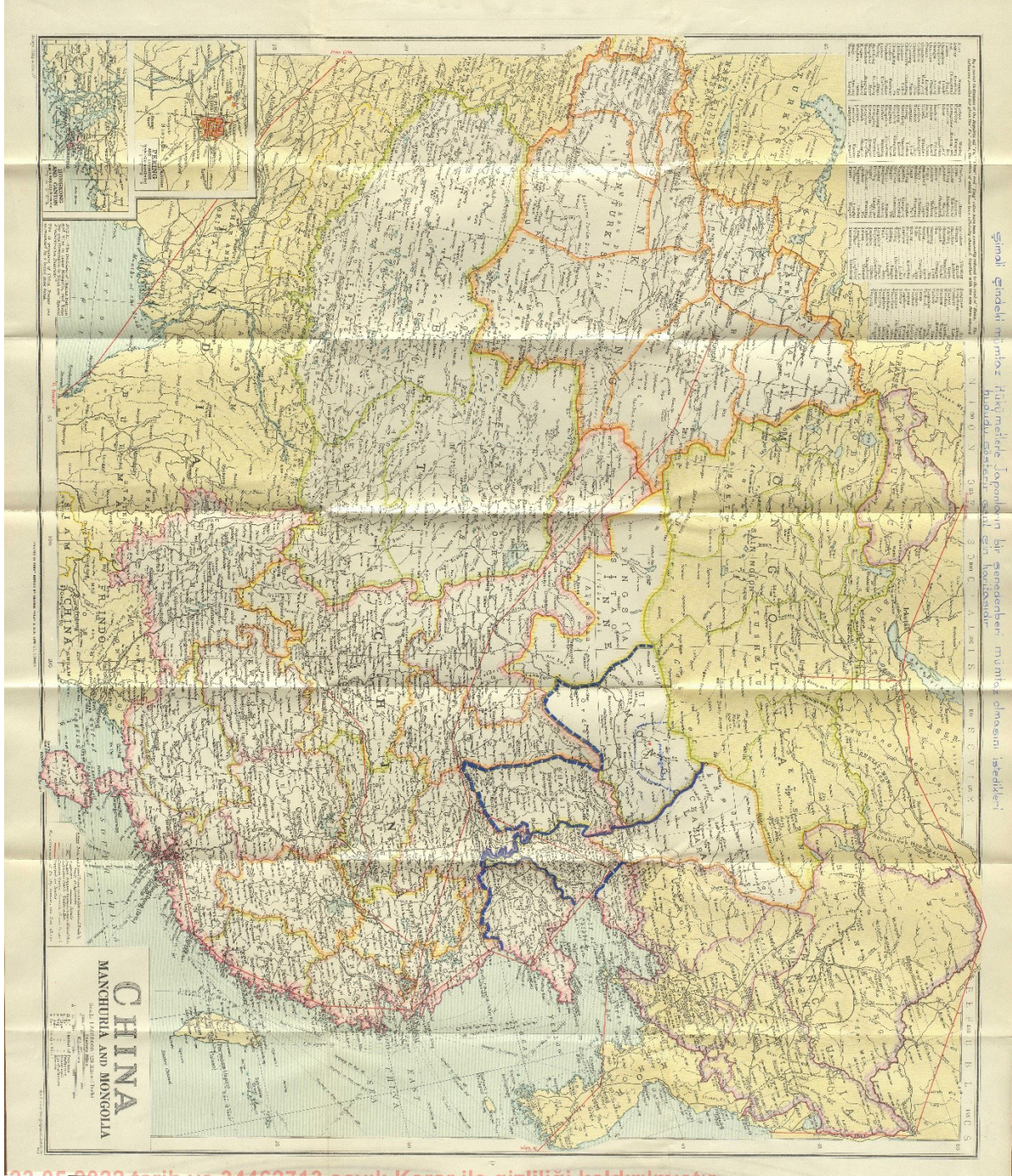
Bu şirkete muvaffakiyet temenni yazlama belediye re'isleriyle otel sahiplerini bu şirkete temâyül göstermeye da'vet ederiz.

Ek 2. Beyrut'ta El-Ahrar Gazetesinde Çıkan Haberin
Orijinal Metni

Türk Diplomatik Arşivi No: 554-7897-50292-1

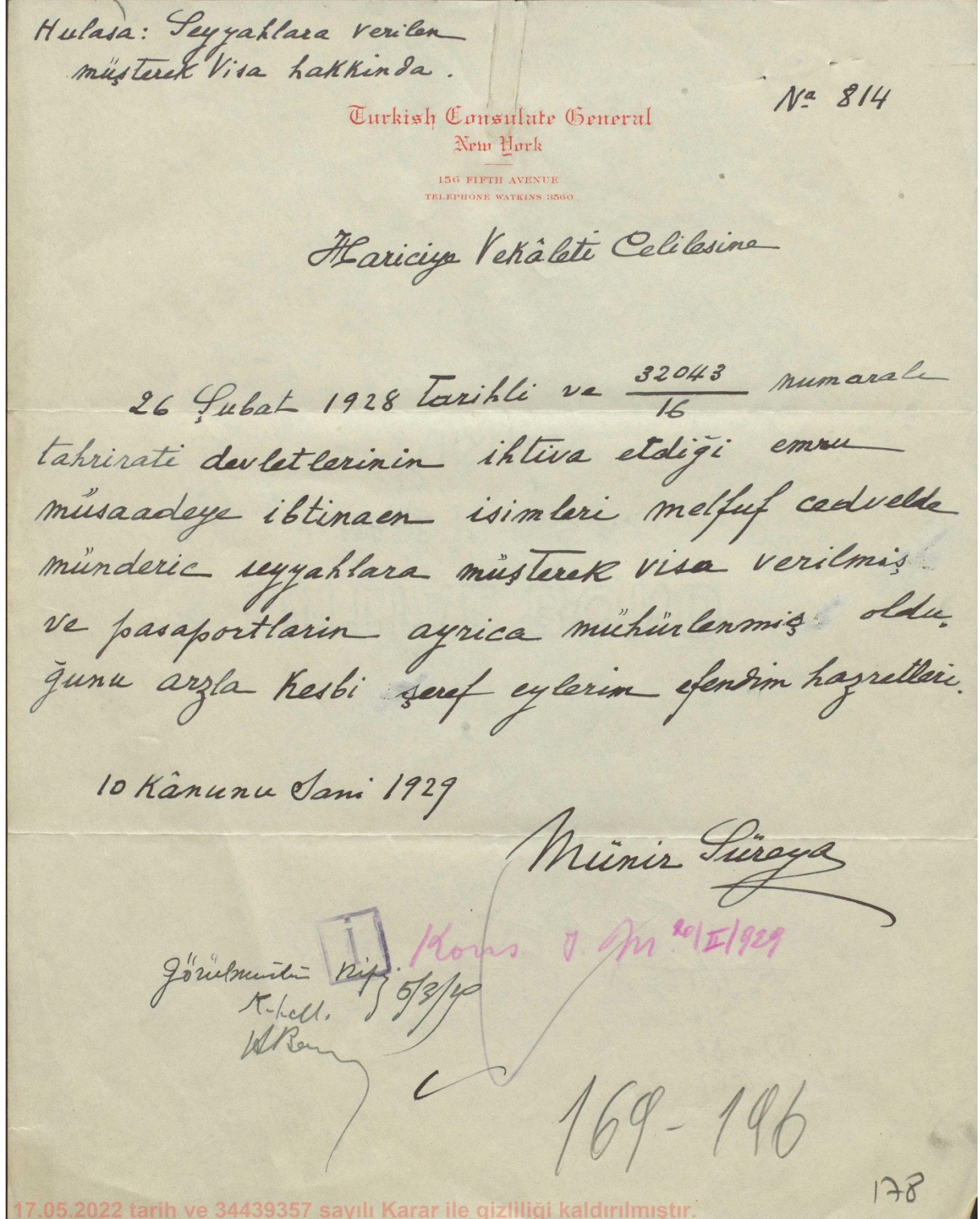

Ek 3. Britanya'da Turistler İçin Hazırlanmış Çin'e Ait Rehber Harita
Türk Diplomatik Arşivi No: 543-44738-215383-39

Ek 4. Amerikalı Seyyahlara Vize ve Pasaport Muamelelerinin Yapıldığına Dair New York Başşehbenderi Münir Süreyya Bey'in Hariciye Vekâletine Yazısı

Türk Diplomatik Arşivi No: 502, 22188, 97400, 31

Ek 5. 1928 Yılında Türkiye'ye Seyahat Etmek İsteyen American Express Company Yolcularının Listesi
Türk Diplomatik Arşivi No: 502, 22188, 97400, 31

AMERICAN EXPRESS COMPANY
65 BROADWAY,
NEW YORK
TRAVEL DEPARTMENT

New York, December 29th 1928

S.S. "ADRIATIC"
Mediterranean - Cruise
leav. New York Jan. 10. 29.

List No 1.

1. Aikens,	Mary Jane	U.S. passp.	652006
2. Barszewski,	Francis Alexander	" "	654222
3. Baugh,	William H.	" "	649501
4. Boes,	Catherine S.	" "	654888
5. Brandt,	Florence L.	" "	632850
6. Cooley,	Eva R. K.	" "	621477
7. Crane,	Myrtle F.	" "	433362
8. Gray,	Grace Y.	" "	610109
9. Guthrie,	Lulu W.	" "	645318
10. Henshaw,	Annie Louise	" "	14662
11. Halliday,	Emma C.	" "	654155
12. Horstmann,	Henry Chas.	" "	14590
13. Koval,	Sylvester	" "	655842
14. Lidecker,	Ferdella K.	" "	654962
15. Masters,	Paul W.	" "	653953
16. Moeller,	Friederika K.	" "	657518
17. Morgan,	Luman Edgar	" "	645754
18. Scott,	Carrie B.	" "	618542
19. Sielken,	Lillian K.	" "	654405
20. Smith,	Annie L. B.	" "	622163
21. Stephens,	Bessie Bigelow	" "	653142
22. Weniger,	Lina	" "	652067
23. Williams,	Lydia R.	" "	616186
24. Wilmar,	Carl W.	" "	654415

24 U. S. passports.

This is to certify that the abovenamed persons are U.S. citizens and members of the s.s. ADRIATIC Mediterranean Cruise leaving New York on January 10th 1929. They are bona fide tourists and we assume the responsibility for the collective list - visa and/or special cruise visa to be granted them.-
New York, December 29th 1928.

Clinton L. Babcock

Dr. Clinton L. Babcock
Manager
American Express Company
Travel Department

P.L.

17.05.2022 tarih ve 34439357 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

180

Ümit Baki ERDEM

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nden mezun oldu (2009). Yüksek lisansını aynı üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda yaptı (2017). Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ndeki uzmanlık görevine başladı (2010). Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ndeki uzmanlık görevinden ayrıldıktan sonra Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde Danışmendiler Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinde Öğretim Görevlisi olarak işe başladı (2022). Hâlen Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda doktora eğitimine devam etmektedir.

Türk Edebiyatında Seyahat / Seyahat Edebiyatı Ekseninde İsmail Habip Sevük ve Zengin Kaynakça Kullanımı

Travel in Turkish Literature / İsmail Habip Sevük and the Use of Rich Bibliography in the Axis of Travel Literature

Oğuzhan KARADUMAN

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni
Hürriyet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Anahtar sözcükler:

İsmail Habip Sevük, Gezi edebiyatı, Tunadan Batıya, Yurddan Yazılar, Kaynakça kullanımı.

ÖZ

Seyahat edebiyatı edebiyat tarihinin en eski yazın türlerinden biridir. Önemi her geçen gün artıran bu yazılar kendi dönemlerinde ilgi uyandırdığı kadar yazıldıkları dönemin sonrasına da ışık tutmaktadır. Bu tür yazılar zamanla tarihi kaynaklar haline gelmektedir. Bu yazımızda seyahatname yazarı İsmail Habip Sevük'ün seyahat türündeki kitaplarının tanıtımına yer verilecektir. Bu kitaplarda yazarın kullandığı kaynakçalar alfabetik olarak sıralanacak ve bu eserler ile ilgili çeşitli bilgiler sunulacaktır.

Key words:

İsmail Habip Sevük, Travel literature, Tunadan Batıya, Yurddan Yazılar, Use of bibliography.

ABSTRACT

Travel literature is one of the oldest literary genres in literary history. These writings, which are increasing in importance day by day, shed light on the period after which they were written as well as arousing interest in their own time. Such writings become historical sources over time. In this article, we will introduce the travelogue writer İsmail Habip Sevük's books in the travel genre. The bibliographies used by the author in these books will be listed alphabetically and various information will be presented.

GİRİŞ

İnsanoğlu değişim ve dönüşüm içinde asırlardır var oluşunu sürdürmektedir. Bugünden geçmişe bakıldığında değişimin çok ani ve hızlı olduğunu düşünsek de geçmişe ayna tutan seyahatnameler bu düşüncemizi sorgulatmaktadır. Seyahatname yazma geleneği Antik Yunan'da Hanno, Pytheas, Herodot, Strabon ve Pausanias gibi seyyahlarla başlamıştır. "Marco Polo'nun doğu ülkelerine yaptığı geziyi anlattığı seyahatnamesi, üslup ve metin olarak değerlendirildiğinde Batı edebiyatının ilk seyahatnamesi olarak kabul edilir (Maden 2008)" Türk edebiyatında Seydi Ali Reis, Evliya Çelebi, Piri Reis, Kâtip Çelebi gibi araştırmacılar ve seyyahlar seyahat edebiyatının öncüleri olmuştur. *Mir'atü'l-Memalik, Kitab-ı Bahriye, Cihannüma, Tuhfetü'l-Harameyn, Mihnet-i Keşan, Paris Sefaretnamesi* bu tür metinlerin önemli mihenk taşlarıdır. Gezi yazıları modern Türk edebiyatı dönemi içinde de önemi sürdürmüştür. Tanzimat aydınlarından Ahmet

Midhat Efendi'nin *Avrupa'da Bir Cevelan*'ı, Direktör Ali Bey'in *Seyahat Jurnal*'i, Ubeydullah Efendi'nin *Amerika Hatıraları*, Cenab Şahabettin'in *Avrupa Mektupları*, *Hac Yolunda ve Afak-ı Irak*'ı seyahat yazıları toplum tarafından sevilerek okunmuştur. Cumhuriyet dönemi ise gezi yazılarının kaleme alındığı en yoğun dönem olmuştur.

Falih Rıfkı Atay'ın *Deniz Aşırı*, *Taymis Kıyıları*, *Bizim Akdeniz*, *Tuna Kıyıları ve Yolcu Defteri*; Azra Erhat'ın *Ege seyahatlerini aktardığı Mavi Yolculuk ve Mavi Anadolu*; Ahmet Haşim'in *Frankfurt Seyahatnamesi*, Ahmet Rasim'in *Romanya Mektupları*; Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'i; Reşat Nuri Güntekin'in *Anadolu Notları*; İsmail Habip Sevük'ün *Yurddan Yazılar* ve *Tunadan Batıya* adlı eserleri seyahat edebiyatı denildiğinde ilk akla gelen yapıtlardır.

Bu yazarlar içerisinde dikkat çeken isimlerden birisi İsmail Habip Sevük'tür. Edebiyat tarihçisi, folklor derlemecisi ve seyahat yazarı olarak tanınan Sevük, Cumhuriyet devrinin üslup, içerik ve

kaynakça bakımından en zengin metinlerini ortaya koymuştur. Sevük, Avrupa seyahatlerini *'Tunadan Batıya'*¹ adlı eserinde aktarırken; Anadolu seyahatlerini *'Yurddan Yazılar'*² adıyla yayımlamıştır. Her iki eserde de üstün bir gözlem gücü, zengin kaynakça ve okuru gezmekten ziyade okumaya yönlendiren üslup ön plana çıkmaktadır. Tunadan Batıya, Sevük'ün 1934 yılında yaptığı Avrupa seyahatini kapsamaktadır. Eserde yer alan yazılar *Cumhuriyet* gazetesinde *"Avrupa Yolundan Notlar"* başlığı ile yayımlanan yazıların derlenmesiyle oluşturulmuştur. *"Tunadan Batıya"* İsmail Habip'in *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi'*nden sonra basında en geniş yankıyı yapan eseridir (Gezer 2001).³ *Cumhuriyet* gazetesi 17 Aralık 1935 tarihli sayısında eserin uyandırdığı yankıyı haberleştirmiştir. *"Edebiyat Âleminde Bir Rekor"* başlığı ile haber okurlara duyurulmuştur. *"Güzide edip İsmail Habip'in gazetemizde çıkan Avrupa Notları "Tunadan Batıya" adı altında basılmış ve 3500 tane tab' edilen bu kitap üç dört ay evvel satışa çıkarılmıştı. Gerek edebi karakterindeki seçkinlik, gerekse seyahat edebiyatının en temiz hususiyetli bir tipini yaşatışı itibarıyla eser hakikaten edebiyat âlemimizde bir hadise teşkil etmiş ve bizde şimdiye kadar hiçbir kitaba mazhar olmayan bir muvaffakiyete ererek kapışılmıştır. O kadar ki bugün artık kütüphanelerde tedarikine imkân kalmamıştır. Tunadan Batıya'nın daha birkaç bin fazla basılmamış olması irfan âlemimizin hesabına cidden ziyan teşkil etmiştir (CGA)."*

Tuna'dan Batıya yayımlandıktan sonra birçok eleştirmen eser hakkında gazetelerde yazılar neşretmiştir. Dönemin gazeteleri incelendiğinde bu eserin her Türk çocuğuna okutulması gerektiği tavsiye edilmektedir. Bu yazıların en dikkat çekici olanı Halit Ziya Uşaklıgil'e ait olanıdır. Uşaklıgil, yazısında eserin üslubunu şöyle tarif etmektedir: *"Tefrika edilirken her satırında kâse kâse, bol bol sunulan san'at şarabile okuyanları teshir eden bu eser kitap ola-*

rak da çıktı. (...) İsmail Habip'in üslubu bir yazılmış üsluba benzemiyor gibidir. Eskilerde buna sehli mümtene denirdi. Onun içindir ki Türk edebiyatında bu da tek bir örnek olarak kalacağı benziyor. (...) İsmail Habip'in bu eseri Türk edebiyatı için büyük bir kazançtır ve ona sanat namına teşekkür etmek bir borçtur (CGA)."

Tuna'dan Batıya'nın birinci bölümü *Tuna'dan Önce, Tuna Yolunda, Tuna'dan Önce* ve *Dönüş* olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar altında Çanakkale ve Boğazlar, Bükreş, Varna, Gagyvuzya, Belgrad, Budapeşte, Viyana, Berlin, Paris, Lyon, Cote d'Azur, Marsilya, Nice, Monte Carlo, Napoli, Vezüv, Pompei, Atina ve İstanbul'un zengin turizm değerleri nakledilmektedir.

Yurddan Yazılar, Sevük'ün Anadolu gezilerini anlattığı eseridir. Sevük, bu eserinde Anadolu'nun tarihi ve turistik merkezlerini gözlemlemiş, kullandığı zengin kaynakça ile bu gözlemleri birleştirmiştir. Kitabın birinci bölümünde Fırat Havzası, Nizip, Gaziantep, Kilis, Maraş, Nevşehir, Niğde ve Adana seyahatleri yer almaktadır. İkinci bölümde Zonguldak, Bartın, İnebolu, Sinop, Samsun, Giresun, Trabzon, Rize ve Hopa seyahatleri; son bölümde ise Zigana, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Ağrı, Kars, Sarıkamış ve Ardahan seyahatlerine ait notlar yer almaktadır.

Tüm bu seyahatleri değerli kılan sebep yalnız gezilen yerlerin güzellikleri değil gezilen yerlere ait geçmiş yüzyılların görüntülerine ve oralarından geçmiş seyyahların gördüklerine yer verilmesidir. Bu zor ve anlamlı bakış açısını birçok yazıda görmek mümkündür. Bu yönüyle seyahat edebiyatı Sevük'te belgesel formunu kazanmaktadır.

Bu yazılar üslupçuluğun hayal âlemi ile kaynakçaların hakikate dayanan ayak izlerini birbirine yaklaştırması bakımından önemlidir. Biz bu yazıda İsmail Habip Bey'in seyahat yazılarını yazarken ulaşabildiği kaynak çeşitliliğini ortaya koymaya ve bu kaynakları tanıtmaya çalışacağız.

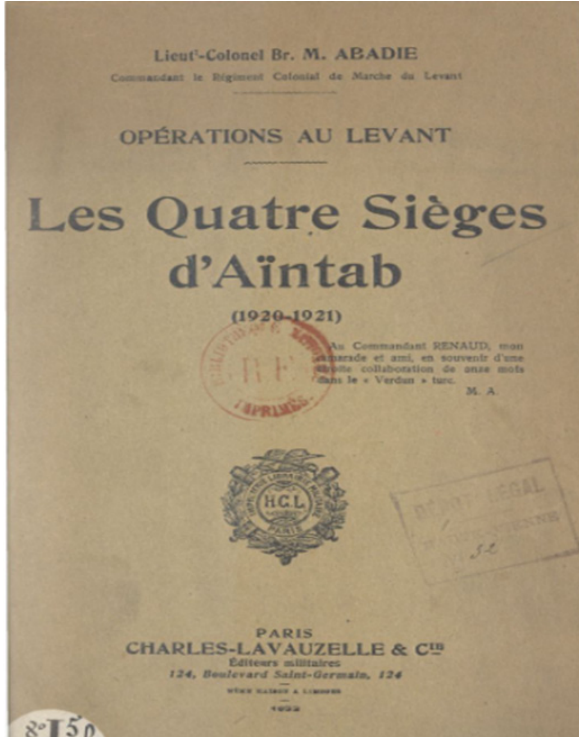
Abadie K. (1923). *Gaziantep Notları*. İstanbul: Askeri Matbaa.

Eser Fransız Yarbay Maurice Jean Joseph Abadie tarafından 1920-1921 tarihlerinde *Les Quatre Sieges d'Aintab* adıyla Paris'te yayımlanmıştır.

1923 yılında *Matbaa-i Askeriye* eseri Osmanlı Türkçesine aktarmıştır. Eser askerî kuşatma altında

¹ Müellifin Eserleri ibaresinin altında: *"İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1935, (Avrupa seyahatine ait röportajlar) tükenmiştir. (Yeni tab'ı Remzi Kitabevi tarafından hazırlanıyor.)"* ibaresi bulunmaktadır.

² Müellifin Eserleri ibaresinin altında: *"İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1943. Müellifin en son ve en san'atkârane eseri olup memleketi tanımak isteyen herkes için okunması lazımdır. Vatanın üç mühim bölgesini havi olan eserin 401 büyük sahifelik hacmine ve içinde 95 mühim klişe bulunmasına rağmen fiyatı 3 liradır."* ibaresi bulunmaktadır.

Resim 1. Les Quatre Sieges d' Aintab, Antebin Dört Muhasarası Türk Verdünü olarak yayımlanmıştır.

Kaynak: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k3393758b/f14.item>

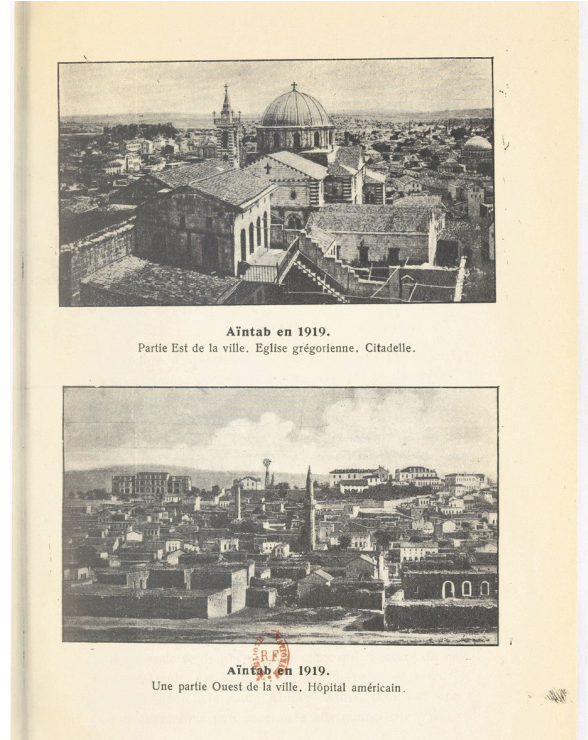
bulunan Antep şehrinin tarihi geçmişi hakkında bilgiler vermektedir. Bünyesinde bulunan görseller şehir araştırmacıları ve turizm araştırmacıları açısından kıymetlidir. Sevr Anlaşması öncesinde Fransız Hükümeti elini güçlendirmesi bakımından Antep kuşatmasına önem vermektedir.

Eserde çeşitli haritalar, kuşatma planları, şehrin muhtelif fotoğrafları yer almaktadır. Eserin Osmanlı Türkçesi versiyonuna Türk Tarih Kurumu arşivinden ulaşılabilir (TTKA A/3677).

Eserin bir örneği de Gaziantep Şahinbey Milli Mücadele Müzesinde sergilenmektedir.

Atalay B. (1924). *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

"Besim Atalay tarafından yazılan bu eser Maraş tarihini, coğrafyasını, dil ve kültür özelliklerini, gelenek-görenek, örf ve adetlerini ele alan, multi-disipliner bir anlayışla yazılan ilk eserlerden birisidir. Eseri farklı kılan bir diğer özelliği ise İslamiyet öncesi Anadolu tarihi ile ilgili önemli bilgiler vermesidir. Eserin bu özelliği dikate alındığında Atalay yalnızca Maraş tarihini değil

Resim 2. 1919 yılına ait Antep görselleri, Gregoryan Kilisesi ve Amerikan Hastanesi

Kaynak: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k3393758b/f14.item>

aynı zamanda Anadolu tarihini aydınlatmaktadır (Alparslan ve Eminoğlu 2020)."

Belgiojoso C. T. (1861). *Asia: Mineur et Syrie*. Paris. Seyahat yazıları, bir yönüyle anı bir yönüyle günlük türü ile yakınlaşmaktadır. Osmanlı topraklarının bilinme ihtiyacı sadece siyasi veya askerî sebeplerle ortaya çıkmamıştır. Kimi zaman yerbi-

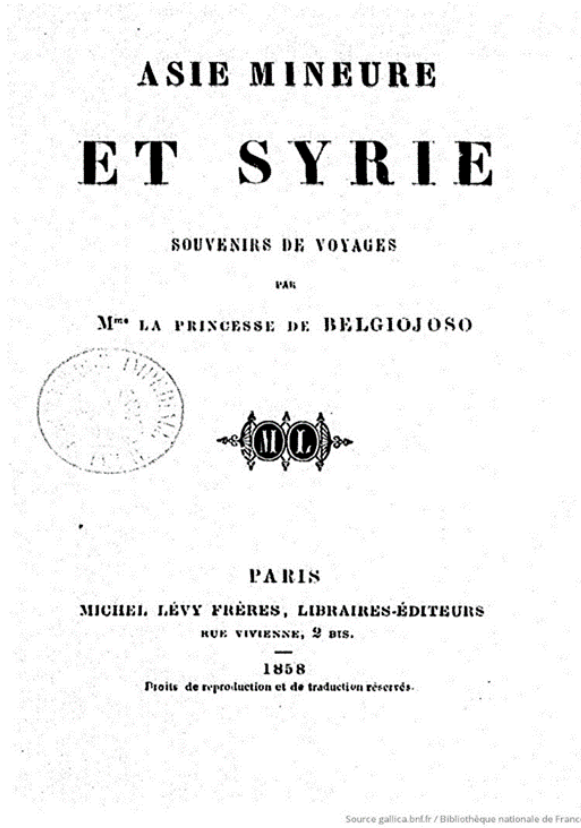

Tercümesi:

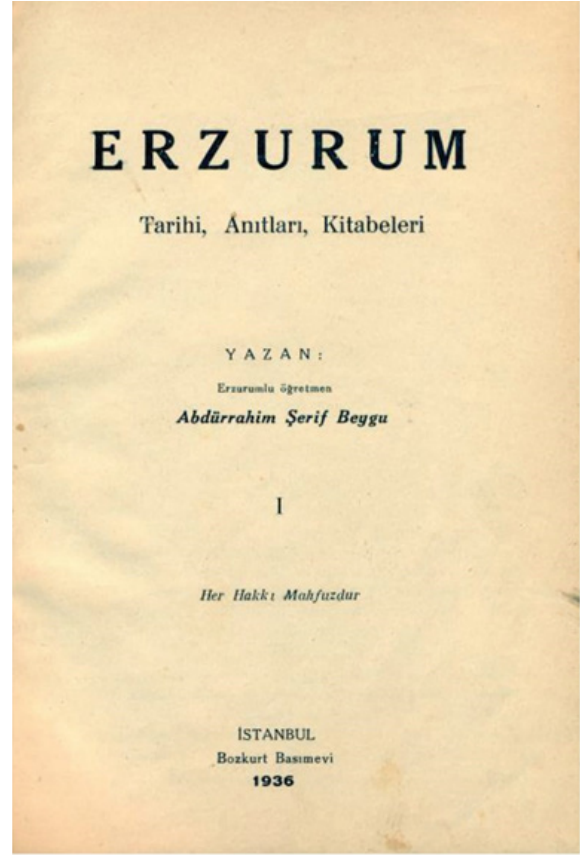
Ur kralı gudretlü Liğa hase folikez hasemir... Esal bahak kisinki

Resim-3. *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Maraş'ın İslamıktan Evvelki Vakâyi-i Târihiyyesi, Hitit eserlerinde Hilal sembolünün kullanımına dair bölümden alınmıştır.

Kaynak: <https://marastaedebiyat.com>

Resim 4. Asia Mineure et Syrie

Kaynak: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k3393758b/f14>.

Resim-5. Erzurum. Tarihi, Anıtları, Kitabeleri

Kaynak: <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=431756&materialType=KT&query=beygu>item

limciler, antropologlar tarafından kimi zaman ise misyonerler ve maceraperestler tarafından yapılan bu geziler birçok eski eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu eserler sadece edebiyata değil tarihe, arkeolojiye, sanat tarihine ve folklora miras olarak zengin bir bibliyografya bırakmıştır. Osmanlı Devleti çeşitli dönemlerde sığınma talep eden asilzadelere kapılarını açmıştır. Cristina Trivulzio Belgiojoso ve kızı Maria 1848 İhtilalleri sonrasında iltica eden İtalyan kökenli bir prensesdir. Belgiojoso, "Malta ardından Yunanistan'ın Atina şehrine ardından ise deniz yolculuğu ile önce İzmir sonrasında İstanbul'a geçmiştir (Gür ve Canbulat 2023)."

İsmail Habip Bey, Amanos (Gavurdağı) hakkında yazdığı seyahatnamede bu bölgeden geçen Cristina Trivulzio Belgiojoso'nun *Küçük Asya ve Suriye* adlı eserinden yaptığı alıntılarla Gavurdağı'nın Bey'lerine ait çeşitli bilgiler vermektedir.

Beygu, A. Ş. (1936). *Erzurum Tarihi (Anıtları, Abideleri)*. İstanbul: Ahmed Halid Kitabevi.

Erzurum, Bayburt, Ahlat ve Trabzon'da bulunan kitabe, anıt ve çeşitli tarihi eserler üzerine çalışmaları olan Abdürrahim Şerif Beygu'nun en mühim eseri "Erzurum Tarihi"dir. Eserde Erzurum tarihi, anıtları, kitabeleri, mezar taşları incelenmektedir. Sevük, bu eserden çeşitli alıntılar ile Erzurum intibalarını zenginleştirmektedir. Eserin önemine binen Sıtkı Dursunoğlu şu tespiti yapmaktadır: "Anadolu Türk tarihinin en bakir ve karanlık safhasının onun Ahlat kitabeleri ile tanıdık. Taşın ve yazının (yazıt) kekeme dilini, günlerce mihnetli kağıt yollarını aşarak, ev diye oyuklarda yatarak, çok kere ekmeğine katık bulamayarak o çözdü. Büyük müsteşrikler tarafından takdir edilen eser, yarınki Anadolu tarihçisinin en kuvvetli mehazıdır (Dursunoğlu 1944)."

Bouillet N. (1914). *D'ictionnaire Universel d'Histoire et de Geographie*. Paris.

Evrensel Tarih ve Coğrafya Sözlüğü olarak Türkçeye tercüme edilen eser tarihi mekânları, şahısları ve bunlara bağlı olarak gelişen olayları aktarmaktadır. Sevük, Canik (Samsun) seyahati kapsamında eserden faydalanmıştır.

Candar A. (1934). *Ankara'dan Nevşehir'e*. İstanbul: Ebüzziya Matbaası.

Eser Ankara Halkevi Dil-Tarih-Edebiyat şubesinin çalışmaları arasında yer almaktadır. Avni Ali Candar, Ankara Halkevi Dil-Tarih- Edebiyat şubesi azaları arasında yer almaktadır. Eserde bir harita, altı kroki, üç kitabe ve otuz altı farklı fotoğraf yer almaktadır. Birinci bölümde arkeolojik araştırmalar, harabeler, mağaralar, yerleşim yerleri, ikinci bölümde ise Türkmen aşiretlerinin yaşam tarzları ve kültürleri incelenmektedir. Sevük, Nevşehir gezisini iki farklı yazı ile okurlarına aktarmıştır.

Direktör A. (1898). *İstanbul'dan Bağdat'a ve Hindistan'a Seyahat Jurnali*. İstanbul.

Direktör Ali Bey resmi bir seyahat kapsamında denizyolu ile önce İskenderun'a oradan Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt güzergâhını kullanarak Suriye ve Irak topraklarına geçmiştir. Seyahat Kahire ve İskenderiye seyahatleri ile sona ermiştir. Sevük, eserden faydalandığını kaynakça bölümünde göstermektedir.

Duran F. S. (1929). *Türkiye Coğrafyası*. İstanbul: Devlet Matbaası.

İsmail Habip Bey eseri kaynakçalar arasında göstermekle beraber doğrudan herhangi bir alıntı yapmamıştır.

Duran F. S. (1932). *Umumi Coğrafya Dersleri*. İstanbul: Kanaat Matbaası.

İsmail Habip Bey eseri kaynakçalar arasında göstermekle beraber doğrudan herhangi bir alıntı yapmamıştır.

Eldem H. E. *Ali-i Germiyan Kitabeleri*. (Tarihi Osmanî Mecmuası). N.2.

Eldem H. E. *Anadolu'da İslamî Kitabeleri*. (Tarihi Osmanî Mecmuası). N.29.

Eldem H. E. *Trabzon'da Osmanlı Kitabeleri*. (Tarihi Osmanî Mecmuası). N.48.

Halil Ethem Eldem, Osman Hamdi Bey'in küçük kardeşi olarak dünyaya gelmiştir. Çeşitli müzelerin kuruculuğunu ve müdürlüğünü yapmıştır. Vefatından sonra özel evrakı, notları, mektupları Türk Tarih Kurumuna nakledilmiştir. Sevük, seyahat yazılarında müellifin eserlerini kaynakça olarak kullanmıştır.

Ergun S. N (1926). *Konya Vilayeti Halkiyatı ve Harsiyatı*. İstanbul.

"Yılmaz Öztuna'nın Köprülü'den sonra Türk Edebiyatı Tarihi sahasında yetişen en büyük âlimdir" diyerek övdüğü Sadeddin Nüzhet'in çok verimli bir yazı hayatı olmuştur." Gök (2025). İsmail Habip Sevük, kaynakçalarında *Konya Vilayeti Halkiyatı ve Harsiyatı* adlı esere yer vermektedir.

Celal Esad (1928). *Mimari Tarihi*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Celal Esad Darüşşafaka Cemiyeti kurucularından Sadrazam Sakızlı Esad Paşa'nın oğlu ve sanat tarihi profesörüdür. Soyadı kanunu sonrasında Arseven soyadını almıştır. Mimari tarihi, sanat tarihi alanlarında eserler kaleme almıştır. İsmail Habip Bey, 1928 basımı "*Mimari Tarihi*" adlı eseri kaynakça olarak kullanmıştır.

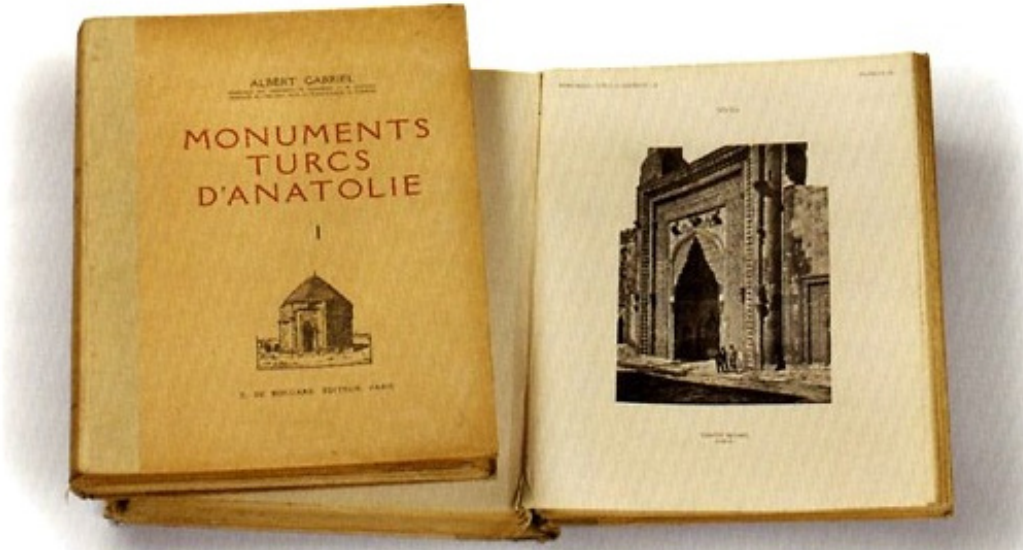
Evliya Çelebi. (1898). *Seyahatname*. İstanbul: İkdam Matbaası.

Evliya Çelebi, Sevük'ün seyahat yazılarında en çok referans gösterilen kaynaklardandır. Fırat havzası yazılarında, Birecik notlarında, Gaziantep yazılarında, Maraş yazılarında, Sinop yazılarında, Samsun yazılarında, Trabzon yazılarında ve Erzurum yazılarında doğrudan alıntılar yapılmak suretiyle kaynakça olarak gösterilmiştir.

Gabriel A. (1931). *Monuments Turcs d'Anatolie*. Paris.

Eserin tam adı *Monuments Turcs D'Anatolie. Tome Premier. Kayseri-Niğde. Ouvrage Publié Sous les Auspices du Ministère Turc de l'instruction Publique* olarak kaynaklarda yer almaktadır.

Albert- Louis Gabriel (1883-1972) Anadolu'da bulunan tarihî eserleri Avrupa'da tanıtan Fransız mimar, arkeolog ve sanat tarihçisidir. İstanbul'un mimari eserleri ve Anadolu Selçuklu mimarisi üzerine yazılar yayımlamıştır. "*İstanbul Dârülfünunu'nda çalıştığı yıllarda Gabriel, Maarif Vekâleti'nin görevlendirmesiyle 1927 sonbaharından itibaren Anadolu'daki*

Resim- 6. Monumants Turcs d'Anatolie, Eser Maarif Vekâleti himayelerinde yayımlanmıştır.

Kaynak: <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=503587&materialType=KT&query=Gabriel%2C+Albert%2C+1883-1972>.

Türk eserlerini incelemeye girişti. Bu çalışmaları sırasında yanında, 1927'de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi müdürü Fehmi Ethem (Karatay), 1928 ilkbaharında eski eserler genel müfettişi Aziz (Ogan) ve aynı yılın sonbaharında da Ahmet Tevhid Beyler bulundu. Çalışmaların toplandığı I. cilt Kayseri ve Niğde, üç yıl sonra basılan II. cilt ise Amasya, Tokat ve Sivas illerini içine alıyordu (Monuments Turcs d'Anatolie, I, Kayseri-Niğde, Paris 1931; II, Amasya-Tokat et Sivas, Paris 1934). Büyük boydaki bu kitaplarda önce her şehrin tarihçesini özetlemiş, arkasından buradaki eserlerin bir listesini verdikten sonra kendi değerlendirme ölçüsüne göre bu yapılar arasından bir seçme yaparak bunların üzerinde durmuş ve başlıca mimari özelliklerini tespit edip eserleri tarihlendirmiştir (Eyice 1996)."

Bu eser İsmail Habip Sevük'ün sıklıkla kullandığı bir eserdir. Eserin orijinal dili Fransızcadır. Geniş kapsamlı bir eser olarak planlansa da iki cilt olarak kalmıştır. "Anadolu'daki Türk Anıtları, Birinci Cilt. Kayseri-Niğde. Milli Eğitim Bakanlığı Himayesinde Yayınlanan Eser" olarak tercüme edilen eserin birinci cildi Niğde ve Kayseri'de bulunan eserleri, ikinci cildi Amasya, Tokat ve Sivas'ta bulunan eserleri ihtiva etmektedir. "Albert-Louis Gabriel'in ilk kez 1931'de Fransızca basılan bu eseri, aslında 1927'de Maarif Vekâleti'nin desteklediği ama yazarın planladığı çerçeve içinde, çeşitli nedenlerle yarım kalan bir projenin ürünü olarak bilinmektedir. Eğer proje devam etmiş

olsaydı, Gabriel'in yeni bir cilt olarak hazırlığını yaptığı çalışma, kendi deyimiyle, "Orta Anadolu vilayetlerine hasredilecek ve Konya'daki anıtlarını" içerecekti. Daha sonra da bu büyük çalışma, Adana, Tarsus, Antalya, İzmir ile Bursa'yı ve belki diğer illeri de kapsayacaktı.³"

İsmail Habip Bey, Niğde seyahat notlarını Niğde'ye Bakış, Niğde'nin Abideleri, Ak Medrese ve Niğde'nin İki Şahlanışı olmak üzere dört seri yazı şeklinde yayımlamıştır. Niğde'ye bakış yazısında geniş bir çerçeveden Niğde'yle ilk karşılaşma konu edinilmektedir. İkinci yazıda Alâeddin Camisi ve kitabesi, Sungur Camisi ve bedestenler konu edilmektedir. Bu yazılar sanat tarihi ve arkeoloji araştırmaları bakımından değerlidir. Üçüncü yazı tamamen Ak Medrese'ye ayrılmıştır. Dördüncü yazıda Niğde'nin tarihi çeşmelerine ve Niğde Kalesi'ne değinilmektedir.

Sevük, Hüdavent Hatun Türbesi'nde yatan Selçuklu prensesinin hikâyesini verdikten sonra şu tespiti yapmaktadır: "Mimarlık gözün sanatıdır; fakat mimari bir yapı ruha bir şey söyleyen bir mana taşımayı da bilir. Camiden huşu, kaleden emniyet, köşkten ferahlık,

³ TAE Arşivi: <https://turkarkeolojiensitüsü.org/yayinlar/anadoludaki-turk-anitlari-ikinci-cilt-amasya-tokat-sivas/> (Erişim Tarihi: 15.04.2025).

türbeden de hüznün duyuruz. Yalnız son bir asır içinde bir düzine arkeolog tarafından yüzlerle etütleri yapılp Texier'den Gabriel'e kadar her salâhiyetli gözü kendine hayran bırakan bu türbe sahiden bir harika (CGA 1936)."

Glück H. (1918). *Türk Sanatının Dünyadaki Mevkii*. Mütercimi Köprülüzade Ahmed Cemal. İstanbul: Yeni Mecmua. N.59. 2. "Osmanlılarda Mimari", Mütercimi Köprülüzade Ahmed Cemal, *Hayat Mecmua*, N.11, İstanbul: 1918.

Avusturya doğumlu Türk ve İslam sanatları tarihçisi olarak öne çıkan Heinrich Glück, İstanbul, Bursa gibi şehirlerin tarihi unsurları üzerine kitaplar hazırlamıştır. Semavi Eyice (1996), eser için "Glück kitabında, hocası Strzygowski'nin ortaya koyduğu yeni sanat tarihi metoduna uygun olarak Türk hamam mimarisini inceledikten sonra İstanbul'un yirmi dört hamamı ile Bursa'nın iki kaplıcası üzerine görüşlerini bildirir. Kitapta adları geçen hamamlardan birçoğunun bugün izlerinin dahi kalmadığı düşünülürse Glück'ün Türk sanatına ve İstanbul'un tarihine yaptığı hizmetin büyüklüğü daha iyi anlaşılır." yorumunu yapmaktadır.

Gouffeier C. (1782). *Voyage Pittoresque de la Greece*. Paris.

1752 yılında Paris'te dünyaya genel Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul, sanat tarihi ve diplomasi alanlarında kendini yetiştirmiştir. 1784-1791 yılları arasında Osmanlı Devleti Fransa Elçiliği görevini yürütmüştür. Bu görevi sırasında Yunanistan coğrafyasını gezmiş ve birçok araştırmalar gerçekleştirmiştir. Üç ciltlik eseri İsmail Habip Sevük tarafından seyahat yazılarında kaynakça olarak kullanılmıştır.

Hammer J. (1913). *Osmanlı Tarihi*. Mütercimi Mehmet Ata, İstanbul: Bedosyan Matbaası.

Joseph von Hammer Oryantalist seyyah ve araştırmacılar içinde en önde gelen isimlerden birisidir. İlber Ortaylı'ya göre (1997) o "Araştırmaları ile sadece Osmanlı Devleti'nin ve Doğu'nun tarihçiliğinde yeni bir dönem başlatmakla kalmadı; İran, Türk ve Arap edebiyatlarından yaptığı çevirilerle Goethe başta olmak üzere Alman edebiyatını da etkiledi ve yeni bir ilham kaynağının doğmasına sebep oldu."

Görsel-7. Voyage Pittoresque de la Greece, Ege Adalarını gösteren tasvirlerden alınmıştır.

Kaynak: <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=534813&materialType=NE&query=Choiseul-Gouffier%2C+Marie-Gabriel-Auguste-Florent%2C+comte+de%2C+1752-1817.>

Sevük, Trabzon seyahatinde Hammer'ın Trabzon'un panoramasına dair verdiği notları doğrudan alıntılar ile okurlarına sunmuştur.

Mehmet Hayri (1922). *Niğde Sancağı, Türkiye'nin Sıhhi ve İktimai Coğrafyası*. İstanbul: Öğüt Matbaası.

Eser Dr. Mehmet Hayri (Sagın) tarafından hazırlanmıştır. Eser Niğde Sancağı, Bor, Ürgüp, Nevşehir ve Ulukışla bölgelerinin tarihi unsurlarını, arazi yapılarını ve kültürel envanterlerini ihtiva etmektedir. Sevük, eseri kaynakça olarak kullandığı belirtmektedir.

Hirschfeld G. (1874). *Asya-i Suğrada Bir Deveran ve Cevelan*. İstanbul: Yıldız Kütüphanesi Yazmaları.

Gustav Hirschfeld, 1847 Polonya doğumlu araştırmacı ve arkeologdur. 1874 yılında tamamladığı Anadolu araştırma gezisi Türkçeye *Asya-i Suğrada Bir Deveran ve Cevelan* adıyla tercüme edilmiştir. Pamfilya olarak adlandırılan, Kilikya ve Likya bölgelerinin geçiş güzergâhında bulunan alanda yaptığı arkeolojik araştırmaları ile adını duyurmuştur. İsmail Habip Sevük, bu eseri kaynakçaları arasın-

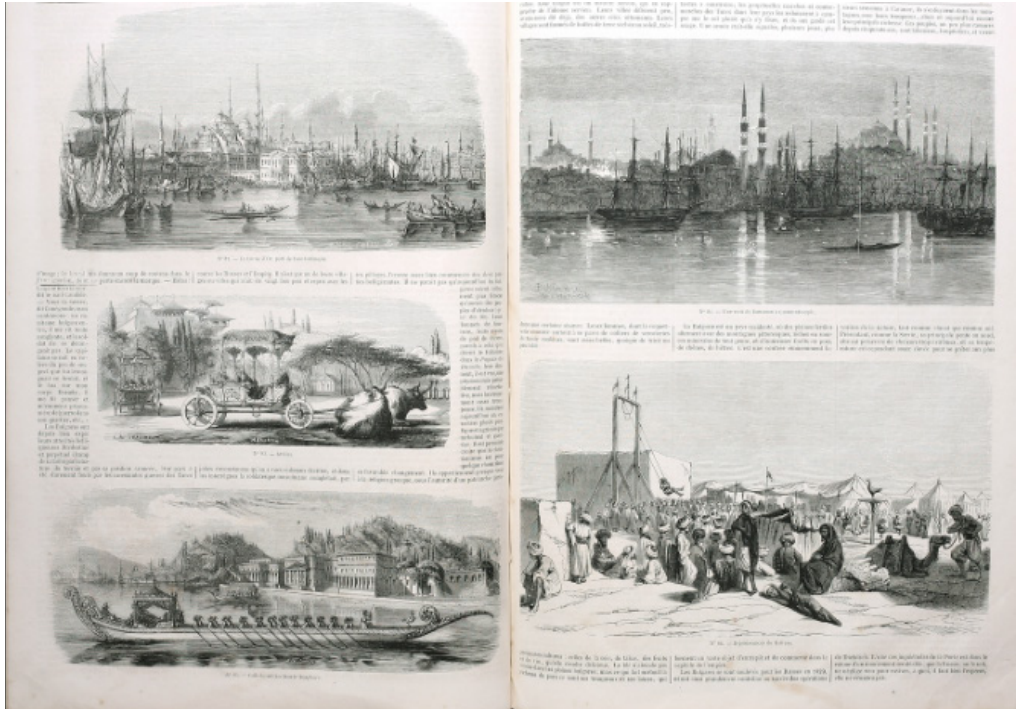
da göstermektedir. Eser Türk Tarih Kurumu dijital kaynaklar bölümünde erişime açıktır.

İbni Battûta (1916). *İbni Batuta Seyahatnamesi*. Mütercimi Damat Mehmed Şerif Paşa. İstanbul: Matbaa-i Amire.

“İbn Battûta, Marko Polo ile birlikte Ortaçağ'ın en büyük iki seyyahından biridir ve hatta çok daha geniş bir alanı gezmesi, üç kıtada en önemli kültür merkezlerine ulaşması sebebiyle onu geride bırakmıştır (Aykut 1999) İsmail Habip Sevük, Yurddan Yazıların giriş yazısında bu önemli seyyaha ait şu alıntılar ile söze başlamaktadır: “Bu halkı kim gördü de sevmeydi? İşte on dördüncü asır başlarında Anadolu'yu dolaşan ilk şark seyyahı İbni Batuta, ‘Halkın çehreleri çok güzel, giyimleri çok temiz, yemekleri çok nefis diye uzun uzun onu över (CGA 1936). İbn-i Batuta müteakip yazılarda da sıklıkla alıntılanmaktadır.

Joubert M. M. (1854). *Tableau Historique et Pittoresque de la Turquie et de la Rusie*. Paris.

Eser 1854 yılında Paris'te yayımlanmıştır. İsmail Habip Sevük, kaynağın ortak yazarlı olduğu notunu düşmektedir. Eser, Osmanlı coğrafyasına ait

Resim-8. Tableau Historique et Pittoresque de la Turquie et de la Rusie, İstanbul Gravürleri.

Kaynak: https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=575797&materialType=NE&query=Rusya__Seyahat+ve+tasvirler.

haritalar, planlar, savaş gravürleri, sosyal hayat ve giyim kuşam şekilleri bakımından önemli görselleri ihtiva etmektedir. Türk Tarih Kurumu dijital arşivinden esere erişim sağlanabilmektedir.

Lablache P. V. (1932). *Marco Polo'nun Seyahati*. Mütercimi Ziya Emiroğlu, İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat.

Tam adı Paul Vidal de la Blache olan Fransız araştırmacı Modern Fransız coğrafyasının temellerini atmıştır. Beşeri coğrafyanın da kurucusu kabul edilen la Blache, kültürün coğrafyayı şekillendirdiğini savunur. İsmail Habip Sevük, doğrudan alıntı yoluna gitmeden eseri kaynakçalarında okurlarına sunmuştur.

Langlois V. (1924). *Kilikya'da Seyahat*. Mütercimi Mustafa Rahmi. Adana: Türk Sözü Mecmuası, N. 107-136.

Victor Langlois, Fransız arkeolog ve araştırmacı olarak bilinir. Çukurova bölgesinde bulunan antik kentleri ve özellikle Ermenilerce kullanılan yerleşim yerlerini resimleyerek eserinde bunları göstermiştir. İsmail Habip Sevük, Adana'da neşredilen *Türk Sözü* adlı gazetede *Kilikya'da Seyahat* adlı eserin bazı bölümlerinin neşredildiğini belirtmektedir.

Nedim M. (1927). *Samsun Hatıraları*. Samsun: Şems Matbaası.

İsmail Habip Bey eseri kaynakçalar arasında göstermekle beraber doğrudan herhangi bir alıntı yapmamıştır.

Olivier G. A. (1795). *Voyage dans l'Empire Ottaman*, Paris.

İsmail Habip Sevük, *Voyage dans l'Empire Ottaman* adlı eseri Fransız ihtilalinin 6'ncı senesinde, 1795 sıralarında hükümetin emri ile yaptığı Osmanlı İmparatorluğu seyahatine ait önemli bir kaynak olarak değerlendirmektedir. İsmail Habip, *Fıratın Tercüme-i Hali* adlı yazısında Olivier'in Fırat Nehrine ait notlarından yararlanmıştır.

Outendirck F. (1867). *La Turquie a propes de l'Exposition Universelle*. Paris.

İsmail Habip Sevük, eserin Sadrazam Ali Paşa'ya ithaf edildiğini belirtmektedir. İsmail Habip Bey eseri kaynakçalar arasında göstermekle beraber doğrudan herhangi bir alıntı yapmamıştır.

Poujoulat B. (1841). *Voyage â Constantinopole et dans l'Asie Mineure*. Paris.

İsmail Habip Bey eseri kaynakçalar arasında göstermekle beraber doğrudan herhangi bir alıntı yapmamıştır.

Regnault A. (1855). *Voyage en Orient Grece, Turquie, Egypte*. Paris.

İsmail Habip Bey eseri kaynakçalar arasında göstermekle beraber doğrudan herhangi bir alıntı yapmamıştır.

Rorbach P. *Anadolu Seyahatnamesi*. İstanbul: Yıldız Kütüphanesi El yazmaları Bölümü.

Sevük, Paul Robrach'ın Bağdat demiryolu etütünü yapan heyette yer aldığını belirtmektedir. Eserden doğrudan alıntılar yoluyla yararlanılmış ve eser künyesi kaynakçalarda gösterilmiştir.

Seyyid Ali Reis (1553). *Mir'at-ül Memalik*. Yazılış 1553, Tab'ı 1897. İstanbul: İkdam Matbaası.

İsmail Habip Sevük, Seyyid Ali Reis'i Sinop'un cihana sığmayan genci olarak tanıtır. Seyyid Ali Reis'in yetiştiği ortam, seferleri ve akıbeti konusunda önemli bilgiler aktaran Sevük, yazısında çeşitli denizcilik temalı şiir parçaları nakletmektedir. Solitander R. ve Graeger O. *Memalik-i Şarkıyye'ye Seyahat*. İstanbul: Üniversite Kütüphanesi.

İsmail Habip Bey eseri kaynakçalar arasında göstermekle beraber doğrudan herhangi bir alıntı yapmamıştır.

Texier C. (1913). *Küçük Asya*. Mütercimi Ali Suad, (Maarif Vekaleti Neşriyatından), İstanbul: Matbaa-i Amire.

İsmail Habip Sevük'ün en sık başvurduğu kaynaklardan biridir. Yurddan Yazılar eserinde Niğde ve Trabzon yazılarının yer aldığı bölümlerde çeşitli atıflar yer almaktadır.

Uzunçarşılıoğlu İ. H. (1932). *Kütahya Şehri*. İstanbul: Devlet Matbaası.

İsmail Habip Bey eseri kaynakçalar arasında göstermekle beraber doğrudan herhangi bir alıntı yapmamıştır.

Viquesnel A. (1868). *Voyage dans la Turquie d'Enrope*. Paris.

İsmail Habip Bey eseri kaynakçalar arasında göstermekle beraber doğrudan herhangi bir alıntı yapmamıştır.

SONUÇ

Anadolu coğrafyası tarihin tüm safhalarında çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bu uygarlıklar yerleştikleri coğrafyaları şekillendirmiş ve zenginleştirmiştir. Marco Polo, Evliya Çelebi, Charles Texier, İbn-i Battuta gibi birçok seyyah Anadolu'yu ziyaret etmiş ve şehirleri, kültürel varlıkları, somut olmayan kültürel miras unsurlarını kayıt altına almışlardır. Bu kayıtlar sonraki dönem gezginlerinin gözlemlerini de etkilemiştir. Bu seyahatnameler o dönemlerin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültür durumlarını yansıtan belgeler haline gelmiştir. Zaman, bu eserleri kültürel mirasın abideleri haline getirmiştir. Bu tür eserleri okumak ve anlamak bu eserlerin ihtiva ettiği kültürel değerler kadar önemli hale gelmiştir. Eski zaman, orta zaman ve modern zaman seyyahlarının çizdiği portreleri karşılaştırmalı okumak isteyen araştırmacılar için hazırladığımız bu yazı Anadolu'yu gezen seyyahların bıraktığı notları yeniden harmanlayarak bugünün seyahat ve turizm meraklılarına tarihsel bir perspektif sunmaktadır. Burada naklemediğimiz birçok detay için İsmail Habip Sevük'ün *Tunadan Batıya ve Yurddan Yazılar* eserleri incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Alparlan, E. ve Emiroğlu, M. (2020). Besim Atalay'ın "Maraş Tarihi ve Coğrafyası" Eserine Yönelik Tahlil ve Tenkit Yazıları, *Asia Minor Studies*, 8 (2): 444-457.
- Aykut S. (2019). Marco Polo. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (19: 363). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Cumhuriyet Gazetesi Arşivi* (CGA) Tunadan Batıya 20 Birinciteşrin 1935, sayı 4107.
- Cumhuriyet Gazetesi Arşivi* (CGA) Haritada Anadolu, 25 İkincikanun 1936.
- Cumhuriyet Gazetesi Arşivi* (CGA) Niğde Abideleri, Cumhuriyet Gazetesi, 29 Mayıs 1936.
- Cumhuriyet Gazetesi Arşivi* (CGA) Yurddan Yazılar 17 Birincikanun 1935, sayı 4765.
- Dursunoğlu, S. (1944). Abdurrahim Şerif Beygu, *Halkevi Kültür Dergisi*, 4-5: 24.
- Eyice S. (1996). Albert Louise Gabriel. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (14: 97-98). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

- Eyice S. (1996). Heinrich Glück. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (14: 276). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Gallica Arşiv: Resim 2. <https://gallica.bnf.fr/ark:/10148/bpt6k3393758b/f14.item>, Erişim Tarihi: 14.04.2025.
- Gallica Arşiv: Resim 1. <https://gallica.bnf.fr/ark:/10148/bpt6k3393758b/f14.item>, Erişim Tarihi: 14.04.2025.
- Gallica Arşiv: Resim 3. <https://gallica.bnf.fr/ark:/10148/bpt6k3393758b/f14.item>, Erişim Tarihi: 14.04.2025.
- Gallica Arşiv: Resim 4. <https://gallica.bnf.fr/ark:/10148/bpt6k3393758b/f14.item>, Erişim Tarihi: 14.04.2025.
- Gezer, Z. (2001). İsmail Habip Sevük'ün Hayatı ve Eserleri (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gök, Ö. (2025). Saadetin Nüzhet Ergun. *Atatürk Ansiklopedisi*. Ankara: (ATAM) Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Türk Dünyası Yayını.
- Gür, D. ve Canbulat, İ. (2023). Türkiye'de Cristina Trivulzio Belgiojoso'nun Kızı Maria'ya Ait Arazi, Çiftlik ve Mülkler, *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13 (1): 113-135.
- Maden, S. (2008) Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları, A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15 (37): 147-158.
- Ortaylı İ. (1997). J. Von Hammer. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (15: 491). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Sevük İ. H. (1943). *Yurddan Yazılar*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Sevük, İ. H. (1941). *Tunadan Batıya*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türk Arkeoloji Enstitüsü Arşivi (TAE) <https://turkarkeolojiens-titusu.org/yayinlar/anadoludaki-turk-anitlari-ikinci-cilt-amasya-tokat-sivas/> Erişim Tarihi: 15.04.2025.
- Türk Tarih Kurumu Arşivi* (TTKA) İstanbul: Bozkurt Basımevi 1936 (A/5419). Resim 5.
- Türk Tarih Kurumu Arşivi* (TTKA) İstanbul: Matbaa-i Amire 1339 (A.II/1588).
- Türk Tarih Kurumu Arşivi* (TTKA). Paris: (C/0131). Resim 7.
- Türk Tarih Kurumu Arşivi* (TTKA). Paris: (MF/1155). Resim 8.
- Türk Tarih Kurumu Arşivi* (TTKA). Paris: 1.c E. De Boccard, 1931 2.c E. De Boccard 1934. (C/0072) Resim 6.
- Türk Tarih Kurumu Arşivi* (TTKA). Dersaadet: Matba-i Askeriye 1339 (A/3677).
- Oğuzhan KARADUMAN
- Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Hürriyet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Hürriyet Mah. 38000, Melikgazi, Kayseri.*
- E-posta: oguzkaraok@gmail.com
- ORCID: 0009-0006-1710-4369

Oğuzhan KARADUMAN

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu (2010). Yüksek Lisans derecesini Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Halk Edebiyatı dalında tamamladı. (2021) Millî Eğitim Bakanlığına Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak atandı (2013). Sırasıyla, Selahattin Eyyubi Anadolu İmam Hatip Lisesi (2013), Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (Müdür Yardımcılığı) (2016), İstanbul Bağcılar Şeyh Edebalı Anadolu Lisesi (2019), Kayseri Tomarza Şehit Nazmi Kapucu Anadolu Lisesi (2022), Ömer Serpil Özberber Anadolu İmam Hatip Lisesi (2024) ve Hürriyet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (2025) görevlerinde bulunmuştur. 2021 yılında İsmail Habip Sevrük'ün Türk Folkloruna katkıları adlı kitabı yayımlanmıştır. Çalışmaları, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Üstün Başarı Belgesi ile ödüllendirilmiştir. Temel çalışma alanı folklor ve halk edebiyatıdır.

Yapay Zekâ Bakış Açısıyla Türkiye’de Turist Rehberliği Mesleğinin Geleceği

The Future of Tourist Guiding Profession in Turkey from an Artificial Intelligence Perspective

Uğur CEYLAN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakültesi

Anahtar sözcükler:

Yapay zekâ, Turist rehberliği mesleği,
Turist rehberliği.

Key words:

Artificial intelligence, Tourist guiding
profession, Tourist guiding.

ÖZ

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte yapay zekâ hemen hemen her alanda hayatımıza girmektedir. Tıp, mühendislik, eğitim gibi alanlar dışında, günümüzde evde kullandığımız beyaz eşyalar da dâhil yapay zekâ tabanlı uygulamalar bulunmaktadır. Yapay zekâ sosyal bilimlerin birçok alanında araştırma konusu olmakla birlikte, turizm alanında da araştırmalara konu olmaktadır. Özellikle turist rehberliği gibi iletişimin yoğun olduğu meslekte yapay zekâ uygulamaları (sanal turlar, çeviri yazılımları vb.) meslek üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada yapay zekâ uygulamalarına (ChatGPT, POE, GEMINI, Llama-3.2, Claude-3.5-Sonnet, SMART, COMMAND R) turist rehberliği mesleğinin geleceği hakkında soru sorulmuştur. Uygulamalara turist rehberliği ile ilgili veriler verilmiş ve bu veriler ışığında cevaplar alınarak derlenmiştir. Alınan cevaplar; turist rehberliği mesleğinin gelecekte teknoloji ile ilerleyeceği ve turist rehberlerinin teknolojiye kendisini entegre etmesi, nadir diller ve özel ilgi turlarının artacağı, Orta Doğu ve Uzak Doğu pazarına yönelik rehberlerin kendilerini geliştirmeleri, kadın rehberlere daha fazla ihtiyaç duyulacağı ve kanunların meslekte standartlaşma getireceği ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

With the development of technology, artificial intelligence has entered our lives in almost every field. Apart from fields such as medicine, engineering, and education, there are artificial intelligence-based applications, including the white goods we use at home today. Artificial intelligence is a subject of research in many areas of social sciences, as well as in the field of tourism. Especially in professions where communication is intense, such as tourist guiding, artificial intelligence applications (virtual tours, translation software, etc.) have positive and negative effects on the profession. In this study, questions were asked to artificial intelligence applications (ChatGPT, POE, GEMINI, Llama-3.2, Claude-3.5-Sonnet, SMART, COMMAND R) about the future of the tourist guiding profession. Data about tourist guiding was given to the applications and the answers were compiled in the light of this data. The answers received revealed that the tourist guiding profession will advance with technology in the future and that tourist guides will integrate themselves with technology, rare languages and special interest tours will increase, guides for the Middle East and Far East markets will improve themselves, there will be more need for female guides and the laws will bring standardization to the profession.

GİRİŞ

Turist rehberliği mesleği iletişimin yüz yüze ve yoğun yaşandığı mesleklerden birisidir. Tur süresince turistlere gezilen destinasyon hakkında yoğun bilgi verilirken, aynı zamanda ülkenin kültür, ekonomi, sosyal yapısı gibi konularda da turistlerle sohbet edilmektedir. Bu durum hem derinlemesine bilgi hem de iyi seviyede yabancı dil gerektirmektedir. Yapay zekâ uygulamaları son yıllarda çeviri ve destinasyon hakkında çok kısa sürede derinlemesine bilgi sağlama gibi ko-

nularda turistlere destek vermektedir. Bu durum ileriki yıllarda mesleğe duyulan ihtiyacı belli düzeyde azaltacağı gibi, turist rehberlerinin kendilerini bu süreçlere entegre etmesi ile birlikte de olumlu katkılar sağlayacaktır. Turizm sektöründe yapay zekânın kullanımı üzerine sınırlı çalışmalar olsa da, ileriki yıllarda yapay zekâ uygulamalarının sektörde nasıl kullanacağı üzerine yoğunlaşması beklenmektedir. Bu konudaki çalışmalar (Tsaih ve Hsu 2018; Zlatanov ve Popescu 2019; Ercan 2020) seyahat sektöründe turistlerin karar süreçlerinin kısaltılmasında, pazarlama sü-

reçlerinde yapay zekâ kullanımı ve akıllı turizm gibi konulara odaklanmaktadır.

Bu çalışmada yapay zekâ uygulamalarının Türkiye’de turist rehberliği mesleğinin geleceğini nasıl gördüklerinin yorumlanması istenmiştir. Uygulamalara, turist rehberliği ve turizm ile ilgili veriler yüklenerek gelecekte neler olabileceğini tahmin etmeleri beklenmiştir.

Türkiye’de Turist Rehberliği

Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu’na (World Federation of Tourist Guide Associations) göre turist rehberi, *“bir bölge hakkında uygun otoriterler tarafından verilmiş veya kabul edilen yeterliliğe sahip, o bölgedeki kültürel ve doğal mirasları ziyaretçilerin istedikleri dilde anlatarak onları gezdiren kişidir”* (World Federation of Tourist Guide Associations). 6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu’na göre turist rehberliği hizmeti: *“Seyahat acentalığı faaliyeti niteliğinde olmamak kaydıyla kişi veya grup hâlindeki yerli veya yabancı turistlerin gezi öncesinde seçmiş oldukları dil kullanılarak ülkenin kültür, turizm, tarih, çevre, doğa, sosyal veya benzeri değerleri ile varlıklarının kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılarak gezdirilmesini veya seyahat acentaları tarafından düzenlenen turların gezi programının seyahat acentasının yazılı belgelerinde tanımladığı ve tüketiciye satıldığı şekilde yürütülüp acenta adına yönetilmesi”* olarak ifade edilmektedir.

Türkiye’de turist rehberliği eğitimi üniversitelerin ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde verilmektedir. Eğitimleri sonrası yabancı dil yeterliliği sağlayan, uygulama gezisini tamamlayan ve diğer yasal evrakları tamamlayan adaylar ruhsatname almakta ve bağlı oldukları odaya kayıt olarak her yıl çalışma kartı almaktadırlar. Çalışma kartı almayan rehberler eylemsiz, alanlar eylemli turist rehberi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca tamamladıkları uygulama gezilerine göre bölgesel ve tüm uygulama gezilerini tamamlayanlar da ülkesel rehber olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de TUREB verilerine göre hâlihazırda 13.654 rehber bulunmaktadır. 10,128’i ülkesel ve 3.526’sı bölgesel rehberdir. 9.17 ile en fazla İngilizce rehber bulunmaktadır. Bunu 1.641 ile Almanca ve 1.136 ile Fransızca

rehberler takip etmektedir. Rehber sayıları içerisinde 9.038 erkek ve 4.616 kadın rehber bulunmaktadır (TUREB 2024).

Yapay Zekâ

1956 yılında düzenlenen Dortmund Konferansı’nda yapay zekâ kavramı ortaya çıkmıştır. Konferansta John McCarthy, Marvin L. Minsky, Nathaniel Rochester ve Claude E. Shannon bir öneri mektubu ile ilk defa bu kavramı ortaya atmışlardır. Her ne kadar hepsi tarafından kavram ortaya konulsa da, John McCarthy yapay zekâ kavramının mucidi olarak kabul edilir (Alpaydın 2013). McCarthy (2007) yapay zekâyı, *“insan benzeri zeki makineler özellikle de zeki bilgisayar programları yapma bilimi ve mühendisliği”* olarak ifade etmiştir. Say (2018) yapay zekâyı, *“doğal sistemlerin yapabildiği (zekice olsun veya olmasın) her bilişsel etkinliği (gerekirse bedenleri olan) yapay sistemlere, daha da yüksek başarımlı düzeylerinde nasıl yaptırabileceğimizi inceleyen bilim dalıdır”* şeklinde tanımlamaktadır. Yapay zekânın hayatımıza girme ve gelişim süreci, bilgisayarların gelişimi ile paraleldir. Her ne kadar paralel ilerleme olsa da, yapay zekânın bilgisayarlarla bağlantılı olduğu anlamını da taşımamaktadır. Yapay zekâ, mühendislik, endüstri, tıp gibi birçok alanla ilişkili ve her bir bilim dalının ihtiyaçlarına göre belirlenen bir yapıdır. Fen bilimleri dışında psikoloji ve felsefe gibi alanlarda da inceleme konusu olmuştur (Doğan 2002). Yapay zekâ günümüzde savuma sanayisinde, iç ve dış güvenlik uygulamalarında, mühendislik, eğitim, tıp, bilgisayar tabanlı oyunlarında, işletme, muhasebe, finans, pazarlama, ekonomi, borsa ve hukuk gibi pek çok alanda kullanılır hale gelmiştir (Oke 2008). 1980 yılından itibaren yapay zekâ çok disiplinli bir bilim alanı haline gelmiş, 1990’ların başında da yapay sinir ağları üzerine çalışmalar artmıştır. 2000’li yıllardan itibaren akıllı ev sistemler, sürücüsüz arabalar gibi birçok uygulama, dünya devi şirketler tarafından günlük hayatımıza girmiştir. Özellikle internetin bu yıllarda kullanımı ile yapay zekâ sosyal medya uygulamalarının da vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Yapay zekâ ile sosyal medyada metin tanıma ve çeviri sistemleri

popüler hale gelmiştir (Uzun, Akkuyu ve Kayırcı 2021).

2017 yılında McKinsey Global Enstitüsü tarafından yayınlanan raporda 2030 yılına kadar otomasyona bağlı işlerde ortaya çıkacak yeni meslekler ve aynı şekilde kaybedilecek meslekler tahmin edilmiştir. Rapora göre 75 ile 375 milyon kişi arasında meslek değişimi gerçekleşecek ve kişiler ortaya çıkacak teknolojik gelişmeleri ve becerileri öğrenmek zorunda kalacaklardır. Ayrıca 400 ile 800 milyon kişinin de mesleği otomasyona geçiş nedeniyle sona erecek ve yeni iş fırsatları bulmak zorunda kalacaklardır (Manyika vd. 2017).

Yukarıdaki bilgiler ışığında, turizm gibi insan faktörünün önemli olduğu bir hizmet sektörü, bu süreçlerden etkilenecektir. Özellikle yapay zekâ destekli sanal turlar, destinasyon hakkında kısa sürede derinlemesine bilgi sağlama, anında çeviri uygulamaları turist rehberliği mesleğini belli düzeylerde etkileyecektir. Turist rehberleri de bu süreçte teknolojik gelişmelerle birlikte kendisini geliştirecektir.

Yapay Zekâ Bakış Açısıyla Türkiye’de Turist Rehberliği Mesleğinin Geleceği

Turist rehberliği mesleğinin geleceğine yönelik olarak ücretsiz ve sınırlı erişim izni olan ChatGPT, POE, GEMINI, Llama-3.2, Claude-3.5-Sonnet, SMART, COMMAND R yapay zekâ programlarına Turist Rehberliği Meslek Kanunu ve kanundaki en son değişiklikler, Türkiye’deki turist rehberi sayıları, bölgelere, cinsiyete, dillere göre dağılımları ve ülkenin turizm verileri verilmiştir. Her yapay zekâ programına “Türkiye’de turist rehberliği mesleğinin geleceği hakkında ilgili veriler ışığında nasıl görüyorsun?” sorusu sorulmuştur. Yapay zekâ programlarının mesleğin geleceğine yönelik olumlu ve olumsuz gelişmeleri aşağıdaki şekilde belirtmişlerdir. Bu görüşlerin verilen bilgiler ve programların veri tabanı araştırmaları ile sınırlıdır.

Yapay zekânın turist rehberliği mesleğinin geleceğine yönelik olumlu görüşleri

➤ *Kanun değişikliği mesleğe girişi sıkılaştırmış ve bu mesleğin ileriki yıllarda profesyonelleşmesine neden olacak ve daha kaliteli rehberler yetiştirecektir.*

- *Kanundaki Uzak Doğu dillerine yönelik kolaylık sağlanması, ileride bu pazara yönelim olacağını göstermektedir.*
- *Özellikle Karadeniz ve Doğu Anadolu gibi rehber sayısının az olduğu bölgelerde, turizmin teşvik edilmesiyle bu bölgelerde rehberlerin farklı alanlarda uzmanlaşması gerekecek.*
- *Çevresel faktörler nedeniyle sürdürülebilir turizm ve eko rehberlik önem kazanacak.*
- *Turist profilindeki değişimler ve çok büyük pazarlar olması nedeniyle, Çince, Hintçe ve Arapça rehber ihtiyacını ortaya çıkarak.*
- *Rehberlerin, yabancı dil becerileri ve dijital araçlarla entegre çalışma yetenekleri, gelecekte meslekte başarıya ulaşmalarını sağlayacak.*
- *Turizmde cinsiyet eşitliği ve kadınların iş hayatında daha fazla yer almasına yönelik çalışmalar önem kazanacağından, gelecekte kadın rehberlerin sayısında artış beklenebilir. Kadın rehberler, özellikle güvenli turizm ve kadınlara yönelik özel turlar gibi alanlarda tercih edilebilir.*
- *Kadın rehberler, özellikle gastronomi turları, kültürel ve tarih turları, kadınlara yönelik özel etkinlikler, aile dostu turlar gibi turizm türlerinde daha fazla talep görecektir.*
- *Özellikle turizm pazarının farklılaşması, nadir dillerde rehberlik yapanların ön plana çıkmasını sağlayabilir.*
- *İstanbul, Antalya, Kapadokya gibi turistik bölgelerde rehberlik ihtiyacının artması beklenmektedir. Bu bölgelerdeki turist akışının devam etmesi, nitelikli rehberlere olan talebi artıracaktır.*
- *Yabancı dil eğitimine yönelik artan talep, üniversitelerin ve özel kursların turist rehberliği programlarında daha fazla dil seçeneği sunmasını gerektirecektir.*
- *Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, turist rehberlerinin rolü de değişebilir. Örneğin, sanal gerçeklik teknolojisi ile birlikte, turist rehberleri sanal turlar düzenleyebilir ve turistlere daha interaktif bir deneyim sunabilirler.*
- *Kanunda yapılan yeni değişiklikler mesleğe standart getirebilir. Meslek daha profesyonel, çeşitli ve uluslararası standartlara uygun hale gelebilir.*

- ✧ Sanat tarihi ve arkeoloji mezunlarına tanınan kolaylık, bu alanlarda uzmanlaşmış rehberlerin sayısını artırabilir.
- ✧ Özellikle Orta Doğu'dan gelen turistler için kadın rehberlere olan talebin artması, kadın rehber sayısındaki artışı destekleyebilir.
- ✧ Ortalama rehber başına düşen yabancı dil sayısının 1,5'ten 2'ye çıkması muhtemel.

Yapay zekânın turist rehberliği mesleğinin geleceğine yönelik olumsuz görüşleri

- ✧ Geleneksel rehberlik azalacak. Yapay zekâ tabanlı rehberlik uygulamaları ve dijital turizm çözümleri yaygınlaşacaktır.
- ✧ Yabancı dil yeterliliği ve uygulama gezileri gibi zorunluluklar, mesleğe girmek isteyenler için ciddi bir maliyet ve zorluk yaratabilir.
- ✧ Bölgesel rehber sayısındaki artış ve turist rehberlerinin Türkçe olarak da hizmet verebilecek olması, özellikle belirli bölgelerde rehberler arasında rekabetin artmasına yol açabilir.
- ✧ Geleneksel yöntemlerle çalışan bazı rehberler, dijitalleşme ve yeni düzenlemelere uyum sağlamakta zorlanabilir.
- ✧ Bakanlığın mesleki denetim yetkisinin artırılması ve disiplin kurallarının sıklaştırılması, meslek kuruluşları ve rehberler üzerinde baskı yaratabilir.
- ✧ Teknolojinin gelişimi ile birlikte, dijital platformlar üzerinden hizmet sunumu artacaktır. Sanal turlar, mobil uygulamalar ve dijital rehberlik hizmetleri, turistlerin deneyimlerini zenginleştirecek.
- ✧ Eğitim ve sertifikasyon süreçlerinin getirdiği maliyetler, bazı adayların mesleğe girmesini engelleyebilir. Bu durum, sektördeki insan kaynağını daraltabilir.
- ✧ Yeni düzenlemelerin başarılı bir şekilde uygulanması için yeterli sayıda eğitimci ve kaynak bulunması gerekmektedir. Eğitim kalitesi ve kaynakların yeterliliği, mesleğin geleceğini doğrudan etkileyebilir.
- ✧ Teknoloji ve dijitalleşmenin hızlı gelişimi, turistlerin bilgi edinme ve seyahat planlama şekillerini değiştiriyor. Turist rehberlerinin bu değişime uyum sağlaması ve yeni teknolojileri kullanması önemlidir. Aksi takdirde, mesleğin geleceği tehlikeye girebilir.

- ✧ Belirli faaliyetleri veya bölgeleri sınırlayan kanun değişiklikleri, turizm çeşitliliğini azaltabilir ve bazı destinasyonların cazibesini düşürebilir.

SONUÇ

Teknolojideki gelişmeler ve bu gelişmelerin turizm sektörüne yansımaları, sektör üzerinde etkiler oluşturduğu gibi, turist rehberliği mesleği üzerinde de olumlu ve olumsuz etkiler ortaya koyacaktır. Çalışmada bu olumlu ve olumsuz gelişmelerin neler olabileceği yapay zekâ programlarına mevcut veriler ışığında sorulmuş ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Yapay zekâ programlarının belirttiği önemli unsurlardan birisi geleneksel rehberliğin azalacağı ve yapay zekâ tabanlı uygulamaların bunun yerini alacağı görüşüdür. Özellikle dijital çözümlerin mesleğe olumsuz etkiler yaratacağı beklenmektedir. Ancak ileriki yıllarda turist rehberleri de bu dijital dönüşümün bir parçası olacak ve geleneksel yöntem ile teknolojiyi bir arada kullanarak hizmet vereceklerdir.

En son yapılan yasal düzenlemelerin mesleğe standart, kalite ve nitelik kazandıracağı ifade edilmiştir. Ancak yasal düzenlemelerin de mesleğe girişte zorluklar ve meslekten kaçmalara neden olabileceği vurgulanmıştır. Bu noktada özellikle bakanlık ve birlik beraber hareket etmeli, eğitimin en önemli parçası olan üniversitelerle entegre bir şekilde süreci yönetmelidirler. Bu şekilde mesleki standartlar sağlanmış ve turist rehberleri istenilen niteliklere ulaşmış olacaklardır. Dijitalleşme ve yapay zekâ ile ortaya çıkan sanal tur ve 3D deneyimler, turist rehberleri tarafından yakından takip edilmelidir. Rehberler bu uygulamalarda da yerlerini alarak turistlere hem gerçek deneyimler sunmalı hem de dijital dünya üzerinden turistler ile olan iletişimlerini kaybetmemelidirler.

Orta Doğu ve Uzak Doğu'dan gelen turist sayısındaki artış, ileriki yıllarda Çince, Hintçe, Korece ve Arapça gibi dillerde rehber ihtiyacını ortaya çıkaracaktır. Ayrıca bu ülkelerden gelen turistlerin, kadın rehber talepleri de kadın turist rehberi sayısında bir artmaya sebep olabilir. Talep edilen dillerde en son yapılan kanun değişikliği ile bu

talep bir miktar karşılanacak olsa da, ileriki yıllarda rehber ihtiyacı artacaktır.

Yapay zekâ ile yapılan tahminler ileriki yıllarda akademik çalışmalar ile desteklenmeli ve geleceğe yönelik bu bilgiler akademisyenler tarafından güncel olarak takip edilmelidir. Ayrıca yapay zekânın turizm sektöründe yer alan paydaşlar (otel işletmeleri, seyahat acentaları, restoranlar ve turist rehberleri) açısından nasıl kullanılacağı, sektöre nasıl entegre edileceği üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Yapay zekânın birçok meslekte insana olan ihtiyacı azaltacağı düşünüldüğünde, turizm sektörüne en az olumsuz etki ile nasıl geçiş yapılacağı konularında da çalışmalar hem akademisyenler hem de uygulayıcılar tarafından yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alpaydın, E. (2013). *Yapay Öğrenme*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Doğan, A. (2002). *Yapay Zekâ*. Ankara: Kariyer Yayınevi.
- Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu. (2024). <https://wftga.org>, Erişim Tarihi: 5 Ekim 2024.
- Ercan, F. (2020). Turizm Pazarlamasında Yapay Zekâ Teknolojilerinin Kullanımı ve Uygulama Örnekleri, *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 23 (2): 394-410.
- Manyika J., Lund S., Chui M., Bughin J., Woetzel J., Batra P., Ko, R. ve Sanghvi, S. (2017) Jobs Lost, Jobs Gained:

Workforce Transitions in a Time of Automation. San Francisco, CA: McKinsey Global Institute. <https://www.mckinsey.com>, Erişim Tarihi: 18 Ekim 2024.

- McCarthy, J. (2007). What is artificial intelligence?. <https://www-formal.stanford.edu/jmcl/>, Erişim Tarihi: 5 Kasım 2024.
- Oke, S. A. (2008). A Literature Review on Artificial Intelligence, *International Journal of Information and Management Sciences*, 19 (4): 535-570.
- Say, C. (2018). 50 Soruda Yapay Zekâ. İstanbul: 7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik.
- Tsaih, R.-H. ve Hsu, C. C. (2018). Artificial Intelligence in Smart Tourism: A Conceptual Framework, *The 18th International Conference on Electronic Business*. Guilin, China, 124-133.
- Turist Rehberleri Odaları Birliği (2024). <https://www.tureb.org.tr/RehberIstatistik>, Erişim Tarihi: 05 Ekim 2024.
- Uzun, Y., Akkuzu, B., ve Kayıncı, M. (2021). Yapay Zekâ'nın Kültür ve Sanatla Olan İlişkisi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Özel Sayı 28: 753-757. <https://doi.org/10.31590/ejosat.1010691>
- Zlatanov, S. ve Popescu, J. (2019). Current Applications of Artificial Intelligence in Tourism and Hospitality, *International Scientific Conference on Information Technology and Data Related Research*. Belgrad, Sırpistan, 84-90.
- Uğur CEYLAN
- Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Kütahya
- E-posta: ugur.ceylan@dpu.edu.tr
- ORCID: 0000-0001-6078-84-24

Lisans eğitimini Erciyes Üniversitesi, Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Turist Rehberliği bölümünde tamamladı (2004). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Emet Meslek Yüksekokulu'nda Öğretim Görevlisi olarak göreve başladı (2010). Yüksek Lisans eğitimini (2013) ve Doktora eğitimini (2017) Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda tamamladı. 2020 yılında Doçent unvanını aldı. Halen Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakültesi Turizm İşletmeciliği bölümünde görev yapmaktadır. Turist Rehberliği, Turizm Pazarlaması ve Otel İşletmeciliği üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

LİSANSÜSTÜ TEZ İNCELEMELERİ

Editör: Hatice GÜÇLÜ NERGİZ
E-posta: hg.nergiz@kocaeli.edu.tr

Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 36, Sayı 1, Bahar: 162 - 166, 2025
Copyright © 2025 anatolia
Bütün hakları saklıdır
ISSN: (Çevrimiçi: 2822 - 4647 - Baskı: 1300 - 4220)
<https://doi.org/10.17123/atad.1698991>

Farklı Dillerde Lisansüstü Tez İncelemeleri

Postgraduate Thesis Reviews in Different Languages

Hatice GÜÇLÜ NERGİZ

Kocaeli Üniversitesi

Turizm Fakültesi

Anahtar sözcükler:

Bitki örtüsü, Kentsel ekoloji,
Instagram, Japonya.

Key words: Vegetation, Urban greening, Instagram, Japan.

ÖZ

Çalışmada, Portekizce yayımlanan bir yüksek lisans tezi değerlendirilmektedir. Tez çalışması, destinasyonların turist imajını şekillendirmede bitki örtüsünün ve yeşil alanların rolünü araştırmaktadır. Vaka çalışmasına dayanarak tasarlanan bu çalışmada görsel yöntemler, içerik analizi ve netnografi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma, Japonya'nın Kyoto ve Fukuoka şehirlerinde turistler ve destinasyon yönetim organizasyonları tarafından Instagram'da paylaşılan fotoğraflara ve metinsel verilere dayanmaktadır. Sonuçlar, turist fotoğraflarında bitki örtüsünün fazla olduğunu, bu sonucun ise Japonya'nın doğaya olan kültürel saygısını ve sürdürülebilirliğe olan bağlılığını somutlaştırdığını ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

The study evaluates a master's thesis published in Portuguese. The thesis explores the role of vegetation and green spaces in shaping the tourist image of destinations. Designed based on a case study, this research utilizes visual methods, content analysis, and netnography. The study focuses on analyzing photographs and textual data shared on Instagram by tourists and destination management organizations in the Japanese cities of Kyoto and Fukuoka through. The results reveal a significant presence of vegetation in tourist photos, which embodies Japan's cultural reverence for nature and commitment to sustainability.

GİRİŞ

Sürdürülebilir turizm, ev sahibi toplulukların sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılarken, turistlerin tekrar ziyaretlerini teşvik eder. Sürdürülebilirliğin temel amacı, tekrar ziyareti teşvik ederken aynı zamanda varış noktasının sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerini ve çevreyi korumaktır. Yenilikçi fikirler, geçmiş hatalardan ders çıkarmak, olanakları tam olarak kavramak, sorumlulukları yerine getirmek ve esnek eylem planlaması sürdürülebilir turizm gelişimi için gereken unsurlar arasındadır. Sürdürülebilirlik, ziyaretçileri bölgeye çeken turizm endüstrisine güçlü bir şekilde odaklanmayı gerektirir. Destinasyonların doğaya, kültüre saygısını ve sürdürülebilirliğe bağlılığını ortaya koyan araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle, bu sayıda sürdürülebilirliği farklı açıdan ele alan bir tez çalışmasına yer

verilmesine karar verilmiştir. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi'nin Bahar 2024 sayısında başlanan "Farklı Dillerde Lisansüstü Tez İncelemeleri" başlıklı bölümün bu sayısında "Japon Şehirlerinin Turistik Manzaralarında Kentsel Bitki Örtüsü Sosyal Ağlarda Paylaşılan Görsel İçeriğin Analizi" başlıklı yüksek lisans tezi incelenmiştir.

Lizbon Üniversitesi Coğrafya ve Mekânsal Planlama Enstitüsü Estoril Misafirperverlik ve Turizm Okulu'nda 2024 yılında tamamlanan tezin yazarı Maria Inês Duarte Leite Pinto dos Santos'dur. Tarama, Proquest veri tabanında İngilizce ve Türkçe dilleri haricinde turizm anahtar kelimesiyle Bilimsel İncelemeler/ Tezler kategorisinde son 12 aydaki çalışmaları kapsayacak biçimde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda saptanan tezlerin özetleri okunarak, konu ve yöntem farklılığı olanlar belirlenmeye çalışılmış ve içlerinden Portekizce hazırlanan bir

yüksek lisans tezi seçilmiştir. Bu tez, Japonya’da iki turistik destinasyonda kent genelinde turistler ve destinasyon yönetim organizasyonları tarafından sosyal medyada paylaşılan görsellerin bitki örtüsü ve yeşillikler açısından karşılaştırmasına dayanmaktadır.

Japonya Şehirlerinin Turistik Manzaralarında Kentsel Bitki Örtüsü: Sosyal Ağlarda Paylaşılan Görsel İçeriklerin Analizi

Çevresel sürdürülebilirlik, yaşadığımız ekolojik kriz ışığında ve modern toplumların kalkınma modelinin neden olduğu çevresel tahribatı hafifletme çabasıyla toplumda giderek daha fazla tartışılan bir konu haline gelmiştir. Son zamanlarda kentsel mekânların yeniden doğallaştırılması, yalnızca yerel halkın yaşam kalitesine, ekosistemlerin yenilenmesine ve kentlerin çevresel risklere karşı dayanıklılığına değil, aynı zamanda turizmin gelişmesine de katkıda bulunan “yeşil altyapıların” oluşturulmasıyla ilişkili bir kentsel yenileme çözümü olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın konusu, “Japon şehirlerinin turistik imajında bitki örtüsünün önemi nedir?” şeklinde belirlenmiştir. Horner ve Swarbrooke’a (2002) göre turistin satın alma kararını etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Destinasyon imajı, turistlerin sadece destinasyonu seçerken değil, planlamadan, ziyaret öncesinden, seyahat sırasında ve sonrasındaki davranışlarına kadar karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır (Mirzaalian 2021).

Tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Giriş başlığını taşıyan birinci bölümde, problem, araştırma sorusu ve hedefler, metodoloji alt başlıkları ele alınmıştır. İkinci bölümde teorik- kavramsal çerçevede kentleşme ve kentsel doğa, kentsel bitki örtüsü, kültürel ve eğlence hizmetleri, kentsel mekânların yeniden doğallaştırılması, kentsel yeşillendirme projeleri, kentsel turizm ve kentsel bitki örtüsü, Japonya şehirlerinin doğallaştırılması konuları incelenmiştir. Tezin üçüncü bölümü metodolojiye ayrılırken, dördüncü bölümde sonuçlara yer verilmiştir.

Tezin kavramsal çerçevesinde kentsel doğa, kentsel yenilenme ve turistik destinasyon imajı tanımlanmıştır.

Bu aşamada, sürdürülebilir kentsel dönüşüm projelerinin hangileri olduğu ve geliştirildiği, kentleri daha yeşil kılmak için hangi yatırımların yapıldığı önemlidir. İklim değişikliğinin azaltılmasına katkıda bulunması gibi, nüfusun ve turistlerin refahı ile çevre üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu anlamak da önemlidir. Çalışma, sosyal ağlarda kentlerin turistik imajında kentsel bitki örtüsünün varlığında herhangi bir evrim olup olmadığını belirlemek ve ayrıca sosyal ağlarda yer alan görselleri analiz etme üzerine tasarlanmıştır. Bu doğrultuda, destinasyon yönetim organizasyonları ve ziyaretçiler tarafından sosyal ağlarda paylaşılan fotoğraflar ve videolar aracılığıyla Japon şehirlerindeki kentsel bitki örtüsünün nasıl temsil edildiği analiz edilmiştir. Bu bağlamda, insanların görsel paylaşmak için en çok kullandığı sosyal ağlardan biri olan Instagram kullanılmıştır. Japon şehirleri ise Kyoto ve Fukuoka olarak belirlenmiştir.

Metodoloji

Japon şehirlerinin turistik imajında bitki örtüsünün önemi nedir? sorusuna yanıt vermek amacıyla hazırlanan tez çalışmasında Japon şehirleri Kyoto ve Fukuoka’ya odaklanarak, sosyal ağlarda paylaşılan fotoğraflara dayanan veriler üzerinden araştırma gerçekleştirilmiştir. Günümüzde, sosyal ağlar, yazılı ve görsel bilgilere dayanması açısından da önemli bir araç haline gelmiştir. Analiz için kullanılan görüntüler, bu araştırma için seçilen sosyal ağ olan Instagram’dan alınmıştır. Instagram, kullanım yaygınlığı açısından sosyal ağlar arasında dördüncü sırada yer alması (Walsh 2022) ve kullanıcılar tarafından görsel paylaşımlardan veri kümeleri sağlaması nedeniyle tercih edilmiştir. Bu paylaşımlar, bireylerin davranışlarını ve tercihlerini anlamayı mümkün kılmaktadır (Bakhshi vd. 2014). Japonya’da, Covid-19 pandemisinde Nisan 2020 ile Ekim 2022’de sınırlar kapanmıştır. Bu nedenle, analiz için görüntüler sınırların açıldığı Kasım 2022’den itibaren başlayarak, 1-30 Kasım 2022 arasında toplanmıştır.

Turistler tarafından yayınlanan fotoğraflar, bu çalışmada kullanılmak amacıyla programcı Bruno Guerreiro tarafından kodlanan InstaScraper programı aracılığıyla elde edilmiştir. Program, her etikette (hashtag) en az 100 fotoğraf çıkar-

mak için her gün çalıştırılmıştır. Bu aramalarda Instagram'da etiketlerde Kyoto ve Fukuoka anahtar kelimeleriyle görsel ve metinsel veriler de arama yapılmıştır. Bu etiketler, içerik toplayıcıları olarak işlev görerek, bu şehirlerle ilişkili çeşitli görüntülerin kapsamlı bir şekilde toplanmasına olanak tanınması nedeniyle tercih edilmiştir.

Görsellerin turistler tarafından paylaşılmış olma koşulunu gerçekleştirmek için ilk olarak paylaşım sahibi kişinin turist olup olmadığı belirlenmiştir. Bu amaçla, yayında yer alan kullanıcı bilgileri incelenmiştir. Burada bir standart kural belirlenmiştir. Buna göre eğer paylaşım Japonca yazılmışsa ve paylaşım sahibinin Japonya'nın başka bir şehrinde yaşadığına dair bir bilgi, atıf varsa yerel sakin olarak sınıflandırılmıştır. Burada bir bilgi, atıf olmasa da paylaşım Japonca olduğundan kişi yerel sakin kabul edilmiştir. Paylaşım, Japonca dışında bir dilde yazılmışsa ve analiz edilen şehirlerden birinde ikamet ettiğini belirtici bir bilgi yoksa bu durumda turist olarak kabul edilmiştir. Instagram'dan alınan fotoğraflardan, bitki örtüsü içeren manzara ların yüzdesini (bitki örtüsü olup olmadığı/bitki örtüsü olanlarda fotoğraf oranının çok veya az olması) belirleme işlemi yapılmıştır. Bunun için doğanın bir kısmını gösteren fotoğraflardan, bunun kentsel alanda bulunan bitki örtüsü olup olmadığını ve ne tür bitki örtüsü olduğunu belirlenmesi sağlanmıştır.

Program çalıştırıldığında tüm fotoğrafları içeren bir klasör ve fotoğrafların meta verileri ve açık-

lama içeren bir Excel sayfası oluşturacak şekilde programlanmıştır. Program her çalıştırıldığında, istenen görüntü miktarıyla birlikte, Excel sayfasına her bir görüntünün: (1) görüntünün kimlik numarası, (2) programın görüntüyü sosyal ağdan çektiği zaman, (3) görüntünün köprüsü, (4) görüntünün başlığı, (5) genellikle @ ile başlayan kullanıcı adı, (6) orijinal ad, (7) kullanıcının biyografisini içeren bilgiler aktarılmıştır.

Resimsel verilerin içerik analiziyle incelenmesinde, literatürde ifade edildiği gibi (Park vd. 2019, Gorji vd. 2023) her bir fotoğraf bir birim olarak kabul edilmiştir. Görüntülerin ön analizinden elde edilen tümevarımsal bir sınıflandırma süreciyle veriler 17 kategoriye ayrılmıştır. Her kategori için örnek görüntülere ait birer örnek ve tanımlama kriterleri açıklanmıştır. Tez çalışmasında yer alan ilk kategori geleneksel mimari ve tarihi binalardır. Diğer kategoriler ise şunlardır: 2) Modern mimari, 3) şehir manzarası, 4) hayvan türleri, 5) bahçeler ve halk parkları, 6) özel bahçeler ve parklar, 7) yol kenarı bitki örtüsü, 8) doğal bitki örtüsü, 9) etnografik unsurlar, 10) etkinlikler ve gösteriler, 11) müzeler ve sanat eserleri, 12) gastronomi, 13) çiçek düzenlemeleri, 14) oteller ve konaklama tesisleri, 15) restoranlar ve kafeler, 16) kültürel turizm faaliyetleriyle bağlantılı olmayanlar, 17) diğer. Bu kategorilerden birine ait açıklama ve bir örnek görsel Tablo 1'de verilmiştir.

Ardından, turistler tarafından yayınlanan her fotoğrafta bitki örtüsü bulunup bulunmadığı kont-

Tablo 1. Görüntü Kategorileri

Kategori	Tanımlama Kriteri	Örnek
1) Geleneksel mimari ve tarihi binalar	Yerel kültür ve geleneğe kök salmış bir tasarıma ve yapıya sahip binaları kapsayan görüntüler. Bu stil, yerel kültürel, sosyal ve dini mirastan etkilenen tanınabilir tasarımlar sunar. Genellikle, geleneksel mimarinin inşaat yöntemleri yerel çevreye uyum sağlayacak şekilde inşa edilir ve belirli bir kültür içinde bile bölgeden bölgeye farklılık gösterebilir.	

rol edilmiştir. Bu amaçla, her fotoğraf için, mevcut bitki örtüsü türlerini belirlemek gerekmiştir. Görüntülerde bitki örtüsü bazen ön planda iken bazı fotoğraflarda arka planda da yer alabilmektedir.

Turizm destinasyonu yönetim organizasyonlarının resmi hesaplarından da bu organizasyonlar tarafından bitki örtüsüne ne kadar önem verildiğini karşılaştırmak amacıyla görüntü toplanmıştır. Bu amaçla Kyoto şehrinin Instagram hesapları @visit_kyoto ve Fukuoka şehrinin @goodvibes_fukuoka hesaplarından görüntüler toplanmıştır.

Turistler tarafından yayınlanan görüntülerin seçimi ve tanımlanması ile sınıflandırılması yaklaşık beş ay sürmüştür. En çok zaman alan işlem ise her görüntünün sınıflandırılması olmuştur. Bunun nedeni, toplanan her fotoğrafta tek tek ne tür unsurların bulunduğu kontrol edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca, her görüntü için ayrı ayrı ön plan ve arka planda bulunan unsurların netleştirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Son yıllarda sürdürülebilirliğin kentsel planlamadaki önemi giderek daha fazla anlaşılıyor ve dünya genelindeki kentler daha yeşil, daha yaşanabilir çevreler yaratma çabasına giriyor. Japonya’da sürdürülebilirliğe olan bu bağlılık Kyoto ve Fukuoka gibi şehirlerde kentsel yeşil alanların iyileştirilmesi için çabaların gösterildiği açıkça görülmektedir. Bu girişimler yalnızca çevrenin korunmasına ve biyolojik çeşitliliğe katkıda bulunmakla kalmıyor, aynı zamanda bölge sakinlerinin refahını ve yaşam kalitesini de artırıyor. Kent manzaralarına yeşil altyapıyı entegre ederek şehirler iklim değişikliğinin etkilerini azaltabilir, hava ve gürültü kirliliğini azaltabilir ve daha sağlıklı toplumlar yaratabilir. Kentsel bitki örtüsünün varlığı insan yaşamı üzerinde hem fiziksel hem de psikolojik açıdan çok sayıda olumlu etkiye sahiptir. Kentsel bitki örtüsünün karbon azaltımı ve sıcaklık düzenlemesi gibi çevresel faydalarının yanı sıra insan sağlığı ve refahına da doğrudan faydaları bulunmaktadır. Yeşil alanlara erişimin, stres seviyelerinin azalması, ruh sağlığının iyileşmesi ve fiziksel aktivitenin artmasıyla ilişkilendirildiği belirtiliyor. Doğanın kültürel olarak derin köklere sahip olduğu Japon şehirlerinde, kentsel bitki örtüsü önemli bir rol oy-

nar. Özellikle bölge sakinleri ve turistler arasında doğal dünyayla bağlantı duygusunun geliştirilmesi ve refahın teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kentsel bitki örtüsü aynı zamanda kentlerin turistik deneyimini ve destinasyon imajını şekillendirmede önemli bir rol oynuyor. Park, bahçe ve sokak bitki örtüsü ağaçlarla çevrili sokaklar, Kyoto ve Fukuoka gibi şehirlerin turistik yerler olarak çekiciliğini artırıyor ve ziyaretçilere dinlenme, keşif ve kültürel etkileşim fırsatları sunmaktadır. Ayrıca, sonbaharda ikonik Japon Akçaağacı yaprakları gibi mevsimlik yaprakların canlı renkleri, turistleri büyüleyen ve ilham veren çarpıcı görsel manzaralar yaratmaktadır. Sonuç olarak, kentsel yeşil alanlar, Japon şehirlerinin turist destinasyonları olarak küresel çekiciliğine ve pazarlama gücüne katkıda bulunarak, dünyanın her yerinden ziyaretçilere doğal ve kültürel zenginliklerini deneyimleme olanağı sağlamaktadır. Japonya’nın doğaya duyduğu kültürel saygı, ülkenin çevre koruma ve çevre bilincine yönelik yaklaşımını şekillendiren toplumsal değerleri ve geleneklerindeki derin köklere dayanmaktadır. Geleneksel Japon bahçelerinin modern altyapıyla uyum içinde bir arada var olduğu Kyoto ve Fukuoka gibi kentlerde, kentsel bitki örtüsü bu kültürel mirasın somut bir ifadesi olarak işlev görmektedir. Bu titizlikle tasarlanmış yeşil alanlar yalnızca Japonya’nın estetik duyarlılığını sergilemekle kalmıyor, aynı zamanda şehir hayatının karmaşasından uzakta huzurlu bir sığınak da sunmaktadır. Japon şehirleri, kentsel yeşilliği koruyarak ve teşvik ederek kültürel miraslarına saygı gösteriyor ve doğanın zamansız güzelliğini ve uyumunu yansıtan ortamlar yaratıyor.

Bu tezde gerçekleştirilen ve turistler ve destinasyon yönetim organizasyonları tarafından yayınlanan görüntüleri analiz eden vaka çalışması aracılığıyla, bitki örtüsünün, özellikle de Kasım ayında gerçekleşen görüntü toplama ile ağaçların fotoğraflarda öne çıktığı açıkça görülmektedir. Turistik görüntülerdeki bu bitki örtüsü bolluğu, Japon şehirlerinin turistik imajının oluşumundaki öneminin altını çiziyor. Japon Akçaağacı ve Ginkgo biloba gibi ağaçların sonbahar yapraklarının canlı renkleri, Japonya’nın ünlü mevsimsel güzelliğini deneyimlemek isteyen ziyaretçileri çeken Kyoto ve

Fukuoka gibi şehirlerin cazibesine katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak, "Japon şehirlerinin turistik imajında bitki örtüsünün önemi nedir?" şeklindeki başlangıç sorusuna cevap "bitki örtüsü şüphesiz Japon şehirlerinin turistik imajının ayrılmaz bir parçasıdır", olmuştur. Varlığı sadece kentsel peyzajların estetik çekiciliğini artırmakla kalmayan, aynı zamanda Japonya'nın doğaya olan kültürel saygısını ve sürdürülebilirlik taahhüdünü de bünyesinde barındırmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Görsel içerik analizi ve netnografi yöntemlerini kullanarak sosyal medyanın turizm imajı üzerindeki etkisini inceleyen bir yüksek lisans tezini inceledik. Vaka çalışmasına dayanan bu çalışmada Japonya'nın Kyoto ve Fukuoka gibi iki önemli turistik şehirde turizmde bitki örtüsü görsellerden hareketle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Tez çalışmasında Japonya'nın doğaya olan derin kültürel bağlantısının turizm imajına yansımaları incelenmiştir. Çalışmada kentsel bitki örtüsünün sürdürülebilir turizm açısından önemi çevre bilinciyle uyumlu bir şekilde ele alınmaktadır. Çalışma, görsel analizlere dayanmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda turistlere uygulanacak anketlerle desteklenmesi, sonuçların daha sağlam temellere oturmasını sağlayabilir. Veriler sadece sonbahar mevsiminde elde edilmiştir. Bundan sonraki çalışmalar da tek bir mevsim yerine diğer mevsimlerde incelenmeye alınabilir. Sürdürülebilir turizmin önemli bir paydaşı olan yerel halkın bakış açısının çalışmada ihmal edildiği göze çarpmaktadır. Turistik bir destinasyonda yerel halkın

da bitki örtüsüne yönelik algıları ve deneyimleri de incelenerek, çalışmaya farklı bir boyut kazandırılabilir.

KAYNAKÇA

Santos, M. I. D. L. P. (2024). A Vegetação Urbana Na Paisagem Turística Das Cidades Do Japão Análise De Conteúdos Visuais Partilhados Em Redes Sociais. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Portekiz: Lizbon University.

AYRINTILI BİLGİ İÇİN BKZ.

Bakhshi, S., Shamma, D. A. ve Gilbert, E. (2014, 26th April-1st May). Faces Engage Us: Photos With Faces Attract More Likes And Comments on Instagram, *The SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, Toronto.

Gorji, A., Almeida-García, F. ve Melé, P. (2023). Analysis Of The Projected Image of Tourism Destinations On Photographs: The Case of Iran On Instagram, *Anatolia*, 34 (2): 144-162.

Horner, S. ve Swarbrooke, J. (2002). *O Comportamento Do Consumidor No Turismo*. Aleph: Sao Paulo.

Mirzaalian, F. ve Halpenney, E. (2021). Exploring Destination Loyalty: Application of Social Media Analytics in a Nature-Based Tourism Setting, *Journal of Destination Marketing & Management*, 20 (100598): 1-15.

Park, H. J., Liang, Y. ve Ying, Q. (2019). Projected And Perceived Destination Image on Social Media: Comparing Perception of Destination Image Between Official DMO in South Korea and Chinese Travelers. *The China Tourism Forum – ABD*.

Walsh, S. (2022). The Top 10 Social Media Sites ve Platforms 2022. SEJ. Disponível em <https://www.searchenginejournal.com/social-media/biggest-social-media-sites/>, Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2022.

Hatice GÜÇLÜ NERGİZ*

*Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, 41080 Kartepe/ Kocaeli.

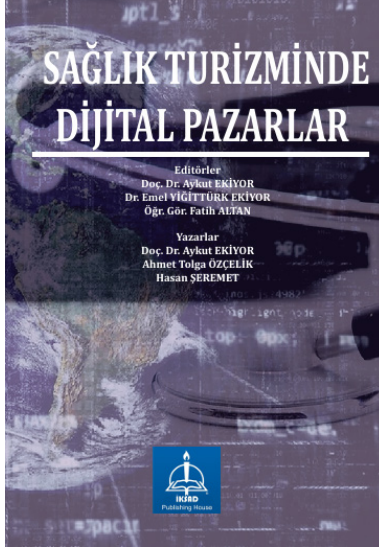
E-posta: hg.nergiz@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8848-7014

Hatice GÜÇLÜ NERGİZ

Adnan Menderes Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'ndan mezun oldu (1996). Yüksek lisans derecesini Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Dalı'ndan (2000), doktora derecesini de Anadolu Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Dalı'ndan aldı (2006). Adnan Menderes Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (1996). Doçentlik unvanını turizm alanında almış ve halen Kocaeli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü'nde görev yapmaktadır.

Sağlık Turizminde Dijital Pazarlar

Digital Markets in Health Tourism

Editörler: Doç. Dr. Aykut EKİYOR, Dr. Emel YİĞİTTÜRK EKİYOR, Öğr. Gör. Fatih ALTAN
İstanbul: İksad Yayınevi 2020 (Birinci basım),
100 sayfa.

ISBN: 978-625-7279-56-7

Oğuz ÇAM* - Abdullah BİRTEK** - Cengiz ÇELİK***

*Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

* Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

* Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anahtar sözcükler:

Dijitalleşme, dijital pazarlar, dijital turizm, sağlık, sağlık turizmi, sağlık ürünleri ve hizmetleri.

Key words:

Digitalization, digital markets, digital tourism, health, health tourism, health products and services.

ÖZ

Turizm hareketleri çeşitli amaçlarla yapılabilmekte ve bu amaçlardan birini sağlık turizmi teşkil etmektedir. Sağlık turizmi temelini sağlığa dayandığından genel turizm içerisinde önem sahibi olmasıyla dikkatleri üzerine çekmektedir. Ülke içinde ve ülkeler arasında gerek ekonomik gerekse sosyal anlamda hareketlenme sağlayan sağlık turizminin ürünlerinde ve hizmetlerinde son zamanlarda dijitalleşmeye bağlı olarak yeniliklerin ve gelişimlerin ortaya konmaya başladığı görülmektedir. Bunlar da dijitalleşmenin sağlık turizmi potansiyelinin ve etkilerinin geliştirilmesi bağlamında önem taşıdığını zihinlerde canlandırmaktadır. Bu bilgilere dayanarak sağlık turizmini çatısı altında barındıran kitap incelemesi oluşturmak istenmektedir. Bu kitap incelemesinde sağlık turizminin temelinde dijital pazarlara odaklanıldığını ileri sürmek mümkündür. Söz konusu kitap incelemesinin içerisinde iki bölüm mevcuttur. Bu bölümlerde genel olarak sağlık turizmi, dijital ortam, dijital iletişim, özel hastaneler ve termal işletmeler konuları üzerine yoğunlaşmaktadır. Konuyu toplamak gerekirse incelenen kitap sağlık turizmi literatürünün gelişmesini ve zenginleşmesini desteklemekte, sağlık profesyonellerine farklı ve önemli bakış açıları sunmaktadır.

ABSTRACT

Tourism can be undertaken for various purposes, including health tourism. Health tourism has garnered significant attention due to its substantial role within the broader context of tourism, given its foundation on health-related services and experiences. It has been observed that innovations and developments have begun to emerge in the products and services of health tourism, which provides movement within and between countries in both economic and social terms. This phenomenon is mainly due to recent digitalization. These developments underscore digitalization's pivotal role in amplifying health tourism's scope and consequences. Accordingly, this book review aims to examine the phenomenon of health tourism. It can be posited that the book review under consideration places particular emphasis on the role of digital markets in the context of health tourism. The book review is composed of two sections. The following sections will focus on health tourism, the digital environment, digital communication, private hospitals, and thermal businesses. In summary, the book under review contributes to developing and enriching the health tourism literature by offering health professionals diverse and significant perspectives.

GİRİŞ

Bu çalışma kapsamında kitap incelemesi oluşturmak amaçlanmaktadır. Kitap incelemesine konu edilen kitap, "Sağlık Turizminde Dijital Pazarlar" isimli kitaptır. Doç. Dr. Aykut Ekiyor, Dr. Emel Yiğittürk Ekiyor ve Öğr. Gör. Fatih Altan ilgili

kitabın editörlüğünü üstlenmektedirler. Söz konusu kitapta iki bölüm üzerine odaklanıldığı göze çarpmaktadır. Odaklanılan bölümlerden biri, Doç. Dr. Aykut Ekiyor ve Ahmet Tolga Özçelik tarafından kaleme alınan "Sağlık Turizminde Özel Hastaneler ve Dijital İletişim" isimli bölümdür.

Odaklanılan bölümlerden bir diğeri, Doç. Dr. Aykut Ekiyor ve Hasan Şeremet tarafından kaleme alınan “Sağlık Turizminde Termal İşletmeler ve Dijital Ortam” isimli bölümdür.

DEĞERLENDİRME

Kitabın birinci bölümünde daha çok sağlık turizmi, özel hastaneler ve dijital iletişim konuları üzerine yoğunlaşmaktadır. Özel hastanelerin, sağlık turizmi kapsamında önem taşıyan alanlardan biri konumunda bulunduğu düşündürülmektedir. Ayrıca bu işletmelerin dijital kanallardaki hareketliliklerinin önemli olduğuna dikkat çekilmektedir. Buna ek olarak; söz konusu bölüme ilişkin ayrıntılı bilgiler sunma gereksinimi hissedilmektedir. Sağlık turizmi ve dijital iletişim alanlarıyla ilgilenen politika yapıcılara ve hastane yöneticilerine yol gösterici kaynak niteliği taşıyan, sağlık turizmi ile dijital pazarlama stratejilerinin kesişimini Türkiye genelinde ve Ankara özelinde inceleyen araştırmalardan biri olması bakımından değer arz eden ve sağlık turizminde dijital iletişim araçlarının özel hastanelerdeki kullanımını inceleyen bu bölüm Ankara’daki JCI akreditasyonlu hastanelerin internet siteleri ve sosyal medya hesaplarını kapsamlı içerik analiziyle değerlendirmektedir. Bölümün güçlü ve zayıf yönlerinin bulunması söz konusudur. Sağlık turistlerinin karar sürecinde dijital plâtıformların rolünü vurgulaması ve hasta güvenini sağlama da şeffaf bilgi paylaşımının, sosyal medyada etkileşimli içerik üretiminin ve dijital iletişimin kritik önemini ortaya koyması bölümün güçlü yönleri arasında sayılmaktadır. Özellikle kurumsal internet sitelerinde finansal bilgi eksiklikleri, sosyal medyada etkileşim yetersizliği gibi bulgular sektördeki açıkları somut verilerle desteklemektedir. Ancak bölümün örnekleminin sadece Ankara ile sınırlı kalması ve JCI dışındaki akreditasyonları çalışmanın içeriğine dâhil etmemesi çalışmanın kapsamının çok kısıtlanmasına neden olmaktadır. Ayrıca sosyal medya analizinde etkileşim ölçütlerinin (beğeni, yorum, paylaşım) derinlemesine incelenmemesi bulguların sınırlandırılmasına sebebiyet vermektedir. Yine ayrıca ilgili bölümün sonunda kaynakça verilmemektedir. Sadece kitabın sonunda kaynakça verilmektedir. Bu durum tüm kaynakların kitabın sonunda ve-

rilip verilmediği konusunda şüphelenilmesine neden olmaktadır. Buna ek olarak; birinci bölümde pek çok atfın kaynakçasının bulunmadığı göze çarpmaktadır. Bu da atıf ve kaynak kullanımı ile uyumluluğu bakımından olumsuz izlenim oluşturmaktadır. Buna ek olarak; söz konusu bölümün gerek literatüre gerekse uygulamaya katkılarının bulunduğunu ileri sürmek mümkündür. Bölümün literatüre katkısı, iletişim teknolojilerinin sağlık turizmindeki etkisini sayısal verilerle açıklayarak teorik çerçeveyi genişletmesidir. Bölümün uygulama katkısı ise sağlık turizmi işletmelerine özellikle de özel hastanelere dijital plâtıformlarda şeffaf bilgi paylaşımı ve etkileşimli içerik üretimi gibi konularda somut öneriler sunmasıdır.

Kitabın ikinci bölümünde daha çok sağlık turizmi, termal işletmeler ve dijital ortam konuları üzerine yoğunlaşmaktadır. Termal işletmelerin, sağlık turizmi kapsamında önem taşıyan alanlardan biri konumunda bulunduğu düşündürülmektedir. Ayrıca bu işletmelerin dijital ortamlardaki hareketliliklerinin önemli bulunduğunun altı çizilmektedir. Buna ek olarak; ilgili bölüme ilişkin detaylı bilgiler ifade etme ihtiyacı hissedilmektedir. Öncelikle bölümün doğrudan kullanıcı yorumları üzerinden gitmesinden dolayı inandırıcılık, etkileycilik ve etkililik bakımından özgün değer taşıdığı düşünülmektedir. Sağlık turizmi odak noktasında olmak üzere termal turizm işletmelerini ve dijital ortamı tek çatı altında buluşturan söz konusu bölümde termal turizm alanından hizmet sağlayan müşterilerin beklentilerinin ve memnuniyet seviyelerinin belirlemek amaçlanmaktadır. Bu noktada T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve T.C. Sağlık Bakanlığı turizm işletmesi belgesine sahip olan termal turizm işletmeleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu doğrultuda Ankara’nın üç farklı ilçesinden olmak üzere toplamda beş termal turizm işletmesine yönelik dijital bilgilerin içerik analizi tekniğiyle değerlendirilmesi uygun görülmektedir. Bununla ilgili olarak içerik analiz kapsamında ilgili işletmelere yönelik belirli zamanlarda dijital plâtıformlar üzerinden (Otel Puan, TripAdvisor, Google) kullanıcı yorumlarının dikkate alındığını ifade etmek mümkündür. Bu noktada çeşitli faktörlere (sağlık, yiyecek-içecek, temizlik, aktivite imkânları, fiziksel olanaklar, personel, müşteri

ilişkileri) ilişkin çok sayıda yorumlamalarda bulunulduğu göze çarpmaktadır. Bu yorumlamaların 1449'u (%68) olumlu, 695'i (%32) de olumsuzdur. Bu bilgiye dayanarak termal turizm işletmelerine yönelik kullanıcı yorumlarının genel olarak olumlu olduğunu belirtmek mümkündür. Bundan yola çıkarak ise termal turizm işletmeleri müşterilerinin bu işletmelere yönelik memnuniyetlerinin genel olarak yüksek olduğu ifade edilebilmektedir. Bununla birlikte sağlığın yanı sıra dinlenme ve eğlenme gibi amaçlar ile termal turizm işletmelerine gidilebildiği görülmekte, bu durum da sağlığa, dinlenmeye ve eğlenmeye ilişkin ürünlerin ve hizmetlerin yeterli olmasını veya geliştirilmesini müşteri açısından önemli kılmaktadır. Buna ek olarak; ilgili bölümün güçlü ve zayıf yönlerinin bulunduğunu ileri sürmek mümkündür. Hem tablolarla ve grafiklerle bölümün niteliği ve önemliliği artırılmakta hem de sayısal verilerle bölümde yer alan bilgilerin somutlandırılmasına katkı sunulmaktadır. Grafiklerin başlıklarında şekil ibaresi kullanılmaktadır. Bu durum temel alınan yazım kılavuzuna ve kullanılan şablona göre bir noktaya kadar tolere edilebilmektedir. Lâkin tablo sunumlarında farklılıkların ve şekilsel eksikliklerin bulunduğu (dikey çizgilerin olması ve olmaması [ki APA'nın güncel sürümüne göre; tablolarda dikey çizgilerin olmaması gerekmektedir], bir tabloda yer alan "Tesis İlçesi" başlıklı sütun içinde [sonraki sayfaya geçiş esnasında] alt ve üst çizgilerin olmaması) görülmektedir. Bölüm kapsamında tercih edilen evren ve örneklem genişletilebileceği düşünülmektedir. Örneğin; bölümün Ankara'nın tüm ilçeleri üzerinden ve seçim kriterlerine uygun olmak üzere şekillendirebileceği zihinlerde canlandırılmaktadır. Bununla birlikte bölüm kapsamında kullanılan yerli kaynaklar yabancı kaynaklardan çok daha fazladır. Buna ilişkin olarak da yabancı kullanımının artırılması gerektiği akıllara getirilmektedir. Yine buna ek olarak; sözü edilen bölümde gerek literatüre gerekse uygulamaya katkılar sunulduğuna açıklık getirmek mümkündür. Bölümün dijitalleşme konusu üzerinden sağlık turizmi konusuna dikkat çekerek literatürü hem geliştirmesi hem de genişletmesi söz konusudur. Bunun yanı sıra bölümün sağlık turistlerine turistik hareket ve sağlık destinasyonlarını plânlamalarına dâhil etme veya etme-

me konularında fikir önerileri sunması uygulamada kolaylıklar ve yönlendiricilikler sağlaması anlamına gelmektedir.

İki bölüm de genel olarak ele alındığında bu bölümlerde hem yazım hem de anlatım yönünden çeşitli olumsuzlukların mevcut olduğunu dile getirmek mümkündür. Noktalama işaretleri hataları, paragraf içi ve paragraflar arası geçişte uyumsuzluklar, gereksiz kelime kullanımları, anlam açısından birtakım muğlak ifadelerin kullanılması, bilgi tekrarlarının yapılması gibi durumlar bu noktada belirtmeye değerdir.

SONUÇ

Sağlık turizminden faydalanmayı arzulayanlarının gereksinimlerinin yerine getirilmesinde, sağlık turizminin gelişiminde önemli konuma sahip olan dijital plâtıformların önemini ve gerekliliğini göz önüne sermek amaçlı oluşturulan (Ekiyor vd. 2020: 7) "*Sağlık Turizminde Dijital Pazarlar*" isimli kitaba yönelik gerçekleştirilen incelemenin sonucunda sağlık turizmi kapsamında dijital turizmden faydalandığı göze çarpmaktadır. Dijital turizm sayesinde sağlık turizmi hareketlerinde olumlu etkiler ve avantajlar ortaya konarak sağlık turistlerinin sağlık ürün ve hizmet beklentileri uygun ölçüde yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada dijitalleşmeye bağlı sağlık stratejileri ve uygulamaları potansiyel teşkil ederek sağlık turizmi değerleri çekiciliklerinin artırılmasına yardımcı olunabilmektedir. Zira sağlık turizmi destinasyonlarının sağlık stratejilerinin ve uygulamalarının iyi belirlenmesi ve yapılandırılması hem ilgili destinasyonların tanınırlığı ve tercih edilirliliği hem de sağlık turistlerinin beklentilerinin yeterli ve etkili şekilde karşılanması açısından önemlidir.

Bu kitap incelemesinin sağlık turizmi literatürünün ve uygulama alanının geliştirilmesi noktasında katkılarının bulunduğunu ileri sürmek mümkündür. Kitap incelemesi sayesinde ilgili kitabın daha iyi anlaşılmasına olanak tanınmaktadır. Ayrıca ilgili kitap incelemesiyle beraber söz konusu literatürün genel olarak dijitalleşme ve sağlık turizmi konuları kapsamında zenginleştirilmesi adına adım atılmaktadır. Sağlık turizm çatısı altında dijitalleşme konusunu işlemek ve irdelemek içerisinde bulunulan çağda önem

arz etmektedir. Zira dijitalleşmeyle birlikte insanî yönden gelişmeler hızlanmakta ve böylelikle hem birey hem de toplum sağlığı yönünden önemli kazanımlar elde edilmektedir. Bu bilgilerin yanı sıra

sözü edilen kitap incelemesi sayesinde ilgili insanların sağlık turizmi pratiklerinden haberdar olmaları, sağlık uygulamalarının tanınırlığının ve tercih edilirliliğinin artırılması bakımından avantajlar sağlanması, sağlık alanında dijital yapılanmaların önemli olduğu ve bunlara yönelik ayrılan bütçelere önem verilmesi gerektiğinin düşündürülmesi, sağlık değerlerinin teknolojiyle ve turizmle buluşturulmasıyla beraber ilgili sağlık sistemlerinin etkililiğinin, kapsamının ve gelişmişliğinin artırılması adına olumlu etkilerde bulunulması noktasında sağlık turizminin uygulama alanına katkı sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

Ekiyor, A., Yiğittürk Ekiyor, E. ve Altan, F. (Ed.). (2020). *Sağlık Turizminde Dijital Pazarlar*. Ankara: İksad Yayınevi.

Oğuz Çam

Bilim Uzmanı

Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kuzeykent Mahallesi, Orgeneral Atilla Ateş Paşa Caddesi, Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi Giriş Katı,

Posta Kutusu: 37150, Merkez/Kastamonu.

E-posta: oguzcam911@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3222-3367

Abdullah Birttek

Bilim Uzmanı

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Esentepe Kampüsü Spor Bilimleri Fakültesi B Blok

Posta Kutusu: 54050, Serdivan / SAKARYA

E-posta: abirtek1@outlook.com

ORCID:0000-0002-2501-3241

Cengiz Çelik

Doktora Öğrencisi

Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kuzeykent Mahallesi, Orgeneral Atilla Ateş Paşa Caddesi, Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi Giriş Katı,

Posta Kutusu: 37150, Merkez/Kastamonu.

E-posta: cngzclk74@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1917-6615

Oğuz ÇAM

Kastamonu Üniversitesi Cide Rifat Ilgaz Meslek Yüksekokulunun Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri bölümünden mezun olmuştur (2017). Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesinin Turizm ve Otel İşletmeciliği bölümünden mezun olmuştur (2019). Yüksek lisans derecesini Kastamonu Üniversitesinin İnanç Turizmi bölümünden almıştır (2022). Temel çalışma alanları kültür turizmi, inanç turizmi, sağlık turizmi, gastronomi turizmi, dijital turizm, helâl turizm, paranormal turizm, etkinlik turizmi, hüzün turizmi, mezarlık turizmi, aşı turizmi ve aşırı turizmdir. Bilimsel çalışmaları

Abdullah BİRTEK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Piri Reis Meslek Yüksekokulunun Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri bölümünden mezun olmuştur (2017). Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesinin Turizm İşletmeciliği bölümünden mezun olmuştur (2020). Yüksek lisans derecesini Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesinin Turizm İşletmeciliği bölümünden mezun olmuştur (2025). Temel çalışma alanları oyunlaştırma, online otel rezervasyon sistemleri, işgören motivasyonu, örgütsel adalet, örgütsel güven ve psikolojik sözleşmedir. Bilimsel çalışmaları vardır.

Cengiz ÇELİK

Bartın Üniversitesi Meslek Yüksekokulunun Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri bölümünden mezun olmuştur (2016). Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesinin Turizm ve Otel İşletmeciliği bölümünden mezun olmuştur (2018). Yüksek lisans derecesini Kastamonu Üniversitesinin Turizm İşletmeciliği bölümünden almıştır (2022). Şu anda Kastamonu Üniversitesinin Turizm İşletmeciliği bölümünde doktora yapmaktadır (2024-devam) Temel çalışma alanları turizm işletmeciliği, sürdürülebilir turizm, kültür turizmi, destinasyon yönetimi ve rekabetçiliği ile turist davranışlarıdır. Bilimsel çalışmaları vardır.

Somut Olmayan Kültürel Miras Konulu Çalışmalar Üzerine Bir Dikkat

A Note on Studies Focused on Intangible Cultural Heritage

İbrahim ÇEKİÇ

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

Anahtar sözcükler:

Kültür, Somut olmayan kültürel miras, Turizm.

Key words:

Culture, Intangible cultural heritage, Tourism.

ÖZ

Somut olmayan kültürel miras, günümüzde farklı disiplinlere mensup birçok araştırmacının dikkatini çeken bir kavramdır. Kavramın bariz özelliklerinden biri ise karmaşık bir yapıya sahip olması, yani bünyesinde nüanslar barındırmasıdır. Söz konusu nüansların yeterince irdelenmemesi, somut olmayan kültürel miras konulu bazı çalışmaların maksudından uzaklaşmasına, farklı mecralara kaymasına neden olmaktadır. Turizm alan-yazını için de geçerli olan bu durum, aynı zamanda başlık-içerik uyumsuzluğu, yöntem eksikliği, iddialı öneriler gibi hataları da beraberinde getirmektedir.

ABSTRACT

"Intangible cultural heritage is a concept that attracts the attention of many researchers from different disciplines today. One of the obvious features of the concept is that it has a complex structure, that is, it contains nuances. Failure to sufficiently examine these nuances causes some studies on intangible cultural heritage to stray from their purpose and to shift to different channels. This situation, which is also valid for tourism literature, also brings with it errors such as title-content incompatibility, lack of method, and ambitious suggestions.

Bilindiği üzere kültürel miras, günümüzde farklı disiplinler tarafından çeşitli yönleri ile ele alınan popüler bir kavram haline geldi. Kültürün yapısal dinamiklerindeki bazı nüanslar (şekil ve içerik özellikleri), süreç içerisinde bir takım yeni terimlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verdi. Maddi kültür, manevi kültür, somut kültür, soyut kültür ve nihayetinde somut olmayan kültür / kültürel miras söz konusu terimlerden bazıları.

Çalışma alanım gereği uzun yıllardır halkbilim ve turizm dergilerinde yayınlanan makaleleri ve ulusal/uluslararası yayınevleri tarafından basılan kitapları inceliyor; özellikle kültürel çalışmaları konu alan yayınları takip ediyorum. Bu bağlamda hakemliğini yapmış olduğum kültürel miras konulu çok sayıda çalışma olduğunu belirtmek isterim. Aynı zamanda dil editörlüğünü yaptığım bazı dergilere gönderilen makalelerde de kültürel mirasın (özellikle somut olmayan kültürel miras kavramının) sıklıkla ele alındığını

görmekteyim. Yaptığım incelemeler neticesinde vardığım sonuç ise somut olmayan kültürel miras ile ilgili bir kavram karmaşasının oluşu. Yani kültürün bahsi geçen dinamiklerinin (şekil ve içerik özellikleri) neyi ifade ettiği ya da etmediği. Kültürü amiyane tabirle toplumların ya da toplulukların geçmişten günümüze üretmiş oldukları unsurların bütünü şeklinde ifade etmek mümkündür. Kapsamı oldukça geniş olan bu tanımımda geçen unsurların bütünü ifadesi daha ziyade fiziki birikimi, yani duyu organları ile algılanabilen kültürel öğeleri zihinlerde çağrıştırsa bile, maddi kültür etrafında şekillenen sosyal algılara ve pratiklere de atıfta bulunmaktadır. Söz konusu sosyal algı ve pratikler ise kültürün somut olmayan yönünü oluşturmaktadır.

Somut Olmayan Kültürel Miras kavramını UNESCO; "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir

parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” olarak tanımlanmaktadır. Tanım şekil ve içerik bakımından incelendiğinde, bir unsurun somut olmayan kültürel miras listesine dâhil edilebilmesi için gerekli kriterlerin neler olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Fakat söz konusu tanımın araştırmacılar tarafından tam olarak irdelenmeyişi, somut olmayan kültürel mirası konu edinen bazı çalışmaları maksadından uzaklaştırmakta; farklı mecralara kaydırmaktadır. Bu duruma turizm alanyazınındaki bazı çalışmalarda da rastlamak mümkündür. Maddi kültür öğelerinin (araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar vs.), tanımda yer alan “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler” ifadesi ile yeterince ilişkilendirilemeyişi problemi temel nedenlerinden biri olarak değerlendirmekteyim. Bir başka ifade ile bazı araştırmacıların maddi kültür unsurlarının, somut olmayan kültürel mirasın taşıyıcısı ya da destekleyicisi olduğunu göz ardı etmesinin ve kavramlar arasındaki dolaylı etkileşiminin varlığını vurgulayamayışının, nitelik sorununu gündeme getirdiğini düşünmekteyim.

Türkiye’nin 2023 yılı itibarıyla somut olmayan kültürel miras listesinde otuz unsur bulunmaktadır. Söz konusu unsurlardan ikisi üzerinden bir değerlendirme yaparak somut olmayan kültürel miras kavramını daha görünür hale getirmek istiyorum. Bu unsurlardan ilki Tören Keşkeği geleneği. İkincisi ise Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı. 2011 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’ne kaydedilen Tören Keşkeği Geleneği merkezinde, dövülmüş buğday ve etin özel yöntemlerle pişirilerek servis edilen bir yemeği barındıran sosyal bir pratiktir. Bu pratikte keşkek tarihsel süreç içinde fiziki bir varlık olmaktan çıkmış; toplumun duygu, düşünce, istek ve hayalleri ile bilgi ve becerilerini bünyesinde barındıran metaforik bir öge haline gelmiştir. Düğün ve bayramlar başta olmak üzere çok sayıda sosyal organizasyonla özdeşleşen bu yemek, etrafında şekillenen onlarca sosyal algıyı ve pratiği de bünyesinde barındırmaktadır.

Keşkek yapımında kullanılan malzemelerden tutun, pişirim sürecinin tüm aşamalarında karşımıza çıkan algı ve pratikler, bu yemeği adeta kültürel kodlarımızın bir taşıyıcısı haline getirmiştir.

2014 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’ne kaydedilen ebru, renkli boyalarla suya verilen desenin kâğıda aktarılmasıyla yapılan bir süsleme sanatıdır. İlk bakışta fiziksel yapısı ile dikkat çeken bu sanat, usta çırak ilişkisiyle şekillenmektedir. Yaş, cinsiyet ya da etnik köken ayrımı olmaksızın sürdürülen bu gelenek, kadınların desteklenmesinde ve toplumsal ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu’nun da belirttiği gibi, ebru sanatının kolektifliği, dostane sohbet aracılığıyla diyalog kurmayı teşvik etmekte; sosyal bağları pekiştirmekte, bireyler ve topluluklar arasındaki ilişkileri güçlendirmekte, milli hislerin aktarılmasına aracılık etmektedir. Dolayısıyla ebru sanatı, fiziki varlığından evrilerek ortak bir bellek yaratmaktadır.

Bu bağlamda somut olmayan kültürel mirası konu alan çalışmaların, maddi kültür unsurları ile toplulukların sosyal, duygusal ve kültürel kodlarını ilişkilendirilebilen; aynı zamanda bunlara simgesel anlamlar yükleyebilen bir yapıya sahip olması gerektiğini ifade etmek yerinde olacaktır.

Yaptığım okumalarda turizm alanyazınında yer alan somut olmayan kültürel miras temelli bazı çalışmaların, bahsi geçen yapıyı yeterince irdelenmeden kurgulandığını, dolayısıyla yayının niteliğini düşüren bazı hatalara düştüğünü görmekteyim. Tespit ettiğim hatalardan sadece üçünü sıralamak istiyorum.

Başlık ve İçerik Uyumsuzluğu: Başlıklarında somut olmayan kültürel miras ifadesi yer alan bazı çalışmalarda ele alınan unsurların daha ziyade fiziki yönüne odaklanması. Bulgularda, fiziki yönüne odaklanılan maddi kültür unsurunun etrafında oluşan sosyal algıya ve pratiklere yer verilmemesi... Bu durum araştırmanın tutarlılığı ile ilgili şüphelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Yöntem: Somut olmayan kültürel miras konulu çalışmaların alanyazın taraması ve kısıtlı nitel yöntemler baz alınarak kurgulanması... Bu

tür çalışmalarda saha çalışması, etnografik yaklaşımlar ve gözlem gibi temel yöntemler kullanılmaktadır. Özellikle saha çalışmalarında, elde edilen veriler tekrara düşene kadar derinlemesine mülakat yapılması, sağlıklı sonuçların ortaya konulması için oldukça elzemdir.

İddialı Öneriler: Çalışmalarda odaklanılan kültürel unsurun yeterli kanıtlar sunulmadan, İnsanın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne eklenmesine yönelik teklifler... Yöntemle ilgili görüşlerimde belirttiğim gibi, yeterince saha çalışması yapılmadan bu tür önerilerden kaçınılması, çalışmayı daha güvenilir kılacaktır. Nihayetinde bir unsurun somut olmayan kültürel miras listesine girebilmesi için bazı kriterler mevcuttur. Bu kriterlerin sağlanıp sağlanamadığı ise, disiplinler arası bir bakış açısıyla gerçek-

leştirilen, gerektiğinde başka milletlerle iş birliği ile şekillendirilen uzun ve meşakkatli bir sürecin sonunda belirlenmektedir.

Bu bağlamda çalışmalarında somut olmayan kültürel miras konusunu ele alacak araştırmacıların, disiplinler arası bir yaklaşımla yola çıkmalarının, özellikle halkbilim alanında uzmanlaşmış akademisyenlerin bilgi, birikim, tecrübe ve yeteneklerini göz ardı etmemelerinin, olası hataları bertaraf etme noktasında fayda sağlayacağını ifade etmek isterim.

İbrahim ÇEKİÇ

**Doç. Dr., Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, 27260 Şahinbey/Gaziantep.*

E-posta: ibrahim.cekic@gibtu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7375-1866

İbrahim ÇEKİÇ

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi'nden mezun oldu (2000). Yüksek lisans derecesini Gaziantep Üniversitesi'nde, Gastronomi ve Mutfak Sanatları dalından (2015), doktora derecesini de Gazi Üniversitesi'nde Gastronomi ve Mutfak Sanatları dalından aldı (2021). Milli Eğitim Bakanlığı'nda uzun yıllar çalıştı. Kilis Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Meslek Okulu'nda 2019-2021 yılları arasında öğretim görevlisi olarak hizmet verdi. 2021 yılında Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım Mimarlık Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü'ne öğretim üyesi olarak atandı.